

NYIKOLAJ LESZKOV
A LEPECSÉTELT ANGYAL

KISREGÉNYEK ÉS ELBESZÉLÉSEK

FORDÍTOTTA
DEVECSERINÉ GUTHI ERZSÉBET
GELLÉRT GYÖRGY
GYÖNGYI LÁSZLÓ
SZÖLLŐSY KLÁRA

VÁLOGATTA
KATONA ERZSÉBET

TARTALOM

KISVÁROSI LADY MACBETH
A LEPECSÉTELT ANGYAL
AZ ELVARÁZSOLT ZARÁNDOK
A TÖPRENGŐ
A HAJMŰVÉSZ
AZ ÓRSZEM

KISVÁROSI LADY MACBETH

Az első dal bátortalanul hangzik

(Szólásmondás)

1

Országunkban időnként akadnak olyan jellemek, amelyekre az ember, bármily régen találkozott is velük, csak borzadva tud visszagondolni... Ilyen jellem volt például Katyerina Lvovna Izmajlova, egy kereskedő felesége, aki egykor szörnyű dráma középpontjában állott, s akit a mi nemeseink könnyedén úgy emlegettek, hogy ő a *mcenszki járás Lady Macbethje*...

Katyerina Lvovna nem volt valami nagy szépség, de határozottan kellemes külsejű, csinos nő. Huszonnégy éves, középtermetű, karcsú; nyakát mintha márványból faragták volna, gömbölyű vállak, kemény mellek, egyenes, keskeny orr, fekete, tüzes szemek, magas, fehér homlok és fekete, kékesfekete haj...

Izmajlovhoz, a kurszki kormányzóság Tuszkar városából származó kereskedőhöz adták férjhez... Nem mintha szerette volna, vagy a legcsekélyebb vonzódást is érezte volna a kereskedő iránt, de hát Izmajlov megkérte a kezét, ő viszont szegény lány volt, nem válogathatott a kérőkben... Az Izmajlov-cég elég tekintélyes volt városunkban: búzaliszttal kereskedett, nagy malmot bérelt a járásban; a családnak jól jövedelmező gyümölcsöskertje volt a környéken és szép háza a városban. Jómódú kereskedőknek számítottak Izmajlovék... Ráadásul kicsi volt a család, mindössze háromtagú: az öreg Borisz Tyimofejevics Izmajlov (már nyolcvan körül járt, és régen özvegy), a fia, Zinovij Boriszics, Katyerina Lvovna férje, ötven-egynéhány éves férfi, és maga Katyerina Lvovna. Katyerina Lvovnának nem volt gyermeke, holott már ötödik éve, hogy hozzámint Zinovij Boriszicshoz. Zinovij Boriszicsnak nem szült gyermeket az első felesége sem, akivel húsz évet élt le, s akinek halála után nőül vette Katyerina Lvovnát. Zinovij reménykedve arra gondolt, hogy új házasságát talán megáldja az ég gyermekkel, aki majd örökli kereskedői nevét és vagyonát, de sajnos Katyerina Lvovna sem ajándékozta meg utóddal...

Zinovij Boriszicsot nagyon bántotta, hogy nincs gyermekük, de nemcsak őt bántotta: az öreg Borisz Tyimofejevics is sokat búsult, Katyerina Lvovna pedig egyenesen boldogtalannak érezte magát gyermektelensége miatt. Először is, mert elviselhetetlenül sivár volt az élete a tisztas kereskedőházban, melyet magas kerítés zárt el a külvilágtól, és szabadjára engedett láncos kutyák őriztek; a fiatalasszony majd megőrült az unalomtól; Isten a tanú rá, mennyire boldog lett volna, ha kisgyermek születik, akit kedvére becézhetne... Aztán meg torkig volt az örökös szemrehányásokkal is: „Miért mentél férjhez?... Miért láncoltál magadhoz egy férfit, te meddő!” Úgy bántak vele, mintha valóban bünt követett volna el férje, apósa és az egész tiszteletre méltó kereskedőnemzetség ellen.

A jómód ellenére Katyerina Lvovna reménytelenül unalmasnak találta az életet apósa házában. Csak ritkán járt el látogatóba, és ha hébe-hóba meg is látogattak egy-egy tisztas kereskedőcsaládot, abban sem telt öröme... Ez a rideg és szigorú népség egyre csak figyelte, hogyan ül le, hogyan jár, hogyan kel fel... Katyerina Lvovna pedig szenvedélyes természetű volt, és mint szegény lány megszokta az egyszerűséget és a szabadságot... Hányszor futott lánykorában vödörrel kezében a folyóhoz... Egy szál ingben fürdött az öbölben... Jókedvében a kerítésük előtt elhaladó legényre szórta a napraforgómag héját... De itt minden másképp van...

Apósa és férje korán kelnek, reggel hatkor már megteáznak, már mennek is a boltba, ő meg egyedül marad otthon, és ide-oda ténfereg a szobákban. Mindenütt tisztaság, csend és - üresség... A mécsesek pislognak az ikonok előtt, de egyetlen emberi hang sem hallatszik...

Katyerina Lvovna járja az üres szobákat, ásít unalmában, felmegy a szűk lépcsőn a félemeleten levő házastársi hálószobába. Leül pár percre, nézi, hogyan akasztják fel a szárítani való kendert, vagy hogyan ömlik a liszt a zsákokba, aztán megint ásítania kell; ez jó, legalább ledől egy órácskára aludni, és amikor felébred - megint a nagy orosz unalom, a kereskedőház unalma, ami miatt, amint mondani szokás, örömmel akasztja fel magát az ember. Katyerina Lvovna nem szeretett olvasni, meg aztán a kijevi Szentek életén kívül más könyv nem is volt a háznál...

Így élt Katyerina Lvovna, apósa gazdag házában, barátságtalan, mogorva férjével, már öt unalmas esztendeje... De persze senki sem törődött azzal, hogy milyen mérhetetlenül unatkozik...

2

Katyerina Lvovna házasságának hatodik tavaszán átszakadt az Izmajlov-malom gátja... Abban az időben tömördek dolga lett volna a malomnak, éppen ezért az irtózatossá váló gátszakadás nagy bajokat okozott: a víz egyszerűen eltűnt a malomkerekek alól, sebtiben nem is lehetett segíteni a dolgon... Zinovij Boriszovics az egész környékről összeterelte az embereket a malomhoz, ő maga is ott ült éjjel-nappal; a városi üzletet az öreg vezette egyedül, és Katyerina Lvovna naphosszat magányosan ódöngött az üres lakásban... Eleinte nagyon unatkozott a férje nélkül, de később határozottan örült távollétének, mert valahogy szabadabbnak érezte magát... Hiszen sohasem szerette szívből, és ha nincs otthon, eggyel kevesebb, aki parancsolgat neki...

Egy napon megint félemeleti szobájában ült az ablaknál, ásított... ásított... Nem gondolt semmire, de végül elszégyellte magát, hogy annyit ásít... Csodaszép idő volt: langyos, derűs, vidám, és a kert zöld fakerítésén túl fürgé kis madarak ugráltak ágról ágra...

„Miért ülök és ásítok itt? - gondolta magában Katyerina Lvovna. - Nem lenne jobb, ha lesétálnék az udvarba vagy a kertbe?”

Katyerina Lvovna magára kapott egy régi, nehéz, prêmes kabátot, és kiment a szobából.

Odakint friss és erős volt a levegő. A magtárak felől vidám nevetés hallatszott...

- Minek örültök annyira? - kérdezte Katyerina Lvovna az apósa segédeit.

- Hej, mátuska, Katyerina Lvovna, megmértünk egy eleven disznót! - válaszolta az öreg segéd.

- Micsoda disznót?

- Hát Akszinyát, azt a disznót, aki megszülte Vaszilij nevű fiát, de nem hívott meg minket a keresztelőre! - mondta helykén egy jóképű, jókedvű, fekete fűrtös, pelyhedző állú fiatal munkás.

A mérleg gerendáján lógó nagy vödörből ebben a pillanatban bukkant elő Akszinya, a pirosposzgás szakácsnő kövér arca.

- Ördögök! Randa ördögök! - szitkozódott a szakácsnő, miközben a mérleg vasgerendájába kapaszkodva igyekezett kikászálódni a himbálózó vödörből.

- Nyolc pudot nyom ebéd előtt, de ha megzabál egy kosár szénát, nem lesz elég a súlyunk, hogy megmérjük - mondta a csinos legény, és kiborította a vödörből a szakácsnőt a sarokban felhalmozott liszteszsákokra.

A szakácsnő tréfásan káromkodva próbálta rendbe szedni a ruháját.

- No és vajon én milyen nehéz lehetek? - kérdezte évődve Katyerina Lvovna; megfogta a mázsa láncát, és felállt a deszkára.

- Három pud és hét font... - felelte ugyanaz a jóképű fiú, Szergej, miután súlyokat dobott a mérleg serpenyőjére. - Csodálatos!

- Min csodálkozol olyan nagyon?

- Azon, hogy ön, Katyerina Lvovna, csak három pudot nyom... Azt gondolom magamban, hogy akár egész nap a karomban hordozhatnám, és nem fáradnék el, csak gyönyörűséget éreznék.

- Nono! Én is ember vagyok, meg te is. Egészen biztosan elfáradnál! - válaszolta pirulva Katyerina Lvovna, aki már teljesen elszokott az ilyenfajta beszédétől. Hirtelen szükségét érezte, hogy csevegjen egy kicsit, és derűs, tréfás szavakkal enyelegjen.

- Istenemre, nem fáradnék el! Boldogan elvinném Arábiáig! - mondta Szergej.

- Nagyon tévedsz, fiatalember! - mondta egy idősebb bácsika, aki épp lisztet mért. - Mert mi nehéz az emberben? Talán a test? A testünk, kedves fiam, nem nyom semmit, csak az erő, ami súlyos, de nem a mozdulatlan test!

- Ez igaz! Lánykoromban nagyon erős voltam. - Katyerina Lvovna nem állta meg, hogy közbe ne szóljon. - Még férfiak sem bántak el velem.

- No 'iszén, legyen szíves hát, nyújtsa ide a kis kezét - mondta a csinos fiatalember.

Katyerina Lvovna zavarba jött, de kinyújtotta a kezét.

- Ne szorítsd! A gyűrű belevágódik az ujjamba! Fáj! - kiáltotta Katyerina Lvovna, és a másik kezével ellökte magától a fiatalembert.

A fiú elengedte úrnője kezét, és a lökéstől vagy két lépést hátratántorodott.

- Ez aztán a menyecske! - csodálkozott az öregember.

- Megfoghatom úgy, mint birkózáskor szokás? - kérdezte Szergej, és hátravetette fürtjeit.

- Csak rajta! - válaszolta Katyerina Lvovna jókedvűen, és védőállásba helyezkedett.

Szergej átölelte fiatal úrnőjét, vörös ingéhez szorítva kemény kebleit. Katyerina Lvovna már csak a vállát tudta megmozdítani. Ekkor Szergej felemelte, a magasba tartotta, és gyengéden, lassan a mérlegre fektette.

Katyerina Lvovna nem vette nagy hasznát egykori híres erejének. Lángvörösén felült, helyrerángatta a válláról lecsúszott bundát, és csendesen kiment a csübről; Szergej legényesen köhintett egyet, és rákiáltott a napszámosokra:

- Hé, ti hétalvók! Ne tátsátok a szátokat, merítsétek meg a liszteslapátot! Ha gyorsabban dolgoztok, több lesz a fizetség!

Úgy tett, mintha már nem is gondolna arra, ami az imént történt.

- Nagy szoknyavadász ez az átkozott Szerjozska! - mondta Akszinya szakácsnő, aki Katyerina Lvovna után kullogott. - Senki sem tud ellenállni neki. Hiába, jóképű, daliás, csinos fiú. Amelyik asszony megtetszik neki, rögtön elcsábítja és bűnbe keveri... És milyen állhatatlan a csirkefogó!... De milyen állhatatlan!

- Most jut eszembe, Akszinya: mi van a kisfiaddal? Él? - kérdezte a fiatal úrnő a szakácsnőtől.

- Él, mátyuska, persze hogy él! A gyerek, ahol nem kell, mindig életben marad.

- És tulajdonképpen ki az apja? Kitől van?

- Kitől? Mit tudom én! Törvénytelen gyerek... Utóvégre itt élek a nép között. Törvénytelen, és kész.

- Mondd csak, rég nálunk van ez a fiú?

- Kicsoda? Szergej?

- Az.

- Talán egy hónapja. Azelőtt Kopesonovéknál szolgált, de a nagyságos úr elkergette. - Akszinya halkabba fogta a szót: - Azt mesélik, hogy szerelembe esett az úrnőjével... Ez aztán a nagy csirkefogó! Micsoda merész fráter!

3

Párás, meleg alkonyat terült a város fölé. Zinovij Boriszics még mindig nem jött vissza a malomból. Borisz Tyimofejics sem volt még otthon: elkocsizott egy öreg barátja neve napjára, és meghagyta, hogy ne várják vacsorával. Katyerina Lvovna, mivel semmi dolga sem volt, korán megvacsorázott, kinyitotta emeleti szobája ablakát, nekidőlt az ablakfélfának, és napraforgómagot rágcsált. A cselédek a konyhában üldögéltek, majd aludni tértek: némelyik a pajtába, némelyik a csűrbe, a friss, puha, illatos szénapadlásra. Szergej utolsónak jött ki a konyhából. Keresztülment az udvaron, eleresztette a kutyákat a láncról, füttyörészett, s amikor elment Katyerina Lvovna ablaka alatt, feltekintett, s mély meghajlással köszöntötte úrnőjét.

- Jó estét - szólt le halkán az ablakból Katyerina Lvovna. Az udvarban olyan csend volt, akár a pusztaságon.

- Asszonyom - suttogta valaki két perc múlva Katyerina Lvovna bezárt ajtaja előtt.

- Ki az? - kérdezte Katyerina Lvovna rémülten.

- Ne tessék megijedni! Én vagyok az... Szergej... - hangzott a válasz.

- Mit akarsz, Szergej?

- Kérni szeretnék valamit, Katyerina Lvovna, ha volna olyan szíves... Engedje meg, hogy egy percre bemenjek...

Katyerina Lvovna megfordította a kulcsot a zárban, és beengedte Szergejt.

- Nos, mit akarsz? - kérdezte, és az ablakhoz lépett.

- Azért jöttem ide, Katyerina Lvovna, hogy... izé... megkérjem... adjon valami könyvet kölcsön... Nagyon unatkozom.

- Nincs könyvem, Szergej, én magam sem olvasok - válaszolta Katyerina Lvovna.

- Borzasztóan unatkozom! - panaszkolta Szergej.

- Ugyan miért unatkozol?

- Már megbocsásson, de hogyan unatkoznék: utóvégre fiatal ember vagyok, és úgy élünk itt, mint egy kolostorban... Semmi jóra nincs kilátásom, talán halálunkig így kell majd élnünk, ilyen magányosan. Néha valósággal kétségbeesem.

- Miért nem házasodsz meg?

- Könnyű azt mondani, asszonyom, hogy házasodjam meg! Kit vegyek el? Semmi ember vagyok én, jó módú lány nem jön hozzám feleségül, a magunkfajta szegény pedig, Katyerina Lvovna, hisz ezt ön is tudja, műveletlen. Mit ért az ilyen a szerelemhez? De ön is láthatja, hogy a gazdagok sem értenek sokat hozzá. Vegyük például önt, ha szabad ezt mondanom: mindenki másnak, akiben érzés lakozik, csak örömeire szolgálna, itt pedig úgy tartják, mint egy kanárit a kalitkában.

- Igen, én is unatkozom! - szaladt ki Katyerina Lvovna száján.

- Hát már hogy is ne unatkoznék ilyen életmód mellett, asszonyom? Hisz ha volna valakije, mint annyi másnak... még csak nem is találkozhatna velem.

- Ugyan! Félreértesz. Ha gyermekem lenne, akkor úgy érzem, a gyermekkel boldog lennék.

- Bocsásson meg, asszonyom, ha kimondom, de a gyerek is van valamitől, nemcsak úgy magától jön. Sok gazdánál szolgáltam már, láttam én, hogy élnek a kereskedőasszonyok!... Ismeri ezt a nótát: „Szerem nélkül megöl a bánat...” Be kell vallanom, Katyerina Lvovna, ez a bánat rágja az én szívemet is, de olyan nagyon rágja, hogy legszívesebben kivágnám egy késsel a mellemből, és az ön lába elé dobnam... Akkor könnyebben, százszor könnyebben érezném magam...

Szergej hangja megremegett.

- Mit fecsegsz itt a szívedről? Semmi közöm hozzá! No, eredj!

- Nem, engedje meg, asszonyom... - mondta Szergej egész testében reszketve, és közelebb lépett Katyerina Lvovnához. - Tudom, látom, világosan érzem és megértem, hogy magának sem könnyebb a sorsa ebben a világban, mint nekem, de most... - suttogta alig hallhatóan - most, ebben a pillanatban minden az ön kezében, az ön hatalmában van!

- Mit akarsz? Miért jöttél ide? Rögtön kiugrom az ablakon! - mondta Katyerina Lvovna, akit leírhatatlan rémület kerített hatalmába, és egyik kezével megfogta az ablakpárkányt.

- Életem boldogsága! Miért akarnál kiugrani az ablakon? - suttogta Szergej vakmerően, elrántotta fiatal úrnőjét az ablaktól, és erősen magához szorította.

- Eressz el!... Eressz el! - sóhajtott Katyerina Lvovna, de közben ellankadt Szergej forró csókjai alatt, és akaratlanul is az erős férfihoz simult.

Szergej a karjába kapta úrnőjét, mint egy kisgyermeket, és a sötét sarokba vitte.

A szobában csend volt, csak Katyerina Lvovna ágya fejénél ketyegett halkán, egyenletesen a férj zsebórája, de ez alig zavarta a csendet.

- Most pedig menj! - mondta egy félóra múltán Katyerina Lvovna, rá se nézett Szergejre, kis tükre előtt állt, és összekuszált haját rendezte.

- Miért kell most elmennem? - kérdezte Szergej boldog hangon.

- Az apósom bezárja az ajtókat...

- Ó, te ártatlan lélek! Hát olyan embernek ismersz, aki csak az ajtón keresztül tud az asszonyhoz bejutni? Ha hozzád akarok jönni, vagy el akarok menni tőled, találok én bejárást is, kijárást is! - válaszolta a legény, és az emeleten körülfutó oszlopos erkélyre mutatott...

4

Zinovij Boriszics még egy hétig volt távol, ez alatt az idő alatt a felesége minden éjszaka, egészen a hajnali szürkületig Szergejjel szórakozott.

Ezekon az éjszakákon Zinovij Boriszics hálósobájában sok bort megittak az após pincéjéből, sok édességet megettek, Szergej az úrnő édes ajkát csókolgatta, és játszott a lány paplanon szétterülő fekete fürtjeivel... De az effajta viszonyok útja nem mindig a legsimább, olykor akadályok is vannak...

Borisz Tyimofejics rossz alvó volt. Az aggastyán tarka kartoningében éjszakánként a csöndes házban mászkált, megállt egyik vagy másik ablak előtt, nézelődött, és egyszer csak meglátta, hogy menyé ablakából csendben leereszkedik a vörös inges Szergej. Ez aztán a meglepetés! Borisz Tyimofejics odaugrott, és megragadta a fiatalember lábát. Szergej már-már megfordult, hogy alaposan odavágjon az öregnek, de meggondolta magát, mert tudta, hogy botrány lenne a dolgból.

- Beszélj, te tolvaj! - mondta Borisz Tyimofejics. - Hol voltál?

- Akárhol voltam is, uram, Borisz Tyimofejics - válaszolta Szergej -, most már nem vagyok ott...

- A menyemmel töltötted az éjszakát?

- Azt megint csak én tudom, gazda, hol éjszakáztam. De hallgass ide, Borisz Tyimofejics: ami megtörtént, azon már nem változtathatsz! Ne hozz hát szégyent tisztos kereskedőházadra. Mondd, mit akarsz most tőlem tulajdonképpen? Milyen elégtételt kívánsz?

- Te vipera! - mondta Borisz Tyimofejics. - Legszívesebben ötszáz korbácsütést méretnék rád!

- Vétkeztem, legyen meg az akaratod... - egyezett bele a fiatalember. - Mondd, hová kövesslek? Vigasztalódj, igyál a véreimből...

Borisz Tyimofejics bevezette Szergejt egy kőpadlós kis kamrába, és addig verte a korbácsával, amíg maga is belefáradt. Szergej meg se mukkant, de fájdalomában ronggyá harapta az inge ujját.

Borisz Tyimofejics otthagya Szergejt a kis kamrában, amíg felsebezett háta beheged. Egy agyagkorsóban vizet adott neki, az ajtót nagy lakattal bezárta, és elküldött a fiáért.

De száz versztát még ma sem rövid idő alatt tesznek meg Oroszországban, a dülőutakon... Katyerina Lvovna pedig már nem tudott meglenni egy percig sem Szergej nélkül. Eddig szunnyadó ösztönei elemi erővel törtek felszínre. Olyan elszánt lett, hogy semmi sem tarthatta vissza. Kikutatta, hol van Szergej, beszélt vele a vasajtón keresztül, majd elrohant, hogy megkeresse a kulcsot.

- Apácskám! - könyörgött az apósának. - Bocsásd szabadon Szergejt!

Az aggastyán valósággal elzöldült dühében. Ekkora szemérmetlen vakmerőséget nem várt volna bűnös menyétől, aki eddig szelíden és alázatosan viselkedett.

- Hát ilyen elvetemült teremtés vagy! - kiáltott Katyerina Lvovnára, és szidalmazni kezdte. De az asszony tovább könyörgött:

- Bocsásd szabadon! Esküszöm, semmi rossz nem történt közöttünk...

- Semmi rossz nem történt... - mondta gúnyosan, fogcsikorgatva az öreg. - Akkor mit csináltak egész éjszaka? Talán felráztátok a férjed párnáját?

De az asszony váltig csak azt hajtogatta:

- Bocsásd szabadon!... Bocsásd szabadon!

Borisz Tyimofejics végül kijelentette:

- Minthogy így áll a dolog, halld, mi következik. Ha megjön a férjed, akkor téged, „tisztességes asszony”, az istállóban saját kezűleg jól megverünk, azt a gazembert pedig már holnap a börtönbe küldöm.

Így határozott hát Borisz Tyimofejics. Csakhogy terve megvalósítására mégsem került sor.

5

Borisz Tyimofejics vacsorára gombás kását evett. Vacsora után gyomorégése támadt, majd hirtelen görcsöt kapott, elkezdett rettenetesen hányni, és hajnalban meghalt, éppen úgy, ahogy a csűrben a patkányok megdöglenek, amikor Katyerina Lvovna valami veszélyes fehér porral kevert csalétket szór nekik.

Katyerina Lvovna rögtön kiszabadította Szergejt a kis kamrából, és anélkül, hogy bárki is észrevette volna, befektette férje ágyába, hogy az apósától elszenvedett szörnyű verést kiheverje; Borisz Tyimofejicset minden további nélkül, keresztényhez illően eltemették. Senki sem talált semmi különöset a halálában: meghalt, hát meghalt, utóvégre gombát vacsorázott, és mások is meghalnak gombamérgezésben. Borisz Tyimofejicset sietve temették el, még csak meg sem várták, amíg a fia hazaérkezik, mert nagyon meleg volt, és a küldönc nem találta Zinovijt, ugyanis százversztányi távolságra elhívták egy alkalmi áron kapható erdő megvásárlására: odautazott, hogy megnézze az erdőt, de pontosan nem mondta meg, melyik községbe megy.

Katyerina Lvovna tehát jól elintézte mindent, és ettől vérszemet kapott. Nem volt már a régi félszeg, félnék asszony, és most már senki sem találhatta ki, mit forgat a fejében. Büszkén, öntudatosan járt-kelt, rendelkezett a házban, Szergejt egy percre sem engedte el maga mellől. Eleinte csodálkoztak az emberek, de Katyerina Lvovna olyan bőkezű volt mindenkivel, hogy a „csodálkozás” csakhamar megszűnt. „Az asszonyunk összeállt Szergejjel, és kész - állapították meg. - Utóvégre senkinek semmi köze sincs hozzá! Az ő dolga, majd ő felel érte.”

Szergej közben meggyógyult, visszanyerte régi kedvét és vakmerőségét, úgy élt Katyerina Lvovna mellett, mint egy vadászsólyom. Újra megkezdődött a nagy szerelmeskedés. Az idő múlt, de nemcsak nekik: hosszas távollét után hazaérkezett a megcsalt férj, Zinovij Boriszics...

Délután rekkenő hőség volt, a fűre legyek szemtelenebbek voltak, mint valaha. Katyerina Lvovna becsukta a hálószoba zsalugátereit, belülről felakasztott az ablakra egy gyapjúkendőt, és Szergejjel együtt befeküdt a nagy családi ágyba pihenni. Alszik is meg nem is Katyerina Lvovna, majd meghal a melegtől, az arcáról csorog a verejték, nehéz és forró a lélegzete. Érti Katyerina Lvovna, hogy fel kellene kelni, jó volna lemenni a kertbe, teát inni, de sehogy sem tud megmozdulni. Aztán egyszer csak jön a szakácsné, bekopogtat az ajtón, és jelenti:

- Az almafa alatt, a kertben, kihűl a szamovár...

Katyerina Lvovna nagy erőfeszítéssel felült, és megsimogatta a macskát. Közte és Szergej között feküdt a nagy, szürke, izmos, jól táplált kandúr; bajusza olyan, akár egy kövér bírósé... Katyerina Lvovna kényesen játszadozott a macska lágy szőrével, az pedig tömpe orrával mind közelebb nyomult Katyerina Lvovna kemény kebléhez, és dorombolt, mintha csendes dalt zümmögött volna a szerelemről. „Hogy kerülhetett ide ez a macska? - gondolta Katyerina Lvovna. - Egy köcsög tejszint tettem az ablakba, ez a szemtelen még majd kilefetyeli... El kell kergetnem” - határozta el, meg akarta fogni a kandúrt, hogy kidobja, de a macska, mint a köd, eltűnt az ujjai közül...

„Honnan került ide ez a kandúr? - töprengett magában kábultan Katyerina Lvovna. - Hiszen sohasem volt itt a hálószobában macska, és lám, most mégis beszökött...” És megint meg akarta fogni a kandúrt, de az állat megint nem volt sehol. „Jaj, mit jelentsen ez? Valóban macska?” - gondolta Katyerina Lvovna. Szörnyen megrémült, és a rémület végképp elűzte az álmát. Körülnéz Katyerina Lvovna a szobában, a kandúrnak természetesen híre-hamva sincs, csak a csinos Szergej fekszik mellette, és hatalmas kezével égő arcához szorítja az asszony keblét.

Katyerina Lvovna felkelt, az ágy szélére ült, megcsókolgatta, megsimogatta Szergejt, rendbe hozta a gyűrött ágyneműt, és kiment a kertbe teázni. A nap már lenyugodott, az átmelegedett földre gyönyörű, varázslatos este borult...

- Elaludtam - mondta Katyerina Lvovna Akszinyának, és leült a virágzó almafa alatt leterített szőnyegre, hogy teát igyék. - Ugyan mit jelenthet ez, Akszinyuska? - kérdezte a szakácsnőt, miközben kendővel letörölgette a csészealjait.

- Micsoda, mátuska?

- Mintha álmodtam volna... de nem, teljesen ébren voltam... valami kandúr mászott oda hozzám.

- Micsoda? Egy kandúr?!

- Igen, egy kandúr! - és Katyerina Lvovna elmesélte, hogyan mászott hozzá a kandúr.

- És miért simogattad?

- Hát, látod, magam sem tudom, miért simogattam...

- Igazán különös! - kiáltotta a szakácsnő.

- Magam sem győzők eleget csodálkozni rajta.

- Feltétlenül olyasmit jelent, hogy valaki közel akar férközni hozzád, meg hogy rövidesen történik veled valami...

- De micsoda?... Micsoda?

- Hogy pontosan micsoda, azt, galambocskám, senki sem tudja előre megmondani, de hogy valami történni fog, az bizonyos.

- A holdat láttam mindig álmomban, meg ezt a kandúrt... - folytatta Katyerina Lvovna.

- Hold az újszülöttet jelent!

Katyerina Lvovna elpirult.

- Nem parancsolod, hogy idehívjam Szergejt? - kérdezte tovakodó bizalmaskodással Akszinya.

- Nem bánom - válaszolta Katyerina Lvovna. - Az ám, hívd ide, adok neki teát.

- Mondom, hogy ide kell hívni - döntötte el a kérdést Akszinya, és kacsázva a kertajtóhoz dőcögött.

Katyerina Lvovna Szergejnek is elmesélte a kandúrt.

- Képzelőds! - mondta Szergej.

- Azelőtt miért nem képzelődtem? Ezt mondd meg, Szerjzsa!

- Sok minden nem volt azelőtt! Azelőtt csak bámultalak, és majd elepedtem utánad, most meg, lám, enyém a habfehér tested.

Szergej átölelte Katyerina Lvovnát, magasra emelte és megforgatta a levegőben, aztán játékosan levágta a puha szőnyegre...

- Jaj, egészen elszedültem! - mondta Katyerina Lvovna. - Gyere ide, Szerjzsa, ülj mellém - hívta sóváran, és kéjesen elnyújtózott.

A fiatalember lehajolt, odalépett az alacsony almafához, amelyet fehér virágok borítottak, és leült a szőnyegre, Katyerina Lvovna lába elé.

- Szóval, epekedtél utánam, Szerjzsa?

- Hogyne epekedtem volna!

- És hogyan epekedtél? Meséld el...

- Mit lehet erről mesélni? Hogy mondjam el? Vágyódtam utánad...

- Akkor miért nem éreztem én soha, Szerjzsa, a vágyakozásodat? Azt mondják, az ilyesmit megérzi az ember!

Szergej elhallgatott.

- Miért énekeltél, ha vágyódtál utánam? Erre felelj! Hallottalak fenn az erkélyen énekelni elégszer! - folytatta a kérdezgetést Katyerina Lvovna, és közben becézgette a fiatalembert.

- És ha énekeltem? A szűnyog egész életében zümmög, de nem örömeiben teszi... - válaszolta szárazon Szergej.

Most kis ideig csend következett. Katyerina Lvovna a legnagyobb elragadtatással fogadta Szergej vallomását. Beszélni akart, de Szergej komoran hallgatott. Végre megszólalt Katyerina Lvovna:

- Nézd csak, Szergej, valóságos paradicsom! - mondta lelkendezve, és az almafa lehajló, virágos ágain keresztül a tiszta kék égre tekintett, amelyen ott ragyogott a mosolygó telihold.

A holdvilág átszűrődött a leveleken meg az almafavirágokon, és szeszélyes fényfoltokat vetett a heverő Katyerina Lvovna arcára és testére; csend volt, csak könnyű, langyos szellő mozgatta meg olykor az alvó leveleket, és széthordta a virágzó füvek és fák finom illatát. Volt a levegőben valami bágyasztó, ami semmittevésre, szerelemre, bűnös kívánságokra csábított.

Katyerina Lvovna, mivel nem kapott választ, ismét elhallgatott, és a világos rózsaszín almavirágos ágakon át egyre az eget nézte. Szergej is hallgatott, de ő nem az éggel volt elfoglalva. Mindkét kezével átfogta térdét, és mereven bámulta a csizmáját...

Csodálatos éjszaka! Csend, fény, illat és éltető, jótékony meleg... Messze, a szakadékon túl, a kert mögött, valaki nótára gyűjtött; a kerítésnél, a sűrű zelnicemeggy-bokorban hangosan csattogott egy csalogány, a magas póznán álló kalitkában álmos fűrj pittyegett, az istállóban nagyot horkantott a kövér ló, a kerítésen túl pedig vidám kutyafalka futott át nesztelenül a mezőn, és eltűnt a félig rombadőlt sóraktárak alaktalan, fekete árnyékában.

Katyerina Lvovna felkönyököl, és a kert magas fűvét csodálja; a fűszálak csillognak a virágokon és a faleveleken átszűrődő holdfényben. A szeszélyes fényfoltok aranyba vonják a pázsitot, cikáznak, reszketnek fölötte, mint élő, tüzes pillangók, vagy mintha a fák alatti gyepet valamiféle holdsugárból szőtt, lassan libegő fátyol borítaná.

- Ó, Szerjzka, milyen szép ez! - kiáltotta Katyerina Lvovna, és körülnézett.

Szergej egykedvűen bámult maga elé.

- Miért vagy olyan rosszkedvű, Szerjzka? Talán már meguntad a szerelmemet?

- Üres beszéd! - válaszolta Szergej szárazon, lehajolt, és lanyhán megcsókolta Katyerina Lvovnat.

- Hűtlen vagy, Szerjzka! - mondta Katyerina Lvovna féltékenyen. - Állhatatlan!

- Én ezt nem veszem magamra! - felelte Szergej nyugodt hangon.

- Akkor miért csókolsz ilyen lanyhán?

Szergej nem válaszolt.

- Így csak a férjek csókolják meg a feleségüket - mondta Katyerina Lvovna, miközben Szergej fűrtjeivel játszott. - Ez nem csók, csak éppen letörlik a port egymás szájáról. Úgy csókolj, hogy erről az almafáról lehulljanak a virágok!... Így!... Így! - suttogta Katyerina Lvovna, átölelte szerelmesét, és szenvedélyesen csókoltatta...

- Ide hallgass, Szerjzka! Valamit szeretnék mondani neked - kezdte ismét Katyerina Lvovna kis idő múlva. - Miért mondja mindenki rólad, hogy hűtlen vagy?

- Ki beszél ilyet rólam?

- Az emberek... Úgy általában...

- Talán azért, mert azokhoz valóban hűtlen vagyok, akik nem érdemelték meg a hűséget.

- Te butácska! Miért kezdel ki ilyenekkel? Aki nem méltó rá, azzal nem szabad szerelmeskedni!

- Hagyd ezt! Csak nem képzeled, hogy ez a dolog ésszel történik? Az ember nem tud ellenállni a kísértésnek... Egészen egyszerűen kezdődik, vétkezünk, minden különösebb elhatározás nélkül, a nő pedig a nyakunkba varrja magát... És ezt nevezik szerelemnek!

- Ide figyelj, Szerjzsa!... Hogy a többi nővel, az előzőkkel hogy volt, mint volt, azt nem tudom, de nem is érdekel; azt viszont te is tudod, hogyan kezdődött a mi kettőnk mostani szerelme, te voltál a csábító, ravaszul megkönyékeztél, én engedtem neked, de ha te, Szerjzsa, hűtlen leszel hozzám valaki miatt, bárki más nő kedvéért, elhagysz, akkor - bocsáss meg, szerelmem - élve tőlem nem szabadulsz.

Szergej felfortyant:

- Hogy mondhatod ilyet, Katyerina Lvovna, boldogságom! Ítéld meg magad, milyen a mi sorsunk... Észrevetted, hogy mostanában gondterhelt vagyok, de arra ugye nem gondolsz, hogy alapos okom van rá. Hiszen egyre emésztetem magam!

- Beszélj, Szerjzsa, mondd el, mi bánt.

- Nem kell itt sokat beszélni! Először is, nemsokára szerencsésen megérkezik a férjed, neked pedig, Szergej Filippics, fel is út, le is út; mehetsz megint hátra a cselédházba, és a csúrból nézheted, hogyan ég a gyertya Katyerina Lvovna hálószobájában, hogyan rázza fel a puha párnákat, amikor törvényes férjével, Zinovij Borisziccsal lefekszik a hitvesi ágyba!

- Ez nem lesz így! - legyintett vidáman Katyerina Lvovna.

- Hogyhogy nem lesz így?! Tudom én nagyon jól, hogy mást nem tehet!... Utóvégre nekem is van szívem, Katyerina Lvovna, és már előre érzem a kínjaimat!

- Nos, elég legyen ebből!

Katyerina Lvovnának jólesett Szergej féltékeny kitörése, nevetve csókolgatni kezdte a fiút.

- Ismét csak azt mondom - folytatta Szergej, miközben lassan felemelte a fejét Katyerina Lvovna vállig meztelen karjáról -, azt kell mondanom: alárendelt helyzetem is arra kényszerít, hogy örökösen töprengjek, nem egyszer és nem tízszer elképzeljem a jövőnket. Ha egyenrangú lennék önnel, valamiféle úr vagy kereskedő, akkor soha életemben nem hagynám el, Katyerina Lvovna! De így, gondolja csak meg: miféle ember vagyok én itt maguknál? Hiszen ha majd a férje a szemem láttára megfogja a kis fehér kezét, és bevezeti a hálószobájukba, azt is el kell viselnem, és aztán egész életemen át meg kell vetnem magamat. Katyerina Lvovna! Én nem vagyok olyan, mint a többi férfi, akinek minden mindegy, fő, hogy élvezetet kapjon egy asszonytól. Én érzem, hogy mi a szerelem... amely, mint egy fekete kígyó, marcangolja a szívemet.

- Mit beszélsz ilyeneket? - szakította félbe Katyerina Lvovna.

Megsajnálta Szergejt.

- Katyerina Lvovna! Hogyne beszélnek erről! Amikor talán mindent elmondtak vagy megírtak már neki, és el kell válnunk, nem „egyszer”, „valamikor”, hanem talán már holnap, és akkor: volt Szergej, nincs Szergej!

- Nem, nem, Szerjzsa, ne beszélj így! Ez sohasem lesz így, nem veszíthetlek el! - nyugtatta meg Katyerina Lvovna, és gyöngéden simogatta a fiatalembert. - Ha dülőre kerül a dolog, valaki meghal: vagy ő, vagy én, de te mellettem maradsz!

- Ez teljesen lehetetlen, Katyerina Lvovna - válaszolta Szergej, miközben bánatosan ingatta a fejét. - Én sem leszek boldog ebben az életben. Ha olyan valakit szerettem volna, aki nem áll rangban fölöttem, akkor még elégedett lehetnék. De hogyan szeressük egymást? Méltó-e önhöz, hogy csak a szeretőm legyen? Én a szent oltár előtt szerettem volna a férje lenni, mert akkor, bár tudom, hogy fiatalabb vagyok önnél, az egész világ előtt megmutathattam volna azt a nagy tiszteletet, amit a hitvesem iránt érzek!

Katyerina Lvovná egészen elkábitotta Szergej kitörése, féltékenysége, kívánsága, hogy elvegye feleségül. Ez minden asszonynak kellemes, bármilyen rövid ideje ismeri a férfit a házasság előtt. Ebben a pillanatban úgy érezte, hogy tűzbe menne Szergejért, elszenvedné a börtön borzalmait, és akár keresztre is feszíttetné magát érte. Annyira szerette most ezt a fiút, hogy határtalan odaadást érzett iránta: valósággal elvette józan eszét a boldogság reménye; forrt a vére, többé semmiről sem akart hallani. Gyorsan Szergej szájára nyomta a tenyerét, a fiú fekete fürtös fejét kebléhez szorította, és így szólt:

- Nos, én már tudom, hogyan lesz belőled kereskedő, és hogyan fogunk mi örökké együtt élni. Ne szomoríts hát ok nélkül, amíg a dolgunk rendbe nem jön.

... És újra csókok, szerelmes szavak...

Az öreg segéd, aki a csűrben aludt, mély álmában is hallott az éji csendben valamiféle suttogást, mintha pajkos gyermekek lettek volna a kertben, akik azon tanakodnak, hogyan nevéssék ki a gyenge öregembert... Azután csengő, vidám kacagás, mintha vízitündérek csiklandoztak volna valakit. A holdfényben fürödve, a fűre terített puha szőnyegen játszott, hancúrozott Katyerina Lvovna férje fiatal segédjével. Az almafa egyre hullatta rájuk az üde fehér szirmokat, aztán megszűnt a virághullás... A rövid nyári éjszaka hamar elmúlt, a hold elbújt a magas pajták meredek teteje mögött, és fénye mind halványabb lett. A konyha tetejéről éles, kellemetlen macskakoncert hallatszott: aztán mérgesen rájuk pisszent valaki, és nyomban két vagy három összeakaszkodott, vadul nyávogó kandúr puffant le a háztető melletti deszkarakásra...

- Gyerünk aludni! - mondta Katyerina Lvovna halkán, leverten, és felkelt a szőnyegről; nem volt már más rajta, csak az inge és fehér szoknyája... Így ment a csendes, halottin csendes kereskedőház felé, és Szergej mögötte vitte a szőnyeget meg a blúzt, amit az asszony szertelen jókedvében ledobott magáról.

7

Alig fújta el Katyerina Lvovna a gyertyát, és alig vetkőzött le teljesen, hogy a puha ágyon elterüljön, máris mély álomba merült. A sok izgalmas, izgató játék után olyan mélyen aludt, hogy kezét-lábát sem tudta megmozdítani, de csodálatosképpen még álmában is hallotta, mintha kinyílt volna az ajtó, és a nagy kandúr súlyosan huppanva ismét az ágyára ugrott volna.

„Miféle istenverése ez a kandúr? - gondolta az álomittas Katyerina Lvovna. - Az ajtót én magam zártam kulcsra, az ablak csukva, és a kandúr mégis újra bejött... De most rögtön kidobom!”

Fel is akart kelni, de a keze meg a lába nem engedelmeskedett; a macska egyre rajta mászkált, furcsán dorombolt, szinte megint emberi szavakat mondott. Katyerina Lvovna hátán a hideg futkározott.

„Holnap feltétlenül szenteltvízzel hintem be az ágyamat - gondolta magában -, különben ideszokik ez a furcsa, bölcs kandúr.”

De a kandúr dorombolt, dorombolt, odadugta a pofáját, és ezt duruzsolta az asszony fülébe: „Milyen kandúr vagyok én? Már mért lennék én kandúr? Katyerina Lvovna, te valóban okosan kitaláltad, hogy én nem is vagyok kandúr, hanem Borisz Tyimofejics, a híres kereskedő. Azért nézek most ki ilyen rosszul, mert a beleim kipukkadtak a vacsorától, amivel

a menyem megvendégt! Attól én bizony alaposan megcsappantam - dűnnyögte -, és most kandúrnak vélhetnek azok, akik nem ismernek, és nem tudják, hogy valójában ki vagyok. Nos, hogy megy a sorod mostanában, Katyerina Lvovna? Hogy állsz a hűséggel? Csak azért jöttem most vissza a temetőből, hogy megnézzem, miképpen melegíted a férjed ágyát Szergej Filippicsel... Mrrr... Mrrr... Semmit sem látok! Ne félj tőlem, hiszen a vacsorádtól a szemem is elvesztettem... Nézz csak a szemem helyére, galambocskám, bátran!”

Katyerina Lvovna ránézett, és torkaszakadtából felsikított. Közte és Szergej között megint ott fekszik a kandúr, de a feje éppen akkora, mint a halott Borisz Tyimofejicsé, és a két szemüregében tüzes golyók forognak vészjóslóan!

Szergej felriadt, megnyugtatta Katyerina Lvovnát, azután újra elaludt. De az asszony szeméről teljesen elszállt az álom - és épp a legjobbkor!

Nyitott szemmel feküdt az ágyon, és hirtelen meghallotta, hogy valaki belép az udvari kapun. A kutyák már előrohantak, dühösen morogtak, ugattak, de egy pillanat alatt elcsendesedtek, mintha hízelegnének valakinek. Alig egy perc múlva kattant lent a zár, és kinyitották a ház ajtaját.

„Vagy képzelődöm, vagy hazatért a férjem, Zinovij Boriszics, mert az ő kulcsával nyitották ki a kaput...” - gondolta magában Katyerina Lvovna, és gyorsan felkeltette Szergejt.

- Figyelj csak, Szerjjozska! - mondotta, és felkönyökölve feszülten figyelt.

Hallatszott, hogy valaki óvatosan lépked a lépcsőn felfelé, és halkán közeledik a kulcsra zárt hálószobaaajtó felé.

Katyerina Lvovna egy szál ingben, gyorsan felkelt az ágyról, kinyitotta az ablakot, és Szergej abban a pillanatban, mezítláb és úgy ahogy volt, kiugrott az erkélyre, lábával átkulcsolta a tartóoszlopot, amelyen oly sokszor leereszkedett úrnője hálószobájából.

- Nem. Ne menj el! Nem kell! Rejtőzz el ott, de ne menj el messzire... - suttogta Katyerina Lvovna, és Szergej után dobta az ablakon át csizmáját és ruháját. Azután újra a takaró alá siklott, és várt.

Szergej engedelmeskedett Katyerina Lvovnának: nem kúszott le a tartóoszlopon, csupán megbújt az erkély kiugró eresze alatt.

Katyerina Lvovna eközben hallotta, hogy a férje az ajtó elé ért; lélegzet-visszafojtva figyelt. Még azt is hallotta, hogy férjének féltékeny szíve milyen hevesen ver... De egy csepp sajnálatot sem érzett iránta, ellenkezőleg, gonosz mosoly ült az arcán.

„Keress csak a tegnapi napot!” - gondolta mosolyogva, és olyan ártatlanul pihegett az ágyában, mint egy kisgyermek.

Vagy tíz perc telt el így; Zinovij Boriszics végül is megunt az ácsorgást az ajtó előtt, meg a hallgatózást, hogy alszik-e a felesége: kopogtatott.

- Ki az? - kérdezte Katyerina Lvovna kis idő múlva álmos hangon.

- Én! - felelte Zinovij Boriszics.

- Te vagy az, Zinovij Boriszics?

- Persze hogy én! Miért teszel úgy, mintha nem hallanád?

Katyerina Lvovna, úgy, ahogy volt, egy szál ingben, felugrott, beeresztette férjét a szobába, és visszabújt a meleg ágyba.

- Így reggel felé kissé hűvös van már... - mondta, és jól betakarózott.

Zinovij Boriszics belépett, körülnézett, rövid imát mondott, meggyújtotta a gyertyát, és még egyszer körülnézett.

- Mi újság idehaza? - kérdezte Katyerina Lvovná.

- Semmi különös, megvagyunk... - válaszolt az asszony, felkelt, és kartonpongyolát vett fel. - Begyűjtsam a szamovárt? - kérdezte.

- Hagyd csak. Kiálts Akszinyának, majd ő előkészít mindent.

Katyerina Lvovna papucsot húzott meztelen lábára, és kiszaladt. Félóra hosszat nem jött vissza. Ezalatt begyújtotta a szamovárt, közben-közben nesztelenül ki-kiszaladt Szergejhez az erkélyre...

- Maradj itt ülve... - suttogta.

- Meddig még? - suttogta vissza Szerjzsa.

- Ejnye, de értetlen vagy! Addig maradj, amíg mondom!

És Katyerina Lvovna visszaültette a régi helyére.

Szergej az erkélyről mindent hall, ami a hálósobában történik. Hallja, hogy nyílik az ajtó, és Katyerina Lvovna ismét belép férjéhez a szobába. Szóról szóra hallja beszélgetésüket.

- Hol kószáltál ennyi ideig? - kérdezi Zinovij Boriszics a feleségét.

- Begyűjtöttem a szamovárt - válaszolta nyugodtan az asszony.

Kis szünet... Szergej hallja, hogy Zinovij Boriszics felakasztja a kabátját. Most mosakszik, prüszköl, szétfröcsköl a vizet, törülközőt kér; újra kezdődik a beszélgetés:

- Hát szóval eltemettétek apuskát? - érdeklődik a férj.

- Meghalt, hát eltemettük... - mondja az asszony.

- S hogyan ilyen hirtelen?

- Azt csak a jó Isten tudja - válaszolta Katyerina Lvovna, és nagy csörömpöléssel lerakta a teáscsészéket.

Zinovij Boriszics szomorúan járt fel-alá a szobában.

- No és különben mivel töltötted az időt? - kérdezi újra a feleségétől.

- A mi örömeinket mindenki ismeri: bálba nem járunk, színházba még annyira se...

- Úgy látszik, a férjednek sem örülsz túlságosan... - folytatta Zinovij Boriszics, és oldalról rápislantott a feleségére.

- Nem vagyunk már olyan fiatalok, hogy eszeveszetten boruljunk egymás nyakába. Hogyan bizonyítsam hát, hogy örülök? Láthatod, ide-oda futkosok, és gondoskodom a kényelmedről.

Katyerina Lvovna ismét kiszaladt, hogy behozza a szamovárt, de közben odaosont Szergejhez, megrángatta a karját, és így szólt:

- El ne aludj, Szerjzsa!

Szergej nem tudta, mi lesz ebből a dologból, de mindenesetre készenlétben maradt.

Katyerina Lvovna visszatért a szobába, Zinovij Boriszics az ágyon térdelt, és ezüstóráját felakasztotta a gyöngyökkel kivarrt zsinorra.

- Mondd csak, Katyerina Lvovna, miért ágyaztál kettőre, hisz egyedül voltál? - nézett gyanakvón a feleségére.

- Mindig vártalak - válaszolta Katyerina Lvovna, és nyugodtan állta a férje pillantását.

- Őszintén köszönöm... De meg tudnád-e mondani, hogyan került az ágyba ez a holmi?

Zinovij Boriszics most felemelte a lepedőről Szergej keskeny gyapjúövét, és felesége orra elé tartotta.

Katyerina Lvovna percnyi habozás nélkül válaszolt:

- A kertben találtam, és használtam... A szoknyámon viseltem...

- A szoknyádon... - ismételte Zinovij Boriszics különös hangsúllyal. - Hallottam egyet-mást... a szoknyádról.

- Ugyan mit hallottál?

- Néhány egészen épületes dolgot...

- Nem tudok semmiféle épületes dolgról!

- No, ennek utánajárunk; mindennek utánajárunk!... Mindennek! - mondta Zinovij Boriszics, és felesége elé tolta az üres teáscsészét.

Katyerina Lvovna hallgatott.

- Az egész dolgot alaposan megvizsgáljuk és felderítjük, Katyerina Lvovna... - mondta hosszú szünet után Zinovij Boriszics, és szúrós tekintettel nézett feleségére.

- Csakhogy a te Katyerina Lvovnádnak nem ijedős természetű! Nem fél az ilyesmiktől! - válaszolta az asszony.

- Micsoda? - kiáltotta Zinovij Boriszics emelt hangon.

- Semmi... csak tréfáltam - felelte az asszony.

- No nézd csak! De megjött a szavam!

- Már mért ne jött volna meg a szavam? - felelt Katyerina Lvovna.

- Jobban vigyázhatnál magadra!

- Minek vigyázjak magamra?! Valami nagyszájú bizonyára fecsegett rólam valamit, s ezért most kötelességem minden szidalmat eltűrni? Ez egészen új dolog!

- Szó sincs semmiféle nagyszájúról! Itt egészen biztosan mindenki tud a te szerelmeskedésedről...

- Szerelmeskedésemről?! - kiáltott fel természetes haraggal Katyerina Lvovna.

- Tudom, amit tudok!

- No, ha tudod, akkor beszélj világosabban!

Zinovij Boriszics hallgatott, és közben újra odanyújtotta üres teáscsészéjét.

- Úgy látszik, magad sem tudod, mit akarsz mondani! - szólt megvetően Katyerina Lvovna, és a csészealjra dobta férje teáskanalát. - No, csak ki vele, kivel boronáltak össze? Ki a „szeretóm”?

- Mindent megtudsz idejében...

- Talán bizony Szergejről pletykáltak neked valamit?

- Minden kiderül, Katyerina Lvovna, minden kiderül! Én az urad vagyok, hatalmam van feletted, ezt senki sem veheti el tőlem! Te magad fogsz majd mindent bevallani!

- Ezt nem tűrhetem tovább! - kiáltotta Katyerina Lvovna. Fogcsikorgatva, sápadtan, mint a fal, felugrott, és kirohant az ajtón.

- Tessék! Ott van! - mondta néhány pillanat múlva, amikor Szergejt ingujjánál magával húzva, visszajött a szobába. - Kérdezd ki őt és engem is arról, amit tudni akarsz... Az is könnyen lehetséges, hogy többet tudsz meg, mint amennyit szeretnél...

Zinovij Boriszics valósággal megnémult... A küszöbön álló Szergejre, majd a feleségére meredt, aki mellén összefont karral, nyugodtan leült az ágy szélére... Zinovij nem értette, hová vezet mindez. Végre, anélkül, hogy székéről felkelt volna, nagy nehezen összeszedte magát, és megszólalt:

- Te kígyó! Mit csinálsz?

- Tessék, kérdezz! Mit szeretnél olyan nagyon tudni? - válaszolta Katyerina Lvovna szemtelenül. - Holmi büntetéssel akartál engem megijeszteni... - folytatta, miközben jelentőség-teljesen hunyorított a szemével. - Arra sohasem kerül sor! De hogy veled mi történjék, azt én már a fenyegetőzéseid előtt nagyon jól tudtam. És úgy is teszek!

- Mit beszélsz? Kifelé! - ordított Zinovij Boriszics Szergejre.

- Kifelé? Még mit nem! - mondta gúnyosan Katyerina Lvovna, villámgyorsan bezárta az ajtót, a kulcsot zsebre tette, és pongyolájában ismét leheveredett az ágyra.

- Gyere, Szerjzka, gyere, galambocskám - hívta a legényt. Szergej hátravetette fürtös fejét, és merészen úrnője mellé ült.

- Uram Isten! Mit jelentsen ez? Mit csináltok, ti pogányok? - kiáltotta Zinovij Boriszics. Arcát előntötte a vér, felemelkedett a karosszékből.

- No, mi az? Nem tetszik? Nézd csak az én daliás sólymomat, milyen szép fiú!

Katyerina Lvovna felkacagott, és férje előtt szenvedélyesen megcsókolta Szergejt. Zinovij Boriszics ebben a pillanatban irtózatos erővel arcul vágta az asszonyt, és a nyitott ablakhoz rohant.

8

- Úgy! Köszönöm, kedves barátom! Köszönöm! Csak erre vártam! - kiáltotta Katyerina Lvovna. - Most már nyilvánvaló... az én akaratom szerint lesz, és nem a tied szerint!

Egy mozdulattal ellökte magától Szergejt, rárohant a férjére, és még mielőtt Zinovij Boriszics elérhette volna az ablakot, karcsú ujjjaival hátulról átszorította a nyakát, és földhöz vágta, mint valami nedves kendercsomót.

A kereskedő nagy robajjal lezuhant, és az erős lendülettől beütötte tarkóját a padlóba. Rémület szállta meg. Nem számított ilyen gyors döntésre. Feleségének ez az első erőszakos cselekedete megmutatta, hogy az asszony mindenre elszánta magát, csak hogy megszabaduljon tőle; Zinovij Boriszics érezte, hogy helyzete valóban veszélyes. Mindez abban a pillanatban ötlött agyába, amikor a földre zuhant; még csak nem is kiáltott, hiszen tudta, hogy segélykiáltását senki sem hallja meg, és nem akarta a végzetét siettetni. Némán nézett az asszonyra, tekinte-

tében düh, szemrehányás és fájdalom volt... De az asszony vékony ujjai erősen szorították a torkát...

Zinovij Boriszics nem védekezett: ökölbe szorított, kinyújtott keze görcsösen remegett. Egyik keze teljesen szabadon volt, de a másikra Katyerina Lvovna rátérdelt.

- Fogd le! - sűgta oda az asszony Szergejnek részvétlenül, és újra a férje felé fordult.

Szergej ráült Zinovij Boriszicsra, térdével leszorította mindkét karját, és Katyerina karja alatt ő is el akarta kapni a kereskedő nyakát, de az ebben a pillanatban felordított!... Vetélytársának láttán, Zinovij Boriszics bosszúérzete az utolsó pillanatban felébredt, összeszedte végső erejét, összenyomorgatott karját kirántotta Szergej térde alól, belekapott a fiú fekete hajába, és mint egy állat, a föléje hajló nyakába harapott... Mindez néhány pillanatig tartott csupán... Zinovij Boriszics hörögni kezdett, és feje hátrahanyatlott.

Katyerina sápadtan, mereven, szinte lélegzetvétel nélkül állt férje és szeretője fölött; jobb kezében a nehéz, öntöttvas gyertyatartót tartotta, a súlyosabb végével lefelé... Zinovij Boriszics halántékán és arcán vékony vércsík futott végig...

- Papot... - suttogta Zinovij Boriszics, és utálattal elfordította fejét a rajta lovagló Szergejtől. - Gyónni... - mormolta alig érhetően, egész testében reszketett, szeme sarkából a haja közt megalvadó meleg vérré nézett.

- Jó lesz neked gyónás nélkül is! - sziszegte Katyerina Lvovna. - Végezzünk! - szólt oda Szergejhez. - Most szorítsd meg jól a torkát!

Zinovij Boriszics hörgött...

Katyerina Lvovna lehajolt, kezével átszorította Szergej kezét, mely Zinovij Boriszics torkát markolta. Fülét fekvő férje melléhez nyomta... Körülbelül öt perc múlva felállt és megszólalt:

- Elég! Kész!

Szergej felemelkedett, és kifújta magát. Zinovij Boriszics ott feküdt holtan, megfojtva, bevert halántékkal. Feje alatt, a bal oldalon, kis vérfolt látszott; hajszálak ragadtak a sebbe, és így nem folyt el sok vére.

Szergej levitte Zinovij Boriszicsot a pincébe, amely a kamra alatt volt, ahová nemrégiben őt zárta be a boldogult Borisz Tyimofejics. Azután visszatért az emeletre. Ezalatt Katyerina Lvovna feltúrte pongyolája ujját, feltűzte szoknyáját, és Zinovij Boriszics véré, amely a hálószoba padlóját bemocskolta, szivaccsal és szappannal gondosan felmosta. Még nem hűlt ki a szamovár, melyből Zinovij Boriszics az imént teázott; és Katyerina a meleg vízzel nyomtalanul eltüntette a vérfoltokat.

Katyerina Lvovna fogta a réz mosdótálat és a szappanos szivacsot.

- Világíts! - mondta Szergejnek, és az ajtóhoz ment. - Lejjebb, lejjebb! - tüzetesen megvizsgálta a padló minden egyes deszkáját és az egész utat, melyen Szergej Boriszicsot a pincébe cipelte.

Csak két helyen talált vérnyomokat a festett padlón, olyan kicsik voltak, mint egy-egy szem cseresznye. Katyerina Lvovna a szivaccsal eltüntette mindegyiket. Aztán felegyenesedett, és a pince felé nézett.

- Nesze!... Kellott neked tolvaj módra meglesni az asszonyodat? - sziszegte.

- Elég! - suttogta Szergej, és megremegett, amikor saját hangját meghallotta.

Mire visszatértek a hálósobába, kelet felől már megjelent az égbolton a napkeltét jelző keskeny fénycsík, amely megaranyozta a virágzó almafákat, és a kerítés zöld lécein át betekintett Katyerina Lvovna hálósobájába.

Az öreg segéd, panyókára vetett bundájában, keresztet hányva, ásítózva haladt át az udvaron, a csürből a konyha felé.

Katyerina Lvovna óvatosan felhúzta a zsinórra járó redőnyt, azután olyan átható tekintettel mérte végig Szergejt, mintha lelkébe akart volna beelátni.

- No, most már kereskedő vagy - mondta, és fehér kezét a fiatalember vállára tette.

Szergej nem válaszolt. Remegett az ajka... Kilelte a hideg. Katyerina Lvovnának csak az ajka volt hideg.

Két nap múlva Szergej kezét hólyagosra törte az ásó és a feszítővas, viszont Zinovij Boriszics jó mélyen feküdt a ház pincéjében... A feltámadás napja előtt - felesége vagy annak szeretője nélkül - nem valószínű, hogy bárki megtalálhatta volna...

9

Szergej bíborpiros kendőt kötött a nyaka köré, és panaszkodott, hogy a toroka fáj. S még mielőtt begyógyultak volna a sebek, melyeket Zinovij Boriszics foga ejtett rajta, többen hiányolták Katyerina Lvovna férjét. Éppen Szergej érdeklődött a legtöbbet Zinovij Boriszics után. Amikor a többi munkással esténként a kis kertajtó előtt üldögélt a padon, gyakran mondogatta:

- Nem is értem, fiúk, miért nem jön még haza a mi gazdánk.

A legények is csodálkoztak.

Azután a malomból híre jött, hogy az uraság lovakat bérelt, és már régen elment. A kocsis, aki fuvarozta, azt mesélte, hogy Zinovij Boriszics a hazafelé vezető úton úgy viselkedett, mint valami bolond, őt pedig kurtán-furcsán otthagya: a várostól vagy háromversztányira, a kolostornál kiszállt a kocsiból, fogta a batyuját, és elindult gyalog. Amikor a kocsis vallomását hallották, még jobban elcsodálkoztak.

Tény, hogy Zinovij Boriszics eltűnt...

Természetesen kutatták, de nem találták sehol: mintha a föld nyelte volna el. A kocsist letartóztatták, de a kihallgatáson is csak azt vallotta, hogy a kereskedő a folyótól nem messzire a kolostornál kiszállt a kocsijából, és gyalog folytatta az útját. A dologra nem derült fény, az „özvegy” Katyerina Lvovna pedig ezalatt a legteljesebb szabadságban élt együtt Szergejvel. Találgatták az emberek, hogy Zinovij Boriszics itt van vagy ott van, ide mehetett vagy oda mehetett, de Zinovij Boriszics nem tért vissza. És Katyerina Lvovna mindenképp jobban tudta, hogy sohasem fog visszatérni.

Elmúlt egy hónap, két hónap, három hónap, és Katyerina Lvovna anyának érezte magát...

- Pénz áll a házhoz, Szerjzovska! - mondta Szergejnek. - Van már örökös!

Elment az előjáróságra, elpanaszolta minden gondját-baját: hogy várandós, az üzlet pang, és kérte, engedélyezzék, hogy ő vegye kezébe az ügyek intézését. Nem mehet tönkre az üzlet! Katyerina Lvovna törvényes felesége a férjének, a céget nem terheli semmiféle adósság, következésképpen eleget kell tenni az asszony kérésének. És meg is kapta a hozzájárulást.

Katyerina Lvovna úgy élt, mint egy valóságos úrnő, Szerjozsa sem volt már egyszerű Szergej, mindenki Szergej Filippicsnek nevezte. Ekkor hirtelen, mint derült égből a villámcsapás, újabb baj szakadt rájuk. Egy levél érkezett Livniből a polgármesternek; az állt benne, hogy Borisz Tyimofejics nemcsak saját tőkájével dolgozott, az üzletben benne volt kiskorú unokaöccse, Fjodor Zaharov Ljamin vagyona is, mely tetemesebb volt, mint Borisz Tyimofejics tőkéje. Az ügyet tehát tisztázni kell, és nem szabad mindent Katyerina Lvovnának átadni. Megjött hát ez a levél, a polgármester sokáig tárgyalt az asszonnyal, majd egy hét múlva megérkezett egy öreg anyóka a fiúval. Az anyóka ezt mondta:

- Én vagyok az Istenben boldogult Borisz Tyimofejics unokanővére, ez a fiúcska pedig az unokaöcsém, Fjodor Ljamin...

Katyerina Lvovna bevezette házába a rokonokat.

Szergej az udvaron volt, amikor a vendégek megérkeztek, látta, hogyan fogadja őket Katyerina Lvovna, és fehér lett, mint a fal.

- Mi bajod? - kérdezte az úrnő, látva, hogy Szergej holtsápadt, amikor bejött az érkezők után, és megállt az előszobában.

- Semmi - válaszolt a fiatalember, és elfordult. - Csak arra gondolok, milyen csodálatos párocska ez... - sóhajtott, és becsukta maga mögött az ajtót.

- Mi lesz most? - kérdezte Szergej Filippics Katyerina Lvovnát, amikor éjszaka együtt ültek a szamovárnál. - Azt hiszem, Katyerina Lvovna, a mi ügyünk most kútba esett.

- Ugyan miért, Szerjozska?

- Mert mindent el kell osztani... Üres lesz az egész üzlet, hogyan kereskedünk tovább?

- Talán kevés lesz neked, ami marad, Szerjozska?

- Nem rólam van szó, de azt gondolom, nem leszünk mi már boldogok!

- Már miért ne lennénk továbbra is boldogok?

- Mert annyira szeretem, Katyerina Lvovna, hogy azt akartam, hogy valóságos úriasszony legyen, és ne éljen úgy, olyan egyszerűen, mint eddig - válaszolta Szergej Filippics. - Most azonban visszajára fordult az egész! Kevesebb a vagyon, tehát még szerényebben kell élnünk, mint eddig éltünk.

- De hát kell nekem a vagyon, Szerjozska?

- Magának talán mindegy, Katyerina Lvovna, de én, aki olyan mélységesen tisztelem, rettentően fogok szenvedni, amikor látom, hogy aljas emberek kárörvendve tekintenek magára. Lehet, hogy magának így is jó, de tudom, hogy én sohasem lehetek boldog ilyen megváltozott körülmények között...

És Szergej váltig hajtogatta Katyerina Lvovnának, hogy Fegyva Ljamin miatt ő most a legboldogtalanabb ember a világon, mert megfosztották attól a lehetőségtől, hogy Katyerina Lvovnát minden kereskedőasszony között a legelsővé, a legkülönbé tegye. És minden beszélgetés vége az lett: ha nem állna útjukban ez a Fegyva, akkor Katyerina Lvovna kilenc hónappal férje eltűnése után megszülné gyermekét, övé lenne az egész vagyon, és vége-hossza nem lenne a boldogságuknak!

Egyszerre csak Szergej teljesen elhallgatott az örököséről. Mihelyt Szergej beszüntette a folytonos duruzsolást, Katyerina Lvovna mindegyre Fegyára gondolt. Gyakran annyira magába mélyedt, hogy még Szergejjel is barátságtalanul beszélt. Esténként, amikor lefeküdt, vagy nappal, amikor a boltban tett-vett, sőt, amikor imádkozott is, mindig ugyanaz járt az eszében:

„Hát miért? Csakugyan miért vesztsem el miatta a vagyont? Hiszen oly sokat szenvedtem, oly sok bűnt vettem a lelkemre, és most jön ez a kölyök, és se szó, se beszéd, mindent elvesz tőlem! Még ha felnőtt volna, de egy gyerek, egy kisfiú...”

Korán eljött a tél, az első fagyos napok, Zinovij Boriszicsról természetesen nem érkezett semmi hír. Katyerina Lvovna terebélyesedett, és elgondolkozva járt-kelt a házban; a városban persze sokat pletykáltak, hogy a fiatal Izmajlova meddő volt, mindig fogyott, sorvadozott, most meg egyszerre gömbölyödni kezd... A serdülő Fegyá Ljamin, az örököstárs pedig, könnyű mókusbundában szaladgált az udvaron, és cipője sarkával a tócsák vékony jegét törögette...

- Hej, Fjodor Ignatyics! Hé, te kereskedőgyerek! - kiabált rá Akszinya, a szakácsnő, amikor meglátta az udvaron. - Hát illik egy kereskedőgyerekhez, hogy a tócsában ugráljon?

De az örököstárs, aki annyira elbúsította a két ember életét, vidáman ugrándozott, mint valami gondtalan kis bakkecske, és még gondtalanabban aludt nénikéje mellett; nem is sejtette, hogy valakinek útjában áll, hogy valakinek a boldogságát zavarja.

Addig ugrált Fegyá, amíg egy napon megkapta a bárányhimlőt, ráadásul meghűlt, megfájdult a melle; a fiú ágyának dőlt. Eleinte gyógyfűvekkel kezelték, később elhívták az orvost.

Az orvos eljött, orvosságot írt fel, amit a betegnek óránként kellett beadni. Öreg nagynénije, később Katyerina Lvovna adta be a fiúnak az orvosságot.

- Légy olyan jó, Katyerinuska - mondta a néni -, segíts nekem egy kicsit!... Isten kegyelméből te magad is anya leszel, gyermeket vársz, ápdold a fiúcskát.

Katyerina Lvovna nem utasította vissza az öregasszony kérését. Amikor a néni vecsernyére ment, hogy imádkozzék „a beteg Fjodor felépüléséért”, vagy pedig a hajnali misére, hogy könyörgést mondjon unokaöccséért, Katyerina Lvovna ült a fiú betegágya mellé, ő etette, ő adta be pontosan az előírt időben az orvosságot.

Egyik este, Mária ünnepén, az öregasszony misére akart menni, és megkérte Katyerinát, hogy vigyázzon Fegyuskára. A gyermek már lábadozott.

Katyerina Lvovna belépett Fegyá szobájába; a fiú fehér mókusbundájában az ágyon ült, és olvasott.

- Mit olvasol, Fegyá? - kérdezte Katyerina Lvovna, és leült az ágy mellé egy karosszékbe.

- A Szentek életét, nénikém.

- Érdekes?

- Nagyon érdekes, nénikém...

Katyerina Lvovna tenyerébe támasztotta fejét, és nézte Fegyát, aki lassan mozgó ajakkal olvasott... Mintha megszállták volna az ördögök, hirtelen megint arra gondolt, hogy milyen sok rosszat okoz neki ez a fiú, és milyen jó lenne, ha nem élne.

„Nézzük csak... - gondolkozott Katyerina Lvovna. - A gyerek beteg... orvosságokat szed... Sokféle betegség van a világon... És ha azt mondom, hogy az orvos rossz orvosságot írt fel...”

- Nem kell neked most orvosságot bevenned, Fegya?

- De igen, nénikém - válaszolta a kisfiú, elővette a kanalat, és hozzátette: - Nagyon érdekes, nénike, ez a könyv, amely a szentekről szól.

- Hát akkor csak olvasd... - mondta szárazon Katyerina Lvovna, hideg tekintettel körülnézett a szobában, és pillantása megakadt a jégvirágos ablakon.

- Fel kell tenni az ablakra a táblákat! - mondta. Kiment a szalonba, keresztülhaladt a nagytermen, azután felment a hálószobájába, és leült.

Öt perc múlva szó nélkül belépett hozzá Szergej, macskaprémmelel bélelt vastag bekecsben.

- Be vannak hajtva az ablaktáblák? - kérdezte Katyerina Lvovna.

- Be - válaszolta röviden Szergej, a koppantóval levágta a gyertya izzó belét, és odaállt a kályha mellé.

A szobában csend volt, Katyerina Lvovna végre megszólalt:

- Sokáig tart ma az éjszakai mise? - kérdezte.

- Holnap nagy ünnep lesz... Sokáig tart az istentisztelet... - válaszolta Szergej.

Újra csend.

- Le kell mennem Fegyához. Egyedül van... - szölt Katyerina Lvovna, és felállt.

- Egyedül van? - kérdezte komoran Szergej.

- Egyedül... - válaszolta suttogva az asszony. - Miért kérded?

A két szempár összevillant, de sem a férfi, sem a nő nem szólt többé egy szót sem.

Katyerina Lvovna lement a gyermekhez; áthaladt az üres szobákon: mindenütt csend volt, a mécsesek szelíden égtek, a falakon saját árnya kíséerte; a fatáblákkal elzárt ablaküvegekről lassan olvadt a jégvirág, gyöngyözve lepergett.

Fegya az ágyban ült, és olvasott. Amikor meglátta Katyerina Lvovnát, így szólt:

- Néni, legyen szíves, vegye el tőlem ezt a könyvet, és adja ide azt, amelyik az ikontartón van.

Katyerina Lvovna odaadta a kért könyvet.

- Nem akarsz még aludni, Fegya? - kérdezte.

- Nem, nénikém, megvárom az öreg nénit...

- Miért akarod megvárni?

- Azt ígérte, hogy szentelt kenyeret hoz az éjszakai miséről...

Katyerina Lvovna hirtelen elsápadt... Most mozdult meg először magzata a szíve alatt, és borzongást érzett. Megállt a szoba közepén, majd kiment, és közben dermedt kezét dörzsölte.

- No, rajta! - suttogta, amikor visszatért hálószobájába, ahol Szergej még mindig ugyanazon a helyen állt a kályha előtt.

- Mi az? - kérdezte alig hallhatóan Szergej, és köhintett.

- Egyedül van...

Szergej összeráncolta szemöldökét, és nagyot lélegzett.

- Gyerünk... - mondta Katyerina Lvovna, és elszántan az ajtó felé indult.

Szergej gyorsan lehúzta a csizmáját, és azt kérdezte:

- Mit vigyünk magunkkal?

- Semmit... - lehelte Katyerina Lvovna, és kézen fogva vezette maga mögött Szergejt...

11

Amikor Katyerina harmadszor is belépett a szobába, a fiú összerezett, és térdére ejtette a könyvét.

- Mi lelt, Fegya?

- Jaj, nénikém... Nem is tudom, miért, megijedtem... - válaszolta, és félénken mosolyogva az ágy sarkába húzódott.

- Miért ijedtél meg?

- Ki jött magával, néni?

- Velem? Senki se jött velem, kedves...

- Senki?

A fiúcska az ágy lábához húzódott, összehunyorította a szemét, az ajtóra nézett, és megnyugodva így szólt:

- Úgy látszik, képzelődtem...

Katyerina Lvovna az ágy lábához támaszkodott. Fegya nézte, és azt mondta, hogy nagyon sápadt. Erre Katyerina Lvovna erőltetetten köhögött, és várakozón nézett a szalon ajtaja felé.

A padló halkan reccsent. A gyermek ekkor így szólt:

- A védőszentem élettörténetét olvasom... Szent Teodor Sztratilatoszt... Mennyire szerette az Istent.

Katyerina Lvovna némán állt.

- Ha akarja, nénikém, üljön le, majd felolvasom... - mondta kedvesen a kisfiú.

- Várj, megigazítom a mécsest a szentkép előtt a nagyszobában... - mondta Katyerina Lvovna, és kisietett a szobából.

Egész halk, suttogó párbeszéd hallatszott, de a nagy csendben a kisfiú érzékeny füle mégis meghallotta.

- Néni! Nénikém! Mi az? Kivel suttog? - kiáltotta sírósan a fiú. - Jöjjön be, néni, félek! - kiabálta még siránkozóbb hangon. Hallotta, hogy Katyerina Lvovna valakinek azt mondja a másik szobában: „Rajta!” - és ezt magára vette.

- Ugyan már, mitől félsz? - kérdezte Katyerina Lvovna rekedtes hangon, amikor elszántan, határozottan újra belépett a szobába. Úgy állt az ágy mellé, hogy testével eltakarta a szomszéd szobába vezető ajtót. - Feküdj csak le! - mondta nyomban ezután.

- Nem akarok, nénikém...

- Fegyva, fogadj szépen szót! Feküdj le, itt az idő... feküdj le... - ismételte Katyerina Lvovna.

- De nénikém, nem akarok!

- De feküdj csak le... Feküdj le... - mondta Katyerina Lvovna valami elváltozott, bizonytalan hangon. Megfogta a kisfiút a karja alatt, és lefektette.

Ebben a pillanatban Fegyva rémülten felsikoltott: megpillantotta Szergejt, aki mezítláb, sápadtan belépett.

Katyerina Lvovna tenyerével befogta a gyermek rémülettől ellátott száját, és így kiáltott:

- Most! Gyorsan! Fogd le, hogy ne ugráljon...

Szergej lefogta kezét és lábát, Katyerina a gyermekarcot, amely a mártírokéra hasonlított, letakarta a nagy tollpárnával, és erős, kemény mellét rászorítva, rányomta a gyermekekre.

Néhány percig halálos csend volt a szobában...

- Kész... - suttogta Katyerina Lvovna, és felegyenesedett, hogy mindent rendbe hozzon; ekkor a csendes ház falai, amelyek oly sok bűnt rejtettek már, hirtelen fülsiketítő zajjal megzendültek: az ablakok csörömpöltek, a padló mozogni kezdett, a szentképek előtt lógó mécsesek láncá reszketett, és fantasztikus árnyakat vetett a falra.

Szergej összerezett, és amilyen gyorsan csak tudott, kirohant a szobából; Katyerina Lvovna utána, de a pokoli zaj követte őket. Mintha csak földöntúli hatalmak rázták volna meg alapjaiban ezt a bűnös házat.

Katyerina Lvovna attól félt, hogy a rémület kergette Szergej kiszalad az udvarba, és ijedtségével elárulja magát, de a fiatalember egyenesen az emeleti szobába futott fel.

Amikor felfelé rohant a lépcsőn, a sötétben fejét beverte a félig nyitott ajtóba, nagyot ordított, és babonás rémületében teljesen elvesztette józan eszét...

- Zinovij Boriszics... Zinovij Boriszics! - mormogta, amint a lépcsőn felfelé repült, és rohantában magával rántotta az őt követő Katyerina Lvovnákat.

- Hol van? - kérdezte az asszony.

- Itt, felettünk... Egy zsindegydarabon repült el... Jaj!... Jaj!... - kiáltozott Szergej. - Megint itt van! Megint dörömböl!

Most már kiderült, öklök döngetik az utcáról az ablaktáblákat, és valaki be akarja törni az ajtót.

- Őrült! Állj fel, te örült! - kiáltotta Katyerina Lvovna, és rögtön utána berohant Fegyva szobájába, a kisfiú élettelen fejét úgy fektette a párnára, mintha aludnék. Kinyitotta az ajtót, amelyen keresztül egész sereg ember rohant be.

Szörnyű látvány fogadta őket. Katyerina Lvovna rápillantott a tömegre, amely valósággal megszállta a házat. Vadidegen emberek kapaszkodtak tömött sorokban az udvar körül húzódó kerítésre, az utcáról kusza zshivaj hallatszott.

Katyerina Lvovna még nem tért magához, amikor a tömeg megszállta a bejáratot, és valósággal besodorta őt a házba.

A nagy riadalom így történt: Mária ünnepe előtt, a járási székhelynek, ennek a nagy és élénk kereskedővárosnak, amelyben Katyerina Lvovna lakott, minden templomában tömérdek ember gyűlt össze esti misére. A templomban, ahol másnap felállítják az ünnepi díszoltárt, olyan sokan vannak, hogy még az udvarban sem lehet egy gombostűt elejteni. Ezeken az ünnepi istentiszteleteken rendszerint fiatal kereskedősegédek énekelnek, de vannak itt műkedvelő énekesek is, akiket külön karmester vezényel.

A mi népünk istenfélő, sokat törődik az Úr templomával, ezenfelül művészi érzéke is van: egy szép istentisztelet és egy többszólamú, jó énekkar nagy gyönyörűséget és tiszta műélvezetet okoz. Ahol jó énekesek énekelnek, összesereglik csaknem a fél város, főleg a kereskedőifjak; segédek, inasok, bolti szolgák, gyári munkások, mesteremberek, sőt maguk a kereskedők is, életük párjával elmennek valamelyik templomba. Ha másképp nem lehet, akármilyen nagy hőség vagy farkasordító hideg van, megállnak legalább a tornácon az ablak előtt, hogy hallgassák a mélyen bűgő basszushangokat és a szeszélyesen szárnyaló tenort...

Az Izmajlov ház környékén levő egyházközségi templomban már felállították Mária ünnepére az Istenanya díszoltárát, és ezért az ünnep előestéjén pontosan abban az időben, amikor az előbb említett eset történt Fegyával, a város egész fiatalsága ebből a templomból özönlött kifelé, hangosan vitatkozva a közismert tenorista nagyszerű teljesítményén, valamint a nemkülönbözőn közismert basszista néhány elkövetett hibáján.

De nem mindenki foglalkozott az énekléssel: a tömegben voltak olyanok is, akiket egészen más dolgok érdekeltek.

- Fiúk!... Mindenféle furcsa históriát mesélgetnek városszerte a fiatal Izmajlováról... - mondta az Izmajlov ház közelében egy fiatal gépész, akit valamelyik kereskedő szerződtetett Pétervárról a gőzmalmába. - Azt beszélik, hogy éjjel-nappal szerelmeskedik Szerjozskával, a segédjükkal...

- Ezt mindenki tudja! - válaszolta egy kék szövethuzatos bundát viselő ember. - Lám, a menyecske ma sem volt templomban...

- Már miért lett volna templomban? Az effajta közönséges nőszemély nem törődik sem Istennel, sem a lelkiismeretével, sem az emberek megvető tekintetével.

- De nézzétek csak: még ég náluk a lámpa! - mutatott a gépész a becsukott ablaktábla hasadékán át kiszűrődő fénycsíkra.

- Kukucskáljunk be a nyíláson... Ugyan mit csinálnak? - kiáltotta néhány hang.

A gépész, két társa hátára támaszkodva, felhúzózkodott az ablaktábla hasadékáig, benézett, és torkaszakadtából kiabálni kezdett:

- Testvérek! Testvéreim! Odabent fojtogatnak valakit!

És a gépész kétségbeesve verni kezdte az ablaktáblát. Tíz másik ember is követte példáját: nekiugrottak az ablaknak, és ököllel dörömböltek.

A tömeg percről percre nőtt, és amint már elmondottuk, az Izmajlov házat valósággal megostromolták.

- Magam láttam, a tulajdon szememmel láttam! - bizonykodott a gépész a halott Fegyá mellett. - Szegény fiúcska az ágyon hevert, és ezek ketten fojtogatták!

Szergejt azon nyomban bekísérték a rendőrségre, Katyerina Lvovnáat viszont felvezették a hálószobájába, s az ajtó elé két őrszemmet állítottak.

Az Izmajlov házban elviselhetetlenül hideg volt: egyik kályhát sem fűtötték, az ajtók állandóan tárva-nyitva állottak, egyik kíváncsi csoport váltotta a másikat. Rajokban jöttek a város lakói, hogy megtekintsék a koporsóban levő Fegyát. Még egy másik nagy koporsót is megbámultak, amelynek fedelét kendő borította.

Fegya homlokát fehér atlaszszalaggal kötötték át, hogy eltakarják a boncoló orvos vágásának nyomát. A törvényszéki orvosi vizsgálat megállapította, hogy Fegya halálának oka: fulladás. Szergejt a holttest elé vezették. A pap első mondatai után, amelyekben az utolsó ítélet borzalmairól és a megátalkodottak túlvilági büntetéséről festett megrázó képet, a fiatalember sírva fakadt, és nemcsak Fegya meggyilkolását vallotta be, hanem arra kérte a hatóságot, hogy ássák ki Zinovij Boriszovics holttestét is, amelyet ő földelt el a pincében. Katyerina Lvovna férjének teteme a pince száraz homokjában feküdt, s még nem oszlott fel egészen; kiemelték a gödörből, és egy nagy koporsóba helyezték. Általános szörnyülködés közepette Szergej bevallotta, hogy mindkét esetben Katyerina Lvovna volt a bűntársa. A fiatalasszony azonban minden hozzá intézett kérdésre csak ennyit mondott:

- Nem tudok semmiről!

Szembesítették az asszonyt a férfival, és Szergej megismételte vallomását. Katyerina Lvovna végighallgatta, csodálkozva, de minden harag nélkül nézett Szergejre, aztán egykedvűen így szólt:

- Ha Szergej úgy találta jónak, hogy így valljon, akkor én sem tagadok tovább. Én öltem meg!

- Miért? - kérdezték.

- Őmiatta! - válaszolta Katyerina Lvovna, és rámutatott a lehorgasztott fejjel álló Szergejre.

A két bűnöst börtönbe zárták, és a szörnyű bűnügyben, amely általános izgalmat és megbotránkozást keltett, hamarosan ítéletet hoztak. Február végén Szergej és Katyerina Lvovna, harmadik céhbeli kereskedő özvegye előtt kihirdették a büntető törvényszéken, hogy a város piacterén nyilvánosan megkorbácsolják, azután kényszermunkára küldik őket. Március elején, egy fagyos reggelen, a hóhér ráverte az előírt mennyiségű korbácsütést Katyerina Lvovnára, akinek hófehér, meztelen hátát nyomban véres sebek és kékes duzzanatok borították, utána Szergej kapta meg a magáét, majd szép arcára rányomták a kényszermunkára ítélték bélyegét.

Az egész eljárás alatt - nem tudni, miért - Szergejt mindenki jobban sajnálta, mint Katyerina Lvovnáat. A fiatalember véresen, rettentően elgyötörve esett össze, amikor leemelték a deresről, Katyerina Lvovna viszont csendesen lépett le a magaslatról, csak arra vigyázott, hogy a durva ing és a még durvább fegyencruha ne érjen felsebzett hátához.

Amikor a rabkórházban világra hozta gyermekét, csak annyit mondott: „Vigyétek innen!” Azután a fal felé fordult, és minden sírás vagy panasz nélkül végigfeküdt a kemény priccsen.

13

Az a kényszermunkás csoport, amelybe Szergejt és Katyerina Lvovnáat beosztották, tavasszal indult útnak. Még csak olyan naptári tavasz volt; a nap, amint mondani szokás, világított, de nem melegített.

Katyerina Lvovna gyermekét Borisz Tyimofejics öreg unokanővérének adták gondozásba, mivel a gyermek a meggyilkolt kereskedő törvényes fiának számított, és most ő lett az egész Izmajlov örökség várományosa. Katyerina Lvovna ezt elégedetten vette tudomásul, és könnyű szívvel lemondott a gyermekről. Amennyire szerette gyermekének apját, annyira nem érdekelte maga a gyermek; nem ritka jelenség ez a nagyon szenvedélyes nőknél.

Általában hihetetlenül egykedvű volt: azzal sem törődött, este van-e vagy reggel, nem különböztette meg a jót a rossztól, bánat és öröm egyaránt hidegen hagyta; senkit sem szeretett, még saját magát sem. Türelmetlenül várta már, mikor indítják útnak a kényszermunkás csoportot, azt remélte, viszontláthatja Szerjzskát; a gyermekről viszont teljesen elfeledkezett, nem is gondolt rá.

Katyerina Lvovna reménye beteljesedett: a megbélyegzett arcú Szergej, súlyos bilincseit vonszolva, vele együtt lépett ki a börtön kapuján, egy kényszermunkás csoportba kerültek.

Az ember még a legszörnyűbb helyzetet is megszokja, és mindig tud valami szegényes örömet találni; Katyerina Lvovnának nem is esett nehezére az alkalmazkodás. Abban a pillanatban, amikor viszontlátta Szergejt, úgy érezte, merő boldogság a kényszermunka felé vivő út.

Katyerina Lvovna kevéske holmiját egy durva szövésű zsákban vitte magával; főként a pénze volt kevés, de a pénzt is még jóval azelőtt, hogy Nyizsnyij Novgorodot elérték, szétosztotta az örök között, azért, hogy Szergej mellett mehessen az országúton, és az éjszakai pihenők alkalmával rövid ideig mellette maradjon a fogház sötét, hűvös előcsarnokában, ahová a kényszermunkásokat betelítették.

De hiába: Katyerina Lvovna megbélyegzett szeretője napról napra mogorvább lett az asszonyhoz: hol hallgatott, hol ingerülten beszélt vele; titkos találkozásaiknak sem örült, pedig az asszony a szájától vonta meg a sovány erszényéből kifizetett garasokat, inkább nem evett és nem ivott. Gyakran mondta az asszonynak:

- Ahelyett, hogy az öröknek adod a pénzedet, hogy szemet hunyjanak, amikor a sötét előcsarnokban hozzám jössz, inkább nekem adnád!
- De hiszen csak egy garast adtam nekik, Szerjzsenyika! - mentegetőzött Katyerina Lvovna.
- No és? Egy garas talán nem pénz? Nem hiszem, hogy olyan sok garast szedtél fel útközben, bezzeg annál többet elfecséreltél.
- De láthattuk egymást, Szerjzsa.
- No hiszen, nagy öröm ez a sok szenvedés után, amiken keresztülmentünk! Még a pillanatot is megátkozom, amikor a világra jöttem, és kisebb gondom is nagyobb annál, mint hogy találkozzunk!
- Nekem pedig, Szerjzsa, minden mindegy, csak téged láthassalak.
- Ostobaság! - dörmögte Szergej.

Katyerina Lvovna, ilyen választ hallva, véresre harapta az ajkát, és bár azelőtt sohasem sírt, most bizony gyakran szökött szemébe a düh és elkeseredés égető könnye az éjszakai találkozások alkalmával, de tovább túrt, némán szenvedett, ámítani akarta önmagát.

Ilyen megváltozott körülmények között érkeztek Nyizsnyij Novgorodba... Csapatuk itt egybeolvadt egy Moszkvából jövő fegyencsoporttal, amelyet szintén Szibériába kísértek.

Amikor az új csoport egyesült azzal, amelyben Szergej és Katyerina Lvovna is Szibéria felé haladt, két új asszony felbukkanása tragikus jelentőségűvé vált Katyerina Lvovna számára.

Már az első napon, amikor a két egyesített fegyencsoport Nyizsnyij Novgorodból elindulva Kazany felé haladt, Szergej szemmel láthatóan igyekezett elnyerni Fiona kegyeit, és ez minden különösebb erőfeszítés nélkül sikerült is. A szép, érzéki Fiona könnyen engedett Szergejnek, hiszen olyan jóságos természetű volt, hogy senkit sem hagyott sokáig epekedni. A harmadik vagy negyedik állomáson Katyerina Lvovna a hajnali órákban megvesztegette az egyik őrt, hogy találkozhasson Szerjozskával. Ébren feküdt priccsén, és várta az őrt, aki majd halkán beszél hozzá az ajtón: „Gyere hamar.” Csakugyan kinyílt az ajtó, és egy asszony kisurrant a folyosóra, azután megint nyílt az ajtó, és egy másik fegyencnő ugrott le a priccsről, és osont ki az őrt után; végre valaki megrántotta Katyerina Lvovna köpenyét, amivel takarózott; a fiatalasszony gyorsan felpattant a priccsről, magára kanyarította a köpenyt, és az őrt után sietett.

Amikor Katyerina Lvovna áthaladt a folyosón, a pislákoló olajmécses bágyadt világa mellett is meglátott két-három párt, akik igyekeztek észrevétlenek maradni, amikor pedig elhaladt a férfiak osztálya előtt, az ajtóba vágott kémlelőnyíláson át visszafojtott kacarászást hallott.

Az újonnan érkezett vegyes csoportban két érdekes nő volt. Az egyiket Fionának hívták: jaroszlavlai katonafeleség volt, magas, buja nő, vastag, fekete hajfonattal és epedő barna szemmel, amelyre titokzatosan borult hosszú, sűrű szempillája. A másik egy tizenhét esztendő, hegyes állú, gyengéd-rózsaszín bőrű, szőke lány volt, üde arcán gödröcskék, szép pici száj, aranszőke fürtök, amelyek szeszélyesen homlokára hullottak a darócvászon kendő alól. Ezt a lányt Szonyetkának nevezték.

A szép Fiona szelíd, lusta természetű nő volt. Csoportjában mindenki ismerte, és egyik férfi sem örült valami nagyon, ha sikert ért el nála, viszont senki sem esett kétségbe, amikor megtudta, hogy egy másik fogolytársa is sikert aratott már.

Szonyetkát egészen más fából faragták. Róla így beszéltek:

- FÜRGE, mint az angolna, kisiklik az ember kezéből.

- JÓSZÍVÚ teremtés ez a mi Fionánk... - tréfálkoztak a fegyencek. - Senkitől sem tud semmit sem megtagadni.

Szonyetka nagyon kényes ízlésű, válogatós természetű volt; a szerelmet nem holmi gyomor-töltő, nyers eledelnek tartotta, hanem pikáns, erősen fűszerezett, finom ételnek, amelyet kínokkal és áldozatokkal kell fűszerezni, mielőtt az ember elé hozzák. Fiona viszont maga volt a megtestesült orosz egyszerűség. Még ahhoz is lusta volt, hogy valakinek azt mondja: „Menj innen!” Egyszerűen belenyugodott abba, hogy ő nő. Az effajta asszonyokat nagyon szeretik a rablóbandákban és a fegyenctelepeken...

- Hogy lármáznak ezek! - dörmögött az őrt, megfogta Katyerina Lvovna vállát, egy sötét sarok felé taszigálta, azután elment.

Katyerina Lvovna tapogatózni kezdett; egyik keze valami ruhadarabot és szakállat érintett, a másik egy forró női archoz ért.

- Ki az? - kérdezte halkán Szergej.

- Hogy kerülsz ide? Kivel vagy itt?

Katyerina Lvovna a sötétben letépte vetélytársnője fejkendőjét. Az idegen nő futva menekült, a folyosón összeütközött valakivel, megbotlott és elesett.

A férfiosztály felől röhögés hallatszott...

- Nyomorult! - súgta Katyerina Lvovna, és arcul vágta Szergejt a vetélytársnője fejkendőjével.

Szergej már felemelte kezét, hogy visszaüssön, de Katyerina Lvovna máris a folyosón volt, és a női osztály ajtaja felé szaladt. A férfiak olyan hangosan röhögtek utána, hogy az ő, aki egykedvűen állt a pislákoló olajmécses mellett, és csizmájának orrára köpködött, felkapta a fejét, és elbömbölte magát:

- Csend legyen!

Katyerina Lvovna szó nélkül visszafeküdt a priccsére, és így hevert reggelig. Mindenáron be akarta bizonyítani magának, hogy már nem szereti Szergejt, de hiába, érezte, hogy mind jobban, mind szenvedélyesebben szereti. Állandóan azt látta maga előtt, hogyan remegett Szergej keze annak a másiknak a feje alatt, hogyan ölelte szabad karjával az asszony forró vállát.

Szegény Katyerina Lvovna sírt, keservesen sírt, és minden vágya az volt, hogy az ő feje pihenjen Szergej vállán, és az ő hideglelősen reszkető vállát fogja át a férfi karja.

- Add vissza a kendőmet! - keltette fel reggel Katyerina Lvovnákat Fiona, a katonafeleség.

- Hát te voltál az?...

- Add vissza a kendőm!

- Miért akarsz elválasztani minket?

- Ugyan, mivel választalak el benneteket? Talán olyan érdekes a szerelem, hogy valóban haragszol?

Katyerina Lvovna egy pillanatig gondolkozott, kivette a feje alól az éjszaka ronggyá tépett kendőt, odadobta Fionának, és a fal felé fordult.

Valahogyan megkönnyebbült.

„Pfuj! - gondolta magában. - Csak nem leszek féltékeny erre a feslett cafkára? Rohadjon meg ott, ahol van! Undorító még csak össze is mérni vele magamat!”

Másnap, amikor Szergej mellett menetelt az országúton, a férfi így szólt hozzá:

- Ide hallgass, Katyerina Lvovna! Térj észhez! Először is, vedd tudomásul, hogy én nem vagyok Zinovij Boriszics, másodszer jegyezd meg, hogy te már nem vagy kereskedőné, ezért tehát, nagyon kérlek, ne játszd a sértődöttet! És vigyázz, mert egykettőre letöröm a szarvad!

Katyerina Lvovna nem válaszolt, egy álló héten át bandukolt Szergej mellett anélkül, hogy egy szót is szólt volna hozzá, vagy akár ránézett volna. Szörnyen sértve érezte magát, de mégis hajthatatlan maradt, és az első veszekedésük után nem akarta megtenni az első lépést a békülés felé.

Az alatt a hét alatt, amíg Katyerina Lvovna haragban volt Szergejjel, a fiatalember a fehér bőrű Szonyetka körül próbált legyeskedni. Alázatosan, bizalmasan, melegen köszöntötte, rámosolygott... Egyszer, amikor összetalálkoztak, megpróbálta átölelni és magához szorítani, Katyerina Lvovna mindezt látta, és napról napra elkeseredettebbé vált.

„Talán mégis én közeledjek?” - töprengett Katyerina Lvovna; többször megbotlott, hiszen jóformán azt sem tudta, merre jár.

De mégsem tette meg az első lépést a békülés felé, mert a büszkesége erősebb volt, mint valaha. Ekkor már Szergej mind tolakodóbban viselkedett Szonyetkával, és mindenki észrevette, hogy a megközelíthetetlen Szonyetka, aki úgy siklott ki a férfiak kezéből, mint az angolna, hirtelen mintha megszélidült volna.

- Látod, nékem szemrehányást tettél - mondta egyszer Fiona Katyerina Lvovnáknak -, pedig én nem követtem el ellened semmit. Ami köztem és Szergej között történt, volt-nincs, és kész! De nézd csak most Szergejt meg Szonyetkát...

„Vigye el az ördög a büszkeségemet! Még ma kibékülök Szergejjel...” - határozta el Katyerina Lvovna, és már csak azon töprengett, mi módon kezdhetné el a legokosabban.

A nehéz kérdést éppen Szergej oldotta meg.

- Lvovna! - kiáltott oda egy pihenőkor. - Gyere ma éjszaka egy pillanatra hozzám, beszélőnivalóm van veled!

Katyerina Lvovna hallgatott.

- No, mi az? Csak nem haragszol? Vagy nem akarsz jönni?

Katyerina Lvovna erre sem válaszolt. De amikor az éjszakai pihenőtábor felé közeledett, Szergej meg a többiek is látták, hogy Katyerina odalép az öreg őrzőparancsnokhoz, és kezébe nyomja alamizsnából összekuporgatott pénzét: összesen tizenhét kopejkát.

- Ha majd megint pénzhez jutok, adok még tíz kopejkát... - mondta kérő hangon Katyerina Lvovna.

Az öreg altiszt a kezelőjébe dugta a pénzt, és csak annyit mondott:

- Jól van!

Amikor e tárgyalások véget értek, Szergej köhintett, és Szonyetka felé kacsintott.

- Ej, Katyerina Lvovna! - kiáltott fel Szergej, és a fogház lépcsőjén átölelte. - Én mondom, fiúk, nincs a világon külön asszony nála!

Katyerina Lvovna elpirult, és elakadt a lélegzete a nagy örömtől.

Amint éjszaka halkán kinyílt az ajtó, rögtön kiosont a folyosóra: remegve tapogatózott a sötétben Szergej után.

- Drága Katyám! - mondta Szergej, és átölelte.

- Te rosszaság! - válaszolta könnyezve Katyerina Lvovna, és megcsókolta a férfit.

Az őrző fel és alá sétált a folyosón, majd megállt, ráköpött a csizmájára, azután továbbment... Az ajtók mögött fáradt rabok horkoltak, valahol egy egér rágcsált, a kályhák körül versenyt cirpeltak a tücskök, és Katyerina Lvovna kimondhatatlanul boldognak érezte magát.

A gyönyörűség azonban mégiscsak véget ért egyszer, helyét a mindennapi élet könyörtelen sivársága foglalta el.

- Nagy fájdalmaim vannak! - panaszkodott Szergej, aki a folyosó sarkában Katyerina Lvovna mellé telepedett a padlóra. - A bokámtól föl a térdemig rettentően hasogat!

- Mit lehetne tenni? - kérdezte Katyerina Lvovna, és Szergejhez simult.

- Mit gondolsz, ne jelentkezzem Kazanyban kórházba?

- Ugyan, Szerjozsa, minek?
- De hát mit csináljak, amikor olyan rettenetesen fáj a lábam?
- Vissza akarsz maradni? Amikor engem továbbhajtanak?
- Mit tegyek? Mondom: rettentően szagga!... Úgy érzem, mintha a lánc a meztelen csontomon lenne... Ha még volna gyapjúharisnyám... - mondta kis gondolkodás után Szergej.
- Harisnya? Szerjozska! Nekem van még új harisnyám!
- No, igazán nem azért mondtam... - szabódott Szergej.

Katyerina Lvovna egy szót sem szólt, befutott a zárkába, a zsákjában kotorászott, majd visszasietett Szergejhez, kezében egy pár vastag, kék gyapjúharisnyával, amelybe oldalt világos nyilak voltak szőve.

- No, talán ez majd segít... - mondta Szergej, amikor elbúcsúzott Katyerina Lvovnáától, akitől elfogadta utolsó pár harisnyáját.

Katyerina Lvovna boldogan tért vissza a priccsére, és mélyen elaludt.

Azt már nem hallotta, hogy távozása után Szonyetka halkán kiosont a folyosóra, és csak a hajnali derengésben tért vissza.

Mindez két állomással Kazany előtt történt...

15

Hideg, borús, szeles, kellemetlen havas esős reggelen a fülledt levegőjű fogházból útnak indultak a rabok... Katyerina Lvovna elég jókedvűen készülődött, de alighogy beállt a sorba, egész testében megrázkódott, és valósággal elzöldült. Szeme előtt elsötétült a világ, tagjaiban hirtelen fájdalmat és gyengeséget érzett. Katyerina Lvovna előtt Szonyetka állt a sorban, lábán a jól ismert kék, nyilas gyapjúharisnyában.

Katyerina Lvovna úgy bandukolt, mint egy alvajáró. Egész idő alatt le nem vette merev, vészjósló tekintetét Szergejről.

Az első pihenőnél nyugodtan odalépett Szergej elé.

- Gazember! - sziszegte, és szemén köpte a legényt.

Szergej rá akart rohanni, de a többiek lefogták.

- Ezt megkeserülöd! - kiáltotta, és megtörölte az arcát.
- Jól megadta neked! - kiáltották vidáman a rabok, és talán Szonyetka nevetett a leghangosabban. Ez a szerelmi kaland, amibe belebonyolódott, nagyon megfelelt az ízlésének.
- Ezt nem viszed el szárazon! - fenyegette Szergej Katyerina Lvovnát.

A rossz időtől és a meneteléstől fáradtan, Katyerina sajgó szívvel, nyugtalanul hánykolódott éjszaka a soron következő pihenőhely priccsén, és nem hallotta, hogy két férfi lépett be a női osztályra. Amikor a két férfi belépett, Szonyetka felemelkedett a priccsén, szó nélkül Katyerina Lvovnára mutatott, újra lefeküdt, és pokrócába burkolózott.

Ebben a pillanatban valaki felemelte Katyerina Lvovna köpenytakaróját, rádobta a fejére, csupán a durva inggel fedett hátát hagyta szabadon. Egy erős férfikéz zsinórból font, vastag korbáccsal ütni kezdte...

Katyerina Lvovna felkiáltott, de hangja elveszett a fejére dobott pokróc alatt. Megpróbált kiszabadulni, eredménytelenül: az egyik jól megtermett fogoly ugyanis a vállára ült, és erősen lefogta mindkét kezét.

- Ötven... - mondta végre egy hang, amelyben nyomban felismerte Szergej hangját.

Az éjszakai látogatók azután kiszaladtak az ajtón.

Katyerina Lvovna kiszabadította a fejét, és felugrott: senkit nem látott, csak a közelben kuncozott valaki kárörvendve a pokróc alatt. Katyerina Lvovna megismerte Szonyetka nevetését.

Szörnyű megaláztatás volt ez, de szörnyű volt az a düh, ami ebben a pillanatban Katyerina Lvovna lelkében kavargott. Magánkívül rohant előre, és úgyszólván eszméletlenül zuhant az őt visszatartó Fiona keblére.

Ezen a dús keblen, amelyen Katyerina Lvovna hűtlen szeretője nemrégiben még a bűn gyönyöreit élvezte, itt zokogta el kimondhatatlan keservét a meggyalázott asszony. Úgy sírt, mint a gyermek édesanyja keblén, és hozzásimult együgyű, kövér vetélytársnőjéhez. Most mindkettőn egyformák voltak: mindkettőjüket kihasználták és megszégyenítve otthagyták...

Igen, egyformák voltak!... Fiona, aki az első szóra odaadta magát, és Katyerina Lvovna, aki egy szörnyű szerelmi dráma hősnőjévé lett!

Katyerina Lvovna úgy érezte, hogy őt már nem lehet megsérteni. Miután jól kisírta magát, kemény lett, mint a kőszikla, és egykedvű nyugalommal várta, mikor szólal meg a jel a továbbmenetelésre.

...Megperdült a dob... A kényszermunkások, a megláncoltak és a megláncolatlanok vegyesen az udvarra özönlöttek, ott volt Szergej, Fiona, Szonyetka, Katyerina Lvovna, egy raszkolnyik, akit egy zsidóval, és egy lengyel, akit egy tatárral láncoltak össze.

Ott tolongtak, azután sorba rendeződtek és elindultak.

Vigasztalan látvány ez: egy maroknyi ember, akik elszakadtak a világtól, akiktől a jobb jövőnek a reményét is elrabolták... Mennek, mennek az országút hideg, fekete sarában. Köröskörül szörnyű egyhangúság: végtelen sártenger, sötét égbolt, kopár, nedves fák, az ágakon egy-egy ázott varjú. A szél sóhajt, dühöng, üvölt és bömböl.

Ezekben a pokoli, szívet tépő hangokban, amelyek még aláfestik ennek a képnek egész borzalmát, a bibliai Jób asszonyának szavai hangzanak:

„Átkozd meg születésed napját, és halj meg!”

Aki nem akarja ezeket a szavakat hallani, akit ebben a szomorú állapotban sem vigasztal meg a halál gondolata, hanem visszariad tőle, az még valami ennél is szörnyűbb módon próbálja túlélteni ezeket a hangokat... Ehhez nagyon jól ért az egyszerű ember: szabadjára engedi állati természetét, gúnyolódni kezd önmaga, valamennyi embertársa és minden szent érzés felett. És aki természeténél fogva sem különösen gyengéd, ebben a lelkiállapotban kétszeresen gonosszá válik...

- Nos, kereskedőné asszonyság! Hogy méltóztatik érezni magát? Jó egészségnek tetszik örvendeni? - kérdezte szemtelenül Katyerina Lvovnáat Szergej, amikor a kényszermunkások csapata, egy sáros dombocskát megmászva, elhagyta a falut, ahol az éjszakát töltötték.

E szavak után rögtön Szonyetka felé fordult, betakarta kabátjával, és érzélgős hangon énekelni kezdett:

*Látom, hogy az ágyban fekszel, drága szívem párja.
De te azért mégsem alszol, szíved szívem várja.
Betakarlak köpenyemmel, drága, szép virágom,
Ne lássson meg senki, csak én, ezen a világon.*

Azután Szergej átölelte Szonyetkát, és összevissza csókolta az egész csapat előtt...

Katyerina nézte, de mégsem látott semmit: csak ment, érzéketlenül. Hátulról bökdösték, és mutogatták neki, hogy Szergej és Szonyetka milyen szemérmetlenül csókolóznak. Mindenki Katyerina Lvovnáan mulatott.

- Ne bántsátok! - mondta Fiona, amikor valaki megint gúnyt próbált űzni a botladozó Katyerina Lvovnáából. - Az ördög bújjék belétek! Hát nem látjátok, hogy beteg ez az asszony?

- Biztosan nedves lett a lábacska! - csúfolódott egy fiatal fegyenc.

- Hohó! Előkelő kereskedőcsaládból származik! Kitűnő nevelést kapott! - kiáltotta gúnyosan Szergej, majd így folytatta: - Csak legalább volna egy pár meleg harisnyája!

Katyerina Lvovna, mintha hirtelen mély álomból ébredt volna fel, visszakiáltott Szergejnek:

- Te nyomorult! Csak neved, te alávaló, csak neved!

- Igazán nem tréfálok! Komolyan beszélek! Lám, Szonyetkának milyen jó harisnyája van... El is adná... Gondoltam magamban, ez a kereskedőné talán megvenné tőle...

Sokan nevettek... Katyerina Lvovna úgy lépkedett, mint egy felhúzott automata.

Az idő percről percre romlott. A szürke felhőkből lassan szállingózni kezdtek a nedves hópelyhek, de alighogy földet értek, rögtön elolvadtak, és a feneketlen sár még nagyobb lett... Végre feltűnt a láthatáron egy sötét, ólomszürke csík, amelynek vége a messziségbe veszett. Ez az ólomszürke csík a Volga volt. A Volga felett erős szél fűjt, amely ide-oda kergette a lustán mozgó, széles, sötét hullámokat.

Az átkozott, didergő kényszermunkás csoport lassan a révhez érkezett, és megállt, hogy megvárja a kompot.

A nedves, sötét komp kikötött a parton; az örök rendezték csoportjaikat.

- Azt mondják, hogy a kompon pálinka is van! - mondta az egyik fegyenc, amikor a behavazott komp elindult a partról, és a megáradt víz hullámain himbálózott.

- Hát most csakugyan nem lenne rossz a pálinka! - mondta Szergej, és hogy Szonyetka kedvéért jó tréfát csináljon, így folytatta:

- Kereskedőné asszonyság! Ne fukarkodj! A régi barátságra való tekintettel vendégelj meg egy kis pálinkával. Régi babám, gondolj a szerelmünkre, arra gondolj, hány boldog órát töltöttünk együtt, életem boldogsága! Hány hosszú őszi éjszakán virrasztottunk egymás karjában, és hány kedves rokonodat segítettük át a túlvilágra a pópa meg a diakónus segédlete nélkül!

Katyerina Lvovna reszketett a hidegtől. De a hidegen kívül, amely átázott ruháján át a csontjáig hatolt, még mást is, valami furcsát is érzett: feje tüzelt, mintha parázs lenne rajta... Furcsa, tűzben égő, tétován pislantó szemét tágra nyitotta, és révetegen bámult a szürke habokba...

- Igen, én is innék egy kis pálinkát! - mondta éles kacagással Szonyetka. - Olyan hideg van, hogy alig lehet kibírni.

- Kereskedőné asszonyság! Vendéelj meg! - gúnyolódott tovább Szergej.

- Hát nincs benned egy szemernyi lelkiismeret se? - kérdezte Fiona, és szemrehányóan csóválta a fejét.

- Ez nem válik becsületedre - támogatta Fionát egy Gornyuska nevű alacsony kényszer-munkás.

- Ha már előtte nem szégyelled magad, legalább miattunk türtőztess magad - folytatta Fiona.

- Ó, te világ ringyója! - kiáltott Szergej Fionára. - Én szégyelljem magam? Mit szégyelljem magam én? Talán sohase szerettem ezt az asszonyt. És ha szerettem is, most... most... Szonyetka széttaposott csizmája is kedvesebb előttem, mint ennek az ázott macskának a pofája! Mit hányhat *ez nekem* a szememre? Vegye szeretőnek a ferde szájú Gornyuskát, vagy pedig... - itt Szergej egy alacsony termetű örre pillantott, aki kozákköpenyben s kokárdás katonasapkában ült lóháton a komp szélén - ...vagy pedig bújjon ahhoz a katonához: a köpenye alatt nem veri az eső...

- Akkor majd mindnyájan tiszténének hívjuk! - hahotázott Szonyetka.

- Miért ne?! És akkor könnyedén vehet magának majd harisnyát - szólt Szergej.

Katyerina Lvovna nem védekezett. Merev tekintettel bámult a habokba, csak az ajka mozgott. Szergej közönséges szavaiból alig értett valamit, csak a komp oldalához verődő hullámok zaját hallotta. És az egyik tarajos hullámból hirtelen Borisz Tyimofejics elkékült feje bukkant fel... Azután jött egy másik hullám, abból a férje támolygott elő, a kis Fegyát tartotta karjában, akinek szomorúan lekókadtt a feje. Katyerina Lvovna imádkozni szeretett volna, mozgatta is az ajkát, de imádság helyett így suttogott:

- ...hány boldog órát töltöttünk együtt! Hány hosszú éjszakán virrasztottunk egymás karjában, és hány kedves rokont segítettünk át a szép, világos, napfényes földről a szörnyű sötét halálba!

Katyerina Lvovna remegett. Tétova tekintetében hirtelen vad indulat lobbant. Többször is előrenyújtott karja visszahullott. Megtántorodott. Még egy perc - és anélkül, hogy levette volna tekintetét a sötét vízről, lehajolt, megragadta Szonyetka két lábát, és egyetlen lendülettel vele együtt átvette magát a komp korlátján.

Mindenki megdermedt a rémülettől.

Katyerina Lvovna megjelent egy hullám hátán, azután újra elmerült. Egy másik hullám Szonyetkát sodorta tova...

- Csáklyát! Dobjátok ki a csáklyát! - kiáltozták a kompon.

Hosszú kötélén kirepült a nehéz mentőcsáklya, és nagy csobbanással a vízbe esett. Szonyetka újra elmerült. Néhány másodperc múlva ismét látták hadonászó karját, de a víz már messzire sodorta: ebben a pillanatban Katyerina Lvovna emelkedett ki derékig egy másik hullámból, és mint erős csuka a gyenge keszregre, a leányra vetette magát... Többé egyikük sem bukkant fel a víz alól...

1865

Gyöngyi László fordítása

A LEPECSÉTELTE ANGVAL

1

Karácsony táján történt, Vaszilij napjának előestéjén. Szörnyű idő volt. A veszettül tomboló fergeteg, a volgántúli sztyeppék híres, alacsonyan kavargó hóvihara egész sereg utast kergetett a fogadóba, amely magányosan állt a határtalan síkság közepén. Odabenn egymás hegyén-hátán szorongott nemes, kupec, paraszt, orosz, mordvin és csuvas. Az ilyen éjszakai szálláson nem lehet tisztségek és rangfokozatok szerint elkülönülni. Ahova csak néz az ember, minden hely zsúfolt; az egyik szárítkozik, a másik melegszik, a harmadik valami kis zugot keres, ahol meghúzódhatnék; az emberekkel túlzsúfolt sötét, alacsony parasztszoba levegője áporodott, fülledt, az ázott ruhákból sűrű pára szállong. Sehol egyetlen szabad helyecskét nem látni: a függőágyakon, a kemencén, a lócákon, még a piszkos földön is mindenütt emberek fekszenek. A gazda - mogorva paraszt - nem örül sem a vendégeknek, sem a keresetnek. Mérgesen csapja be a kaput az udvarra utolsóként befutó szánok után, amelyeken két kereskedő érkezett, majd bezárja a kaput, a kulcsot a szent ikon alá akasztja, és elszántan kijelenti:

- No, most aztán jöhet bárki, felőlem akár fejjel mehet a kapunak, nem nyitom ki.

De alighogy végigmondja, és - bő báránybundáját ledobva, majd széles mozdulattal keresztet vetve - a meleg kemencére akar mászni, valaki félénken megkocogtatja az ablakot.

- Ki az? - mordul fel a gazda bosszúsan.

- Mi vagyunk - hangzik tompán a felelet az ablak mögül.

- Mit akartok?

- Eressz be, Krisztusra kérlek, eltévedtünk... összefagyunk.

- Sokan vagytok?

- Nem sokan, nem sokan, csak tizennyolcan, összevissza tizennyolcan - feleli dadogva és fogvacogva a didergő ember kintről.

- Nincs hova beengedjelek, már úgylis tele van emberekkel az egész szoba.

- Csak egy kicsit engedj be, hogy megmelegedhessünk.

- Kifélék-mifélék vagytok?

- Fuvarosok.

- Rakomány nélkül vagy szekerekkel?

- Szekerekkel, testvér, prémet szállítunk.

- Prémet! Prémet viztek, és mégis bekéredzkedtek éjszakára! Hogy micsoda emberek vannak manapság Oroszországban! Hordjátok el magatokat!

- De hát mit tegyenek? - kérdezte az egyik utas, aki a felső lócán feküdt medvebundája alatt.

- Dobálják le a prémeteket, és azok alatt aludjanak, ezt tegyék! - felelte a gazda, aztán, miközben még mindig szidta a fuvarosokat, felfeküdt a kemencére, és meg se mozdult.

A medvebundás utas igen erélyesen tiltakozott, és megrótt a gazdát keményszívűsége miatt, de az válaszra se méltatta. Helyette egy távoli sarokból alacsony, vörös hajú, hegyes szakállú emberke szólalt meg:

- Ne ítélje el a gazdát, nagyságos uram - kezdte. - Ő ezt tapasztalásból tudja, s a tanácsa helyes: a prémek alatt nem fázhatnak meg.

- Nem? - kérdezte az utas a medvebunda alól.

- Semmiképpen sem. És nekik még jobb is így, hogy nem engedte be őket.

- Miért?

- Mert ezáltal most hasznos tapasztalatokat szereztek. És ha még valaki jön ide menedéket keresni, legalább annak is jut egy kis hely.

- Vajon még kit hozhat ide most az ördög? - kérdezte a medvebundás.

- Hallod-e - szólalt meg a gazda -, ne fecsegi bolondságokat. Hát a sátán talán ide küldhet valakit, ide, ahol ilyen szentség van? Talán nem látod a házioltárt és rajta a Megváltó és az Istenanya szent képét?

- Az igaz - bizonyította a vörös hajú -, a megváltott embert nem Ethiop hozza, hanem angyal vezérli.

- Én még ezt nem láttam, s mivelhogy itt förtelmesen érzem magamat, eszembe sincs elhinni, hogy az őrangyalom vezetett ide - mondta a bőbeszédű medvebundás.

A gazda csak mérgesen köpött egyet, a kis vörös hajú pedig barátságosan magyarázni kezdte, hogy az angyal útját nem mindenki látja, arról csak a személyes tapasztalat nyújthat fogalmat.

- Úgy beszél, mintha magának is volna ilyen tapasztalata - felelte a medvebundás.

- Van is.

- Ezt úgy érti, hogy látott már angyalt, és az vezette is?

- Úgy ám, láttam is, vezetett is.

- Tréfál? Vagy kinevet bennünket?

- Isten őrizzen attól, hogy ilyen dolgokkal tréfáljak!

- Hát akkor mondja meg, mit látott: hogy jelent meg magának az angyal?

- Hosszú történet ez, uram.

- Nézze, itt úgyse lehet aludni: legjobban tenné, ha elmondaná nekünk ezt a történetet.

- Elmondhatom.

- Hát akkor kezdje, kérem. Hallgatjuk. De miért kell ott térden kuporognia, jöjjön ide hozzánk, valahogy majd szorítunk helyet magának.

- Nem, nem, köszönöm. Miért legyenek terhükre? Amellett illendőbb is, hogy történetemet térden állva beszéljem el, mert a dolog nagyon szent, sőt félelmetes.

- Hát ahogy tetszik, csak kezdjen már hozzá, mondja el, hogyan láthatta az angyalt, és mit tett magával.

- Rendben van, máris kezdem.

- Én, mint bizonyára látják, egészen jelentéktelen ember vagyok, paraszt, semmi több, és körülményeimnél fogva a legegyszerűbb falusi nevelést kaptam. Nem idevalósi vagyok, messziről kerültem erre a vidékre, mesterségem a kőművesség, s a régi orosz hitben születtem. Árva vagyok, és gyerekkorom óta állandóan vándormunkára jártam földijeimmel, sok helyen dolgoztam, de mindig ugyanazokkal az emberekkel, a mi gazdánknál, Luka Kirilovnál. Ez a Luka Kirilov ma is él: ő nálunk a legkülönb építési vállalkozó. Gazdagsága nagyon régi, még az apái alapították, s ő nem herdálta el, hanem gyarapította, nagy birtokot szerzett, és hombórai színültig voltak gabonával, ő maga pedig igen derék ember, sosem ártott senkinek. És hova mindenhova el nem mentünk vele? Egész Oroszországot bejártuk, de nála jobb, becsületesebb kenyéradó gazdát sehol se láttam. Békésen, családiasan éltünk nála, gazdánk is volt és oktatónk, vezetőnk is a munkában és a hitben. Mikor munkába mentünk, úgy jártuk vele az utakat, mint ahogyan a zsidók vándoroltak Mózesrel a pusztában, még saját oltárunkat is magunkkal vittük mindenüvé, sose váltunk meg tőle, mindenütt velünk voltak „isten áldásai”, vagyis szent talizmánjaink. Luka Kirilov nagyon szerette a festett ikonokat, és voltak is neki, tisztelt uram, csodaszépek, nagyon régiek, művésziek, valódi görögök is, meg a legkiválóbb novgorodi és sztroganovi mesterektől valók is. Egyik gyönyörűbb volt, mint a másik, de nem annyira a foglalatuk keltett bámulatot, mint a művészi munka könnyedsége, finomsága. Olyan magasztosat később már sehol se láttam!

És milyen sokfajta kép volt ott: Megváltó Krisztus urunk többféle alakban, nedvesen fénylő hajjal, aztán szentek, vértanúk, apostolok; de a legcsodálatosabbak azok az ikonok voltak, amelyek tömegjeleneteket ábrázoltak, mint például: az apostolok cselekedetei, az Utolsó ítélet, az Ünnepek, a Zsinatok, a Teremtés, Zebaoth, a Szentháromság és Ábrahám Mórék tölgyesében, egyszóval mindezek a leírhatatlanul gyönyörű dolgok. Ilyen ikonokat ma már sehol se festenek, se Moszkvában, se Péterváron, se Palihovban, nem is említve Görögországot, ahol ez a művészet már régen kiveszett. Mindnyájan szenvedélyesen szerettük szent kincseinket, mécesest égettünk előttük, közös költségen lovat, kocsit tartottunk, amelyen szent drágaságainkat két nagy ládában mindenüvé magunkkal vittük. Ezek közül is különösen két ikon volt gyönyörű, az egyiket régi moszkvai mesterek - akik a cárnak dolgoztak - másolták görög mintákról: a legszentebb Istenanya a kertben imádkozik, és a ciprusok, az olajfák mind földig hajolnak előtte; a másik meg egy őrangyal, sztroganovi munka. El se lehet mondani, micsoda bámulatra méltó művészettel volt festve ez a két szentkép! Ha az ember az Istenanyára néz, amint tisztasága előtt a lelketlen fák is meghajolnak, elérékenyül, valósággal olvadozik, és csak úgy repes a szíve; ha az angyalra néz, elárad benne az öröm! Ez az angyal igazán leírhatatlan. Arca - most is magam előtt látom - tökéletes szépségű, s a jóság égi fényében ragyog; tekintete szelíd; fülén mennyei sugár, annak jeléül, hogy mindent hall. Köntöse csillogó arannyal átszőtt, vállán a szárnya, mellén a gyermek Immánuel képe, jobb kezében kereszt, bal kezében lángoló pallos. Csodálatos! Csodálatos!... Göndör, szőke fürtjei fülére omlanak, s mintha minden szál haját túvel rajzolták volna. A szárny széles, s az égbék alapon úgy fehérlik, mint a hó, minden egyes tollacsakája, pelyhecskéje tündöklök. Aki erre a szárnyra néz, minden félelme eloszlik, ha elmondja az imát: „oltalmaz meg engem”, rögtön megnyugszik, és béke költözik a lelkébe. Ilyen ikon volt az! Ez a két kép az volt nekünk, ami a zsidóknak a szentek szentje. Mindazokat az ikonokat, amelyekről az előbb beszéltem, külön ládákban, kocsin vittük, de ezt a kettőt magunk hordoztuk: az Istenanya képét Kirilov felesége, Mihajlica, az angyalét pedig maga Luka őrizte a keblén. A kép számára sötét damasztból zacskót csináltatott, gombokkal, az elején valódi bíborszövetből készült kereszttel, felül pedig vastag zöld selyemzsinórt varratott rá, úgy akasztotta a nyakába. Mindig a keblén

viselte, bárhol vándoroltunk is, és mikor előttünk ment, mintha maga az angyal vezetett volna bennünket. Mendegéltünk a sztyeppén egyik helységről a másikba, munkát kerestünk. Előttünk haladt Luka - pálca helyett levágott faággal integetett -, utána Mihajlica, szekéren, az Istenanya képével, utána pedig mi, többiek lépkedtünk. Körülöttünk virágos rétek, fűvel borított mezők, azokon pásztorok legeltették nyájaikat, és furulyáztak... csupa gyönyörűség a szemnek, fülnek! Mindig jól ment a sorunk, minden dolgunk nagyszerűen sikerült, mindig akadt jó munkánk, békességben, egyetértésben éltünk, hazulról jó híreket kaptunk. Mindezért előttünk haladó, vezérlő angyalunkat áldottuk, s azt hiszem, inkább a halált választottuk volna, mint azt, hogy megváljunk az ő csodálatos képétől.

Gondolhattunk-e arra, hogy valaha megfoszthatnak bennünket ettől a mi legdrágább szentségünktől? Pedig ez a nagy bánat várt ránk, mégpedig, mint később kiderítettük, nem is emberi gonoszság folytán, hanem útmutatónk akaratából. Ő maga kívánta a rajta esett sérelmet, hogy ezzel megmutassa nekünk az igazi utat, amelyhez képest minden addig megtett utunk járhatatlan, sötét bozót volt. De, ha szabad tudnom, érdeklő önöket elbeszélésem? Nem fárasztó?

- Dehogy fárasztó, dehogy, nagyon is érdekes, kérem, folytassa! - kiáltottuk valamennyien.

- Akkor hát engedelmeskedem, elmondom, milyen csoda történt az angyallal.

3

Nagy városhoz értünk, a széles Dnyeper folyó partjára. Fontos munka várt ránk ott: nagy kőhidat kellett építenünk - még ma is dicsőségünkre szolgál az a híd. A város a meredek jobb parton fekszik, mi pedig a sík bal parton ütöttünk táborot, a lankás részen. Szemünk előtt csodás táj terült el: ódon templomok, kolostorok, amelyekben tömérdek szent ereklyét őriztek, dúsan virágzó kertek, és olyan fák, amilyeneket régi könyvekben látni, vagyis magasba nyúló, csúcsos nyárfák. Mindezt elbűvölve néztük, s a szívünk megtelt gyönyörűséggel. Tetszik tudni, mi igen egyszerű emberek vagyunk, de bennünket is megragad az Isten alkotta természet szépsége.

Ez a hely nagyon megtetszett nekünk, hát mindjárt első nap hozzáláttunk, hogy ideiglenes szállást építsünk magunknak. Először is magas cölöpöket vertünk be - mert a telepnek kiszemelt hely nagyon alacsonyan feküdt, egészen a part szélén -, a cölöpökre szobát meg kamrát építettünk. Szentségeinket a szobában helyeztük el, úgy, ahogy apáink törvényei előírják: az egyik fal hosszában állítottuk fel az összehajtható, három szárnyú oltárfalat, az alsóra tettük a nagy ikonokat, a másodikra két tartót a kisebbeknek, és tovább, amint kell, lépcsőzetesen a keresztig, az angyalt pedig oda tettük, ahol Luka a szentírást szokta felolvasni. Luka Kirilov a feleségével, Mihajlicával a kamrácskában lakott, mi pedig mellettük egy sövényvel elkerített kis vityillót tákolunk össze magunknak. Mások, akik szintén azért jöttek, hogy hosszabb ideig dolgozzanak a hídépítésnél, látták ezt, és ők is ott telepedtek le, úgyhogy a nagy várossal szemközt kis cölöpváros épült fel.

Szerettük a munkánkat, és ment minden, mint a karikacsapás. Az iroda, az angolok számlájára, pontosan fizette a bérünket: Isten jó egészséggel áldott meg bennünket, úgyhogy egész nyáron egyikünk se volt beteg, sőt Luka felesége, Mihajlica még panaszkodott is, hogy azt mondja, ő csöppet sem örül, mert egészen elhízik. Nekünk, óhitűeknek különösen tetszett itt, mert akkoriban már mindenütt üldöztek vallási szertartásaink miatt, itt pedig békében

hagytak: nem volt se városi, se kerületi parancsnokság, nem voltak pópák: senkivel se kellett törődnünk, és senki se törődött a vallásunkkal, nem akadályozták szertartásainkat...

Imádkozhattunk kedvünkre: napi munkánk végeztével összegyűltünk a kis szobában, ott már úgy ragyogott az oltár a sok lámpa fényében, hogy örült a szívünk. Luka rázendített a hálaadó zsolozsmára, mi is mindnyájan rákezdünk, úgyhogy énekünk csendes időben néha messze a külvároson túl is hallatszott. Szertartásunkat senki se zavarta, sőt sokaknak nagyon tetszett, mégpedig nemcsak egyszerű embereknek, akik orosz szokás szerint tisztelik Istent, hanem máshitűeknek is. Sokan, akik a vallás buzgó hívei voltak, de nem futotta az idejükből, hogy átkeljenek a folyón, s a túlsó parton templomba menjenek, megálltak a mi ablakunk alatt, ott hallgatták istentiszteletünket, és imádkoztak. Mi ettől nem tiltottuk el őket: mindnyájukat úgyse kergethettük volna el, mert olykor külföldiek is - akiket érdekeltek a régi orosz szertartások - eljöttek, és tetszéssel hallgatták énekünket. Az angol főépítőmester, Jakov Jakovlevics is gyakran jött el ablakunk alá, és feszülten figyelt, még papírt is hozott magával, hogy lekottázza a dallamot, s később, munka közben halkán dúdolgatta: „U-huram Isten, jehelenj meg nekünk”, de nála persze másképp hangzott, mert ezt az éneket még a régi kacskaringós jelekkel kottázták le, nyugati hangjegyírással nem lehet híven visszaadni. Ami igaz, az igaz, az angolok nagyon jóra való, istenfélő emberek voltak, bennünket nagyon szerettek, derék embereknek tartottak, és dicsérték is. Egyszóval az Úr angyala jó helyre vezérelt minket, megnyitotta előttünk az emberek szívét, és elénk tárta a természet szépségeit.

És ilyen békésen, jó egyetértésben éltünk vagy három évig. Amibe fogtunk, minden sikerült, mintha Amalthea bőségszaruja ontotta volna ránk kincseit. Mígnem egyszerre észrevettük, hogy van nálunk két olyan ember, akiket Isten azért küldött közénk, hogy általuk büntessen bennünket. Egyikük Maroj volt, a kovács, a másik pedig Pimen Ivanov, a számvevő. Marojt nagyon egyszerű embernek ismertük, még írni-olvasni se tudott, ami óhitűeknél ritkaság; hanem különösnek különös volt: esetlen, otromba, akár a teve, erős, mint a vadkan, mellkasa hatalmas, homlokát teljesen benőtte a durva szálú, bozontos haj, de a feje búbján kopaszra volt nyírva; beszéde alig érthető, pösze motyogás, észjárása lassú, zavaros. Olyan nehéz felfogású volt, hogy emlékezetből még imádkozni se tudott, mindig ugyanazokat a szavakat mormolta. De olvasott a jövőendőben, megjósolta az elkövetkezendő dolgokat. Pimen ellentéte volt Marojnak: sovány, nagyra törő, szeretett páváskodni, hivalkodni, mondanivalóit olyan ravaszul csűrte-csavarta, hogy beszédével csodálatot keltett. Könnyelmű és felületes volt, de vonzó. Maroj elmúlt hetvenéves, Pimen javakorabeli, takaros ember: középén elválasztott, hullámos haj, ívelt szemöldök, barnapiros arc - szóval szemrevaló.

E két pohárban erjedt a keserű ital, amelyet, Isten rendelése szerint, ki kellett ürítenünk.

4

A híd, amelyet nyolc gránitpillérre építettünk, már magasan tornyosodott a víz fölött, s a negyedik év nyarán már a vasláncokat illesztettük a pillérekre. Hanem ekkor valami kissé késleltette a munkánkat: mikor a láncszemek összeállításához láttunk, és szegecsekkel egymáshoz akartuk erősíteni őket, kiderült, hogy némelyik szegecs hosszabb a kellenél, egy-egy darabkát le kell vágni belőlük. Csakhogy ezek a csapszegek mind Angliában készültek, a legerősebb acélból, és mindegyik olyan vastag volt, mint egy felnőtt férfi karja. Izzítani nem lehetett, mert a hevítéstől az acél meglágyul, és elveszti rugalmasságát, fűrészelni sem, mert semmiféle szerszám nem fogta. De a mi Maroj kovácsunk kieszelt valamit: azon a helyen, ahol el kellett vágni, vastagon bekente a szegecset kocsikenőccsel, behintette homokkal, az

egészet a hóba dugta, körülszórta sóval, és sebesen pörgette-forgatta, aztán egyszerre kirántotta a hóból, hirtelen a tüzes üllőre tette, rácsapott a pöröllyel - s a fölösleges rész olyan könnyen levált róla, mintha viaszból lett volna.

Az angolok és németek mind odacsődültek, hogy megcsodálják a furfangos Maroj találmányát, csak néztek, néztek, majd hirtelen elnevették magukat, s valamit beszéltek egymással a maguk nyelvén, aztán oroszul így szóltak:

- Jó, orosz! Neked van nagyszerű okos: neked jól tudsz fizika!

Ugyan miféle fizikát ismerhetett volna Maroj? Halvány fogalma se volt a tudományról, ő csak azt tette, amit Isten sugalmazott neki. Bezzeg a mi Pimen Ivanovunk eldicsekedett a dologgal. Ez így mindenképpen rossz volt: némelyek mindent Maroj tudományának tulajdonítottak, pedig a tudományhoz nem is konyított, mások azt állították, hogy az isteni kegyelem látható csodákat tesz velünk, amelyekből pedig mi semmit se láttunk. S ez az utóbbi megállapítás többet ártott nekünk, mint az előbbi.

Már említettem, hogy Pimen Ivanov gyöngé jellemű, hiú és kérkedő volt, most megmagyarázom, hogy miért túrtuk meg mégis magunk között: őt küldözgettük a városba, hogy beszeresse az élelmet, és intézze el a szükséges bevásárlásokat, őt bíztuk meg azzal, hogy menjen el a postára, küldjön haza pénzt, küldje el az igazolványokat, és hozza el az új igazolványokat. Minden efféle hivatalos dolgot ő intézett, tehát mint hasznos emberre, szükségünk volt rá. Az igazi, komoly óhitű természetesen mindig idegenkedik az efféle hívságos dolgoktól, és kerüli magukat a hivatalnokokat is, akikkel csak bosszúság van - de Pimen szívesen végezte ezeket a teendőket, és a túlsó parton, a városban rengeteg ismerősre tett szert. A kereskedők, urak, akikkel a mi munkáscsoportunk üzleti összeköttetésben állt, valamennyien ismerték, és azt hitték, hogy ő az első közöttünk. Mi persze csak neveltünk ezen, de ő rettentően boldog volt, ha az urakkal teázhatott, olyankor pöffeszkedett és fontoskodott, azok a mi vezetőnknek tartották, annak is nevezték, ő erre csak mosolygott, de titokban szörnyen örült neki. Egyszer egy elég tekintélyes emberhez került, akinek felesége a mi vidékünkéről származott; bőbeszédű és irodalomkedvelő asszony volt, s holmi új könyveket olvasott rólunk, amelyekben, tudja isten, mit nem írtak az óhitűekről. Hát mi juthatott eszébe, mi nem: kijelentette, hogy nagyon szereti az óhitűeket. Csodálatos, hogy mire nem volt képes. No, szóval szeret minket, és valahányszor a mi Pimenünk valamiért felkereste az asszony férjét, mindjárt leülteti, megteáztatja. Pimen ennek is nagyon örül, és illegeti magát előtte.

Az meg asszony módra locsog-fecseg, mondogatja, hogy „maguk, óhitűek ilyen meg olyan erényekkel ékesek, igazak, szentek és áldottak”.

A mi főllentőnk erre ájtatosan forgatja a szemét, fejét oldalt hajtja, és édeskés, kenetteljes hangon mondja:

- Ez így van, nagyságos úrhölgy, mi tiszteletben tartjuk apáink törvényeit, ápoljuk szent hagyományainkat, vigyázunk egymás erkölcsi tisztaságára - szóval csupa olyasmit beszél, ami nem tartozik egy világi asszonyra. De képzeljék: az asszonyt mindez érdekli.

- Azt hallottam - mondja -, hogy Isten áldása maguknál látható módon nyilatkozik meg.

Pimen bólogatott:

- Úgy bizony, mátuska, láthatóan, szemmel láthatóan.

- Csakugyan?

- Csakugyan. Éppen a minap egyik emberünk a kemény acélt olyan könnyen vágta el, mint a pókhálófonalat.

Az asszony összecsapta a kezét.

- Milyen érdekes! - kiáltott fel. - Én rettentően szeretem a csodákat, és hiszek bennük. Kérem, mondja meg óhitű társainak: imádkozzanak, hogy Isten adjon nekem leánygyermeket. Két fiam már van, nagyon szeretném, ha lányom is lenne. Lehetséges ez?

- Hogyne - feleli Pimen -, miért ne? Nagyon is lehetséges. Csakhogy ilyen esetekben áldoznia kell valamit a mécsesbe való szent olajra.

Nagy meglepődésére az asszony tíz rubelt ad neki olajra. Ő zsebre vágja a pénzt, és biztatóan mondja:

- Rendben van. Remélje a legjobbat. Elrendelem, hogy imádkozzanak.

Nekünk persze minderről egy szót se szólt. Hanem az asszonynak csakugyan lánya született.

Ujjongott, lelkesedett, s alighogy felkelt a gyermekágyból, rögtön magához hívatta a mi Pimenünket és mint csodatevőt ünnepelte, az meg ezt is engedte. Lám, mire viheti az embert a hiúság: így elhomályosulhat az értelme, így megkeményedhetik a szíve. Egy év múlva az úrhölgy megint kér valamit Istentől: hogy férje nyaralót béreljen neki - és megint teljesül a kívánsága. Pimennek megint adakozik gyertyára, olajra, az meg magára költi a pénzt. Nekünk ismét nem szól semmiről. És csakugyan egymás után történnek a csodák: az asszony nagyobbik fia intézetben nevelkedik, de semmirekellő, lányok után jár, lusta, nem tanul. Vizsga előtt az anyja Pimenhez fordul, arra kéri, imádkozzanak, hogy fia magasabb osztályba léphessen. Mondja Pimen:

- Ez nehéz dolog. El kell rendelnem, hogy valamennyi társam egész éjjel hangos szóval könyörögjön, és reggelig gyertyát égessen.

De az asszony makacsul kitart kívánsága mellett; harminc rubelt adott Pimennek, hogy csak imádkozzanak mindenképpen! És mit gondolnak, mi történik? Az a szoknyavadász fickó átmegy a vizsgán. Az asszony majd megbolondul örömeiben, hogy Isten ilyen kegyes hozzá! Egyik megbízást a másik után adja Pimennek, aki Istentől már kikönyörgött neki egészséget, örökséget, férjének magasabb állást és annyi rendjelet, hogy valamennyi el sem fért a mellén, mint mondják, egyet a zsebében kellett hordania. Ennyi csoda, és mi még mindig nem tudunk az egészről semmit. De eljött az óra, amelyben minden kiderült, és új csoda váltotta fel a többi.

5

Az egyik kormányzósági város kereskedőnegyedében a zsidók között valami kavardásféle támadt. Nem tudom biztosan: hamis pénzzel fizettek-e, vagy valami csempészárut próbáltak eladni, elég az hozzá, az eljárásának ki kellett derítenie a dolgot, és nagy jutalmat tűztek ki érte. Az asszony megint magához hívatta Piment:

- Pimen Ivanovics, itt van húsz rubel gyertyára és olajra. Parancsolja meg embereinek: imádkozzanak, amilyen buzgón csak tudnak, hogy ezt a megbízatást a férjem kapja meg.

Törődött is Pimen a megbízatással! De ezek a folytonos adományok nagyon kedvére voltak, hát így felelt:

- Jól van, nagyságos úrhölgy, majd megparancsolom.

- De derekasan imádkozzanak ám, ez a dolog nagyon fontos nekem.

- Dehogyan mernek azok rosszul imádkozni, ha én azt parancsolom, hogy tegyenek ki magukért - nyugtatta meg Pimen -, éheztetni fogom őket, míg ki nem könyörögtek.

Átvette a pénzt - ő már ilyen volt -, s a férj még aznap éjjel megkapta a kívánt megbízatást.

De az asszonynak ekkor már úgy fejébe szállt ez a jótétemény, hogy nem elégedett meg a mi imánkkal, mindenáron maga akart hálát adni a mi szentségünk előtt.

Ezt meg is mondta Pimennek, aki megijedt, mert tudta, hogy pártfogoltját nem fogjuk beengedni szentélyünkbe. De az szívósan ragaszkodott a kívánságához.

- Hiába minden - mondta -, ma estefelé csónakon átmegyek magukhoz a fiammal.

- Jobb, ha mi magunk imádkozunk - érvelt Pimen -, van egy őrzőangyalunk, áldozzon valamit olajra, s mi majd az ő oltalmába ajánljuk a férjét.

- Nagyszerű - mondta az asszony -, nagyszerű. Úgy örülök ennek az őrangyalnak. Itt van a pénz, gyűjtsen meg előtte három mécsest, majd odamegyek és megnézem.

Pimen megszeppent, el is jött hozzánk, és mentegetőzni kezdett:

- A dolog így és így áll - mondta -, nem ellenkeztem a cudarral, mikor előadta kívánságát, mert a férjére szükségünk van.

Összevissza hazudott mindenfélét, de arról, amit tett, egy szót se szólt. No, bármilyen kellemetlen volt is a dolog nekünk, nem tehattünk mást: gyorsan leszedtük ikonjainkat a falról, ládáikba rejtettük, és sietve elővettünk a dobozokból holmi pótképeket, amelyeket azért tartottunk mindig kéznél, mert féltünk, hogy hivatalnokok találnak ránk törni. Ezeket a pótképeket helyeztük az állványra, és vártuk a vendéget. El is jött, úgy felcicomázva, hogy az valami borzasztó; széltébe-hosszába csak úgy repkedtek körülötte a pántlikák. Lornyettjén át megnézegette az összes képeket, és kérdezte:

- Mondják, kérem, melyik az a csodatevő angyal?

Már nem tudtuk, hogyan tereljük másra a beszédet.

- Nincs nekünk olyan angyalunk - feleltük.

És bárhogy kíváncsiskodott, és korholta Piment, nem mutattuk meg neki az angyalt, hanem gyorsan teát adtunk neki, meg harapnivalót, ami éppen akadt a háznál.

Szörnyen nem tetszett nekünk, isten tudja, miért, visszataszítónak láttuk, pedig szépek tartották. Tudják, olyan magas, karcsú, vékonyka volt.

- Az ilyen szépség maguknak nem tetszik? - szólt közbe a medvebundás.

- Már engedjen meg, de mi tessék az ilyen kígyószerű alakon?

- Hát maguknál akkor tartják szépek az asszonyt, ha olyan, mint egy domb?

- Domb! - ismételte az elbeszélő mosolyogva, és csöppet sem sértődött meg. - Miből gondolja? Nekünk, oroszoknak, az igazi orosz asszonytípus tetszik, az minden másnál megfelelőbb, és egyáltalán nem olyan, mint egy domb. Igaz, hogy a vékonydongájúakért nem nagyon lelkesedünk. Mi azt szeretjük, ha az asszony jó erős lábakon áll, hogy ne botladozzék, hanem ide-oda guruljon, mint a labda. A kígyószerű, vékony alakokért nem rajongunk. Az orosz asszony legyen jól megtermett, erőteljes, anyának való. A mi nőink homloka kissé telt, húsos, de vidámság és nyájasság sugárzik róla. Az orr se legyen vékony, horgas, hanem inkább fitoska, mert, bármit mondjanak is, a családi otthonban sokkal kellemesebb a fitoskát látni, mint valami száraz, büszke orrot. A szemöldök ne legyen összehúzott, hanem nyílt,

ívelt, mert az ilyen asszonnyal meghittebben beszélget az ember, és a házban mindenkire kellemes, megnyerő benyomást tesz. Persze a mostani ízlés elveti ezt a vonzó típust, és a keszeg típust, a légiességet részesíti előnyben, ami nagyon helytelen. De bocsánat, most veszem észre, mennyire eltértünk a tárgytól. Inkább folytatom a történetet.

Mikor vendégünket kikísértük, a mi hiú Pimenünk meghallotta, mit mondtunk róla, észrevette, hogy nem tetszik nekünk. Kérdezi:

- Mi kifogásotok ellene? Jó asszony az.

- Méghogy jó? Mikor az arcában sincs semmi jó? De hát isten neki, legyen olyan, amilyen, maradjon is olyan.

Örültünk, hogy már kinn volt, mindjárt kifüstöltük a szobát tömjénnel, hogy még a szagát se érezzük, aztán kisöpörtük a szobácskát, a vendég minden nyomát eltüntettük. A pótképeket visszatettük a válaszfal mögötti ládába, s előszedtük az igazi ikonokat, mindet a szokott helyére, az oltárfalra tettük, s meghintettük szenteltvízzel; végül nyugovóra tértünk, de tudja isten, miért, egyikünk sem aludt valami sokat akkor éjjel, valami nyugtalanság, aggodalom nehezedett lelkünkre.

6

Reggel mindnyájan munkába álltunk, csak Luka Kirilov nem. Tekintve, hogy pontos ember volt, meglepődtünk ezen, de még jobban csodálkoztunk, mikor nyolc órakor sápadtan és rosszkedvűen jelent meg.

Tudtam, hogy fegyelmezett ember, aki komoly ok nélkül nem szokta bűnak eresztenei a fejét, megkérdeztem hát:

- Mi bajod, Luka Kirilov?

- Később megmondom - felelte.

De én akkor még fiatal voltam, és szörnyen furdalt a kíváncsiság, ráadásul hirtelen balsejtelem szállt meg, hogy vallásunkat fenyegeti valami baj; márpedig én áhítatosan tiszteltem a vallást, soha hitetlen nem voltam.

Éppen ezért nem is bírtam sokáig: valami ürüggyel otthagytam a munkát, és hazaszaladtam, abban a reményben, hogy míg a többiek nincsenek otthon, valamit megtudhatok Mihajlicától. Ha Luka Kirilov nem is mondta el neki a dolgot, ő együgyű asszony léte is átlát rajta, előttem pedig nem fog elhallgatni semmit, mert mint árva gyermek, náluk nőttem fel, fia helyett fia voltam, s ő anyám helyett anyám.

Odafutottam hozzá, a lépcsőn ült, ócska, rövid bekecsben; betegnek látszott, szomorú volt és nagyon sápadt.

- Miért ül itt, nevelőanyám? - kérdeztem.

Feleli:

- Hát hol ülnék, Marocska?

Engem Mark Alekszandrovnak hívnak, de ő anyai gyöngédséggel Marocskának szólított.

„Micsoda badar beszéd - gondolom magamban -, mintha nem volna hol lennie.”

- Miért nem fekszik le a kamrácskájukban? - kérdezem.

- Nem lehet, Marocska - feleli -, a nagy szobában Maroj apó imádkozik.

„Aha! Lám, jól sejtettem: a vallásunk körül történt valami” - gondoltam magamban. És Mihajlica néne már kezdte is:

- Marocska, te talán nem is tudod, mi történt az éjjel?

- Nem tudom, nevelőanyám.

- Ó, szörnyűség!

- Mondja hát el gyorsan!

- Jaj, nem tudom, szabad-e, elmondhatom-e?

- Miért ne mondhatná el? Talán idegen vagyok, nem a nevelt fia?

- De igen, kedveském, olyan vagy, mintha tulajdon édes fiam volnál, de nem hiszem, hogy el tudnám mondani a kellő szavakkal, tanulatlan vagyok én és együgyű, várj, míg bátyád munkaidő után hazajön, ő majd elmond neked mindent.

De én semmiképpen sem akartam várni.

- Mondja el, most mindjárt - sürgettem -, mondja el, mi történt!

Ő csak pislogott, pislogott, könnyes lett a szeme, vállkendőjével törölte le, és azt suttogetta:

- Gyermekem, az őrzőangyal ma éjszaka lejött közénk!

Egész testemben remegni kezdtem.

- Mondja hát el hamar, hogyan történt a csoda, és ki látta?

- A csoda felfoghatatlan, gyermekem, és rajtam kívül senki se látta, mert sötét éjjel történt a dolog, és csak én voltam ébren.

Azután így folytatta:

- Imádkozás után elszunnyadtam. Nem emlékszem, meddig aludtam, de egyszerre csak nagy tüzet láttam álmomban, szörnyű tűzvész: itt minden elégett, a hamu meg úszott a folyón, egy darabig forgott a hídpillérek körül, aztán elnyelte a víz. Én magam meg mintha egy szál ócska, rongyos ingben szaladtam volna ki a partra: nézem, hát a szemközti parton magas, vörös oszlop tornyosul, azon kicsiny fehér kakas áll, és egyre csapkod a szárnyával. Kérdezem: „Ki vagy?”, mert éreztem, hogy valamit jelent. A kakas erre hirtelen emberi hangon azt mondja: „Amen”, azzal eltűnik, körülöttem pedig félelmetes csend, s a levegő olyan ritka, hogy lélegzeni se lehet. Azután felébredtem, hát egyszerre csak hallom, hogy az ajtó előtt egy báránka béget. A hangjáról megismerszik, hogy újszülött báránnyal, érintetlen még a gyapja. Tiszta, ezüstös hangon béget: „be-e-e”, aztán hirtelen hallom a lépéseit az imaszobában, kis patái kopogtak a padlódeszkákon, kip-kop-kip-kop, ide-oda tipeg, mintha keresne valamit. Töprengök: „Krisztusom, hogyan lehetséges ez? Hiszen az egész telepen nincs juh, honnan került hát ide ez az újszülött báránnyal? És hogy jöhetett be a szobába? Úgy látszik, tegnap nagy sietségünkben elfelejtettük bezárni az ajtót. Még szerencse, hogy csak egy báránnyal került a szentségek közelébe, nem pedig a házőrző kutya.” Most már költögettem Lukát: „Kirilics - szólongatom -, Kirilics, ébredj, galambocskám, kelj fel gyorsan, nyitva az ajtó, s valami kisbáránnyal tévedt be a szobába.”

De Kirilov sajnos rettentő mélyen alszik. Hiába költögeti a felesége, nem ébred fel, nem szól, csak morog, hiába a rázás, hiába minden, csak hangosabban morog. Könyörög neki Mihajlica: „Jézus nevére kérlek, kelj fel!”, alighogy ezt a nevet kimondja, valaki nyöszörögni kezd a

szobában, Luka abban a pillanatban kiugrik az ágyból, rohan az ajtó felé, de a szoba közepén egyszerre csak megtorpan, mintha valami ércfal állná útját.

- Gyújts világot, asszony. Világosságot, gyorsan! - kiáltja, de ő maga nem mozdul helyéről.

Mihajlica gyertyát gyújt, odaszalad, hát látja, hogy férje halálsápadt, és keze-lába remeg. Kérdegeti:

- Gyámolítóm, jótevőm, mi bajod?

Luka felelet helyett csak az angyal üres helyére mutat, maga az angyal pedig Luka lábainál fekszik a padlón. Kirilov azonnal elmegy Maroj apóhoz, és mondja neki:

- Az asszony ezt meg ezt látta, ez meg ez történt nálunk, gyere, nézd meg.

Jön Maroj, letérdel a földön fekvő angyal elé, és sokáig marad úgy, mozdulatlanul, akár egy márvány sírkő, aztán felemeli kezét, vakarja kopaszra nyírt feje búbját, és halkán így szól:

- Hozz tizenkét darab új, tiszta, most égetett téglát.

Luka hozott is, Maroj minden darabot megnéz, látja, hogy tiszták, újak, mindet most szedték ki az égetőkemencéből. Megparancsolja Lukának, rakja őket egymás fölé, ezt az oszlopot takarja le tiszta kendővel, s arra tegye az ikont. Mikor ez megvolt, Maroj a földig hajolva rebegte:

- Isten angyala, immár menj, ahova akarsz!

Alig mondta ki e szavakat, hirtelen kopogtak az ajtón, s egy ismeretlen hang kérdezi:

- Hé, ti raszkolnyikok, ti óhitűek, ki a vezetőtök?

Luka kinyitja az ajtót, és látja, hogy egy érdemrendes katona áll a küszöbön.

Kérdi tőle Luka, hogy miféle vezetőt keres.

Feleli a katona:

- Azt, aki bejáratos őkegyelmességénél, és Pimen a neve.

No, Luka rögtön elküldi a feleségét Pimenért, ő meg faggatja a katonát, hogy miről van szó, és mért küldték őt éjnek idején Pimenért.

Mondja a katona:

- Biztosat nem tudok, de olyasmit rebesgetnek, hogy a zsidók kellemetlenséget okoztak urunknak.

De hogy miféle kellemetlenséget, azt nem tudja.

- Olyasmit hallottam, hogy az úr lepecsételte őket, aztán ők pecsételték le az urat.

De a részleteket nem ismeri.

Eközben megérkezik Pimen. Forgatja a szemét erre-arra, látszik rajta, hogy maga se tudja, mit mondjon. Luka rászól:

- Mit tettél, te ilyen-olyan, játékos lettél? Hát csak menj, és játszd végig, amit elkezdted!

Pimen csónakba ült a katonával, és elmentek.

Egy óra múlva visszaérkezik a mi Pimenünk, és úgy tesz, mintha jókedvű volna, de látszik rajta, hogy nagyon is rosszul érzi magát.

- No, te széltoló - szól hozzá Luka -, beszélj őszintén, mondd el, mit csináltál?

Feleli Pimen:

- Semmit.

Emellett kitartott, pedig egyáltalán nem semmiség volt, amit elkövetett.

7

Azzal az úrral, akiért a mi Pimenünk annak idején imádkozott, igen furcsa dolog történt. Mint már említettem, elutazott a zsidó fővárosba, késő éjszaka érkezett meg, amikor senki sem várta, minden zsidó üzletet lepecsételt, és értesítette a rendőrséget, hogy másnap reggel megkezdí a vizsgálatot. Persze erről a zsidók is rögtön tudomást szereztek, s még akkor éjjel elmentek hozzá, kérelték, egyezséget ajánlottak, mert nagyon sok tiltott árut tartottak raktáron. Mindjárt tízezer rubelt ajánlottak neki. „Nem lehet - felelte -, magas rangú hivatalnok vagyok, nem tűrhetem, hogy megvesztegessenek, nem fogadhatok el pénzt.” Összedugják fejüket a zsidók, suttognak, aztán szólnak: „Tizenötezer!” Ő megint csak azt feleli: „Nem tehetem”; erre húszezret ajánlanak neki.

- Mi az - mondja -, hát nem értitek, hogy *nem tehetem*? Már értesítettem a rendőrséget, hogy holnap velük együtt vizsgálatot tartok.

Újra suttogva tanácskoznak egymással.

- Kegyelmes úr - mondják -, az se baj, hogy már értesítette a rendőrséget. Mi odaadjuk önnek a huszonötezret, ön meg ideadja nekünk reggelig a pecsétnyomóját, aztán nyugodtan lefekszik aludni; semmi többet nem kérünk öntől.

Az úr gondolkozott, gondolkozott: nehéz a magas rangúak helyzete. De úgy látszik, a magas rangúak szíve sincs kőből. Elfogadta a huszonötezret, odaadta pecsétnyomóját, és lefeküdt aludni. A zsidók persze még éjjel minden tilos holmit kihordtak a raktáraikból, amelyeknek ajtóit aztán újra lepecsételték, ugyanazzal a pecsétnyomóval. Másnap az úr még aludt, mikor ők már ott zsibongtak az előszobájában. No, beengedte őket; hálálkodtak, és azt mondták:

- Kegyelmes úr, most hát tartson vizsgálatot.

Az úr mintha ezt nem is hallotta volna, így szólt:

- Adjátok vissza a pecsétnyomómat.

- Adja vissza a pénzünket! - mondták a zsidók.

- Micsoda? Hogyhogy... - hápogott az úr.

De a zsidók csak a magukét hajtogatták:

- A pénzt csak zálogul adtuk önnek.

- Zálogul?!

- Úgy bizony, zálogul.

- Hazudtok, gazfickók, Krisztus-tagadók, nekem adtátok a pénzt!

Azok lökdösik egymást, és nevetnek:

- Hallottátok? Még hogy neki adtuk a pénzt! Hm, hm! Hogy is lettünk volna olyan meg-gondolatlanok, hogy ilyen magas rangú hivatalnokot akarjunk megvesztegetni!

No, el tudnak képzelni ennél furább helyzetet? Persze az úrnak vissza kellett volna adnia a pénzt, akkor minden simán végződik, de ő makacsul ragaszkodott hozzá, nem akart kiengedni a markából ilyen csinos összeget. Már reggel van, s a város minden üzlete zárva; az emberek csodálkoznak; a rendőrség követeli a pecsétnyomót, a zsidók jajgatnak: „Ajjaj, micsoda állami rend! A magas kormány tönkre akar tenni bennünket!” Pokoli zűrzavar. Az úr bezárkózva ül odahaza délig, úgy érzi, megbolondul; este magához hivatja a zsidókat, s mondja nekik:

- Nesztek, itt a pénzetek, átkozottak, adjátok vissza a pecsétnyomómat.

- De nem úgy van az - felelik neki -, most egész nap semmit sem adtunk el, hát kegyelmes-ségedtől tizenötezret kell kapnunk.

S még fenyegették is:

- Ha most nem kapjuk meg a tizenötezret, holnap huszonötezret követelünk.

Az úr egész éjjel nem aludt, reggel megint elhívatta a zsidókat, visszaadta a pénzüket, s még egy huszonötezer rubelről szóló váltót is aláírt, aztán valami tessék-lássék vizsgálatot tartott, persze nem talált semmit. Hazasietett a feleségéhez, és tombolt, őrvongott, hogy honnan kerítsen elő huszonötezret a váltóra.

- El kell adnunk a birtokodat, amelyet hozományul kaptál - jelentette ki feleségének.

- Azt már nem! - felelte az asszony - ragaszkodom a birtokomhoz.

- Te vagy az oka mindennek - förmed rá a férje -, te kérted az óhitűidet, hogy imádkozzák ki nekem ezt a megbízatást, és bizonygattad, hogy az angyaluk mindenben segítségemre lesz, most aztán láthatod, milyen nagyszerűen megsegített.

- Te vagy az oka mindennek - vágja vissza az asszony -, mért voltál olyan ostoba, mért nem zárattad be ezeket a zsidókat, és mért nem jelentetted ki, hogy ellopták a pecsétnyomódat! De nem baj, csak bízd rám magad, és azt tedd, amit mondok, majd elintézem én, hogy a te meggondolatlanságodért mások fizessenek!

Azzal máris kiadja a rendeletet:

- Tüstént hajtsatok a Dnyeperhez, és hozzátok elém az óhitűek vezetőjét!

No, a küldönc ment, és oda vitte a mi Pimenünket. Az asszony minden teketória nélkül azt mondja neki:

- Jól figyeljen. Tudom, hogy maga okos ember, és megérti, mire van szükségem: férjemnek egy kis kellemetlensége volt, kirabolták... ezek a gaz zsidók... érti, ugye... és most sürgős szükségünk van huszonötezer rubelre, azt én olyan hamar nem tudnám előkeríteni. Azért hívtam magát, és most meg is nyugodtam, mert az óhitűek okosak és gazdagok, s mert saját tapasztalatomból tudom, hogy Isten mindenben megsegíti magukat - hát kérem, adják ide nekem azt a huszonötezret. Viszonzásul minden úrhölgynek beszélek majd a maguk csodatevő szentképeiről, s meglátják, mennyit kapnak majd olajra meg gyertyára.

Könnyen elképzelhetik, tisztelt uraim, hogy érezte magát a mi Pimenünk. Nem tudom, hogy szó szerint mi mindent beszélt összevissza, de buzgón magyarázta, esküdözött, hogy ennyi pénzt nem tudunk előkeríteni, hogy nagyon szegények vagyunk. De ez az asszony, ez a Heródiás a világért se hitte el, hallani sem akarta.

- Ugyan, dehogy szegények - mondta. - Nagyon jól tudom, hogy az óhitűek gazdagok, és maguknak huszonötezer rubel semmi. Mikor az én apám Moszkvában hivatalnok volt, az óhitűek nemegyszer tettek neki ilyen kis szívességeket, és nem csak ilyeneket. Huszonötezer rubel szóra sem érdemes.

Pimen persze próbálta megmagyarázni neki, hogy a moszkvai óhitűek tőkepénzesek, mi pedig szegény munkások, napszámosok vagyunk, hogy lehet minket a moszkvaiakhoz hasonlítani! De az asszonynak nyilván nagyon jó tapasztalatai voltak Moszkvát illetően.

- Ugyan miért akar velem ilyesmit elhíttetni? - mondta. - Hát talán nem tudom, mennyi csodatevő szentképük van? Hát nem maga mesélte nekem, hogy egész Oroszországból mennyi pénzt küldenek maguknak viaszra és olajra? Hallani sem akarom a kifogásait. De hamar itt legyen ám az a pénz, máskülönben a férjem a kormányzóhoz megy, és elmondja neki, hogyan imádkoznak maguk, és hogyan viszik kísértésbe az embereket. Akkor pedig pórul járnak.

Szegény Pimen majd lefordult a lépcsőről. Hazajött, mint már mondtam, s folyvást azt az egy szót hajtogatta: „semmi”. De olyan vörös volt, mintha gőzfürdőből jött volna, a sarokba húzódott, és szipogott. No, Luka Kirilov végre kivallatta. Pimen persze nem mondott el neki mindent, a lényegből alig valamit. Aztán valahogy kibökkentette:

- A kegyelmes asszony azt követeli, hogy szerezzek neki töletek kölcsön ötezer rubelt.

Luka persze ezért is nekitámadt:

- Ó, te széltoló, te cudar! Kellett neked ezekkel az emberekkel érintkezni? S ráadásul még ide is hoztad őket! Hát gazdagok vagyunk mi? Van nekünk ennyi pénzünk? Hogy adhatnánk mi neki és miért? És honnan vegyük? Ha belekeveredtél a pácba, csak evickélj is ki belőle. Az ötezret pedig nem tudjuk előteremteni.

Azzal Luka visszatért munkájához, s, mint már elmondtam, olyan sápadtan érkezett hozzánk, akár a halálraitélt, mert az éjszakai eseményekből - tapasztalata volt már az ilyesmiben - tudta, hogy ez a dolog bajt hoz ránk; Pimen pedig átment a túlsó partra. Valamennyien láttuk, mikor csónakba szállt, s a város felé evezett.

Mikor most Mihajlica elmondott nekem mindent, az ötezer rubel históriáját is, azt gondoltam, Pimen bizonyára az asszonyhoz sietett, hogy meglágyítsa a szívét. Mihajlica mellett álldogálva ezen tűnődtem meg azon, hogy ránk nézve nem lesznek-e a dolognak káros következményei, és nem kéne-e valamit tenni a nagy baj megelőzésére - de láttam, hogy már késő, mert a parton hatalmas dereglye kötött ki, és közvetlenül a hátam mögött zsvaj hallatszott. Megfordultam: láttam, hogy néhány egyenruhás hivatalnok érkezett, egész csapat zsandár és katona kíséretében. Alig válthattunk egy pillantást Mihajlicával, mikor már valamennyien be is mentek egyenesen Luka szobájába, s az ajtó elé két őrt állítottak kivont karddal. Mihajlica odarohant, nem annyira azért, hogy beengedjék, hanem hogy megvédje kincseinket. Persze ellökték, mire még dühödtebben hadonászott, s verekedni kezdett velük, végül egy zsandár nagyot taszított rajta úgy, hogy lebukfencezett a lépcsőn. Én Lukáért akartam futni, a hídhöz, de láttam, hogy már jön is, mögötte a többiek mind, rohanvást, kezükben szerszámokkal, amelyekkel éppen dolgoztak, ki bontórudat, ki feszítővasat szorongatott, futottak valamennyien, hogy szentélyüket megvédjék. Akiknek nem jutott hely a csónakban, azok úgy, amint voltak, ruhástul a folyóba ugrottak a hídról, és egymás után úsztak a hideg vízben... A katonák húszan jöttek díszes, vitézi öltözetben, de a mieink több mint ötvenen voltak, és mindnyájukat forró, magasztos hitbuzgóság lelkesítette; úsztak, mint a főkák, s ha pörölyökkel verik őket fejbe, akkor is rettenthetetlenül törtek volna előre. Mikor partot értek, azon vizesen a szentélyükhöz rohantak.

Mint már említettem, míg mi Mihajlicával a lépcsőn beszélgettünk, Maroj apó a szobában imádkozott. Ott találtak rá a hivatalnokok is. Később elmondta, hogy mihelyt beléptek, rögtön elreteszelték az ajtót, aztán egyenesen a szentképekre vetették magukat. Egyik a mécseseket oltotta el, a másik a képeket tépte le a falról, a földre dobálta, és ráripakodott Marojra:

- Te vagy a pap?

- Nem, én nem vagyok pap - feleli Maroj.

- Hát ki a papotok?

- Nekünk nincs papunk.

- Micsoda! Még hogy nincs papotok! Hogy mersz ilyet mondani?

Elkezdte nekik magyarázni, hogy nincs papunk, de olyan szörnyű pöszén, motyogva beszélt, hogy nem értették meg, amit mondott.

- Megkötözni, lecsukni!

Maroj engedte, mintha nem is érdekelte volna, hogy egy tucat katona összekötözi a kezét, mindezt tűrte a hitéért; csak állt, és nézte, hogy mi lesz. A hivatalnokok gyertyákat gyújtottak, és lepecsételték a képeket. Egyik pecsételt, a másik jegyzéket írt, a harmadik lyukat fűrt a képekbe, és rúdra fűzte őket, mint a fazekakat. Maroj végignézte a szentségtörést, és meg se mozdult, mert azt gondolta, hogy bizonyára Isten akaratából történik így. Egyszerre csak hallja, hogy odakinn nagyot ordít egy zsandár, utána egy másik; recsen az ajtó, s a mi főkáink, azonmód vizesen, ahogy a folyóból kimásztak, berontanak. Szerencséjükre elsőként Luka lépett be, és kiabált:

- Megálljatok, keresztény testvérek! Ne hamarkodjátok el a dolgot! - aztán a hivatalnokokhoz fordul, s a rúdra fűzött ikonokra mutatva így szól: - Nagyságos uraim, miért teszitek így tönkre ezt a szentséget? Ha jogotok van elvinni, mi nem fogunk ellenállni - vigyétek; de mért kell tönkretenni ezeket a ritka, atyáinkról ránk maradt remekműveket?

Hanem Pimen kegyelmes asszonyának férje, aki a betolakodottak főembere volt, rárivallt:

- Hallgass, gazfickó! Még te merészelsz beszélni?

Luka büszke paraszt volt, de most megalázkodott, és csöndesen mondta:

- Bocsásson meg, kegyelmességed, ismerjük mi a szokást. Itt százötven ikon van: ha kívánja, adunk mindegyikért három rubelt - vigyék el, csak ne tegyék tönkre őket.

Az úr szeme szikrázott.

- Ki innen! - ordította, de suttogva hozzátette: - Száz rubelt adjatok darabjáért, különben mindet elégetem.

Luka ennyi pénzt nemhogy adni, de még elképzelni se tudott.

- Akkor hát isten neki, pusztítsátok el mindet, ha akarjátok, de nekünk nincs annyi pénzünk.

Az úr vadul ráförmedt:

- Te szakállas bakkecske, hogy mersz nekünk pénzről beszélni?

Fogta magát, minden szentképet a rúdra fűzött, a rúd két végére csavarokat erősített, és lepecsételte, hogy senki el ne vehesse, ki ne cserélhesse egyiket se. Mikor ez megvolt, a

katonák vállukra vették a rudat, s a csónakhoz vitték. Mihajlica, aki szintén besettenkedett a szobába, suttymban már előbb leemelte az angyal képét, s ruhája alá rejtve vitte a kamra felé, de úgy reszketett a keze, hogy leejtette. Hű, az úr magánkívül volt dühében, tolvajoknak, csalóknak mondott bennünket, szidott, gyalázott:

- Aha, ti alávalók, el akartátok lopni a képet, hogy ne kerüljön a rúdra, mi? No hát nem is kerül oda, hanem majd így tesztek! - azzal meggyújtotta a pecsétrudat, s a forró viaszt az angyal arcára nyomta!

Kedves uraim, ne vegyék rossz néven tőlem, de meg se próbálom elmondani, mit éreztünk, mikor a forró viaszt az angyal arcára csepegtette; a kegyetlen ember még fel is emelte a képet, hogy jobban lássuk, ő meg gyönyörködhesse a fájdalmunkban. Az a szépséges, szent arc vörösen fénylett, a pecsétnyomó alól kétfelől csurgott rajta a viasz, mintha véres könnyeket ontana.

Mindnyájan feljajdultunk, s eltakartuk szemünket, arcra borulva nyögtünk, mintha kínpadra vontak volna bennünket; még éjszaka is jajgattunk, sirattuk a mi lepecsételt angyalunkat. Hanem később, a sötétben, a csendben eszünkbe jutott valami: ki kell deríteni, hova vitték védelmezőinket. Esküvel fogadtuk meg, hogy életünk árán is elraboljuk, és megszabadítjuk a pecsétől. Az elhatározás végrehajtásával kettőnket bíztak meg, engem és egy fiatal legénykét, Levontyijt. Ez a Levontyij legfőljebb tizenhét éves lehetett, de magas, izmos volt, jólelkű, gyermekora óta istenfélő, engedelmes, akár az ezüst kantáros, fehér paripa.

A veszedelmes vállalkozásra, hogy kinyomozzuk és elraboljuk a lepecsételt angyalt - akinek megcsúfolt arca olyan elviselhetetlen fájdalmat okozott nekünk -, nem is találhattam volna jobb társat és segítőt.

9

Nem akarom önöket a részletekkel untatni: hogyan lopóztunk be mindenüvé társammal és segítőmmel az éberem figyelő örök sorai között, csak azt mondom el, milyen szörnyű bánat markolt a szívünkbe, mikor megtudtuk, hogy szentképeinket - úgy, amint voltak, rúdra fűzve, és az angyalt is - az érseki tanács pincéjében helyezték el. Ez annyit jelentett, hogy számunkra elvesztek, mintha mély sírba temették volna őket, már gondolni sem lehetett arra, hogy segíthetünk a dolgon. Fájdalmunkat csak az enyhítette valamelyest, hogy, mint mondták, maga az érsek sem helyeselte ezt a barbár eljárást, sőt kifakadt ellene.

- Mire való ez? - méltatlankodott, sőt védelmébe is vette a becses műremeket, és kijelentette: - Ezek művészi régiségek, ezeket meg kell óvni!

De sajnos nem is a barbárok, hanem éppen az ő révén, aki pedig tisztelte a művészetet, ért bennünket újabb, még nagyobb szomorúság: az érsek - nem rosszakaratból, sőt nagyon is jó szándékkal - kezébe vette a mi lepecsételt angyalunkat, sokáig nézte, aztán elfordította róla a tekintetét:

- Szörnyű! - mondta. - Milyen rettentően eltorzították! Ne tegyétek a pincébe, hozzátok az én kápolnámba, és állítsátok az ablakra, az áldozóasztal mellé.

A szolgák teljesítették parancsát, és meg kell mondanom: nekünk jólesett az egyházfejedelem figyelmessége, azonban láttuk, hogy ezzel megghiúsult minden reményünk, most már nem rabolhatjuk el a mi angyalunkat. Már csak egy lehetőségünk maradt: meg kell vesztegetnünk az érsek szolgáit, hogy az ő segítségükkel kicserélhessük a képet egy teljesen hasonlóval.

Ilyesmi már többször is sikerült az óhitűeknek, de ehhez egy ikonfestő művész kell, aki gyakorlott kézzel pontos másolatot tud készíteni. Csakhogy ezen a vidéken mi nem ismertünk ilyen festőt. És ettől kezdve még jobban marcangolt a bánat valamennyiünket: a szobában, ahol addig csak dicsőítő zsolozsmákat zengedeztünk, most csak zokogás hallatszott, és rövid idő alatt valósággal betegre sírtuk magunkat, könnyeinktől jóformán nem is láttunk már, és - ezért-e vagy más okból-e - szemünket valami betegség támadta meg, amelyet valamennyien megkaptunk. Most már bezzeg volt betegünk, tömérdek. A munkások valamennyien úgy vélekedtek, hogy ez az óhitűek angyala miatt történik.

- Megvakították a pecsétel, most aztán mindnyájan megvakulunk - mondogatták.

Nemcsak mi vélekedtünk így, hanem az egyház hívei is elkeseredtek, lázongtak, és bármennyi orvost hívatott is gazdánk, az angol, senki se ment el hozzájuk, senki se szedte az orvosságokat, egyre csak azt hajtogatták:

- Hozzátok vissza nekünk a lepecsételt angyalt, imádkozni akarunk hozzá, minket csakis ő gyógyíthat meg.

Angol gazdánk, Jakov Jakovlevics felkereste az érseket.

- Így és így áll a dolog, eminenciád - mondta -, nagy dolog a hit, és kinek-kinek az ő hite szerint történik. Engedje vissza a lepecsételt angyalt hozzánk, a túlsó partra.

De az érsek erről hallani sem akart, s így felelt:

- Az ilyesmit nem szabad pártolni.

Mi akkor kegyetlennek ítéltük az érsek válaszát, de később a következmények azt mutatták, hogy ez nem kegyetlenség volt, hanem Isten rendelése.

Isten büntető keze nemsokára elérte a főbűnöst, bánatunk okozóját, Piment is, aki a szerencsétlenség után megszökött tőlünk a túlsó partra, s felvette az uralkodó vallást. Egyszer találkoztam vele a városban, köszöntött is, én viszonztam a köszöntését. Azt mondta:

- Vétkeztem, Mark testvér, hogy elhagytam a hiteteket.

Így feleltem:

- Hogy ki miképpen hisz, az Istenre tartozik, de azt bizony nem jól tetted, hogy a szegényeket eladtad egy pár csizmáért, és bocsáss meg nekem, hogy ezért, mint Ámos próféta parancsolja, testvéri szemrehányással illetlek.

Pimen a próféta említésekor összerezzen.

- Ne beszélj a prófétákról - mondta -, ismerem a szentírást, és a magam bőrén tapasztalom, hogy „a próféták gyötrik a földi embert”. Van is róla bizonyosságom.

És elpanaszolta, hogy a minap megfürdött a folyóban, s nemsokára egész testét foltok lepték el; kigombolta zubbonyát, és megmutatta, hogy melle is, nyaka is csupa folt, mint a tarka ló bőre.

Már azt akartam mondani neki, hogy „Isten megjelöli a hamisakat”, de ellenálltam a kísértésnek, és így szóltam:

- Mi van ezen? Imádkozz, és örülj, hogy már e földön megjelöltetted, és a másvilágon talán tiszta leszel.

Ő azonban siránkozott, hogy milyen szerencsétlen, s hogy milyen nagy baj lesz, ha az arcára is átterjednek a foltok, mert mikor a templomban áttért, maga a kormányzó is gyönyörködött az

ő szépségében, s azt mondta a városparancsnoknak, hogy ha előkelő személyek jönnek, Piment okvetlenül egészen előre kell állítani az ezüsttállal. De ha foltos lesz, akkor persze erről szó se lehet! Nekem azonban nem volt kedvem hallgatni ezt a hívságos, üres beszédet. Megfordultam és elmentem.

Ezzel elváltak útjaink. Foltjai aztán egyre világosabban mutatkoztak, de nálunk se szűntek meg a bajok: ősszel, alighogy a folyó befagyott, hirtelen megenyhült az idő, olvadás állott be, a jég megindult és szétrombolta a telepünket; egyik kár a másikat követte, a víz már az egyik gránitpillért is alámosta, s az ár elnyelte sok évi munkánkat, amely oly sok ezresbe került...

Ez még angol gazdáinkat is megdöbbenetette, és főemberüknek, Jakov Jakovlevicsnek valaki azt tanácsolta, hogy ha meg akar szabadulni mind e bajoktól, küldjön el bennünket, óhitűeket: de az angol jólelkű ember volt, nem hallgatott rá, sőt Luka Kirilovot és engem magához hívatott.

- Ti magatok adjatok tanácsot - mondta -, miben tudnék a segítségetekre lenni? Hogyan vigasztalhatnálak meg benneteket?

Azt feleltük, hogy ameddig pecsét torzítja el az angyal szent ábrázatát, angyalunkét, aki mindig vezetőnk volt, addig nincs számunkra vigasztalás, és belepusztulunk bánatunkba.

- Hát mit szándékoztok tenni? - kérdezte.

- Ki akarjuk cserélni. És meg akarjuk szabadítani a pecsétől tiszta arcát, amelyet a hivatalnok szentségtelen keze forró viasszal perzselte meg.

- Miért olyan drága nektek ez az angyal, nem tudátok másikat, hasonlót szerezni helyette?

- Azért olyan drága, mert védett bennünket, másikat pedig nem szerezhetünk, mert ezt nagyon-nagyon régen egy szent életű ember festette, s egy óhitű főpap áldotta meg a Pjotr Mogil szerint; de ma már nincsenek főpapjaink, s a szent könyv sincs meg.

- És hogyan akarjátok levenni a pecsétet, mikor a viasz az egész arcot megperzselte?

- No, ami ezt illeti, ne tessék aggódni, kegyelmes úr: csak kézhez kaphassuk, majd gondoskodik magáról a mi védelmezőnk, nem piaci holmi az, hanem valódi sztroganovi munka, márpedig a sztroganovi és kosztromai lakk olyan, hogy nem árt annak a tűz sem, át sem engedi a forró viaszt.

- Biztosak vagytok ebben?

- Biztosak. Ez a lakk olyan erős, mint maga a régi orosz hit.

Az angol méltatlankodott, hogy ilyen műremeket nem tudnak megbecsülni. Kezet adott, s még egyszer így szólt:

- No, ne keseregjete, én majd segítségetekre leszek, hogy az angyalt visszakapjátok. Hosszabb időre kellene?

- Nem - feleltük -, csak rövid időre.

- Akkor majd azt mondom, hogy díszes arany fedőlemezt akarok csináltatni a lepecsételt angyal képéhez, s mikor ideadják, akkor kicseréljük. Mindjárt holnap nekilátok a dolognak.

- Hálásan köszönjük - mondtuk -, de holnap még ne tegyen semmit, kegyelmes úr.

- Miért?

- Mert a cseréhez mindenekelőtt olyan ikonra van szükség, amely úgy hasonlít az eredetihez, mint egyik vízcsepp a másikhoz. Márpedig olyan mester, aki ezt meg tudná csinálni, sem itt, sem a közelben nincs.

- Már hogyan volna - felelte -, majd hozok a városból egy művészt; az nemcsak másolni tud, hanem maga is gyönyörű arcképeket fest.

- Nem, ne tessék hozni - kértük -, mert először is, az a világi festőművész kifecsegheti a dolgot, másodsor, úgyse tudná megcsinálni.

Az angol ezt nem akarta elhinni, hát előálltam érveimmel, megmagyaráztam neki a régi és mai festők munkája közötti különbséget, elmondtam, hogy a világi festők képei nem olyan művésziak; olajfestéssel dolgoznak, míg a régiek tojásfehérjével keverték a festéket, azért olyan finomak a színek; a mostani festők képei csak bizonyos távolságból látszanak természeteseeknek, a régieké pedig egészen közelről is. A világi festő még magát a rajzot se tudná úgy elkészíteni, ahogyan kell, mert csak a földi test ábrázolását tanulta, de az orosz szent ikonfestők a magasztos, átszellemült égi alakokat ábrázolják, amilyeneket egy anyagiasan gondolkozó ember elképzelni se tud.

Az angol érdekelt a dolog:

- Hol vannak ilyen festők - kérdezte -, akik még értenek az ábrázolás e különleges módjához?

- Ma már nagyon kevesen vannak - mondtam (s már a régi időkben is szigorú visszavonultságban éltek). Mszter külvárosában van ugyan egy ilyen mester, Hohlovnak hívják, de az már nagyon öreg, ilyen messzire nem tudna eljönni. Palihovban is van kettő, de azok is aligha jönnének el. Meg aztán nekünk sem a mszteri, sem a palihovi nem felelne meg.

- Miért?

- Mert egészen más a stílusuk: a mszterieknél nehézkes a rajz, zavarosak, tompák a színek, a palihoviaknál meg a türkiz szín az uralkodó, mindennek kékes árnyalata van.

- Hát akkor mitévők legyünk?

- Magam se tudom - feleltem. - Úgy hallottam, Moszkvában van egy kiváló mester, Szilacsov, de ő inkább a novgorodi meg a moszkvai cári ízlés szerint dolgozik, a mi ikonunk pedig sztroganovi mű, finom rajz, sugárzó, tiszta színek, így hát nekünk csakis a sík vidékről való Szevasztyan mester felelne meg, csak hogy az szenvedélyes vándor, bekóborolja egész Oroszországot, javításokat végez az óhitűeknek, és sose lehet tudni, hol-merre jár.

Az angol kedvtelve hallgatott végig, elmosolyodott, és így felelt:

- Milyen érdekes emberek vagytok ti, kellemes hallgatni benneteket, mert jól értitek nemcsak a magatok dolgát, hanem a festészetet is.

- Miért ne értenénk valamelyest ahhoz is, uram - szóltam én. - Isteni művészet ez, és vannak nálunk kedvelői, egészen egyszerű emberek, akik nemcsak minden iskoláját - az usztyuzsit és novgorodit, a moszkvait vagy vologdait, a szibériait vagy sztroganovit -, hanem egyazon iskolának híres orosz mestereit is jól ismerik, és tévedhetetlenül meg tudják különböztetni egymástól.

- Lehetséges ez?

- Éppen úgy, mint ahogy ön egyik ember kézírását meg tudja különböztetni a másiktól, uram - feleltem. - Csak egy pillantást vetnek a képre, s már tudják, ki festette: Kuzma, Andrej vagy Prokofij.

- Miről ismerik meg?

- Különbség van a rajzban, az árnyalatokban, az arcvonásokban és a mozdulatokban.

Az angol figyelmesen hallgatott, én pedig elmondtam neki, amit Usakov, Rubljov művészetéről meg a legrégebb orosz festőről, Paramsinról tudtam. Istenfélő cárijaink és hercegeink valamikor az ő szentképeit ajándékozták gyermekeiknek, és végrendeletükben is meghagyták, hogy ezekre az ikonokra úgy vigyázzanak, mint szemük fényére.

Az angol rögtön elővette a jegyzetkönyvét, és kért, mondjam meg még egyszer ennek a festőnek a nevét, és hogy hol láthatók a képei.

- Hiába keresné, uram, nyomuk se maradt.

- Hát hova lettek?

- Nem tudom, pipatisztításra használták-e, vagy elcserélték dohányért a németekkel.

- Lehetetlen!

- Pedig ez az igazság, példákkal is szolgálhatok erre nézve: van a római pápának a Vatikánban egy triptichonja, amelyet a mi ikonfestőink: Andrej, Szergej és Nyikita festettek a tizenharmadik században. Azt mondják, ez a sok személyt ábrázoló miniatűr olyan csodaszép, hogy a legnagyobb külföldi festők is elragadtatva bámulták meg.

- Hogy került Rómába?

- Első Péter egy külföldi szerzetesnek ajándékozta, az meg eladta.

Az angol elmosolyodott, aztán tünődve, csöndesen megjegyezte, hogy náluk Angliában minden kép nemzedékről nemzedékre öröklődik, és így tanúskodik eredetéről.

- No, nálunk ez másképp van - feleltem -, az ősi hagyományok láncja megszakadt, hogy minden vadonatújnak lássék, mintha az egész orosz nemzetet tegnap költötte volna a kotlás a csalán között.

- Ha nálatok ilyen nagy a tudatlanság, akkor legalább azok, akik megőrizték lelkükben a hagyományok iránti szeretetet, mért nem igyekeznek megőrizni a hazai művészetet is?

- Nincs senki, aki támogatna bennünket, uram, mert az új művészeti iskolákból kivész az érzés, az értelmet legyőzi a hiúság. Nincs bennük ihlet, lelkesedés, mindenkit csak földi dolgok érdekelnek, mindenkit földi szenvedélyek vezetnek. Új festőink azon kezdték, hogy Mihály arkangyalt Patyomkin hercegről festették meg, s most már ott tartanak, hogy Krisztust, a megváltót zsidónak ábrázolják. Mit várhatunk az ilyen emberektől? Festenek még majd más is, és azt fogják kívánni, hogy istenként imádjuk: hiszen Egyiptomban bikát és bogarakat imádnak. De mi nem hajolunk meg az idegen istenek előtt, és nem akarjuk, hogy a Megváltót így ábrázolják. Bármilyen művésziek is ezek a képek, mi kegyeletlenséget látunk bennük, és elfordulunk tőlük, mert atyáink hagyománya azt tartja, hogy a szem gyönyörűsége megzavarja az értelem tisztaságát, mint ahogy a szökőkút tisztátlan csapja beszennyezi a vizet.

Ezzel befejeztem, és elhallgattam, de az angol kért:

- Folytasd, tetszik a beszéded.

- Már mindent elmondtam.

- De azt még nem, hogy a ti fogalmaitok szerint milyen az ihletett ábrázolásmód; ezt szeretném hallani.

Ez a kérdés, kedves uraim, elég nehéz egy egyszerű ember számára, de hiába, válaszolnom kellett, hát elmondtam, milyen a novgorodi festményeken a csillagos ég, beszéltem a kijevi Szofija-templomban levő képről, amelyen Zebaoth isten mellett hét szárnyas arkangyal áll, persze egyikük se hasonlít Patyomkin herceghez; az előcsarnok küszöbénél, a lépcsőkön az ösatyák és a próféták állnak, alattuk Mózes a törvénytáblával, lejjebb Áron, mitrában és a kígyó-vesszővel, a további lépcsőkön pedig Dávid király a koronával, Ézsaiás próféta az írással, Ezekiel a bezárt templomajtóval, Dániel a kövel, s körülöttük, akik az égbe vezető utat mutatják, ott vannak az adományok, amelyek segítségével az ember célhoz érhet e dicső úton: a hétpecsétetes könyv: a bölcsesség jelképe, a hétágú gyertyatartó: az értelem jelképe, a hét szem: a körültekintés jelképe, a hét kürt: az erő jelképe, hét csillag között Isten keze: a látás adománya, a hét füstölő: az ájtatosság jelképe, hét villám: az istenfélelem jelképe. Látja - mondtam -, az ilyen ábrázolás magasztos!

- Bocsáss meg, barátom, nem értelek: miért tartod ezt magasztosnak?

- Azért, mert az ilyen ábrázolás világosan megmutatja, mi az, amiért a keresztény léleknek imádkoznia kell, mi az, ami után sóvárognia kell, hogy Isten végtelen dicsőségéhez fel-emelkedjék.

- Hiszen ezt mindenki megértheti a szentírásból és az imádságból!

- Szó sincs róla, mert a szentírást nem mindenki érti meg, márpedig aki nem érti meg, annak lelkében az imádság sem áraszt világosságot: van, aki mikor „a nagy és gazdag adományról” hall, mindjárt pénzre gondol, azt áhítozza, és azért imádkozik. De ha maga előtt látja a képet, amely az égi fényességet ábrázolja, akkor elgondolkozik, megérti, hogy az életnek magasabb céljai vannak, és ráébred, hogyan lehet elérni azokat, mert a kép olyan egyszerűen és érthetően mutatja meg, mit kell tennie: az ember mindenekelőtt könyörögje ki lelkének az istenfélelem adományát, akkor mindjárt könnyebben halad fölfelé, lépcsőről lépcsőre, egyre könnyebben teszi magáévá ezeket a magasztos adományokat, s idővel semmibe veszi a pénzt és a földi dicsőséget, mert az Úr szemében mindez csak undokság.

Az angol felállt, és mosolyogva kérdezte:

- És ti, csudabogarak, miért imádkoztok?

- Keresztényi halálért és enyhe ítéletért az utolsó ítéletkor.

Az angol megint mosolygott, meghúzta egy zöld függöny aranysárga zsinórját: a függöny mögött karosszékben ott ült a felesége, az angol asszony, s a gyertya fényénél kötögetett. Nagyon szép és nyájas hölgy volt, s bár nem valami jól tudott oroszul, mindent megértett, és bizonyára hallani akarta a vallásról folytatott beszélgetésünket.

És képzeljék! Mikor a függöny félrehúzódott, a hölgy kissé összerezzent, de rögtön felállt, odalépett hozzánk a kedves lélek, s mindkét kezét nyújtotta nekünk, parasztnak - Lukának meg nekem -, könny csillant a szemében, s azt mondta:

- Jó emberek, jó orosz emberek!

Luka meg én mindkét kezét megcsókoltuk a kedves szavakért, ő pedig ajkával illette a mi paraszt fejünket.

Az elbeszélő elhallgatott, kezével eltakarta szemét, aztán megtörölte, és suttogva mondta: - Meghatóan viselkedett. - Aztán erőt vett magán, és folytatta:

Gyöngéd lelkének e megnyilatkozása után az angol nő angolul fordult a férjéhez, nem értettük, mit mond, de a hangjából ítélve úgy tetszett, hogy kért tőle valamit - nekünk. Az

angol örült, hogy felesége ilyen jószívű, ragyogott a büszkeségtől, gyöngéden simogatta a fejét, és turbékolta, akár a galamb, a maga nyelvén: „gud, gud”, valami efféle mondogatott, látszott rajta, hogy dicséri és helyesnek tartja az asszony kérését. Aztán az íróasztalához lépett, elővett két százrubeles bankjegyet, és így szólt:

- Tessék, Luka, fogd ezt a pénzt: indulj, kutasd fel azt a kiváló szentképfestőt, hogy megcsinálja, amire szükségetek van. Fessen a feleségemnek is valamit a ti felfogásotok szerint. A fiának szeretne ilyen ikont ajándékozni, és a fáradságotokért meg a költségekre adja ezt a pénzt.

Az asszony könnyei közt mosolyogva mondta:

- Nem, nem, nem: ez tőle van, én külön adok. - Azzal kiment, és behozott egy harmadik százast.

- A férjemtől kaptam ruhára, de nekem nem kell a ruha, inkább nektek adom a pénzt.

Mi persze nem akartuk elfogadni, de ő letette, és kiszaladt, férje pedig így szólt hozzánk:

- Nehogy eszetekbe jusson visszautasítani. El kell fogadnotok, amit adott - jelentette ki, azzal elfordult: - Most pedig menjetek, csudabogarak!

Persze nem sértődünk meg, hogy így búcsúztatott bennünket, mert tudtuk: csak azért fordult el, hogy leplezze meghatottságát.

Látják, uraim, saját honfitársaink elítélték bennünket, az idegen, az angol pedig megvigasztalt, s az ő jóvoltából úgy éreztük magunkat, mintha újjászülettünk volna.

És most kezdődik történetem második fele. Röviden elmondom, hogyan indultunk el az „ezüst kantáros paripával”, Levontyijjal, hogy megkeressük az ikonfestőt, milyen helyeket jártunk be, milyen emberekkel találkoztunk, milyen új csodák nyilatkoztak meg előttünk, hogyan találtuk meg végre, amit elvesztettünk, s mivel tértünk vissza.

10

Vándorútra induló embernek legfontosabb az útitárs. Jó szerencsém nekem derék és okos kísérőt juttatott: Levontyijt, e csodálatos ifjút, az ő társaságában az ember könnyebben tűrte a hideget, éhséget, mindent. Gyalog indultunk el; vittünk magunkkal tarisznyát, elegendő pénzt, életünk védelmére pedig régi, széles, rövid kardot, amelytől, minden eshetőségre számítva, sosem váltunk meg. Mikor szükségesnek látszott, vándorkereskedőknek adtuk ki magunkat, de tulajdonképpen célunkat persze pillanatra se tévesztettük szem elől. Először Klinciben és Zlinkában jártunk, aztán bekukkantottunk Orjolba az ismerősökhöz, de eredményt nem értünk el, sehol se találtunk jó szentképfestőket. Végül Moszkvába értünk. Mit mondjak! Üdv neked, Moszkva! Üdv neked, régi Oroszország dicső királynője! De mi, óhitűek, benned se találtunk vigasztalást.

Nem szívesen mondom, de mégse hallgathatom el, hogy Moszkvában nem olyan szellemet találtunk, amilyen után áhítoztunk. Meggyőződünk, hogy a régi hitet ott nem a jó iránti szeretetből, nem szívbéli buzgóságból, hanem csak makacsságból tartják meg, ezt napról napra világosabban láttuk, és már szégyellünk is magunkat, mert ott csak olyasmit tapasztaltunk, ami sérti a békés hívő lelkét. De erről még egymás előtt is hallgattunk.

Persze voltak Moszkvában ikonfestők, mégpedig nagyon kiválóak, de mi haszna, ha nem olyan szellem lakozott bennük, amelyről a hagyományok beszélnek.

Hajdan az istenfélő, ájtatos művészek, mielőtt szent munkájukhoz fogtak, imádkoztak és böjtöltek, és akár sok pénzt kaptak, akár kevesebbet, egyformán dolgoztak, úgy, ahogy azt az ügy magasztossága megköveteli. De ezek az egyiknek így festenek, a másiknak úgy; csak a mának, nem az örökkévalóságnak dolgoznak; gyengén alapoznak, alabástrom helyett krétával, és hanyagul, csak egy rétegben rakják fel a festéket, nem mint a régiek, akik négy, sőt néha öt egyenletes, vízsimaságú réteget raktak fel, azért olyan utánozhatatlanul finomak a színeik. De ezek, bár hanyag művészek, és egyre hanyatlanak, mégis folyton dicsekszenek, nem riadnak vissza attól sem, hogy ahol csak tehetik, ártsanak a társaiknak. Még ennél is rosszabb, hogy csapatostul gyülekeznek a kocsmákban, ravasz csalásokat követnek el, bort isznak, nagyznak, fennhéjázva dicsérik saját művészetüket, más munkáját pedig istenkáromlásnak, az „ördög művének” mondják, körülöttük meg, mint a verebek a baglyok mögött, ott lebzselnek a régiségkereskedők, kézzől kézre adogatják a szentképeket, csereberélnek, az ikonokat kéményben megfüstölik, repedéseket, szújaratokat hamisítanak rájuk; a régiek mintájára rézvereteket készítenek, s bevonják zománccal; közönséges üstökből keresztelőmedencéket készítenek, rajtuk az ősi, megtépázott sassal, ahogyan Rettegett Iván korában csinálták. S mint valódi, korhű darabokat eladják a hiszékeny embereknek, Oroszországban tömérdek ilyen keresztelőtál van, de valamennyi hamisítvány, lelkiismeretlen csalók műve. Szóval ezek az emberek úgy csalják egymást a szentségekkel, mint a cigányok a lovakkal, s az ember szégyelli magát helyettük, mikor látja a sok bűnt, amelyet a vallás ellen elkövetnek. Akik részt vesznek ebben a szemérmetlen csalásban, nem járnak rosszul. Még a moszkvai műkedvelők között is sokan vannak, akiket ez a becsstelen üzlet érdekel, és eldicsekszenek vele: az egyik valami Krisztus-képpel csapott be valakit, a másik egy Nyikola-képet, a harmadik, alávaló módon, egy hamisított Istenanya-képet sózott áldozata nyakába. És még versenyeznek is, hogy melyikük tudja jobban bolonddá tenni a tapasztalatlan, jámbor hívőt. De nekem és Levontyijnak mint egyszerű, falusi istenfélő embereknek mindez olyan elviselhetetlen volt, hogy valósággal kétségbeesés fogott el bennünket.

- Hát lehetséges az - töprengtünk -, hogy a mi szerencsétlen, régi vallásunkat ennyire eltorzították?

Mindketten ugyanezt gondoltuk, de nem mondtuk meg egymásnak, csak láttam, hogy Levontyij egyre a magányt keresi, sebzett szíve nem tud megnyugodni.

Egyszer ránézek, eltűnődöm: hátha nagy bánatában oktalan gondolatai támadnak? Így szóltam hozzá:

- Mi bajod, Levontyij, miért búsulsz?

Feleli:

- Semmi, bácsi, semmi bajom. Ilyen vagyok.

- Gyere, menjünk el a Bozsenyin utcába, az Erivan-kocsmába, próbáljuk meg rábeszélni valamelyik ikonfestőt, hogy legyen segítségünkre. Ketten is megígérték, hogy eljönnek, és régi ikonokat hoznak magukkal. Egyet már kicseréltem, ma még egyet akarok kapni.

Feleli Levontyij:

- Nem, bátyuska, menj csak egyedül, én nem megyek.

- Mért nem jössz?

- Ma nem jól érzem magam.

Megpróbáltam rábeszélni:

- No, gyere, Levontyuska, menjünk, fiam.

- Nem, bátyuskám, fehér galambocskám, engedd, hogy itthon maradjak.

- De hát mi dolog ez, Ljova - mondom -, azért jöttél velem, hogy segítségemre légy, te meg mindig itthon ülsz. Így nincs sok hasznom a segítségedből, galambocskám.

Feleli ő:

- Bátyuska, kedves jó bátyuskám, Mark Alekszandrics, uram, ne kívánd, hogy oda menjek, ahol esznek-isznak, és zagyván, illetlenül fecsegnek szent dolgokról, ne kívánd, mert hátha én is kísértésbe találok esni.

Ezek voltak az első szavak, amelyek elárulták érzéseit. Meghökkenett, szíven ütött, amit mondott, de nem vitatkoztam vele, hanem elmentem egyedül; akkor este hosszasan beszélgettem két ikonfestővel, akik keserves csalódást okoztak nekem. Elmondani is szörnyű, hogy mit tettek velem. Egyikük negyven rubelért egy ikont adott el nekem, és távozott. A másik azt mondja:

- Hallod-e, barátom, ez előtt az ikon előtt ne imádkozz.

Kérdem:

- Miért?

Feleli:

- Mert az ördög munkája.

Azzal megkaparja a kép egyik sarkát, lepattogzik a festékréteg, s hát egy kis farkas ördög bukkan elő! Megkaparja egy másik helyen - ott is egy kis ördög!

- Úristen! - kiáltottam fel, és könnyekre fakadtam. - Mit jelent ez?

- Azt jelenti, hogy ne tőle vegyél, hanem tőlem.

Most már világos volt előttem, hogy ezek egyazon bandához tartoznak, és összebeszéltek, hogy becsúsznak rád. Otthagytam az ikont, könnyezve mentem el, és hálát adtam Istennek, hogy Levontyij, akinek a hite már amúgy is veszélyben forgott, nem jött velem. Mikor hazaértem, kis szobánkban, amelyet kibéreltünk, nem láttam világosságot, de finom, halk énekeszó ütötte meg a fülemet. Rögtön megismertem Levontyij kellemes hangját. A fiú olyan érzéssel énekelt, mintha minden szava könnyekben fürdött volna. Csöndesen léptem be, hogy ne vegyen észre és megálltam az ajtóban. Hallom, hogy a József panaszát énekl:

*Ki sejtí, mennyit könnyezem,
Ó jaj, hogy fáj, sajog szívem.*

Ez a vers - tán ismerik - úgyis olyan szomorú, hogy nem lehet nyugodtan hallgatni, és Levontyij sírva, zokogva énekelte:

Fivéreim eladtak engem!

és zokog keservesen, mintha anyja sírjánál állna, s a földet is felszólítja, hogy sírjon a testvérek bűne miatt.

Ezek a szavak mindig felizgatják az embert, engem pedig most különösen felizgattak, mert éppen ilyen áruló testvérek közül jöttem; az ének annyira megrendített, hogy szipogni kezdtem. Levontyij meghallotta, abbahagyta az éneket, és szólongatott:

- Bácsi! Bátyuska!
- Mi az, fiam?
- Tudod-e, ki az anyánk, akiről az ének szól?
- Rákhel - feleltem.
- Nem - azt mondja -, valamikor régen Rákhel volt, de most titkos értelme van.
- Miféle titkos értelme?
- Az, hogy ezt a szót képletesen kell érteni.
- Mondd csak, gyermekem, nem valami veszedelmes dolgon töprengsz?
- Nem - felelte -, érzem a lelkem mélyén, hogy Megváltónk azért feszítetteti magát keresztre, mert nem egy szívvel, egy lélekkel keressük.

Még jobban megijedtem: vajon mire céloz a fiú? Így szóltam hozzá:

- Tudod, mit, Levontyuska: menjünk el innen, Moszkvából, menjünk Nizsnyij Novgorod vidékére, keressük meg Szevasztyan ikonfestőt, úgy hallottam, mostanában azon a környéken barangol.
- Jó, menjünk - felelte -, itt Moszkvában rossz szellem gyötör, de ott erdők vannak, tisztább a levegő. És azt hallottam, ott él az öreg Pamva remete, aki nem ismeri az irigységet, és sosem haragszik; őt szeretném látni.
- Az öreg Pamva az uralkodó vallás híve - feleltem szigorúan -, miért kéne őt látnunk?
- Nem baj az, hiszen éppen azért szeretném látni, hogy megértsem, milyen áldás van az uralkodó valláson.

Megkorholtam. „Miféle áldás lehet rajta!” - mondtam, de magam is éreztem, hogy neki van igaza, mert ő legalább meg akarja ismerni, én meg elvetem, amit nem ismerek s így merő konokságból badarságokat mondok neki.

- A templomiak még az égre sem azért néznek, mert hívők: Arisztotelész kapujára tekintenek, és tengeri utaikon a pogány Remfan isten csillaga vezeti őket; ezekkel akarsz te egy gyékényen árulni?

Feleli Levontyij:

- Mesebeszéd ez, bátyuska. Remfan isten nincs, sosem is volt, mindent az egyetlen, örök Bölcsesség teremtett.

Erre én még ostobább választ adtam:

- A templomiak kávé isznak!
- Hát baj az? A kávé bogyó, és Dávid királynak vitték ajándékba.
- Honnan tudod mindezt?
- Könyvekben olvastam.
- Hát akkor tudd meg, hogy a könyvekben sincs minden megírva.
- Mi nincs megírva?
- Hogy mi nincs megírva? - Már magam se tudtam, mit mondjak, és kikottyantottam: - A templomiak nyulat esznek, pedig a nyúl undorító, tisztátalan.

- Nem undorító az - feleli -, Isten teremtette, hát ne szidd, mert az véték.

- Hogyne szidnám - mondom -, mikor tisztátalan, gyáva, sűrűvé teszi az ember vérét és búskomorra a lelkét.

De Levontyij elneveti magát, és azt mondja.

- Aludj, bátyuska, zagyvaságot beszélsz.

Bevallom, akkor még nem láttam világosan, mi történik ennek az áldott ifjúnak a lelkében, de örültem, hogy nem akarja folytatni a beszélgetést, mert magam is beláttam, hogy szívemben nem is azt érzem, amit mondok, hát elhallgattam, lefeküdtem, s közben így gondolkoztam:

„Ezeket a kétségeket csak a bánat keltette benne. Holnap felkerekedünk, útnak indulunk, akkor majd eloszlanak a kétségei.” Azért mindenesetre elhatároztam, hogy egy darabig nem szólok hozzá, hadd lássa, mennyire haragszom.

De nem voltam elég állhatatos, nem tudtam sokáig haragot színlelni, így hát nemsokára megint beszélgetni kezdtünk, persze nem vallási dolgokról - mert ő ezen a téren sokkal tájékozottabb, olvasottabb volt, mint én -, hanem az elénk táruló tájról, az óriási, sötét erdőkről, amelyeken át utunk vezetett. Igyekeztem elfelejteni moszkvai beszélgetésünket, és szilárdan elhatároztam: mindenképpen azon leszek, hogy bele ne botoljunk Pamva remetébe, akiért Levontyij úgy lelkesedett, s akinek fennkölt lelkéről, jámborságáról magam is csodákat hallottam a templomiaktól.

„Ugyan miért félnék, hogy találkozunk vele - gondoltam magamban -, hiszen iparkodom elkerülni, ő meg magától nem fog keresni bennünket.”

Nyugodtan, békésen haladtunk tovább, míg végül olyan vidékre értünk, ahol, úgy látszott, közelebb kerültünk célunkhoz: azt hallottuk, hogy Szevasztyan ikonfestő valahol arrafelé jár. Keresni kezdtük várossról városra, egyik faluból a másikba vándoroltunk, hiába; aztán friss nyomra akadunk, s már-már azt hittük, hogy utolérjük, de nem, sehogy se sikerült megtalálnunk. Loholtunk, futottunk, akár a kopók, húsz, harminc versztát ügettünk egyfolytában, pihenés nélkül, de ahova csak megérkeztünk, mindenütt azt mondták:

- Itt volt, nemrégén ment el, alig egy órája!

Futottunk utána, de nem értük el.

Egy útkereszteződésnél vitatkozni kezdtünk. „Jobbra kell fordulni” - mondom én. „Balra!” - mondja Levontyij. Már csaknem sikerült meggyőznie, de még mindig nem tágítottam. Megyünk tovább, egyre tovább, egyszerre csak látom, hogy nem tudom, hol vagyunk, előttünk pedig sem út, sem ösvény.

Mondom a fiúnak:

- Forduljunk vissza, Ljova.

Feleli ő:

- Nem, bátyuskám, nem tudok tovább gyalogolni, nincs erőm.

Megijedtem.

- Mi bajod, fiacskám? - kérdeztem.

- Nem látod, hogy ráz a hideg? - feleli.

Látom, hogy egész teste reszket, tekintete zavaros. És mindez milyen hirtelen történt, kedves uraim! Semmire se panaszkodott, fűgén lépkedett oldalamon, s most egyszerre leül az erdőben a fűre, fejét egy fatönkre hajtja, és feljajdul:

- Jaj, a fejem, a fejem! Ég a fejem, akár a tűz! Nem tudok járni, nem tudok egy lépést sem tenni - azzal a földre hanyatlik szegény.

Ez estefelé történt.

Rettentően megijedtem, s miközben vártunk, hogy talán elmúlik a rosszullét, beesteledett; ősz, borús idő, ismeretlen vidék, körös-körül semmi, csak a hatalmas fenyők boltívei, a fiú meg halálán van. Mitévő legyek? Könnyezve kérleltem:

- Ljovuska, fiacskám, szedd össze minden erődöt, menjünk, hátha találunk valami éjszakai szállást.

De ő félrehajtja fejét, akár a letört virág, s úgy mondja, mintha lázálomban beszélne:

- Ne nyúlj hozzám, Marko bácsi; ne nyúlj hozzám, és ne félj.

Felelem neki:

- Már hogyné félnek ebben az úttalan sűrűségben, Ljova?

- Ne aludj, az, aki mindig virraszt, örködik feletted.

„Szent isten - gondolom magamban -, mi történt vele?” Nagy félelmemben is figyelni kezdek, s a közelben recsegést hallok az erdőben.

„Uram, irgalmazz! - gondolom magamban - ez biztosan valami vadállat, és szétmarcangol bennünket!”

Levontyijt már nem is szólítom, mert látom, hogy nincs magánál, gondolatai messze járnak, valahol a magasságokban lebegnek, hát csak imádkozom: „Isten angyala, örködj felettünk ebben a szörnyű órában!” A recsegés-ropogás pedig egyre közeledik, már csaknem mellettünk hallatszik... És most, uraim, valami nagyon szégyenletes dolgot kell megváltanom önöknek: úgy megrémültem, hogy otthagytam a beteg Levontyijt, és a mókusnál is fűgébben felmász-
tam egy fára, kihúztam kardomat, remegve kuporogtam az ágon, és, mint a riadt farkas, fogszagot vártam, mi lesz... Egyszerre csak észreveszem a sötétben - amelyhez a szemem már lassanként hozzászokott -, hogy jön ám valami az erdőből: eleinte felismerhetetlen volt, úgyhogy nem tudtam, vadállat-e vagy rabló. De amint jobban megnézem, látom, hogy nem vadállat, nem is rabló, hanem egy nagyon alacsony, öreg emberke, fején kis hegyes süveg, övében fejsze, hátán nagy köteg rőzse. Kijön a kis tisztásra, liheg, liheg, mintha tele akarná szívni a mellét levegővel, aztán hirtelen ledobja a rőzseköteget, és, mintha csak érezné, hogy ember van a közelben, egyenesen a társamhoz megy. Lehajol, az arcába néz, megfogja a kezét, és így szól hozzám:

- Kelj fel, testvér!

És mit gondolkodnak, mi történt? Látom: segít Levontyijnak felállni, a rőzseköteggel vezet, vállára teszi, és azt mondja:

- Hozd csak utánam!

És Levontyij vitte.

Képzeltetik, uraim, mennyire megijedtem ettől a csodától! Honnan került ide ez a csöndes, parancsoló modorú öregecske, és miképp lehetséges, hogy az én Ljovám, aki csaknem halálán volt, már a fejét se tudta mozdítani, rögtön felkelt, és vitte a rőzseköteget!

Gyorsan lemásztam a fáról, kardomat a vállamra kötöttem, minden eshetőségre számítva erős gallyat törtem magamnak, azzal sietve utánuk mentem, hamarosan utolértem őket, s látom, elől megy az öreg, éppen olyan, amilyennek első pillanatban láttam: alacsony, púpos emberke, kis szakálla oldalt göndörkés, fehér, akár a szappanhab, mögötte, szorosan a nyomában fürgén lépked az én Levontyjom, s közben engem néz. De akárhányszor szólok is hozzá, s megérintem karját, rám se hederít, csak megy, megy, mintha álmában járna.

Odalépek az öreghez:

- Tiszteletre méltó aggastyán!

- Mit akarsz? - kérdezi.

- Hová vezetsz bennünket?

- Én - azt mondja - senkit sehová nem vezetek, mindnyájunkat az Úr vezet.

A következő pillanatban hirtelen megállt, s én látom, hogy előttünk alacsony fal emelkedik, rajta kapu, azon meg kis ajtó. Ezen a kis ajtón bezörget az öreg, és kiáltja:

- Miron testvér! Miron testvér!

Belülről éles, nyers hang felelt:

- Már megint éjszaka császkáltál ide. Csak éjszakázz az erdőben. Nem engedlek be!

Az öreg megint könyörgésre fogta a dolgot, szelíden kérlelte:

- Engedj be, testvér!

Az érdes hangú hirtelen kinyitotta az ajtót; látom, ugyanolyan öltözetben van, mint az öreg, de ez faragatlan, durva ember volt, s alighogy a púpos belépett, akkorát taszított rajta, hogy az majdnem elesett.

De az öreg így szólt:

- Szolgálatodért Isten áldása kísérsen, testvérem!

„Uram isten - tépelődtem magamban -, hova kerültünk!” És hirtelen, mint a villám, cikázott át agyamon a megdöbbenő gondolat: „Mennybéli Atyám, irgalmazz! Csak nem Pamva, a remete, aki nem ismeri a haragot?! Akkor jobb lett volna az erdő sűrűjében elpusztulnom, vagy vadállat, rabló barlangjában keresnem menedéket, mint az ő fedele alatt!”

Mihelyt kis kalyibájába vezetett, s meggyújtotta a sárga viaszgyertyát, rögtön láttam, hogy csakugyan remetelakban vagyunk. Most már nem állhattam meg szó nélkül:

- Bocsáss meg, jámbor férfiú, ha megkérdezlek: illő dolog-e, hogy társammal itt maradjunk, ahova vezettél?

Feleli az öreg:

- Az egész föld Istené, és áldott minden élő - feküdj le és aludj!

- De engedd, hogy megmondjam neked: mi óhitűek vagyunk.

- Mindnyájan Krisztus testéből valók vagyunk! Ő mindenkit egyformán szeret!

Azzal egy sarokba vezetett bennünket, ahol szegényes gyékényfekhely állt, a fejnél szalmával borított, henger alakú fadarabbal.

- Aludjatok! - mondta.

Levontyij, mint engedelmes ifjú, azonnal leheveredett, de bennem még mindig nem oszlott el a gyanú.

- Bocsáss meg, Isten szolgája, még egy kérdést...

- Mire való kérdezni: Isten mindent tud.

- Csak azt mondd meg, mi a neved? - kérdem tőle.

Ő pedig hozzá egyáltalában nem illő, üres szavakkal, tréfás versikével felelt:

- Úgy hívnak, hogy gyeride, s elküldenek ízibe.

Azzal gyertyát gyújt, és bebújik kis kamrájába, amely olyan szűk, akár valami deszkakoporsó. De a fal mögül megint felhangzik a durva hang:

- Ne merészd a gyertyát égetni, még meggyújtod a falat. Könyvből nappal is imádkozhatsz, most sötétben imádkozz!

- Úgy lesz, Miron testvér - feleli az öreg -, úgy lesz. Isten örködjék feletted!

Azzal elfújta a gyertyát.

Én suttogva kérdem:

- Atyám, ki az, aki ilyen gorombán beszél hozzád?

Feleli az öreg:

- A szolgám, Miron... jó ember, vigyáz rám.

„No, szépen vagyunk! - gondolom magamban. - Ez Pamva remete. Ő az, senki más, ő az, aki nem ismeri a gyűlöletet és irigységet. Nyakunkba zúdult a baj: ide hozott, és most elpusztít bennünket, mint láng a zsírt. Nincs más hátra, mint hogy holnap reggel megszöktessem innen Levontyijt, hogy ne is tudja, hol volt.”

Ezt a tervet forgatva fejemben, elhatároztam, hogy nem is alszom, hanem amint pitymallik, felébresztem a fiút, és elszökünk.

Hogy el ne aludjak, egyre a hiszekegyet mondogattam, ahogy az óhit előírja, s mihelyt egyszer végigmondtam, rögtön hozzátettem: „ez a hit az apostoli, ez a hit a katolikus, ez a hit az egész világ erőssége...” - azzal előlről kezdtem. Nem tudom, hányszor mondtam végig, hogy el ne aludjak, de annyi bizonyos, hogy sokszor. Az öreg is imádkozott még, s a réseken át láttam, hogy egyre hajlong. Aztán hirtelen mintha beszélgetést hallottam volna... de micsoda beszélgetést... teljesen megmagyarázhatatlant: mintha Levontyij bement volna az öreghez, és a hitről beszélgetnének, de szavak nélkül, csak a tekintetükkel, és megértik egymást. Néztem, sokáig néztem, s közben elfelejtettem a hiszekegyet mondani, egyszerre csak mintha hallanám az öreg szavait:

- Menj, és tisztuljon meg a te lelked.

Feleli a fiú:

- Igen, megyek.

Még most se tudom, álom volt-e mindez vagy valóság, csak azt tudom, hogy utána sokáig aludtam. Mikor felébredtem, láttam, hogy már világos reggel van, házigazdánk, a remete pedig ott ül, és háncsbocskort fon. Figyelmesen nézem.

Ó, milyen szép és jóságos arc! Milyen magasztos! Mintha angyal ülne előttem, aki azért fon háncsbocskort, hogy minél egyszerűbbnek, minél jelentéktelenebbnek tűnjék fel e világon.

Látom, hogy ő is néz engem; mosolyogva mondja:

- Elég volt az alvásból, Mark, ideje dologhoz látni!

- Hát mi az én dolgom, istenfélő férfiú? Te talán mindent tudsz?

- Annyit mindenestre tudok, hogy az ember cél nélkül nem tesz nagy utat. Mindenki Isten útját keresi, testvér, mindenki. Isten segítsen alázatosságodban.

- Miért beszélsz az én alázatosságomról, szent ember? - kérdezem. - Te alázatos vagy, igen, mi ahhoz képest az én hívságos kapkodásom?

Feleli az öreg:

- Ó, nem, testvér, én nem vagyok alázatos, hanem vakmerő, mert részt kívánok a mennyek országából.

És nagy bűne tudatában összekulcsolja kezét, és sírva fakad, mint egy kisgyerek.

- Uram! - könyörög - sújts haragoddal merészségemért; vess a poklok mélyére, parancsold meg, hogy kínozzanak, ahogy megérdemlem!

„No - gondolom magamban -, ez nem Pamva, az éles szemű remete, csak egy balga, együgyű öregember.”

Azért gondolkoztam így, mert ugyan melyik épelméjű ember mond le a mennyországról, melyik épelméjű ember imádkozik Istenhez, hogy vesse a poklok mélyére, melyik vágyik arra, hogy ott megkínozzák? Ilyen kívánságot még soha senkitől se hallottam, hát csakis gyengeelméjűségnek tulajdoníthattam. Könnyezve fordultam el az öregtől, mert azt tartottam, hogy kívánságát a gonosz szellem sugalmazta. Végül eszembe jutott, hogy mit fekszem én még mindig, ideje felkelni. Ekkor egyszerre csak nyílt az ajtó, s az én Levontyijom lépett be, akiről úgyszólván teljesen megfeledkeztem. Az öreg lába elé borult, s így szólt:

- Atyám, elvégeztem mindent, most hát áldj meg.

Az öreg ránéz, és feleli:

- Béke veled, pihenj meg!

Látom, amint az ifjú megint földig hajol előtte, és kimegy, az öreg pedig újra nekilát a munkájának, fonja a háncsbocskort.

Ekkor hirtelen felugrottam, s gondolom magamban:

„Hanem most minél gyorsabban elviszem innen Ljovát; úgy elmegyünk, vissza se nézünk.”

Azzal kimegyek az aprócska pitvarba, s látom, hogy az én Ljovám ott fekszik hanyatt a deszkapadon, két keze keresztbe téve a mellén.

Nem akartam, hogy lássa, milyen nyugtalan vagyok, hát hangosan azt kérdeztem tőle:

- Nem tudod, hol meríthetek vizet, hogy az arcomat megmossam? - aztán suttogva odaszóltam neki: - Az élő Istenre kérlek, menjünk innen, amilyen gyorsan csak lehet!

Jobban megnézem, hát látom, hogy nem lélegzik... Elment... Meghalt!...

Valami nem is emberi hangon feljajdulok:

- Pamva! Pamva atya, megölted az én Ljovámat!

Pamva csöndesen kilép a küszöbre, s örvendezve mondja:

- Elszállt a mi Ljovánk.

Engem elöntött az indulat.

- Igen - mondtam, és omlottak a könnyeim - elszállt. Kiengedted a lelkét, mint galambot a kalitkából.

A halott lábához borultam, és jajgattam, sírtam egészen estig, amikor a kis kolostorból érte jöttek a szerzetesek, koporsóba tették és elvitték, mert aznap reggel, mialatt én, semmirekellő, aludtam, áttért az uralkodó vallásra.

Pamva atyához egy szót se szóltam többé. De mit is mondhattam volna neki: aki megbántja, arra áldását adja, ha megvernék, bizonyára földig hajolva mondana érte köszönetet. Ez az ember legyőzhetetlen az alázatosságában! Mitől is ijedne meg, mikor maga kérte, hogy a pokolra jusson! Nemhiába féltem én, hogy eléget bennünket, mint tűz a zsírt. Alázatosságával még az ördögöket is kikergetné a pokolból, vagy Istenhez térítené őket. Ha kínozni kezdenék, azt mondaná: - „Marcangoljatok még kegyetlenebbül, megérdemlem.” Az ilyen alázatosságot még maga a sátán se tudná elviselni. Letörhetné a kezét, leszaggathatná a körmeit, hiába, be kellene ismernie, hogy tehetetlen azzal szemben, aki ilyen szeretetet hintett el a lélekben, és megszegyenülne.

Így hát arra a megállapodásra jutottam, hogy ezt a háncsbocskort fonó öreget Isten a pokol romlására teremtette! Egész éjszaka az erdőben barangoltam, magam se tudom, miért nem mentem tovább, és egyre azon gondolkodtam:

„Vajon hogyan imádkozik, milyen módon, milyen könyvekből?”

És eszembe jutott, hogy egyetlen szentképet se láttam nála, csak két fadarabból háncs-zsineggel összekötött keresztet; és vastag könyveket se láttam...

„Uram isten! - gondoltam - ha a templomiaknak csak két ilyen emberük van, akkor mi elvesztünk, mert ez az ember a megtestesült szeretet.”

És egyre csak rá gondolok, reggel felé pedig már arra áhítoztam, hogy távozásom előtt, ha csak egy percre is, még egyszer lássam.

Alighogy ezt végiggondoltam, megint recsegést hallok a fák közt, és Pamva atya, fejszével és rőzseköteggel, megint előttem áll.

- Miért késlekedsz ily soká? Siess, hogy felépíthesd Babilont! - mondta.

Szavait keserű vádnak éreztem.

- Miért illetsz ezzel a szemrehányással? Én semmiféle Babilont nem építek, s a babiloni fürtelemről tudni sem akarok.

Feleli az öreg:

- Mi az a Babilon? A döllyfősség oszlopa. Ne kérkedj becsületességeddel, mert akkor elhagy az őrangyalod.

Mondom neki:

- Atyám, tudod-e, miért vándorlok? - és elbeszélem neki, milyen szörnyű bánat ért bennünket. Figyelmesen végighallgat, és így felel:

- Az angyal jámbor, az angyal szelíd. Mindenben Isten parancsát követi, olyan alakot vesz fel, amelyet Isten parancsol, azt teszi, ami az Úrnak tetsző. Ilyen az angyal! Az ember lelkében él, a tudatlanság pecsétet ütött rá, de a szeretet majd összezúzza a pecsétet...

Azzal elmegy, de én nem tudom elfordítani róla a tekintetemet, nem vagyok képes uralkodni magamon, nézek utána, térdre borulok, és a földig hajolok. Mikor felemelem arcomat, már nem látom, talán a fák takarták el, vagy... isten tudja, hova tűnt.

Gondolkozni kezdtem a szavain; vajon mit jelenthet az, hogy: az angyal az ember lelkében él, le van pecsételve, de a szeretet megszabadítja... s ekkor hirtelen ez jut eszembe; „Hátha ő maga az angyal, s Isten parancsára jelent meg előttem ebben az alakban? Ha így van, akkor meg fogok halni, mint Levontyj!” Mikor eddig jutottam gondolatban, egy tuskón úszva, gyorsan átkeltem a folyócskán, már nem is emlékszem, hogyan - és szaladni kezdtem. Megállás nélkül futottam hatvan versztát, rettegés fogott el a gondolatra, hogy talán az angyalt láttam. Végül egy faluba értem, s ott ráakadtam Szevasztyan ikonfestőre. Egykettőre megbeszéltünk mindent, és elhatároztam, hogy már másnap útnak indulunk. De szavaink hűvösek voltak, útközben pedig még hűvösebbé vált a hangulatunk. Hogy miért? Először, mert a festő tünődő, hallgatag ember volt, másodszor és főképpen azért, mert már én sem voltam a régi: lelki szemeim előtt folyton Pamva atya képe lebegett, s ajkam egyre Ézsaiás próféta szavait suttogetta:

„Ez emberből Isten szavai szólnak.”

12

Visszafelé gyorsan tettük meg az utat Szevasztyannal, s este, mikor megérkeztünk az építkezőhelyre, a telepre, mindent rendben találtunk. Miután köszöntöttük a mieinket, mindjárt jelentkeztünk az angolnál, Jakov Jakovlevicsnél. Az kíváncsi ember volt, érdekelte az ikonfestő, mindjárt látni akarta, és egyre a kezét nézte, végül csak vállat vont, mert Szevasztyan keze igen nagy volt, akár a gereblye, és fekete, ő maga is fekete volt, akár a cigány. Mondta is neki Jakov Jakovlevics:

- Csodálkozom, barátom, hogy ezzel a hatalmas kézzel rajzolni tudsz.

- Miért? Nem alkalmas rá a kezem?

- Mert valami apró, finom vonalú ábrát nem is tudhatsz megcsinálni vele.

- Miért?

- Mert az ujjaid nem elég hajlékonyak, nem engedik.

Feleli Szevasztyan:

- Badarság! Talán bizony megkérdezem az ujjaimat, hogy mit engednek, mit nem? Én vagyok az úr, ők a szolgák, engedelmeskedniük kell.

Az angol mosolyogva kérdi:

- Hát akkor lemásolod nekünk a lepecsételt angyalunkat?

- Miért ne? - feleli. - Nem tartozom azok közé, akik megijednek a munkától. Úgy lemásolom én, olyan híven, hogy senki se fogja tudni megkülönböztetni az eredetitől.

- Rendben van - mondta Jakov Jakovlevics. - Azonnal hozzátunk, hogy megszerezzük az eredetit. De addig, hogy bebizonyítsd ügyességedet, fess a feleségemnek órosz modorban egy ikont, úgy, hogy munkád az ő tetszését is megnyerje.

- Melyik szent tiszteletére?

- Azt már nem tudom, mindegy, csak az a fő, hogy szépnek találja, kedve teljék benne.

Szevasztyan kicsit elgondolkozott, aztán megkérdezte:

- Mi az, amiért feleséged leggyakrabban imádkozik?

- Nem tudom, barátom; de azt gondolom, leginkább a gyerekeinkért, hogy becsületes emberek váljanak belőlük.

Szevasztyan megint elgondolkozott:

- Helyes - mondta -, remélem, eltalálom az ízlését.

- Hogyan?

- Olyan képet festek majd, amely jámbor lelkű feleséged szemlélődő és imádkozásban elmélyedő szellemének megfelel.

Az angol kiadta az utasítást, hogy az ő házának toronyszobácskáját rendezzék be a festőnek, de Szevasztyan nem ott dolgozott, hanem a Luka Kirilov kis szobája feletti padlás ablakába telepedett, és ott fogott munkához.

Hanem amit csinált, azt mi el se tudtuk volna képzelni, uraim. Minthogy gyermekekről volt szó, azt hittük, a csodatevő Romant fogja lefesteni, akihez a meddő asszonyok szoktak imádkozni, vagy a kisdedek megöletését Jeruzsálemben, azt mindig szeretik az anyák, akik elvesztették gyermeküket, mert ott van Rákhel, aki velük együtt siratja szülötteit, és nem talál vigasztalást. De az okos Szevasztyan tudta, hogy az angol nőnek vannak gyermekei, s így nem gyermekért imádkozik, hanem azért, hogy fiai jó erkölcsűek legyenek, hát egészen mást festett, olyat, ami leginkább megfelelt az asszonynak.

Kiválasztott egy régi, tenyérnyi falapocskát, és elkezdett ügyeskedni. Mindenekelőtt persze bevonta erős kazanyi alabástrommal, hogy sima és kemény legyen, mint az elefántcsont. Ezt a felületet aztán négy egyenlő részre osztotta, s mindegyikre külön kis ikont festett, amelyeket olajjal arany színűre pingált keret választott el egymástól. Az első négyszög Keresztelő Szent János születését ábrázolta, nyolc alakkal, az újszülöttel s a szobával; a második a legszentebb Istenanya születését, hat alakkal, az újszülöttel s a szobával; a harmadik a Megváltó szeplőtelen születését, az istállót, a jászolt, előtte az égi királynőt, a térdre boruló, istenfélő három királyokat, Salomét és mindenfajta állatot: ökröt, bárányt, kecskét, szamarat és galambot, amelyet a zsidóknál tilos volt enniük, ezeket annak jeléül festette, hogy mindez nem a zsidóságtól származik, hanem Istentől, aki mindent teremtett; a negyedik képecske pedig csodatevő Nyikolaj születését ábrázolta, az újszülöttet, a szobát és sok körülállót.

Milyen emelkedett gondolatot fejezett ki, ahogy az ember elé tárta oly sok jó gyermek nevelőit; és micsoda művészet tükröződött a gombostű nagyságú alakok átszellemült arcán és mozdulataiban! Az Istenanya születését ábrázoló képecskén például úgy fekszik Szent Anna, mint a görög eredetin, előtte hajadonok állnak, kézidobbal, egyesek ajándékokat, mások napernyőket, megint mások mécesest tartanak a kezükben. Egyik asszony Szent Annát támogatja, Joachim a felső szobába néz. Egy másik asszony a szent szülönőt mosdatja derékig, oldalt egy

lány vizet önt a mosdómedencébe. A szobákat körzövel húzott vonalak választják el egymástól, a felső zöld, az alsó aransárga. Ebben Joachim és Anna trónon ül, és Anna karjában tartja az Istenanyát. A szobák körül ragyogó kőoszlopok, fehér és színes közfalak... Gyönyörűen, igazán gyönyörűen festette meg Szevasztyan mindezt, és valamennyi arcocskán az isteni lélek ragyogása! Aztán felírta rá: „Isten bárányai”, és elvitte az angoloknak. Azok csak nézték, nézték, álmélkodva csapták össze kezüket: sosem vártak volna ilyen képzelőerőt s ilyen finomságot. Megvizsgálták még nagyítóüvegen át is, de úgy se találtak benne semmi hibát. Kétszáz rubelt adtak érte Szevasztyannak, és megkérdezték:

- Tudnál még ennél is kisebbet festeni?

- Tudnék - feleli Szevasztyan.

- Hát akkor fessed le a gyűrűmre a feleségem arcképét - mondja az angol.

- Nem, azt nem tudom, s nem tehetem.

- Miért?

Először is, mert ilyesmit még sosem próbáltam; másodszor, nem alacsonyíthatom le művészetemet, nehogy atyáim haragját magamra vonjam.

- Miféle ostobaság ez!

- Egyáltalában nem ostobaság! Szent és dicső időkből való a mi hivatásunk, s a pátriárkák leveleiben is írva vagyon: „Akinek tehetség adatott, hogy ilyen szent foglalkozást folytasson, annak, ha méltó akar lenni hivatásához, semmi mást nem szabad festenie, csakis ikonokat.”

Azt mondja Jakov Jakovlevics:

- És ha ötszáz rubelt adok neked érte?

- Ha ötszázezret kínálna is, mindegy, megtarthatná magának.

Az angol arca felragyogott, de tréfásan azt mondta feleségének:

- Mit szólna hozzá, úgy érzi, lealacsonyítaná a művészetét, ha megfestené az arcképedet.

De angolul hozzátette:

- Milyen szép jellem! - Végül hozzánk fordult: - Most majd nekilátunk, és elintézzük ezt a dolgot, barátaim. Hanem, amint látom, nektek mindenre vannak szabályaitok, vigyázatok hát, nehogy valamit elmulasztatok vagy elfeledjete, ami aztán zavart okozhatna.

Azt feleltük, hogy ilyesmitől nem kell félnünk.

- No, akkor én hozzá is kezdek a dologhoz - mondta.

Elment az érsekhez azzal a kéréssel, nem engedné-e meg, hogy a lepecsételt angyal keretét bearanyoztassa, s a koszorút átfestesse. Az érsek nem mondott sem igent, sem nemet, nem tiltakozott, de nem is adta beleegyezését. Ám az angol szívós volt, s végül célt ért; mi már úgy vártuk, mint puskapor a tüzet.

13

Engedjék meg, uraim, hogy eszükbe juttassam: e történet kezdete óta sok idő telt el, s már közeledett a karácsony. De az ottani karácsony nem is hasonlítható az ittenihez: azon a vidéken szeszélyes az időjárás, karácsonykor néha télies, néha még esős; hol fagy, hol olvad, a folyó hol jéggel borított, hol megduzzad és hömpölyög, mint tavaszi áradásokkor... Egyszóval az időjárás rendkívül változékony, állhatatlan.

Abban az évben, melynek folyamán történetem lejátszódott, ez a szeszélyesség különösen bosszantó volt. Mialatt az ikonfestővel hazafelé tartottam, nem is tudom megmondani, hányszor fordult az időjárás hol téliesre, hol nyáriasra, ami építkezésünk szempontjából nagyon hátrányosnak bizonyult. Ugyancsak igyekeznünk kellett a munkával, mert hét pillér már készen állott, s éppen a láncokat feszítettük ki a két part között. Gazdáink természetesen szerették volna, ha ezeket a láncokat minél hamarabb összekötjük, hogy legalább valami ideiglenes hidat fektethessünk rájuk, és így könnyebben szállíthassuk az anyagot a túlsó oldalra. De nem sikerült: alig feszítették ki a láncokat, beállt a fagy, és nem lehetett dolgozni. Ennyiben is maradt, a láncok lógtak, híd nem volt. De Isten más hidat teremtett: a folyó befagyott, s a mi angolunk a jégen ment át a Dnyeper túlsó oldalára, hogy ikonunk ügyében fáradozzék. Mikor visszajött, azt mondta Lukának és nekem:

- Várjatok, fiúk, holnap elhozom a kincseteket.

Úristen, mit éreztünk e hír hallatára! Eleinte titokban akartuk tartani, úgy határoztunk, hogy csak az ikonfestőnek mondjuk el, de hát emberszív ilyesmit nem képes magába zárni! Ahelyett, hogy megőriztük volna a titkot, elszaladtunk a mieinkhez, bezörgettünk minden ablakon, és egyre sugdolóztunk; gyönyörű, világos éjszaka volt, a hó ragyogott, sziporkázott, mint a drágakő, a tiszta égen csillagok tündököltek.

Egész éjszaka örvendezve futkostunk egyik kunyhóból a másikba, és ilyen elragadtatott hangulatban vártuk a hajnalt is. Már kora reggeltől fogva el se mozdultunk az ikonfestő mellől, azt se tudtuk, hogyan kedveskedjünk neki, a csizmáját is kezéhez adtuk. Mihelyt valamit kívánt, tízen is szaladtunk, hogy kiszolgáljuk, s olyan buzgón igyekeztünk, hogy minduntalan egymás lábába botlottunk. Hogyne igyekeztünk volna, mikor tudtuk, hogy most már minden az ő művészetétől függ. Még az öreg Maroj is annyit szaladgált, hogy végül levált a csizmasarka. Csak maga az ikonfestő volt nyugodt, ő már nemegyszer élt át ilyesmit, hát higgadtan, sietség nélkül készítette elő munkáját: tojásfehérjét kevert el kvasszal, megvizsgálta a lakkot, elővett egy régi falapocskát, éppen akkorát, amekkora az ikonhoz kellett, továbbá egy éles, hajszálfinom fűrész, a kis ablakhoz telepedett, s ujjjaival a szükséges festékeket morzsolgatta a tenyerén. Mi pedig valamennyien megmosakodtunk a kályhánál, tiszta inget vettünk, kiálltunk a partra, onnan néztünk a város felé, ahonnan fényességes vendégünket vártuk; boldog izgalmunkban hevesen dobogott a szívünk...

Ó, micsoda percek voltak azok - kora hajnaltól alkonyatig! Egyszerre csak megpillantottuk a jégen az angol szánját, egyenesen felénk tartott... Valamennyien megremegtünk, ledobtuk sapkáinkat, és imádkoztunk:

„Isten, lelkek és angyalok atyja, légy kegyes szolgálidhoz!”

Azzal térdre borultunk a havon, és áhítozva tártuk ki karunkat. Egyszerre halljuk az angol hangját:

- Hahó! Óhitűek! Hoztam nektek valamit! - azzal átad egy fehér kendőbe takart csomagocskát.

Luka veszi át, s csaknem megdermed: érzi, hogy valami nagyon kicsi és könnyű holmi lehet. Szétbontja a kendőt, s látja, hogy csak a keret van benne, nem az ikon.

Az angolhoz fordulunk, és könnyezve mondjuk neki:

- Becsapták, kegyelmes urunk, ez nem az ikon, csak az ezüstkeretét küldték el.

De az angol már nem olyan nyájas hozzánk, mint addig volt, bizonyára unja már a dolgot, és ránk förmed:

- Mit fecsegték összevissza! Hisz magatok mondtátok, hogy a foglalatot kérjem el, s azt el is kértem, el is hoztam, de ti, úgy látszik, magatok se tudjátok, mit akartok!

Láttuk, hogy ingerült, hát óvatosan próbáltuk megmagyarázni neki: ahhoz, hogy lemásoltathassuk, magára az ikonra van szükségünk, de ő már nem is hallgatott ránk, elhajtatott, csak azt engedte meg, hogy elküldjük hozzá az ikonfestőt.

Elmegy hozzá Szevasztyan, s az angol órá is ingerülten kiált:

- A parasztjaid maguk se tudják, mit akarnak. Csak a foglalatot kérték, azt mondták, neked csak a méret miatt kell, hogy vázlatot tudj készíteni. Most meg sírnak, hogy ők ezzel nem érnek semmit. De én többet már nem tehetek ebben az ügyben, mert az érsek nem hajlandó ideadni az eredetit. Hát fessd meg gyorsan azt a képet, betesszük a foglalatba, átadjuk, s a titkár ellopja nekem az igazit.

Szevasztyan, mint higgadt, értelmes ember, igyekszik szelíd szavakkal megnyerni őt.

- Nem, kegyelmes uram - kezdi -, a mi parasztjaink értik a dolgukat, csakugyan az eredeti képre van szükségünk. Ezt csak azért eszelték ki a városban, hogy megbántsanak bennünket, lenézésüket éreztessék azért, hogy - szerintük - mi csak minta után tudunk festeni, csak másolunk. Igaz, hogy alkalmazkodnunk kell az eredetihez, de a kivitelben szabad tere van a mi művészi felfogásunknak. Így például Szent Zozimát vagy Geraszimot az ősi szabály szerint oroszlánnal kell ábrázolni, de hogy azt az oroszlánt miképp festi a művész, abban semmi se korlátozza az elképzelését. Szent Neofitot galambbal festik, Konon Gradarijt kis virággal, Tyimofejt dicsfényel, Georgijt és Szavva Sztratylátot lándzsával, Fotyját halászhálóval, Kondratot felhőkkel, de az ikonfestő mindegyiket úgy ábrázolhatja, ahogyan saját művészi felfogása kívánja, ezért hát nem tudhatom, hogyan ábrázolta annak idején a festő az angyalt, akit ki kell cserélni.

Az angol mindezt végighallgatta, de aztán Szevasztyant is éppen úgy kikergette, mint minket. További terveiről nem is hallottunk. Csak üldögtünk a folyónál, mint varjak a kórón, s nem tudtuk, végképp kétségbeessünk-e vagy reméljük-e még. Az angolhoz már nem mertünk menni, s ráadásul az idő is kezdett olyan csüggesztő lenni, mint a lelkünkre nehezedeő bánat: a jég, a hó rohamosan olvadt, szüntelenül szakadt az eső, nappal olyan volt az ég, mintha kormos füst borította volna, éjszaka meg sötét, s a Hesperos csillag, amely máskor decemberben szinte le se tűnik az égről, most elbújt, és egyszer se mutatkozott... Az egész világ, mint valami szűk, sötét börtön. Így köszöntött be a karácsony. És éppen szentestén zivatar tört ki, villám csapott le, utána pedig két-három napon át szüntelenül szakadt az eső, mintha dézsából öntötték volna, elmosta s a folyóba sodorta az egész havat, a folyón pedig az év utolsó napján zajlani kezdett a jég... Hömpölygött a sok jégtábla a zavaros hullámokon, az egész tömeg a mi építkezésünknel torlódott meg, és valósággal elrekesztette a folyót... Himbálózott magasra tornyosulva, akár valami hegy, és zúgott, recsegett-ropogott, mintha - Uram, bocsáss meg - pokolbeli ördögök harsogtak volna... Csoda, hogy a pillérek ellenálltak a szörnyű nyomásnak. Milliók veszhetek volna kárba - de bennünket nem ez foglalkoztatott, hanem az, hogy ikonfestőnk, Szevasztyan, látva, hogy itt nincs semmi dolga, összecsomagolt, más vidékre készült, és sehogy se tudtuk visszatartani.

Az angolt meg a rossz időjárás foglalkoztatta, csaknem belebolondult; mint mondták, ide-oda futkosott, mindenkitől azt kérdezte:

- Mitévők legyünk? mitévők legyünk?

Később mégis erőt vett magán valahogy. Hívatta Lukát, és azt mondta neki:

- Tudod, mit? Menjünk, lopjuk el az angyalotokat. Helyes?

- Helyes - felelte Luka.

Luka később elmondta, hogy az angol mintha valósággal kereste volna a veszedelmet. Az volt a terve, hogy másnap elmegy a kolostorba az érsekhez, magával viszi az ikonfestőt, azt mondja róla, hogy aranyozó, és kéri: mutassák meg neki az angyal képét, hogy a foglalatot méret szerint elkészíthesse; ezalatt Szevasztyan majd nagyon figyelmesen megnézi az angyalt, aztán otthon megfesti a másolatot. Az igazi aranyozó pedig, mihelyt elkészült a foglalattal, elhozza nekünk, s akkor Jakov Jakovlevics megint elmegy az érsekhez, és bejelenti, hogy szeretne részt venni az ünnepi istentiszteleten. Bő köpenyben megy majd a kápolnába, a homályos oltárfülkébe áll, az áldozóasztal mellé, amely mögött az ablakon a mi ikonunk áll - ellopja, a köpenye alá rejti, majd pedig, mintha melege volna, leveti a köpenyt, s egy szolgálival kiküldi. Odakinn, a templom mögött valamelyikünk átveszi, előkeresi belőle az ikont, átsiet vele a túlsó partra, ahol az ikonfestő - míg az istentisztelet tart - kiszedi a rájárából, a másolatot teszi helyébe, s máris visszaküldi, úgy, hogy Jakov Jakovlevics megint az ablakra állíthassa, mintha semmi se történt volna. No? Vállaljátok?

- Miért ne? - mondtuk. - Mindent vállalunk.

- Hanem vigyázzatok ám - mondta -, gondoljátok meg: a tolvaj szerepét játszom a kedvetekért. De bízom benne, hogy nem fogtok elárulni.

Feleli Luka Kirilov:

- Nem vagyunk mi olyan emberek, Jakov Jakovlevics, akik elárulják a jótévőiket. Majd én veszem át az ikont, s én viszem vissza önnek az eredetit is, a másolatot is.

- No és ha valami megakadályozna benne?

- Mi akadályozhatna meg?

- Mondjuk, meghalnál, vagy a vízbe fúlnál?

Luka vállat vont: „Ugyan mért támadnának ilyen akadályok?” - gondolja magában. De aztán eltűnődik: hisz csakugyan megtörténik néha, hogy a kincskereső kiássa a kincset, viszi is a vásárra - s az úton veszett kutya támadja meg... Így felel hát:

- Erre az esetre, uram, otthagynak önnek egy olyan embert, aki, ha velem valami baj történne, az egészet magára vállalja, s inkább meghal, de önt el nem árulja.

- És ki az, akiben így megbízol?

- Maroj, a kovács.

- Az az öreg?

- Hát... nem fiatal.

- Ostobának látszik.

- Nincs is szükségünk az eszére. De fennkölt lélek lakozik benne.

- Ugyan milyen lélek lakozhatik egy ostoba emberben?

- A lélek nem az értelemről függ, uram - feleli Luka -, a lélek ott tanyázik, ahol akar, és mindenkinél különböző, éppen, mint a haj, amely az egyiknél hosszú és dús, a másikonál rövid és gyér.

Az angol elgondolkozik:

- Jó, jó, ez mind érdekes, de hogy fog kirántani a bajból, ha rászorulok?

- Megmondom - feleli Luka. - Ön az ablaknál fog állni benn, a templomban, Maroj meg kinn, az ablak alatt. Ha az istentisztelet végéig nem érkezem meg az ikonnal, akkor Maroj beveri az ablakot, bemászik rajta, és minden bűnt magára vállal.

Ez nagyon tetszett az angolnak.

- Érdekes - mondta -, érdekes... De miért higgyem el a te ostoba emberednek, hogy nem fog megszökni?

- Hát ez már kölcsönös bizalom dolga.

- Kölcsönös bizalom - ismétli az angol - hm... hm... kölcsönös bizalom... Hm... Vigyenek kényszermunkára egy buta paraszt miatt... vagy őt korbácsolják meg miattam? Hm, hm! Ha szavának áll... megkorbácsolják... Érdekes.

Elhívatták Marojt, megmagyarázták neki, miről van szó. Azt mondta:

- Mi van ebben?

- Nem fogsz megszökni? - kérdi az angol.

- Miért szöknék meg?

- Nehogy megkorbácsoljanak, vagy Szibériába vigyenek.

- Nocsak - felelt Maroj, és többet nem szólt.

Az angol örvendezett: egészen felélénkült.

- Remek - mondta -, hihetetlenül érdekes.

14

E megbeszélés után tüstént nekiláttunk a terv megvalósításának. Reggel rendbe hoztuk a gazda nagy bérkáját, s az angolt átvittük a másik partra. Ott Szevasztyannal kocsiba ültek, s a kolostorhoz hajtottak. Alig egy óra múlva megpillantjuk a mi ikonfestőnket, amint kezében egy lappal sietve jön.

Kérdezzük:

- Láttad? Mondd! És le tudod majd festeni?

- Láttam - feleli -, és le tudom másolni, legföljebb az árnyalatok lesznek kissé élénkebbek, de az se baj; ha megkapjuk az eredetit, egykettőre letompítom a színeket.

- Bátyuska - kérleljük -, segíts rajtunk!

- Semmi baj - feleli -, majd igyekszem.

Mihelyt hazaértünk vele, azonnal munkához ült, alkonyatra elkészült az angyal, s úgy hasonlított a lepecsételthez, mint egyik csepp víz a másikhhoz, csak a színei voltak kissé élénkebbek.

Estére az aranyozó is elküldte az új keretet, mert azt már előre megrendeltük.

Bekövetkezett a lopás veszedelmes órája.

Természetesen mindent előkészítettünk, imádkoztunk is, úgy vártunk az alkalmas percre. Mihelyt a túlsó parton az esti istentisztelet harangja először megkondult, kis csónakba ültünk hárman: Luka, Maroj apó meg én. Maroj apó fejszét, vésőt, feszítő-vasat és kötelet is hozott, hogy minél jobban hasonlítsunk a tolvajokhoz, aztán a kolostor felé eveztünk.

Ebben az évszakban persze korán alkonyodik, az éjszaka pedig, még ha telihold van is, koromsötét, igazi lopásra való idő.

Mikor a másik partra értünk, Luka és Maroj engem a csónakban hagytak, ők pedig belopóztak a kolostorba. Az evezőt felhúztam a csónakba, a kötél végével megkapaszkodtam a partban, és türelmetlenül vártam, készen rá, hogy abban a pillanatban, amikor Luka a csónakba teszi a lábát, evezni kezdek. Úgy éreztem, hogy szörnyű lassan múlik az idő, nyugtalankodtam: vajon hogy végződik a dolog, sikerül-e végrehajtani és titokban tartani a lopást, míg az istentisztelet folyik? Rettentő sötét volt, bömbölt a szél, eső helyett vizes hó kavargott a levegőben, a szél himbálta a ladikot, s én, haszontalan szolga, köpenyemet összehúzva magamon, szundikálni kezdtem. Egyszerre csak lökés éri a csónakot, az meginog. Felriadok - hát Luka áll előttem, és idegen, fojtott hangon mondja:

- Evezz!

Megragadom az evezőt, de ijedtemben nem tudom a villába illeszteni. Végül nagy nehezen sikerült, eltaszítom a csónakot a parttól, és azt kérdezem:

- Megszereztétek az angyalt, bátyuska?

- Itt van nálam. Evezz erősebben!

- Mondd el, hogy tudtátok megszerezni?

- Ahogyan terveztük.

- Idejében vissza tudunk majd jönni?

- Bizonyára: csak most kezdték meg az imádkozást. Evezz! No! Merre evezel?

Körülnézek: szent isten! Csakugyan nem a mi irányunkban evezek: pedig azt hittem, arra tartok, amerre kell, és keresztben haladok az áron - mégse látom telepünket, mert a szél szemembe vágja a havat, körös-körül üvölt a vihar, dobálja a csónakot, és jeges hideget áraszt.

De végül Isten segítségével mégis partra érünk, kiugrunk a csónakból, és futunk rohanvást. Az ikonfestő már készen vár: higgadtan és határozottan cselekszik. Kezébe veszi az ikont, az emberek térdre borulnak előtte, ő pedig odatartja mindenki elé, hogy jól nézzék meg, hogy ismerkedjenek meg a lepecsételt arccal. Azután összehasonlítja a másolatot az eredetivel:

- Jó! - mondja. - Csak egy kis piszkos sáfránnyal tompítani kell a színeket.

Azután satuba fogja az ikont, beigazítja a fűrész... s az csak úgy repül. Mindnyájan körülálljuk, és aggóva nézzük, nem sérti-e meg a képet. Az iszonyú lenne! Képzeljék el, amint ormótlan, óriási kezével lefűrészeli a deszka legfelső rétegét, amely olyan vékony, mint a legfinomabb írópapír... Milyen könnyen baj történhetik: ha a fűrész csak hajszálnyira elcsúszik, átvágja az arcot! De Szevasztyan olyan hűvös nyugalommal és olyan ügyesen végezte a munkáját, hogy aki nézte, annak minden félelme eloszlott. Mikor leválasztotta a papírvékony lemezt, fogja a másolatot, összegyűri a markában, majd az asztal széléhez nyomkodja, csapkodja, mintha el akarná pusztítani, azután a világosság felé tartja, s lám, az új képecske akár a szita, tele van apró repedésekkel... Szevasztyan fogja és felragasztja a régi deszkára, tenyerén piszkos színű festéket, sáfrányt és régi lakkot kever össze ujjjaival, ezzel a keverékkel jó erősen bedörzsöli a kis képet... Mindezt nagyon gyorsan végezte el, s most az újonnan festett ikon réginek látszik, hajszálnyira olyan, mint az eredeti. A másolatot pillanat alatt bevonta lakkal, mi pedig betettük a keretbe. Ekkor elővette az eredeti ikont, és sürgősen valami ócska kalapból való nemezdarabkát kér.

Most kezdődött a legnehezebb munka: a pecsét eltüntetése. Odaadtak neki egy régi kalapot, azt a térdén kétfelé szakította, egyik felével lefödte a lepecsételt ikont.

- Forró vasalót adjatok! - kiáltotta.

Erről már előzően gondoskodott: a kemencében izzásig hevített, nehéz szabóvasaló állt.

Mihajlica kivette az edényfogóval, és odanyújtotta neki, Szevasztyan becsavarta egy rongyba a fogóját, ráköpött a vasalóra, s rányomta a nemezdarabra... Szörnyű bűz terjengett, de azért ő még kétszer megismételte a műveletet, aztán hirtelen levette a vasalót. Keze villámgyorsan jár, a füst már sűrűn kavarog a rongy fölött, de Szevasztyan érti a dolgát, egyik kezével a nemezdarabot forgatja, a másikkal a vasalót nyomkodja hozzá, mindig erősebben és erősebben, aztán hirtelen félredobja a rongyot, leteszi a vasalót, az ikont pedig a világosságra tartja: a pecsét eltűnt, mintha soha ott se lett volna. Az erős sztroganovi lakk kiállta a forróságot, a pecsétviasz feloldódott, elpárolgott, csak halvány pirosas folt maradt a helyén, de a fényességek, szent arc tisztán látszott újra.

Megilletődünk: ki sír, ki imádkozik, ki az ikonfestő kezét csókolja. Csak Luka Kirilov nem feledkezik meg feladatáról, a percekkel is takarékoskodik, és átnyújtja Szevasztyannak a másolatot:

- Fejezd be gyorsan!

Feleli Szevasztyan:

- Én már befejeztem a feladatomat, megcsináltam, amire vállalkoztam.

- Hát a pecsétet ráütni?

- Hova?

- Ide, az új angyal arcára, ahogy a régin volt.

De Szevasztyan a fejét rázza.

- Azt már nem. Nem vagyok én hivatalnok, nem mernék én ilyesmit elkövetni.

- Hát akkor most mitévők legyünk?

- Nem tudom. Egy hivatalnokot vagy németet kellett volna ide hoznotok. Ezt elmulasztottátok; hát most csináljátok meg magatok.

Azt mondja Luka:

- Hova gondolsz? A világ minden kincséért se vetemednénk ilyesmire.

Feleli az ikonfestő:

- Én sem.

Miközben így vitatkozunk, hirtelen beront hozzánk Jakov Jakovlevics felesége, és halál-sápadtan kérdezi:

- Hát még mindig nem vagytok készen?

Azt feleljük neki: tulajdonképpen készen vagyunk, de mégsem egészen - a legfontosabbat elvégeztük, csak valami csekélység hiányzik.

Az asszony kétségbeesetten rebegi:

- Mire vártok? Hát nem halljátok, mi történik odakinn?

Füfelünk, s még jobban elsápadunk, mint ő: izgalmunkban addig nem figyeltük az időjárást, de most szörnyű zúgást hallunk kintről: zajlik a jég!

Kiugrom, hát látom, hogy a jég már az egész folyót elborította, mint veszett vadállatok, rohanak egymásra a táblák, harsogva törnek előre, és szörnyű recsegéssel repedeznek darabokra.

Magamon kívül rohanok a csónakokhoz - egyetlenegy sincs már a helyén, mindet elsodorta az ár... Nyelvem a szájpaddlásomhoz tapad, nem tudok szólni, minden tagom elernyed, úgy érzem, megnyílik alattam a föld... Mozdulatlanul állok... nem jön ki hang a torkomon.

Hanem mialatt mi kinn, a sötétben rémüldöztünk, az angol asszony, aki Mihajlicával a szobában maradt, és megtudta késlekedésünk okát, felkapta az ikont... s egy perc múlva egyik kezében lámpással, a másikban a képpel kiszalad a lépcsőre, úgy kiált felénk:

- Fogjátok! Kész!

Odanézünk - hát az új angyal arcán ott a pecsét!

Luka gyorsan keblébe csúsztatja mindkét ikont, és nagyot kiált:

- A csónakot!

Mondom neki, hogy nincs csónakunk, mindet elsodorta az ár.

A jég, mint valami megvadult ménes, vágatva zúdul tova, nekiütődik a pilléreknek, szétzúródik, s úgy megrengeti a hidat, hogy a nehéz láncok a vastag deszkák alatt fülsiketítően csörömpölnek.

Mikor az angol asszony ezt meghallja, és megérti, mi történt, valami nem is emberi hangon felsikolt: „James!” - és elájul.

Mi meg csak állunk, és egyre ez jár eszünkben:

- És az ígéretünk? Mi lesz most az angollal? Mi lesz Maroj apóval?

A kolostorban harmadszor kondul meg a harang.

Luka erre összerezzen, s odakiált az angol asszonynak:

- Térj magadhoz, úrnóm, férjednek nem lesz semmi baja; az öreg Maroj apó bőrét talán felsebzi korbácsával a hóhér, s becsületes arcát bélyeggel becssteleníti meg - de csak ha én meghaltam!

Azzal keresztet vet, és elindul. Odakiáltok neki:

- Hova mész, bátyuska? Levontyij elpusztult, te is el fogsz pusztulni! - s már futok is utána, hogy feltartóztassam, de ő erre felkapja az evezőt, amelyet én megérkezésünkkel a földre dobtam, fenyegetően meglendíti, és rám förmed:

- Félre innen, vagy agyonverlek!

Uraim, elbeszélésem folyamán nyíltan bevallottam önöknek, hogy gyáva voltam, mint például amikor otthagytam a beteg Levontyijt, s a fára másztam, most azonban őszintén mondom, hogy az evezőtől nem ijedtem meg, nem is hátráltam volna, de... akár hiszik, akár nem, abban a pillanatban, mikor Levontyij nevét kiejtettem, az alakja is előtűnt a sötétben, és kettőnk közé állva megfenyegetett, én pedig rémületemben visszatörpantam. Hanem Luka akkor már a lánc végénél állt. Hirtelen rátette a lábát, és visszakiáltott:

- Énekeljetek!

Előénekesünk, Arefa is ott állt, azonnal engedelmeskedett, és rázendített:

- Megnyitom ajakam...

A többi is rákezdte, és harsogva énekeltünk az üvöltő viharban, Luka pedig, nem törődve a halálos veszéllyel, megy, megy a híd-láncon. Egy perc alatt elérte az első pillért, és megy tovább, a második felé... Aztán? Aztán elnyeli a sötétség, és nem látjuk, megy-e még, vagy lezuhant már, s az átkozott jégtáblák az örvénybe sodorják. Nem tudjuk, megmeneküléséért imádkozzunk-e vagy erős, tiszta lelke örök nyugalmaért.

15

Mi történt ezalatt a túlsó parton?

Az érek misézett a templomban, ő szolgáltatta az estéli misét a főoltárnál, és nem is sejtette, hogy ezalatt a mellékoltárnál lopás történt. Az ő kegyes engedélyével a mi angolunk, Jakov Jakovlevics a szomszédos oltárfülkében állt; ellopta az angyalt, és, megállapodásunk szerint, köpenyében kiküldte a templomból, Luka átvette, és elsietett vele. Maroj apó, adott szavához híven, ottmaradt az ablak alatt az udvaron, és várt az utolsó percig. Ha Luka nem tér vissza, akkor ő betöri az ablakot, s a vésővel, fejszével, feszítővassal mászik be rajta, mint egy igazi templomrabló. Az angol le nem veszi róla a tekintetét, látja, hogy Maroj apó az ablak alatt áll, s mihelyt észreveszi őt, int neki, mintha azt mondaná: Itt vagyok, én vagyok a tolvaj, én felelek mindenért!

Így bizonygatják egymásnak nemeslelkűségüket, és túl akarnak tenni egymáson a kölcsönös bizalom tekintetében. Kettejük hitéhez egy harmadik, még erősebb hit járul, de ők arról nem tudnak.

Mikor az estéli mise utolsó harangszava is elhangzott, az angol halkán kinyitja az alsó ablakot, hogy Maroj be tudjon mászni, ő pedig már készül visszahúzódni, mikor hirtelen észreveszi, hogy az öreg elfordult tőle, nem őrá néz, hanem feszülten figyeli a folyót, és egyre azt hajtogatja:

- Isten segítse át, Isten segítse át, Isten segítse át!

Egyszerre csak nagyot ugrik, táncol, kiáltoz, mintha részeg volna:

- Isten átsegítette! Isten átsegítette!

Jakov Jakovlevics kétségbeesve gondolja:

- Most aztán végem van, az ostoba öreg megbolondult. Elvesztem.

Akkor látja, hogy Maroj már Lukát ölelgeti.

Az öreg izgatottan hebegi:

- Néztelek, láttam, amint lámpással jöttél a láncokon!

Azt mondja Luka:

- Nem volt nálam lámpás.

- Hát akkor mi világított úgy?

Feleli Luka:

- Nem tudom, én nem láttam világosságot, csak futottam lélekszakadva, azt se tudom, hogy értem át... nem estem el... mintha valaki a két karom alá nyúlva támogatott volna...

Mondja Maroj:

- Angyalok voltak... láttam őket, s ezért nem is élem túl ezt a napot, még ma meghalok.

De Luka, mivel nincs ideje sokat beszélni, nem is felel az öregnek, hanem gyorsan benyújtja az ablakon a két ikont az angolnak. Az átveszi, rápillant, és megmutatja Lukának:

- Mi az, hogy nincs rajta a pecsét?

- Nincs? Az lehetetlen!

- Márpedig nincs.

Ekkor Luka keresztet vet, s azt mondja:

- No, vége mindennek. Most már nincs idő rendbe hozni. Ezt a csodát a templomi angyal vitte véghez, és tudom is, hogy miért.

Azzal Luka beront a templomba, az oltárhoz furakodik, ahol az érsek éppen levetette miseruháját, a lábához borul, és így szól:

- Bűnös vagyok, szentségtörő, ezt és ezt tettem, bilincseltesen meg, és vitessen börtönbe!

Az érsek végighallgatta, és így válaszolt:

- Most magadnak is látnod kell, melyik vallás a hathatósabb: ti csalással vettétek le angyalokról a pecsétet, a mi angyalunk pedig maga vette le magáról, s téged ide vezérelt.

Feleli Luka:

- Látom és reszketek. Parancsolja meg, hogy azonnal állítsanak bírám elé.

Az érsek szelíden feleli:

- Istentől nyert hatalmammal megbocsátok neked, gyermekem. Készülj, hogy holnap reggel magadhoz vehesd Krisztus legtisztább testét.

Úgy hiszem, uraim, erről már nincs is több mondanivalóm. Luka Kirilov és Maroj apó másnap reggel visszatértek, és azt mondták:

- Testvéreim, mi láttuk *az uralkodó* vallás angyalának dicső hatalmát, láttuk, mint örködik felette az isteni gondviselés, éreztük főpapjának jóságát. Ő maga kent meg a szent olajjal. És ma a misén magunkhoz vettük a Megváltó testét és véréét.

Én már a Pamva atyával való találkozásom óta vágyódtam rá, hogy egy hiten legyek egész Oroszországgal, és lelkesen kiáltottam:

- Mi is követjük példádat, bátyuska!

Így hát összegyülekeztünk, mint a bárányok: egy nyájba, egy pásztorral, és csak most kezdtük megérteni, miért és hova vezetett bennünket a mi lepecsételt angyalunk, miért volt eleinte olyan nehéz követni a lépteit, s aztán, azon a rettenetes éjszakán, hogyan vette le önmagáról a pecsétet az emberek iránti szeretetből.

A történet itt véget ért. Egy darabig csend volt, végül valaki a hallgatóságból köhintett, és megjegyezte, hogy az elbeszélésben csaknem minden érthető: Mihajlica álmai, a jelenség, amelyet félálmban látott, az angyal leesése, amelyet egy betévedt macska vagy kutya idézhetett elő, még Levontyij halála is, aki már a Pamvával való találkozás előtt beteg volt; még Pamva jóslásainak véletlen beteljesülését is meg lehet magyarázni.

- Az is érthető - folytatta -, hogy Luka az evezővel átment a láncokon, és baj nélkül megérkezett: a kőművesek köztudomásúan mesterek a mászásban, kapaszkodásban; az evezővel meg egyensúlyozta magát. Az is többé-kevésbé érthető, hogy Maroj világosságot látott Luka körül, amelyről azt hitte, hogy angyaloktól származik, mert egy feszülten figyelő, a hidegtől teljesen meggémberedett ember szeme káprázhat. Még az se lepne meg, ha az öreg Maroj, mint megjósolta, nem élte volna túl mindezt, hanem még aznap meghal...

- Meg is halt - felelte Mark.

- Nagyszerű! Nincs abban semmi csodálatos, ha egy nyolcvanéves aggastyán, aki a viharos éjszakán megfázott, és ilyen izgalmakon ment át, meghal. Én csak azt az egyet nem értem, hogyan tűnhetett el az új angyalról a pecsét, amelyet az angol asszony ütött rá.

- Pedig az a legegyszerűbb - mondta Mark vidáman. És elmesélte, hogy később megtalálták a pecsétet a kép és a keret között.

- Hát az hogy történhetett?

- A következőképpen: az angol asszony sem akarta elrontani az angyal arcát, hát a pecsétet nem a képre, hanem egy papirosra ütötte, amelynek szélét a keret alá dugta... Ez nagyon okos gondolat volt, és igen ügyesen csinálta, csak hogy mikor Luka átvitte a túlsó partra a keblébe rejtett ikont, az az élénk mozgástól ide-oda rázódott, és a pecsét a keret alá csúszott.

- Így már az egész történet érthető, egyszerű és természetes.

- Igen, sokan vélekednek így, hogy mindebben nincs semmi szokatlan. És nemcsak a művelt urak, akik erről hallottak, hanem még a magunkfajta emberek is kinevetnek bennünket, hogy egy angol asszony egy darab papírral csempészett át bennünket a templom hatalmába. Mi nem is vitatkozunk: mindenki úgy ítél, ahogy hisz, és nekünk mindegy, milyen úton talál Isten az emberre, és milyen edényből itatja, a fontos az, hogy megkeresi az embert, és teljesíti a hazájával való egyesülés utáni vágyát.

De itt jönnek a prémszállító parasztok a hó alól. Úgy látszik, kipihenték magukat a jóemberek, és máris mennek tovább. Talán magukkal visznek. A Vaszilij-éj elmúlt. Attól tartok, hogy kifárasztottam önöket, és a kelleténél többet beszéltem magamról. Most van szerencsém boldog új esztendőt kívánni, és Krisztus nevében kérem önöket, bocsássanak meg nekem, tudatlannak.

1873

Devecseriné Guthi Erzsébet fordítása

AZ ELVARÁZSOLT ZARÁNDOK

I

A Ladoga-tavon haladtunk Konyevéc-szigettől Valaam felé, és útközben hajónk kényszerűségből betért Korela kikötőjébe. Itt kíváncsiságból jó néhányan partra szálltunk, és fürge finn lovakkal behajtottunk a kietlen városkába. Azután a kapitány felkészült az út folytatására, és megint elindultunk.

Korela meglátogatása után igen természetes volt, hogy a beszéd erről a szegény, ámbar rendkívül régi orosz településről folyt, melynél szomorúbb helyet aligha lehet elképzelni. A hajón mindenki osztozott ebben a véleményben, és az egyik utas, aki hajlott a filozófiai általánosításokra és a politikai élcelődésre, megjegyezte, hogy sehogyan sem tudja megérteni, miért szokás a Pétervárott kellemetlen embereket többé-kevésbé messzi tájakra küldeni, ami természetesen a szállítás révén komoly veszteséget okoz az államkincstárnak, mikor itt, a főváros közelében, a Ladoga-tó partján ilyen pompás hely akad, mint Korela, ahol minden szabadszelleműségnek és szabadgondolkozásnak szét kell zúzódnia a lakosság közönyén és a nyomasztó, fukar természet szörnyű sivárságán.

- Meggyőződése - mondta ez az utas -, hogy ebben az esetben feltétlenül a gyakorlat a hibás vagy végső fokon talán a megfelelő ismeretek hiánya.

Valaki, aki gyakran utazott errefelé, azt felelte, hogy állítólag itt is éltek száműzöttek különböző időkben, de egyik sem bírta ki sokáig.

- Egy ízben ide száműztek egy duhaj papnövendéket alszerpapnak (a száműzetésnek ezt a nemét még felfogni is képtelen voltam). Ide érkezve, sokáig hősködött, és folyton abban reménykedett, hogy bírói vizsgálatot eszközölhet ki ügyében; később aztán ivásra adta a fejét, és addig ivott, míg végül egészen meghibbant, és kérvényt nyújtott be, hogy inkább mielőbb „lövessék agyon, vagy sorozzák be katonának, és ha alkalmatlan lenne, akasszák fel”.

- És milyen határozat következett erre?

- Hm... bevallom, ezt nem tudom; ő azonban úgysem várta meg: önként felkötötte magát.

- Pompás tett volt - vetette közbe a filozófus.

- Pompás? - kérdezte vissza az elbeszélő, aki nyilvánvalóan kereskedő volt, és amellet megfontolt; vallásos ember.

- Hát nem? Legalább meghalt, és ezzel véget vetett mindennek.

- Hogyhogy véget vetett, kérem? Hát a másvilágon mi vár rá? Hiszen az öngyilkosoknak örökös kínszenvedés a sorsuk. Értük még imádkozni sem szabad senkinek.

A filozófus gúnyosan elmosolyodott, de semmit sem felelt. Viszont új vitakozó lépett fel vele s egyúttal a kereskedővel szemben, és váratlanul beleavatkozott az alszerpap érdekében, aki hatósági engedély nélkül, önkezével hajtotta végre magán a halálos ítéletet.

Ez egy új utas volt, aki valamennyiünk számára észrevétlenül szállt fel Konyevécben. Mindedig hallgatott, és senki sem vetett rá ügyet, most azonban mindnyájan felfigyeltünk rá, és valószínűleg mind el is csodálkoztunk: miként lehetséges, hogy mostanáig észrevétlen maradt? Hatalmas termetű férfi volt, arca nyílt; sűrű, hullámos haja ólomszínű: olyan különösen

csillogott rajta a dér. Ruházata a szolgáló barát csuhája volt, melyet széles szerzetesi szíjöv fűzött össze, fején magas, fekete posztósüveg. Szolgáló barát volt-e vagy már felszentelt szerzetes, ezt nem lehetett kitalálni, mivel a ladogai szigetek szerzetesei nem csupán úton, de még a kolostorban sem viselnek mindig papi süveget, és falusi egyszerűségükben beérik sapkával is. Új útitársunk, aki a későbbiekben rendkívül érdekes embernek mutatkozott, külsejéről ítélve alig lehetett több ötvenévesnél, de a szó valódi értelmében dalia volt, s amellet jellegzetes, jámbor, jólelkű orosz dalia, aki Ilja Muromec apóra emlékeztetett, ahogyan Verescsagin ábrázolja pompás képén és A. K. Tolsztoj gróf költeményében. Úgy tetszett, jobban festene, ha nem barátcsuhában járna, hanem bocskorral a lábán végiglova-golna az erdőn, lomhán szimatolva, mint „illatozik gyantától és számacától a sötét fenyves”.

Jámbor egyszerűsége ellenére sem kellett azonban nagy éleslátás ahhoz, hogy az ember felismerje benne a sokat látott, tapasztalt férfit. Bátran, magabiztosan viselkedett, de bántó fesztelenség nélkül, és kellemes basszus hangján, kissé modorosan így beszélt:

- Mindez nem jelent semmit - kezdte, lustán és lágyan lökve ki egyik szót a másik után, huszárosan felfelé pödört, sűrű, ősz bajusza alól. - Amit önök az öngyilkosok túlvilági életéről mondanak, hogy állítólag sosem nyernek bűnbocsánatot, ezt nem tudom elfogadni. És hogy értük senki nem imádkozhat, ez is mesebeszéd, mivel van valaki, aki a legkönnyebb módon, igen egyszerűen enyhíteni tud a helyzetükön.

Megkérdezték: ki hát ez az ember, aki az öngyilkosok ügyét intézi, és javít sorsukon haláluk után?

- Hogy kicsoda? - felelte a fekete csuhás dalia. - A moszkvai egyházkerület egyik falujában él egy papocska, kegyetlen korhely, akit majdhogy el nem csaptak. Hát ő foglalkozik velük.

- Honnan tudja?

- Engedelmet, uram: nemcsak én egyedül tudom, hanem mindenki hallott róla a moszkvai körzetben, minthogy az ügy eljutott Filaret metropolita öszentségéig is.

Rövid szünet következett. Valaki megjegyezte, hogy az egész história meglehetősen kétes.

A fekete csuhás cseppet sem sértődött meg e megjegyzésen, és így felelt:

- Igen, uram, első hallásra bizony valóban kétes. És nem is lehet csodálkozni rajta, hogy kétesnek látszik, hiszen maga öszentsége sem hitt benne sokáig, később azonban, miután megkapta a hiteles bizonyítékokat, belátta, hogy lehetetlen nem hinni; és ma már hisz benne.

Az utasok unszolni kezdték a szerzetest, hogy mesélje el ezt a csodálatos történetet; az nem is szabódott, és nekifogott:

- Úgy beszélnek, egy plébános állítólag jelentést írt az egyházfejedelem öszentségének, hogy - mondja - így meg úgy, ez a papocska szörnyű korhely: folyton csak iszik, és az egyház-községben semmi hasznát nem venni. És a jelentés lényegében igazat mondott. A főpap tehát megparancsolta, hogy a papocskát küldjék fel hozzá Moszkvába. Egy pillantást vetett rá, és tüstént látta: a papocska valóban szívesen felönt a garatra; úgy határozott, hogy nyomban függesszék fel. A papocska bűnnek eresztette fejét, és még az ivást is abbahagyta, folyton csak emésztette magát, és jajongott. „Hová süllyedtem - töprengett -, és mi mást tehetnék, mint hogy véget vetek életemnek? Ez az egy maradt nekem csupán, akkor legalább öszentsége megkönyörül szerencsétlen családomon, és leányomnak kérőt talál, aki helyemre lép, és eltartja családomat.” Ennyiben is maradt: szilárdan eltökélte, hogy végez magával, és még a napot is kiszemelte, mivelhogy azonban jólelkű ember volt, így gondolkozott: „Rendben van, meghalni, tegyük föl, meghalok, de nem vagyok barom: van lelkem - hová kerül azután?” És

ettől az órától fogva még jobban búslakodott. Nos, jól van: búsul, egyre búsul; az egyházfejedelem pedig, aki úgy határozott, hogy korhelységért eltávolítja a papocskát, étkezés után egyszer ledőlt a pamlagra, könyvvel a kezében, hogy pihenjen, és elaludt. Nos, jól van: elaludt, vagy talán csak szunyókált, mikor egyszerre csak látja, hogy nyílik a cella ajtaja. „Ki az?” - kiáltja, mivel azt hitte, hogy a szolgáló barát jön bejelenteni valakit: de látja, hogy egy jószágos remete lép be, és nyomban felismeri, hogy az nem más, mint a szent életű Szergiusz.

Így szól hát hozzá:

- Te vagy az, szentséges atyám, Szergiusz?

A szent pedig így felel:

- Én vagyok, Isten szolgája, Filaret.

A főpap tovább kérdezősködik:

- Miben lehetek én, méltatlan, szolgálatára szentségednek?

A szent Szergiusz pedig így válaszolt:

- Kegyelmet kérek.

- És ki számára parancsolod?

Ekkor a szent megnevezte azt a papocskát, akit részegsége miatt elmozdított, és utána eltávozott; az egyházfejedelem pedig felébredt, és ezt gondolta: „Mire véljem ezt: egyszerű álom ez, ábrándkép vagy lelket vezérlő látomás?” És töprengeni kezdett, s világhírű bölcsességű férfiú lévén, arra a következtetésre jutott, hogy ez csupán egyszerű álom, mivel mégis csak hallatlan, hogy a szent Szergiusz, aki szüntelenül böjtölt, és jámbor, önmegtágadó életet élt, egy ilyen gyenge jellemű, méltatlan magaviseletű papnak legyen szószólója. Nos, jól van: döntött ösztöne, és az ügyet egyedül természetes sorsára bízta, mint ahogyan el is kezdte; maga pedig úgy töltötte idejét, mint illet, és a megfelelő időben megint álomra tért. De alighogy elszunnyadt, hát új látomása volt, de olyan, hogy az egyházfejedelem nemes lelkét még jobban megrázkódtatta. Képzeljék: robajt hallott... oly különös robajt, hogy szóval le sem lehet írni... Vágtatnak... teméntelen sok lovag... száguld, valamennyi zöld öltözetben, páncélban, tollforgóval, és a paripák, akár a fekete oroszlánok. Élükön pedig büszke vezérek ugyanilyen díszben, és amerre mutat sötét zászlajával, arra vágtat valamennyi, s a zászlón egy sárkány látható. A főpap nem érti, mire való ez a felvonulás, a büszke vitéz pedig így parancsol: „Kínozzátok őket: most nincs, aki imádkozzék érettük” - és elvágtat: nyomában vitézei, ezek után pedig, mint tavaszi sovány libacsapat, szürke árnyak vánszorognak, és mind szomorúan, fájdalmasan bölintanak a főpap felé, és könnyek között, halkán nyöszörgik: „Bocsáss meg neki! Ő az egyetlen, aki érettünk imádkozik.” A metropolita, amint felkelt, nyomban hívatja a részeg papocskát, és kikérdezi: hogyan és kiért imádkozik? A pap lelki szegénységében egészen megzavarodott szentséges előjárója előtt, és így beszél: „Én, szentatyám, mindent úgy végzek, amint elő van írva.” És csak nagy nehezen tudta elérni a metropolita ösztöne, hogy a papocska végre bevallotta: „Bűnös vagyok abban az egyben, hogy lelki gyengeségemben és azon kétségbeesett szándékomban, hogy véget vetek életemnek, a szent szertartás során minden alkalommal imádkozom azokért, akik bünbánat nélkül hunytak el, s akik önkezükkkel vetettek véget életüknek...” Nos, a metropolita ekkor megértette, miféle árnyak voltak azok, amelyek a látomásban mint sovány libák imbolyogtak, és mivel nem óhajtott kedvükbe járni a démonoknak, melyek halálhozón siettek elől, megáldotta a papocskát, és e szavakkal kegyeskedett fordulni hozzá: „Eredj, és ezután ne vétkezz többé, akikért pedig imádkoztál, ezután is imádkozz” - és visszahelyezte hivatalába. Íme hát, van ember, ki mindig

hasznára lehet azoknak, akik alulmaradtak az élet harcában, mivel merész hivatásából nem enged, és folyton zaklatja miattuk a Teremtőt, aki végül is kénytelen megbocsátani nekik.

- És ugyan miért „kell”?

- Azért, mert meg vagyon írva: „Kopogtassatok!” Ezt ugyanó parancsolta, hát csak nem fogja megmásítani a szavát!

- Mondja csak, kérem, e moszkvai lelkészen kívül senki más nem imádkozik az öngyilkosokért?

- Bevallom, nem tudom, mit mondjak erre. Azt tartják, hogy nem való Istenhez könyörögni érettük, mivel önhatalmúlag ítélkeztek maguk fölött, de azért meglehet, hogy egyesek nem értik ezt, és imádkoznak értük. Pünkösöd ünnepén vagy másnapján azonban, úgy hiszem, ez meg is van engedve mindenkinek. Ilyenkor külön imádságokat is mondanak értük. Csodálatos imádságok, érzelmesek; akárméddig el tudnám hallgatni őket.

- És nem szabad ezeket az imádságokat elmondani más napokon?

- Nem tudom, uram. Ezt olyasvalakitől kell megkérdezni, aki nálam tanultabb: azoknak, úgy hiszem, tudniuk kell: meg aztán, mivel nekem ilyesmivel nincs dolgom, nem is volt alkalmam beszélni róla.

- Hát az istentisztelet alkalmával nem vette észre sosem, hogy ezeket az imákat mondják?

- Nem, uram, nem vettem észre; ebben azonban ne adjon az én szavamra, mivelhogy ritkán vagyok istentiszteleten.

- Ugyan miért?

- Hivatalom nem engedi.

- Ön szerzetes pap vagy diakónus?

- Egyik sem, még csak novícius vagyok.

- De azért már szerzetes?

- Hát... igen: általában annak tartják.

- Tartani tartják - szólalt meg a kereskedő -, de azért egy novíciust még egészen könnyen elvihetnek katonának.

A fekete ruhás dalia egy cseppet sem sértődött meg e megjegyzésen, csak így felelt:

- Bizony, lehet, és azt beszélük, voltak is ilyen esetek; én azonban már öreg vagyok: ötvenharmadik évemet taposom, meg különben sem újság számomra a katonai szolgálat.

- Talán szolgált már a katonaságnál?

- Szolgáltam, uram.

- Bizonyára altiszt voltál, nem? - kérdezte ismét a kereskedő.

- Nem, nem voltam altiszt.

- Hát akkor micsoda: közkatona, őrszolgálatos vagy miféle szerzet?

- Nem, nem találta el: nemcsak igazi katona voltam, hanem szinte gyermekkorom óta katonai dolgokkal foglalkoztam.

- Szóval katonaiskolás voltál? - faggatta a kereskedő bosszankodva.

- Az sem.
- Hát ördög szánkázzon a hátadon, ki vagy te?
- Connaisseur vagyok.
- Micso-o-da-a-a?
- Connaisseur, uram, connaisseur, vagy mint közönségesen mondják: lószakértő. A lóvásárló tisztek mellett voltam, hogy tanácsokkal szolgáljak nekik.
- Mi a szösz!
- Igen, uram, jó néhány ezer lovat választottam ki és szoktattam nyereg alá. Olyan vadakat törtem be, amelyek, megesik, felágaskodnak, aztán teljes erőből hátravetik magukat, hogy a nyeregkápa nyomban betörheti a lovas mellét; velem azonban egyik sem tudott ilyesmit művelni.
- Hogyan csendesítette le őket?
- Én... hát igen egyszerűen, mivel különös tehetséget kaptam hozzá a természettől. Amint felugrom rá, nem hagyom a lovat magához térni, hanem bal kezemmel rögtön elkapom a fülét és félrerántom, jobb öklömmel meg nagyot húzok a kobakjára, a két füle között, és rettenetesen rávicsorítom a fogamat, úgyhogy némelyiknek szinte az agyveleje is kifröccsen az orrán, a vérrel együtt... aztán elcsendesedik.
- No és utána?
- Utána leszáll az ember róla, megnézegeti, hagyja, hogy az állat a szemébe nézhessen, hogy jó emléket tartson meg lovasáról, aztán felül megint, és tovább nyargal.
- És ezután a ló nyugodtan jár?
- Nyugodtan, mivelhogy okos állat: érzi, kivel van dolga, és hogy milyen szívvvel van hozzá az ember. Engem például ennek folytán minden ló szeretett és megértett. Volt Moszkvában a lovardában egy ló, amelyet nem tört be semmilyen idomító, és méghozzá azt a szokást vette fel a beste lélek, hogy beleharapott a lovasa térdébe. Egyszerűen odakap a fogával, és átharapja a térdkalácsát. Sokan bele is pusztultak. Akkortájt érkezett Moszkvába egy Rarey nevű angol, akit „ördöngös idomítónak” neveztek, hát ez a hitvány dög, nem sokon múlt, hogy őt is fel nem falta, de azért mégis szegyenbe hozta; csak azért menekült meg az angol, mert acél térdvédőt viselt, s noha az állat belekapott, nem tudta átharapni, és így csak levetette a hátáról; különben belepusztult volna ökelme. Én azonban annak rendje-módja szerint betörtem a dögöt.
- Mesélje el, kérem, hogyan csinálta?
- Isten segedelmével, uram, mivelhogy, ismétlem, tehetségem van ehhez. Ez a Mister Rarey, akit ördöngös idomítónak hívnak, meg a többiek, akik hozzányúltak a lóhoz, vadsága ellen minden ügyességüket a gyeplőszárakba vetették, hogy az állat ne ránthassa a fejét sem erre, sem arra; én viszont egészen más módszert találtam ki; amint az angol Rarey lemondott az állatról, így szóltam: „Sebaj, nem tesz semmit, mivel ezt az állatot maga a sátán szállta meg, senki más. Az angol nem tudta ezt felfogni, én azonban igen, és segíték a dolgon.” Feletteseim beleegyeztek. Akkor azt mondom: „Vezessétek ki a Dragomilov-sorompón túlra!” Kivezették. Jól van; kötőféken elvezettük a fili völgybe, ahol az urak szokták tölteni a nyarat. Látom: tágas, alkalmas hely, nosza, lássunk neki. Felültem rá, erre az emberevőre, ing nélkül, mezítláb, egy szál nadrágban meg sapkában, csupasz testemen a szent, bátor novgorodi Vszevolod-Gavril herceg zsinórövével, akit vitézsége miatt nagyon tiszteltem, és hittem

benne; az övébe pedig ez a szöveg volt beléhimézve: „Becsületem nem adom senkinek.” Kezemben nem volt semmilyen különleges szerszám, csupán egy erős tatár szíjostor, ólomgömbbel, összesen sem nehezebb két fontnál, a másikban pedig egyszerű mázos fazék, híg tésztával. Nos hát, ráültem, négy legény meg különböző irányban ráncigálta az állat pofáját a gyeplőszarakkal, hogy beléjük ne haraphasson. A hitvány dög látja, hogy nekigyürkőzünk: nyerít, nyihog, tajtékzik, csak úgy remeg a dühtől, fel akar falni. Én látom ezt, és megparancsolom a lovászoknak: „Vegyétek le hamar az átkozottról a zablát.” Azok nem akarnak hinni a fülüknek, hogy ilyen parancsot kaptak, és a szemüket meresztik. Mondom nekik: „Mire vártok? Nem hallottátok talán? Amit parancsolok, teljesítenetek kell nyomban!” Azok meg így felelnek: „Mit mondasz, Ivan Szeverjanics (a világi életben ugyanis Ivan Szeverjanicsnak vagy Fljagin úrnak hívtak): hogyan lehetséges, hogy te le akarod vetetni a zablát?” Haragra gerjedtem, mivel éreztem a lábamon, hogy az állat tombol dühében, hát jól megszorítom a térdemmel, és odakiáltok: „Vegyétek le!” Azok meg szaporítanak a szót; én azonban már egészen felbőszültem, és úgy rájuk vicsorítottam a fogamat, hogy egy szempillantás alatt lerántották a zablát, aztán futásnak eredtek, ki merre látott; én pedig abban a pillanatban a homlokába vágtam az állatnak a fazekat, és ez váratlanul érte; a fazék széttört, és a tészta belefolyt a szemébe, orrába. Megijedt, és ezt gondolhatta: „Mi ez?” Én pedig hamar a bal kezembe kaptam a sapkám, és még jobban beledörzsölöm vele a tésztát az állat szemébe, az ostorral pedig ráhúzok az oldalára... Előrelódult, én meg dörgölöm a szemét a sapkával, hogy egészen megzavarjam a látását, az ostorral meg rácserditek a másik oldalára is... Szóval egyre csak csépelem. Lélegzethez sem engedem jutni, sem körülpillantani, folyton csak kenem a tésztát a sapkámmal a pofáján, megvakítom, fogcsikorgatással ijesztem, rémítem, a két oldalát meg nyújom az ostorral, hogy megértse, nem tréfa ez... Meg is értette, és nem is makacskodott tovább egy helyben, hanem nekirugaszkodott, és vitt. Vitt a kedves jószág, vitt, én pedig csak csépeltem rendre, és mennél sebesebben száguldott, annál szilajabbul forgattam az ostort, úgyhogy végül is mindketten belefáradtunk: nekem a vállam sajog, és már alig emelem a karomat, ő meg, ahogy nézem, már nem forgatja a szemét, és kilógatja a nyelvét. Nos, ebből látom, hogy kegyelmet kér: hamarosan leszálltam róla, megtöröltem a szemét, üstökön fogtam, és azt mondtam neki: „Megállj, te ebfajzat, kutyák konca” - és úgy lefelé húzom, hogy térdre rogy előttem, és attól fogva olyan jámborul viselte magát, hogy jobbat kívánni sem lehetett: hátára vett és vitt, de hamar kimúlt.

- Kimúlt, mégis?

- Kimúlt, uram; igen büszke állat volt: a viselkedése szelídebb lett, de a természetét nyilván nem tudta legyőzni. Rarey úr pedig, amikor meghallotta, szolgálatába hívott.

- No és szolgált nála?

- Nem, uram.

- De miért nem?

- Hát, hogy is mondjam! Először is, én connaisseur voltam, és ehhez a mesterséghez jobban hozzászóktam: inkább a válogatáshoz, mint a betöréshez, neki pedig csak az ő ördögös idomárságához volt énrám szüksége; másodszer meg, ahogy én gondolom, az ő részéről ravaszság volt a dologban.

- Miféle?

- Meg akarta szerezni a titkomat.

- És maga eladta volna neki?

- Igen, eladtam volna.

- Hát akkor min akadt el a dolog?
- Hát... Biztosan azon, hogy megijedt tőlem.
- Mondja már el, legyen szíves, hogy ez hogyan történt.
- Semmi különös nem volt, uram, csak azt mondja nekem:
 „Áruld el a titkodat, testvér; nagy pénzt fizetek érte, és magam mellé veszek, connaisseurnek.” Mivelhogy azonban én sosem tudtam senkit sem rászedni, hát azt feleltem neki: „Miféle titkot? - ostobaság.” Ő meg mindent a maga tudományos angol szemszögéből vesz, és nem hitt nekem; azt mondja: „Nos, ha így józanul nem vagy hajlandó elárulni, akkor igyunk egy kis rumot.” Ezután igen sok rumot ittunk meg kettesben, annyit, hogy egészen belevörösödött, és aztán úgy, ahogy beszélni tudott, azt mondja: „Nos, áruld már el, mit tettél a lóval!” Én meg így felelek: „Hát ezt, ni...” - és a lehető legrémítőbb pillantást vettem rá, és rávicso-
 rítottam a fogaimat is, de minthogy tésztás fazék nem volt a kezem ügyében, hát a példa kedvéért rálendítettem egy vizes poharat, ő meg ennek láttán hirtelen lebukik, és az asztal alá bújlik, egy szempillantás alatt már az ajtóban csoszsan a lába, és úgy eltűnik, mintha ott sem lett volna, így hát azóta nem is láttam többé.
- Emiatt nem szegődött el hozzá?
- Emiatt, uram. De hogy is szegődtem volna el, mikor még találkozni is félt velem? Én pedig nagyon szerettem volna beállni hozzá, mert amíg a rumon mérkőztünk, nagyon megtetszett nekem, de bizony az ember nem kerülheti el a sorsát, és nekem más hivatást kellett követnem.
- És mit tart a maga hivatásának?
- Őszintén nem is tudom, mit mondjak erre... Hisz sok mindent megpróbáltam már, voltam már lóháton és lovak alatt, fogságban is voltam, meg harcoltam is, magam aprítottam a népet, és engem is megnyomorítottak úgy, hogy talán nem mindenki állta volna ki.
- És mikor lépett be a kolostorba?
- Nemrég, uram, csak néhány esztendővel e viszontagságos életem után.
- És ehhez is hivatást érzett?
- Hm... n... n... nem tudom, hogy is magyarázzam meg... Különben, azt kell hinnem, hogy éreztem.
- Miért beszél úgy, mintha nem volna bizonyos a dolgában?
- Hát hogy legyek bizonyos, amikor életem eddigi sorát sem tudom felérni ésszel?
- Miért nem?
- Azért, mivel sok mindent nem saját akaratomból tettem.
- Hát kiéből?
- Szülői fogadalomra.
- És mi történt önrel a fogadalom révén?
- Egész életemben közel voltam az elpusztuláshoz, és sosem tudtam elpusztulni.
- Valóban?
- Szentigaz, uram.
- Mesélje el nekünk, kérem, az egész életét.

- Ugyan miért ne; amire emlékszem, azt engedelmeükkel elmesélhetem, de máshogy nem tudom, csak a legelején kezdve.
- Tegye meg nekünk ezt a szívességet. Annál érdekesebb lesz.
- Nos, hogy érdekes lesz-e egyáltalán, azt nem tudom, de azért tessék meghallgatni.

2

A hajdani lószakértő. Ivan Szeverjanics Fljagin úr így kezdte elbeszélését:

- Jobbágy sorban születtem az orjoli kormányzóságban, K. gróf házicseléséből származom. Most, a fiatal uraságok kezén, alaposan leolvadtak ezek a birtokok, az öreg gróf idejében azonban igen jelentékenyek voltak. G. községben, ahol maga a gróf kegyeskedett élni, hatalmas nagy háza volt, melléképületekkel a vendégség számára, színház, külön kuglizó, kutyaistálló, kertek; eleven medvék ültek oszlophoz kötve, saját énekesei adtak hangversenyeket, saját színészei mutattak be mindenféle jeleneteket; szövőműhelye is volt, és mindenféle mesterséget űztek; legnagyobb gondot azonban a gróf a ménésére fordította. Minden tennivalóra külön embereket alkalmaztak, a lóistállónak azonban különleges gondoskodás jutott, és ahogyan a katonaságnál a régebbi időkben a katona fiát már gyermekkorában katonaiskolába adták, hogy jó harcosná váljék, nálunk a kocsis fiából kiskocsis lett, és hajtott, a lovászból pedig istállófiú, hogy gondozza a lovakat; az abrakoló parasztból abrakoló fiú, hogy hordja az abrakot a szérűkről a dézsákba. Az én apám, Szeverjan, kocsis volt, és noha nem tartozott a legelsőkhöz, mivel igen sokadmagával volt, azért mégis hatfogatút hajtott, és a cár átutazása alkalmával egy ízben a hetedik volt a sorban, amiért egy régi kék bankót kapott jutalmul. Anyám kicsiny gyermek koromban árván hagyott, és rá nem is emlékszem, mivelhogy *kiimádkozott fia* voltam; ugyanis sokáig nem volt gyermeke, és folyton könyörgött értem Istenhez: és ahogy kiimádkozott és megszült, nyomban meg is halt. Mert én szokatlanul nagy fejjel jöttem a világra, amiért is nem Ivan Fljaginnak, hanem egyszerűen Golovannak, azaz Nagyfejűnek neveztek. Apámmal a kocsisudvaron éltem, és minden időmet az istállóban töltöttem, itt sajátítottam el az állat ismeretének titkát, és azt mondhatom, őszintén megszerettem a lovat, mivel már kicsiny koromban négykézláb mászkáltam a lovak lába között, anélkül, hogy kárt tettek volna bennem, és amikor felnőttem, még jobban összebarátkoztam velük. A ménés külön volt nálunk, és külön az istállók is, és nekünk, kocsisoknak, nem volt dolgunk a ménéssel, csak megkaptuk onnan a csikókat, amelyeket aztán be kellett tanítanunk. Minden kocsisnak a fullajtárjával volt hat lova, és mind más fajta: vjatkaiak, kazanyiak, bityukiak, kalmükök, doniak; valamennyi idegenből hozott ló, melyeket a vásárokon vettek; azonfelül persze még több volt a sajátunk, a ménésből való, ezekre azonban kár is szót vesztegetni, mivel a ménésbeli lovak békések és nem indulatos természetűek, élénk fantáziájuk sincs, de ezek a vadak szörnyű állatok voltak. A gróf olykor csapatostul vásárolta őket, ménésével, olcsón, nyolc-tíz rubelért, és ahogy hazahajtuk őket, nyomban elkezdjük iskoláztatni. Szörnyen ellenkeznek. Olykor a fele is belepusztul, de csak nem hagyja magát megszelídíteni; ott állnak az udvaron, és folyton csak bámulnak, és még a faltól is visszahőkölnek, s egyre az égre sandítanak, akár a madarak. Egyenesen szánalom fogja el az embert, ha ránéz egyikre-másikra, mert hiszen látja, hogy szeretne elröpülni a kedves állat, de hát nincsen szárnya... És eleinte semmi pénzért nem enne zabot a jászolból, és vizet sem inna, és egyre csak kínlódik, kínlódik, míg végül tönkremegy és elhull. Ez a veszteség olykor több mint a fele a vásárolt állatoknak, és különösen a kirgiz lovak pusztulnak. Szörnyen szeretik a sztyeppi szabadságot. Azok közül pedig, amelyek életben maradnak, a betörés során nem keveset vernek sántára,

mivelhogy vadságuk egyetlen ellenszere a szigorúság. De amelyik mindezt a nevelést és tanítást kiállja, azokból olyan válogatott fajta lesz, hogy a ménes egyetlenegy lovát sem lehet összehasonlítani velük, kitűnő hátszló-tulajdonságaikat illetően.

Apám, Szeverjan Ivanics, egy ilyen kirgiz hatos fogatot hajtott, és mikor felserdültem, melléadtak fullajtárnak. Szilaj állatok voltak, nem olyanok, mint a mai lovasságiak, amelyeket a tisztek számára szemelnek ki. Mi az ilyeneket egyszerűen gebének neveztük, mivel semmi élvezet nem volt lovagolni rajtuk, hiszen még a tiszteket is megtűrték; emezek persze szörnyen vadak voltak, mint megannyi áspiskígyó és baziliszkusz, és egy tömegben micsoda látvány volt csak a pofájuk vagy a vicsorgó fogaik, meg a lábuk vagy akár a sörényük... nos, egyszóval, borzalom! A fáradságot nem ismerték; olykor nemcsak nyolcvan, hanem száz meg százötven mérföldet is megtettek a falunktól Orjolig és vissza, pihenő nélkül, és meg sem kottyant nekik. Ha egyszer nekifeküdtek, csak arra kellett vigyázni, hogy túl ne száguldjanak a célon. Én abban az időben, amikor felültem a felnyergelt fullajtárlóra, még csak tizenegyedik évemben jártam, de a hangom már olyan volt, amint ezt az akkori szokás a nemes uraságok fullajtárjaitól megkövetelte: igen átható, csengő és olyan kitartó, hogy ha egyszer rázendítettem a „dddd-i-i-t-t-i-o-o”-ra, fél óráig is csengett; testben azonban még nem voltam erős, úgyhogy hosszú utakat nem tudtam megtenni lóháton, ezért rányergeltek a lóra, vagyis odaszíjaztak a nyereghez meg a hevederekhez, és úgy csinálták, hogy nem eshettem le. Halálra rázódik az ember, és nemegyszer elveszíti az eszméletét, de azért tovább nyargal ugyanabban a helyzetben, míg végül elunja a rázkódást, és megint magához tér. Nem könnyű mesterség; útközben többször is előfordul ilyen változás: hol elbágyad az ember, hol magához tér, odahaza pedig szinte holtan vágják le a nyeregből, lefektetik, és tormát szagoltatnak vele; később aztán megszoktam, és rá sem hederítettem. Az is megesett, hogy útközben jól ráhúzott az ember az ostorral valamilyen szembejövő paraszt ingére. Ezt a fullajtárvirtust jól ismerték. Hát egyszer vendégségbe mentünk a gróf úrral. Pompás nyári idő volt, a gróf kutyájával ült a nyitott hintóban, apám hajtotta a négyes fogatot, én meg elől kurjongatok. Egy helyen az út letér az országútról, és egy külön mellékút vezet a mintegy tizenöt mérföldnyire levő kolostorhoz, melyet P... pusztának neveznek. Ezt az utacskát a barátok jól karbantartották, hogy minél csábítóbb legyen betérni hozzájuk; az állami út ezzel szemben piszkos, és benőtték a fűzfabokrok, néhol görcsös gyökerek meredeznek; a barátoknak a pusztára vezető útja pedig szép tiszta, fel van söpörve, rendben tartva, kétoldalt nyírfacsemeték szegélyezik, és ezek a nyírek oly szép zöldek, és olyan illatot árasztanak... s a távolban a vég nélküli földek... Egyszóval olyan szép, hogy láttára az ember legszívesebben hangosan felujjongana, ok nélkül kiabálni azonban nem szabad. Így hát türtőztetem magam, és nyargalok tovább; három vagy négy mérföldnyire a kolostortól azonban az út hirtelen lejténi kezd, és egyszerre csak egy kicsiny pontot pillantottam meg elől... valami kúszik az úton, mint a sündisznó. Megörültem az alkalomnak, és teli torokból rázendítettem: „dddd-i-i-i-t-t-t-i-o-o” - és jó mérföldig csengett a kiáltásom, és annyira nekihevültem, hogy amint előzni kezdtük a kétfogatú szekeret, amelynek a kiáltásom szólt, még fel is ágaskodtam a kengyelben, és látom: egy ember hever a széna tetején, sütteti magát a drága napocskával, fúvatja magát a friss szellővel, és semmitől sem tartva, nagy gyönyörűségében az igazak álmát alussza, oly édesdeden, hogy a hasán fekszik, és még a két karját is széttárja, mintha át akarná ölelni a kocsit. Látom, hogy ez bizony nemigen fog letérni, ezért oldalt kanyarodtam, de amikor egy vonalba értem vele, a nyeregből felemelkedve, először rávicsorítottam a fogamat, aztán teljes erőmből a hátára húztam az ostorral. Akkor hirtelen nekiiramodnak a lovak a lejtőn, ő meg hirtelen felugrik: kis öregember, fején a szolgálóbarát-sipka, mint amilyent én viselek most, és az arca olyan sírós, mint valami vénasszonyé, halálra rémült, csorog a könnye, és úgy fickándozik a szénán, mint sügér a serpenyőben; álmos szemmel bizonyára nem látta, hol a szekér széle, hirtelen lebukfencezik a kerekek alá, és ott csúszik a porban... lába beleakad a gyeplősárakba... Én és

az apám, sőt maga a gróf is eleinte mulatságosnak találta az egészet, ahogy lebukfencezett, de egyszerre csak látom, hogy a lovak lent a hídnál beleakadnak a kerékkel a kerékvetőbe, és megállnak, az öreg pedig nem kel fel, és meg sem mozdul... Közelebb érve látom, hogy egészen szürke a portól, és arcán még az orra sem látszik, csupán egy nyílás, amelyből folyik a vér... A gróf megállította a hintót, leszállt, megnézte, és így szólt: „Meghalt.” Megfenyegetett, hogy odahaza jól elveret, aztán kiadta a parancsot, hogy hajtsunk gyorsabban a kolostorba. Onnan embereket küldtek a hídra, a gróf pedig megbeszélte a dolgot az apáttal, és ősszel egy fuvar zab, liszt, szárított kárász ment tőlünk ajándékba; nekem pedig a kolostor fészere mögött az apám kiporolta az irhámot, de nem amúgy istenigazában, mivel kötelességem folytán nyomban megint lóra kellett ülnöm. Ezzel be is fejeződött az ügy, ugyanakkor éjjel azonban megjelenik álmomban a barát, akit megütöttem az ostorral, és megint rí, mint valami fehérchseléd. Mondom neki:

- Mit akarsz tőlem? Hordd el magad!

Ő pedig így felel:

- Elvetted az életemet, még mielőtt megbánhattam volna bűneimet.

- No, még csak ez hiányzott - feleltem. - Hát mit kezdjek most veled? Hisz nem szándékosan tettem. És most talán rosszabb a sorod? Meghaltál, és mindennek vége.

- Igaz, hogy vége - mondja -, ez valóban így van, és nagyon hálás vagyok neked érte. De most jövök az édesanyádtól, hogy megkérdezzelek, tudod-e, hogy te az ő *kiimádkozott fia* vagy?

- Hogyne - mondom -, hallottam róla. Fedoszja nagyanyám nemegyszer mesélte.

- De tudod-e azt is - mondja -, hogy te *elígért fiú* vagy?

- Hát ez meg micsoda?

- Csak annyi - mondja -, hogy elígértek az Istennek.

- És ugyan ki ígért el neki?

- Az anyád.

- Nos - mondtam -, akkor hadd jöjjön el ő maga, és mondja meg nekem. Te talán csak kitaláltad az egészet.

- Nem - mondja -, én nem találtam ki, viszont ő nem tud eljönni.

- Miért?

- Hát azért, mert nálunk egészen másképp van, mint nálatok a földön: nálunk nem tud mindenki beszélni és járkálni, hanem mindenki csak azt teszi, ami rendeltetett neki, de ha akarod - mondja -, bizonyosságul egy jelt adok neked.

- Akarom - feleltem -, de miféle jel lesz az?

- Az lesz a jel - mondja -, hogy sokszor fogsz a pusztulás szélén állani, de nem fogsz elveszni sosem, míg el nem jön az igazi pusztulásod órája: akkor aztán eszedbe jut anyád fogadalma, és beállsz szerzetesnek.

- Nagyszerű - feleltem. - Belenyugszom és megvárom.

Ezzel el is tűnt, én pedig felébredtem, és mindenről megfeledkeztem, s nem is sejtettem, hogy mindez a sok baj azon nyomban meg is kezdődik. Kis idő múlva Voronyezsbe mentünk a gróffal és a grófnéval - egy új szent ereklyéhez vittük gyógyulásra a kis grófkisasszonyt, aki görbe lábú volt -, s útközben megálltunk a jeleci kerület Krutoje falujában, hogy megabra-

koljuk a lovakat; én megint elaludtam a jászol alatt, és látom, megint itt van az a kis szerzetes, akit én pusztítottam el, és így szól:

- Ide hallgass, Nagyfejű, sajnállak én téged, kéredzkej mielőbb az uraságtól a kolostorba, el fog engedni.

Így felelek:

- Ugyan már miért?

Ő meg azt mondja:

- No, figyeld meg, máskülönben mennyi baj zúdul majd rád.

Jól van, gondolom; hiszen kell valamit kárognod nekem, ha egyszer megöltelek - és ezzel fel is állok, apámmal együtt befogom a lovakat, és továbbindulunk. De volt ott egy igen meredek hegy, és az egyik oldalán szakadék, ahol már teméntelen sok ember elpusztult. Mondja is a gróf:

- Vigyázz, Nagyfejű, óvatos légy.

Én ilyesmiben ügyes voltam, és ámbár a hátsó lovak gyeplője, melyeken lefelé menet a legtöbb múlik, a kocsis kezében volt, mégis sokban segítségére lehettem apámnak. Ezek a lovak erősek és szívósak voltak: úgy tudtak lefelé ereszkedni, hogy egyszerűen leültek a földre a farukkal. De volt közöttük egy hitvány dög a „csillagvizsgáló”, ahogy mi neveztük: amint a gyeplőszárat kissé erősebben meghúzták, nyomban felvágja a fejét, és ördög tudja, miért, az égre bámul. Az ilyen csillagvizsgálóknál nincs rosszabb, és különösen mint rudas a legveszélyesebb; a fullajtárnak mindig figyelnie kell az ilyen szokású lóra, mivel nem látja, hova rakja a lábát, és még belezuhanhat valamibe. Mindezt a mi csillagvizsgálónkról természetesen tudtam, és mindig segítettem apámnak: a nyergest és az ostorhegyest a bal könyökökre csavart gyeplőszárossal visszatartom, és úgy terelem, hogy a farukkal szorosán a rudasok pofája elé kerüljenek, és a rúd a faruk közé; az ostor pedig a kezem ügyében, a csillagvizsgáló szeme előtt, és mihelyt látom, hogy megint az égbe tör, tüstént az orrára húzok - az meg nyomban lecsüggeszti a pofáját, és pompásan megyünk tovább. Így történt most is: lefelé ereszkedünk a kocsival, én megfordulok a rúd előtt, és ostorozom a csillagvizsgálót, mikor egyszerre csak látom, hogy nem érzi sem az apám gyeplőjét, sem az én ostoromat - szája csupa vér a zablától, szeme kidülled, és hirtelen valami csikorgást meg reccsenést hallok hátul, s az egész kocsi előrelődul... Eltört a fék. Odakiáltok az apámnak. „Állj, állj!” És ő is ordítja: „Állj! állj!” De mit is lehet csinálni, amikor mind a hat ló eszeveszetten száguldott, mint a vak, s egyszerre csak megvillant valami a szemem előtt, és látom: apám leröpült a bakról... elszakadt a gyeplő... Előttünk pedig a borzalmas szakadék... Nem tudom, az uraságokat sajnáltam-e meg vagy magamat, de az elkerülhetetlen pusztulás láttán a nyergesről hirtelen rávettem magam a kocsirúdra, és ott csüngtem a végén... Azt sem tudom, milyen nehéz lehettem akkortájt, de a rúd hegyét nagy súllyal nyomtam lefelé, s annyira fojtogattam a rudasokat, hogy azok hörögni kezdtek... és látom, az én első lovaim már sehol sincsenek, mintha levágták volna őket, én pedig közvetlenül a szakadék fölött lógok, és a hintó áll, s a hátsó lovakra támaszkodik, amelyeket én fojtogatok a rúddal.

Csak akkor eszméltem fel és rémültem meg, eleresztettem a rudat, és leröpültem, s többre már nem emlékszem. Azt sem tudom, mennyi idő múlva ocsúdtam fel, csak látom, hogy valami faházban vagyok, és egy jól megtermett paraszt így szól hozzám:

- Nos, hát élsz, legényke?

Azt mondom:

- Úgy látszik, élek.

- Emlékszel-e - mondja -, mi történt veled?

Kezdem visszaemlékezni, és eszembe jutott, hogyan ragadtak el a lovak, hogyan ugrottam rá a rúd végére, és csüngtem a szakadék fölött; de hogy aztán mi történt - azt nem tudtam.

A paraszt mosolyog.

- Hát hogy is tudhatnád - mondja. - A szakadékba még az első lovaidd sem jutottak le elevenen, halálra zúzták magukat, téged azonban szinte valami ismeretlen erő mentett meg: egy agyarakásra zuhantál, elestél, és mint valami szántalpon, úgy csúsztál le rajta. Azt hittük, egészen meghaltál, de egyszerre csak látjuk: lélegzel, csak a nagy légnyomás akasztotta el a lélegzeted. Nosza - mondja -, ha tudsz, kelj fel, és siess a védőszentedhez; a gróf pénzt hagyott hátra, hogy ha meghalsz, temessünk el, ha pedig életben maradsz, vigyünk hozzá Voronyezsbe.

El is indultam, de egész úton egyetlen szót sem szoltam, csak hallgattam, amint a paraszt, aki a kocsit hajtotta, egyre a bárinyát játszotta a harmonikáján.

Ahogy Voronyezsbe értünk, a gróf szállására hívatott, és így szólt a grófnéhez:

- Látod, kedves grófné, ennek a gyerekek köszönhetjük az életünket.

A grófné csak bólintott rá, a gróf pedig így folytatja:

- Kérj tőlem, amit akarsz, Nagyfejű, mindent megteszek neked.

Azt mondom:

- Nem tudom, mit kérjek!

A gróf meg így szól:

- Hát mit kívánnál?

Gondolkoztam, gondolkoztam, aztán kiböktem:

- Harmonikát.

Felkacag a gróf, és azt mondja:

- Na, te igazán tökfilkó vagy, de ez más lapra tartozik, ha majd eljön az ideje, én magam emlékezem meg rólad. A harmonikát azonban - mondja - vegyék meg neki rögtön.

A lakáj elment a boltba, és hozott nekem egy harmonikát az istállóba.

- Nesze - mondja -, játsszál rajta.

Fogtam, és elkezdtem játszani rajta, de látom, hogy semmit sem értek hozzá, hát mindjárt el is dobtam; másnap aztán a zarándoknők ellopták a fészerből.

Ki kellett volna használnom a gróf kegyes hangulatát és nyomban megkérnem, hogy engedjen a kolostorba, amint a szerzetes tanácsolta; magam sem tudom, miért kértem egy harmonikát, és utasítottam el magamtól legelső hivatásomat. Attól kezdve egyik viszontagság a másik után ért, mind többet szenvedtem, de sosem pusztultam el, míg végül a szerzetes által a látomás során megjövendöltek be nem teljesedtek a való életben, büntetésül hitetlenségemért.

A jótétemény után, mely az uraság részéről jutott nekem, alighogy hazatértünk a Voronyezsben vásárolt új hatos fogaton, otthon az istállóban egy pár bóbítás galambot szereztem magamnak egy kis polcra - hímet a párjával. A hím tollazata arany színű volt, a nőtényé pedig fehér, és olyan piros a lábcskája, hogy csodaszép!... Nagyon tetszettek nekem. Különösen, amikor éjszaka turbékolt a hím, hát olyan kellemes volt hallgatni, nappal pedig a lovak között röpködnek, beletelepszene a jászlakba, csipegetik a szemeket, és csókolóznak... Szívderítő látvány ez egy fiatal gyerekeknek.

És a csókolózás után jöttek a kicsinyek: kiköltenek egy párat, ezek felnőnek, ők megint csókolóznak egyre-másra, megint ráülnek a tojásokra, és kiköltenek még néhányat... Aprócska galambfiókák, tolluk még nincsen, és olyan sárgák, akár a kicsiny magocskák a fűben, amelyet papsajtmályvának neveznek, az orruk meg nem marad el a cserkesz hercegeketől, jókora... Nézegetni kezdtem a galambfiókákat, és hogy össze ne nyomjam őket, az egyiket megfogtam a csőröcskéjénél, és néztem, néztem, és alig tudtam betelni a nézésével, olyan zsenge jószág volt, a galamb azonban folyton ki akarta kapni a kezemből. Vele is elmulattam - folyton a fiókáival ingereltem; de aztán, ahogy kezdtem visszatenni a kis apróságot a fészekbe, hát látom: nem lélegzik. Micsoda bosszúság! Melengtettem a markomban, leheltem rá, mindenáron fel akartam éleszteni - de hiába: elpusztult, vége! Megdühödtem, fogtam és kihajítottam az ablakon. Na, sebj: a másik ott maradt a fészekben, ezt a döglöttet azonban felkapta egy fehér macska - isten tudja, honnan termett elő hirtelen -, és elinalt vele. Még jól meg is jegyeztem ezt a macskát: tiszta fehér, a homlokán meg fekete foltocska, mint valami sapka. Nos, gondolom magamban, vigyen el az ördög, fald fel a döglött galambot. Éjjel azonban hirtelen arra riadok fel, hogy az ágyam fölötti polcon a hímgalamb bőszen viaskodik valakivel. Felugrom és odapillantok: az éjszaka holdfényes, és látom, hogy megint az a macska hurcolja most már a második, az élő galambfiókát.

No, gondolom, ezt már nem hagyom. Utánahajítottam az egyik csizmámat, de elhibáztam - úgyhogy elvitte a galambfiókát, és nyilván felfalta valahol. Elárvultak az én galambocskáim, de nem sokáig bánkódtak: megint csókolózni kezdtek, és megint lett egy pár fióka, de az átkozott macska is ott volt... Ördög tudja, hogyan leste ki, de egyszer csak látom, hogy fényes nappal megint hurcol egy fiókát, olyan ügyesen, hogy utána sem tudtam hajítani semmit. Ekkor aztán elhatároztam, hogy móresre tanítom a macskát, és olyan csapdát helyeztem el az ablakban, hogy alig dugta oda a pofáját éjszaka, azon nyomban becsípte, és ott ül és nyivákol panaszosan. Tüstént kivettem a csapdából, pofáját és mellső lábait beledugtam a csizmaszárba, hogy ne tudjon karmolni, a hátsó lábcskáit pedig, a farkával együtt kesztyűs bal kezembe fogtam, leakasztottam az ostort a falról, és az ágyamon puhítani kezdtem. Rámérhettem, úgy hiszem, vagy százötven csapást is, teljes erőmből, úgyhogy még a ficánkolást is abba hagyta. Akkor kihúztam a csizmából, és azon tűnődtem, megdöglött-e vagy nem? Na, mindjárt kipróbálom, eleven-e vagy holt. És ezzel a küszöbre tettem, s a fejszével leszelttem a farkát. Felnyávogott erre, egész testében összerezett, megfordult maga körül vagy tízszer - s aztán elszárgult.

Jól van, gondolom, te se jössz többet az én galambjaimért; és hogy még jobban megrémüljön, a levágott farkát odaszegeztem az ablakom fölé, kívülről, és nagyon meg voltam elégedve művemmel. De egy óra múlva beront a grófné szobalánya, aki világeletemben sosem volt nálunk az istállóban, napernyőt szorongat a feje fölött, és így rikoltozik:

- Aha, aha! Megvagy! Megvagy!

Azt mondom:

- Mi az?

- Te csonkítottad meg Zozinykát? - kérdi. - Valld be: hisz a te ablakod fölött van kiszegezve a farkincája!

Azt mondom:

- Na és mit számít, hogy ki van szögezve?

- Hát hogy merészeltél ilyesmit tenni?

- Hát ő meg hogy merte felfalni az én galambjaimat?

- Számítanak is a te galambjaid!

- A macska se rangos úri dáma - mondom én.

Serdülőkorral értettem már a káromkodáshoz is.

- Fontos is egy ilyen macska - mondom.

Az az ugribugri meg pöröl:

- Hogy merészelsz így beszélni: hát nem tudod, hogy az én macskám, és maga a grófnő is simogatni szokta - és ezzel kacsójával arcon legyint; én meg, mivel gyermekkoromtól fogva hirtelen kezű voltam, nem sokat teketóriáztam, hanem felkaptam az ajtó mellől a mocskos seprűt, és végigvertem vele a derekán...

Uram isten, micsoda ribillió támadt! Bevittek az irodába a német intézőhöz, hogy ítélkezzen felettem, és ő úgy ítélte, hogy alaposan náspángoljanak el, aztán pedig kergessenek ki az istállóból, az angolkertbe, kavicsot aprítani kalapáccsal az ösvényekre... Szörnyű kegyetlenül eldöngettek, fel sem tudtam kelni, úgy vittek gyékényen az apámhoz; mindezt még elviseltem volna, de a másik büntetést, hogy térden állva követ törjek... ez annyira gyötört, hogy csak azon járt az eszem, miként segíthetnék magamon, és elhatároztam: véget vetek az életemnek. Szereztem egy erős cukorspárgát - egy kis inasgyerektől kunyeráltam ki -, este megfürödtem, aztán kimentem a szérú mögötti nyárfaligetbe, letérdepeltem, imát mondtam minden keresztényért, egy ághoz kötöztem a zsinórt, hurkot húztam, és beledugtam a fejem. Már csak az volt hátra, hogy leugorjam, és az egész nem tartott volna sokáig... Véghez is vittem volna mindezt igen egyszerűen, de alighogy lendületet veszek, és leugrom az ágról, s a levegőben csüngök - hát látom, hogy már a földön fekszem, előttem pedig egy cigány áll, késsel a kezében, és nevet: hófehér a foga, és csak úgy vakít éjnek idején a fekete pofájában.

- Mi az, te ágrólszakadt - mondja -, mit művelsz?

- Hát neked mi közöd hozzá?

- Tán rosszul megy a sorod? - faggat tovább.

- Láthatod, hogy nem valami mézédés - mondom.

- Hát akkor minek akasztod fel magad tulajdon kezeddél - mondja -, állj be közénk, s akkor talán másképp kerülsz kötélre.

- Hát ti kik vagytok, és mi a mesterségetek? Tolvajok vagytok, ugye?

- Azok: tolvajok és zsiványok.

- Úgy - mondom -, no lám, aztán olykor tán még agyon is ütitek az embert?

- Megesik - mondja -, hogy ezt is megtesszük.

Gondolkoztam, gondolkoztam, hogy mitévő legyek: odahaza holnap és azután megint ugyanaz vár rám, térdepelhetek az úton, és pötty! pötty! - apríthatom a köveket a kalapáccsal, megdagadt pedig már a térdem, és a fülemben egyre ott csengett a többiek gúnyolódása, hogy a cudar német egy macskafarkért egy egész kőhegy felapítására ítelt. És csúfolódnak: „És még megmentőnek neveznek: megmentetted az uraságok életét.” Hát elfogyott a béketúrém, és fontolóra vettem mindezt - ha nem kötöm fel magam, akkor vissza kell ténnem ugyanoda -, legyintettem egyet, sírva fakadtam, és beálltam a rablók közé.

4

A ravasz cigány azonban magamhoz sem engedett térni, és így szólt: - Hogy elhiggyem neked, hogy nem mégy vissza, nyomban köss el egy pár lovat az uraság istállójából, de a legjobb lovakat válaszd, hogy reggelre messzire járassunk velük.

Én bűnnek eresztettem a fejem: szörnyen nem szívesen mentem lopni, de ha az ember már á-t mondott, mondjon b-t is. És mivel pompásan ismertem a járást az istállóban, minden nehézség nélkül kivezettem a szérűre két szilaj lovat, amelyek nem ismerték a fáradtságot. A cigány pedig nyomban előhúzott a zsebéből két sor zsinórra fűzött farkasfogot, mindegyik lónak a nyakába akasztott egyet, aztán felültünk és elindultunk. A lovak megéreztek testükön a farkascsontot, és úgy száguldottak, hogy szóval el sem lehet mondani, és reggel már százversztányira voltunk, Karacsov városánál. Itt nyomban eladtuk a lovakat egy udvarosnak, felvettük a pénzt, és lementünk a folyócskára osztzkodni. A lovakért háromszáz rubelt kaptunk, persze akkori pénzben, ezüstbankókban, a cigány meg odaad nekem egy árva ezüstrubelt, és azt mondja:

- Itt a részed.

Ezt sérelmesnek találtam.

- Hogyan - mondom -, hiszen én loptam a lovakat, és sokkal nagyobb bajba keveredhettem volna miattuk tenálad, hát miért olyan kicsiny a részem?

- Azért - feleli -, mert csak ekkorára nőtt meg.

- Badarság - mondom -, miért veszel magadnak annyit?

- Hát azért - feleli -, mivel én mester vagyok, te meg csak tanítvány.

- Miféle tanítvány - mondom -, hazugság minden szavad!

Szó szót követett, és alaposan leszidtuk egymást. Végül pedig azt mondom:

- Nem megyek veled tovább, mert te gazember vagy.

Erre azt feleli:

- Akkor hordd el magad, testvér, Krisztus szerelméért, mivelhogy nincs szabadságlevelled, és még bajt hozhatsz rám.

Így hát szétváltunk, és én elmentem a bíróhoz, hogy jelentkezzem mint szökevény, de alighogy elmeséltem az egész történetemet az írnokának, ez így szól hozzám:

- Ostoba vagy te, nagy ostoba! Minek neked jelentkezni?! Van tíz rubeled?

- Nincsen - mondom -, csak egy ezüstrubelem van, de tíz nincsen.

- Na, talán akad nálad még valami, ezüstkereszt a nyakadon; hát ez mi itt a füledben: fülbevaló?

- Az - mondom -, fülbevaló.

- Ezüst?

- Az, ezüst mondom -, és keresztet is van Mitrofantól, szintén ezüst.

- No, vedd csak le hamar mind a kettőt - mondja -, és add ide nekem, én meg kiállítok neked egy elbocsátási jegyet. Ezzel elmegy Nyikolajevbe, ott sok munkásra van szükség, és tőlünk rengeteg csavargó szökik át.

Odaadtam neki a rubelt, a keresztet és a fülbevalót is, ő meg kiállította az írást, ráütötte a bíró pecsétjét, és azt mondja:

- Ezért a pecsétért még külön kellene fizetned, mivel így számítom a többinél is mind, de sajnálom a szegénységedet, és nem akarom, hogy az általam kiállított okmány ne legyen tökéletes. Most eredj - mondja -, és akinek még szüksége van ilyenre, küldd hozzám.

- Jól van - gondolom -, szép kis jótévő! Leveszi a nyakáról a keresztet, aztán megsajnál. - Nem küldtem hozzá senkit, hanem csak mentem, Krisztus nevében, egy árva rézgaras nélkül.

Megérkeztem a városba, és kimegyek a vásártérre, hogy elszegődjek. Igen kevesen ajánlkoztunk - mindössze hárman, és azok is bizonyára ugyanolyanok, mint én, félig csavargók; viszont munkáskezet sokan kerestek, valósággal kapkodtak utánunk, és ide-oda ráncigáltak. Énrám egy úr rontott, hatalmas-óriási, jóval nagyobb nálam, rögtön eltaszított mindenkit tőlem, megragadta a kezem, és magával vonszolt; s miközben vezet, öklével vagdalkozik jobbra-balra, és éktelenül káromkodik, közben pedig könny ül a szemében. Elvezetett egy házikóhoz, mely valahogy sebtében volt összetákolva, és így szól hozzám:

- Mondd meg az igazat: ugye szökevény vagy?

Azt mondom:

- Az vagyok.

- Tolvaj vagy gyilkos - kérdi -, vagy egyszerűen csavargó?

Felelem:

- Minek vallat engem?

- Hogy jobban tudjam, milyen mesterségre vagy alkalmas.

Elmeséltem neki mindazt, amiért megszöktem, mire hirtelen a nyakamba borul, megcsókol, és így szól:

- Épp ilyen kell nekem, épp ilyen kell nekem! Ha igaz - mondja -, hogy megsajnálta a galambfiókákat, akkor gondozhatod a gyermekemet is: felfogadlak pesztonkának.

Elhültem.

- Hogyhogy pesztonkának? - kérdem. - Erre a feladatra egyáltalán nem vagyok alkalmas.

- Nem baj - mondja -, nem számít: látom, hogy jó pesztonka lehet belőled; mert hát nagy bajban vagyok, mivel a feleségem bánatában elszökött egy méneskari tiszttel, és rám hagyott egy szopós leánykát, nekem pedig nincs időm, és nincs mivel táplálnom, ezért te fogod fölnevelni, és én két ezüstrubel bért fizetek ezért neked havonta.

- Engedelmet - felelem -, nem azon a két rubelen múlik, de hogy tudok én megbirkózni ilyen feladattal?

- Nem számít - mondja -, hisz orosz vagy, ugye? Az orosz ember mindennel megbirkózik.

- Igen, orosz vagyok ugyan, de férfi, és egyáltalán nem vagyok megáldva azzal, amivel egy szopós csecsemőt táplálnak.

- Ami ezt illeti - mondja -, segítségül veszek neked a zsidótól egy kecskét: azt megfejed, és a tejjével táplálsz a lánykámat.

Elgondolkoztam.

- Persze, miért ne lehetne kecsketejen felnevelni egy gyermeket, de mégis azt hiszem, nő alkalmasabb lenne erre a munkára.

- Nem - feleli -, asszonyokról inkább ne is beszélj nekem: miattuk támad minden baj, és aztán honnan is vegyem őket; de ha nem vagy hajlandó dajkálni a gyermekemet, akkor mindjárt hívom a kozákokat, megkötöztetlek, és a rendőrségre vitetlek, onnan pedig hazasuppolnak. Válassz tehát, mi a jobb: kavicsot törni a grófod kertjében, vagy pedig az én gyermekemet nevelni?

Elgondolkoztam: nem, vissza nem megyek, így hát ráálltam, hogy ott maradok pesztonkának. Még aznap vettünk a zsidónál egy fehér kecskét, gödölyéstül. A gödölyét levágtam, és a gazdámmal megettük metélt tésztával, a kecskét pedig megfejtem, és a tejjével táplálni kezdtem a gyermeket. A gyermek kicsiny volt és olyan rút, szálnas: folyton csak csipog. A gazdám, az apja, hivatalnokember volt, lengyel származású és nagy léhűtő: sosem ült otthon, hol ehhez, hol ahhoz a komájához szaladt át kártyázni, én pedig egyedül maradtam növendékemmel, a kis lánykával, és hamarosan roppantul hozzászoktam, mivel tűrhetetlenül unalmas volt az élet, és a nagy semmittevésben folyton vele foglalkoztam. Hol a teknőbe tettem, és alaposan megmosdattam, ha meg a bőröcskéjén kiütés mutatkozott valahol, nyomban behintettem liszttel; vagy a haját fésülgettem, vagy a térdemen ringattam, vagy pedig, ha odahaza már nagyon untam magam, az ingembe dugtam a lánykát, és kimentem vele az öbölbe, ruhát öblögetni - a kecske is hozzánk szokott, és olykor velünk jött sétálni. Így éltem egészen a következő nyárig, és a gyermek szépen fejlődött, és már állni próbált, de észrevettem, hogy a lábacska görbe, mint a kerék. Megmutattam a gazdámnak, az azonban nem törődött vele, és csak ennyit mondott:

- Mit tehetek én róla? Vidd el az orvoshoz, és mutasd meg: hadd nézze meg.

Elvittem tehát, és az orvos azt mondja:

- Angolkór, homokba kell ültetni.

Így is tettem: kikerestem az öböl partján egy homokos helyecskét, és ha szép, meleg idő van, fogom a kecskét, a kislányt, és kivonulok velük oda. Kikotorom a langyos homokot, és derékig beásom a kislányt, adok neki néhány pálcikát meg kavicsot, hogy játsszon velük, és a kecskénk körülöttünk sétál, és tépegeti a fűvet, én meg ülök, ülök, két kezemmel átfonva a térdem, elszunnyadok és alszom.

Jó néhány napot töltöttünk el így hármásban, és ez volt a legjobb az unalom ellen, mivel az unalom, ismétlem, rettenetes valami; ráadásul még azon a tavaszon, amikor a lánykát beásogattam a homokba, és az öböl partján szunyókáltam, mindenféle zagyva álmod láttam. Elalszom, a víz meg zúg, s a sztyeppről meleg szél csapja meg az arcom, s vele együtt mintha valami varázslatos lebegne felém, és szörnyű látomás tör rám: sztyeppét, lovakat látok, és mintha szólítana, csalogatna valaki, még a nevemet is hallom, amint kiáltja: „Ivan! Ivan! jöjj,

Ivan testvér!” Felriadok, megrázkódom és kiköpök: pfuj, hogy nem pusztultok mindjárt, minek szólongattok engem! Körülpillantok: sivár unalom; a kecske már messze jár, kószál, tépegeti a füvet, a gyermek még a homokba ásva üldögél, és semmi más... Uh, micsoda unalom! Pusztaság, nap meg öböl - megint elalszom, és ez a fuvallat megint megcsapja a lelkem, és egy hang kiált: „Ivan! menjünk, Ivan testvér!” Elkáromkodom magam, és mondom: „Mutasd meg hát magad, az ördögbe is, kiféle vagy, hogy így szólítasz engem?” És ahogy egyszer így bosszankodom és ülök, s félálomban átnézek az öblön a pusztára, amott könnyű felhő kerekedik, és egyenesen felém lebeg. Gondolom: hő-hő, hová tartasz, te ostoba, még megáztatsz! De egyszerre csak látom, hogy az a nőies arcú barát áll fölöttem, akit már régen, fullajtár koromban agyonsújtottam az ostorommal. Mondom neki: „Hess! Hordd el magad!” Ő meg nyájasan szól hozzám, csengő hangon: „Menjünk, Ivan testvér, menjünk! Még sokat kell szenvedned, de végül mégis oda jutsz.” Lepocskondiáztam álmomban, és mondom neki: „Ugyan hová menjek veled, és hová kell eljutnom?” Ekkor hirtelen megint felhővé változott, és rajta keresztül magam sem tudom, mi minden bukkan fel előttem: puszta, emberek, vad szaracénok, amilyenek csak a mesében fordulnak elő: nagy, bolyhos sapkában és nyilakkal, szörnyen vad paripán. És e látvánnyal együtt gágogást, nyerítést, vad kacajt hallok, majd hirtelen forgószerűen kavarja fel a homokot, és nem látszik már semmi, csupán egy harang cseng finoman, halkán valahol, és egy csúcson bíborvörös pírban fürdő, nagy fehér kolostor tűnik fel, falain szárnyas angyalok járnak-kelnek aranylándzsával, körös-körül pedig tenger, és ha az egyik angyal lándzsájával ráüt pajzsára, az egész kolostor körül nyomban hullámvázba csap a tenger, és a feneketlen mélységből rémítő hangok jajdulnak fel: „Szent!”

„Nos - gondolom -, már megint a szerzetességről van szó!” És bosszúsan felébredek, s álmélkodva látom, hogy a kisasszonykám mellett valaki térdepel a homokban, az arca szelíd, és patakokban ömlik a könnye.

Sokáig néztem, mivel egyre az járt az eszemben: nem a látomás tart-e még? De azután látom, hogy nem tűnik el - hát felállok, odamegyek, és látom: egy hölgy az, aki kiásta a kislánykám a homokból, a karjára vette, csókolgatja és sír.

Megkérdezem:

- Mit akarsz?

Leborul előttem, keblére szorítja a gyermeket, és úgy suttozja:

- Ez az én gyermekem, az én lányom, az én lányom!

Azt mondom:

- No és aztán?

- Add ide nekem - mondja.

- Honnan veszed - felelem -, hogy odaadom?

- Hát nem esik meg rajta a szíved? - siránkozik. - Látod, hogy simul hozzám.

- Simulni simul, mivel ostoba gyermek, énhozzám is simul, de azért odaadni mégsem fogom.

- Miért nem?

- Azért, mert rám bízták, hogy vigyázzak rá; lám, velünk van a kecske is, és a gyermeket vissza kell vinnem az apjának.

Ekkor a hölgyecske sírva fakadt, és a kezét tördelte.

- Nos, jól van - mondja -, ha nem akarod ideadni a gyermeket, akkor legalább ne szólj a férjemnek, a te gazdádnak, hogy láttál engem, és holnap jöjj megint ide, ugyanerre a helyre a gyermekkel, hogy még dédelgethessem.

- Ez már más - mondom -, ezt megígérem, és meg is fogom tartani.

És úgy is lett: nem szóltam a gazdának semmit, reggel pedig fogtam a kecskét és a gyermeket, és megint kimentem az öbölhöz, a hölgy pedig már várt. Ott üldögélt a gödörben, de amint megpillantott, felugrott és rohant, sírt és nevetett, teletömte játékszerrel a gyermek kacsóját, és még a kecske nyakába is akasztott egy piros posztószalagon csüngő csengettyűt, nekem pedig pipát, egy zacskó dohányt és egy fésűt adott ajándékba.

- Szívd ezt a pipát, kérlek; én addig dajkálom a gyermeket.

És ekként folytak találkozásaink az öböl partján: a hölgy folyton a gyermeket becézi, én meg alszom, olykor pedig mesélni kezd... hogy annak idején erőszakkal adták férjhez a gazdámhoz... a gonosz mostohája műve volt... és hogy a férjét sehogy sem... tudta megszeretni. Ezt a másikat viszont... a méneskari tisztet... ezt bizony... szereti, és panaszkodik, hogy akarva, nem akarva... kitart mellette... Mivel a férjem - mondja -, mint magad is tudod, rendetlen életet él, emez a... hogyishívják... bajuszos meg, ördög tudja, olyan tiszta, és mindig öltözködik, és kímél, csakhogy - mondja - mégsem lehetek ezzel boldog, mivel sajnálom ezt a gyermeket. Most pedig - folytatja - ide érkeztünk vele, és egy bajtársánál lakunk, én azonban nagy félelemben élek, hogy a férjem meg ne tudja, és nemsokára elutazunk, és én megint szenvedni fogok a gyermek miatt.

- Nos, mit lehet itt tenni - mondom -, ha te semmibe véve a törvényt és a vallást, megszegted az esküdet, akkor meg is kell szenvedned érte.

A hölgy pedig megint sírva fakad, és nap nap után egyre keservesebben siránkozik, kínozza a panaszával, és egyszerre csak minden átmenet nélkül pénzt ígér. Végül, mikor utoljára jött el, búcsúzni, így szól:

- Ide hallgass, Ivan (már ismerte a nevem), ide hallgass, mit mondok neked: most ő is idejön.

Kérdem:

- Kicsoda?

Feleli:

- A méneskari tiszt.

Mondom:

- Mi közöm hozzá?

A hölgy pedig elmeséli, hogy az éjjel a tiszt teméntelen sok pénzt nyert kártyán, és, hogy neki örömet okozzon, ezer rubelt akar nekem ajándékozni, ha én odaadom neki a kislányt.

- Nos - mondom -, ebből ugyan semmi sem lesz.

- De miért, Ivan? Miért nem? - unszol. - Hát nem sajnálsz engem és a gyermekemet, hogy el kell válnunk?

- Sajnálom vagy nem sajnálom - mondom -, én ugyan nem adtam el még magam sem nagy pénzért, sem kicsiért, és nem is fogom eladni, és az ezrek csak maradjanak a tiszt úrnál, a lányod pedig nálam.

Sírva fakadt megint, én meg ezt mondom:

- Inkább ne sírj, hiszen nekem úgyis mindegy.

Mondja:

- Nincsen szíved, kőből vagy.

Én pedig feleltem:

- Egyáltalán nem vagyok kőből, hanem ugyanúgy, mint a többiek, csontból meg inakból, de kötelességtudó és hűséges ember vagyok: elszegődtem, hogy őrizni fogom a gyermeket, és vigyázok is rá.

Bizonygatni kezdi, hogy gondoljam meg: hisz magának a gyermeknek is jobb lesz nála!

- Ez megint nem az én dolgom - feleltem.

- Hát akkor megint el kell válnom a gyermekeimtől? - kiáltott fel.

- Hogyne - mondom -, ha te semmibe véve a törvényt és a vallást...

De még be sem fejeztem, amit mondani akartam, amikor látom, hogy egy karcsú ulánus közeledik felénk a sztyeppén. Abban az időben az ezredbeli tisztek még úgy jártak, ahogy illik, nyalkán, igazi katonai mundérban, nem úgy, mint a mostaniak, akik olyanok, akár az írkokok. Jön hát az ulánus, délcegen, csípőre tett kézzel, bő köpenye panyókára vetve... ereje ugyan nem sok lehet, de nyalka bizony... Nézem a vendéget, és azt gondolom: „Pompás lenne pusztá unalomból belekötni.” És elhatároztam, ha csak egy szót szól hozzám, nyomban durván legorombítom, és ha isten úgy adja, talán sikerül kedvemre összeverekednünk. Ez pompás lesz, gondolom elragadtatással, és már nem is hallom, mit suttog a hölgyecske könnyesen, én csak a mulatságot akarom.

5

Miután elhatároztam, hogy ilyen örömet szerzek magamnak, már csak azon tűnődtem, mivel ingerelhetném fel leginkább a tisztet annyira, hogy ő támadjon rám. És leültem, kivettem a zsebemből a fésűt, és úgy tettem, mintha a fejemet vakargatnám vele. Odaér a tiszt, és egyenesen a hölgyikéjéhez tart.

- Ta-ta-ta, ta-ta - pereg a szó az asszony szájáról: egyre csak arról hadar, hogy nem akarom odaadni a gyereket.

- Nem baj, lelkecském, nem baj: megtalálom én az ellenszert. Annyi pénzt szórunk eléje, hogy belekápázzik a szeme; és ha ez sem hat rá, akkor egyszerűen elveszük tőle a gyermeket - s ezzel hozzám lép, átnyújt egy halom bankót, és így szól:

- Ebben a csomagban kerek ezer rubel van. Add nekünk a gyermeket, fogd a pénzt, és menj isten hírével.

Én azonban szándékosan udvariatlanul fogadtam: nem feleltem mindjárt, hanem először lassan feltápászkodtam, azután övembe akasztottam a fésűt, megköszörültem a torkom, és így szóltam:

- Nem, nagyságos uram, ez a módszer nem hat rám - s ezzel kikaptam a kezéből a pénzt, ráköptem és elhajítottam, s így kiáltottam: - Feküdj! Fogd meg! Szedd fel!

Feldühödött, rákvörös lett, és nekem ugrott; nekem azonban - hiszen látják a testalkatomon - nem került nagy fáradságomba legyűrni egy ilyen egyenruhás tisztet; könnyedén megtaszítottam, és már kész is volt: elvágódott, ott kalimpált a sarkantyús lábával, a kardja meg félrecsúszott. Én mindjárt ráléptem, rátapostam a kardra, és ezt mondtam a tisztnek:

- Látod, így tiprom össze a bátorságod is.

De ha nem is volt valami nagy ereje, mégiscsak bátor tisztecske volt: látja, hogy a kardot már nem tudja elvenni tőlem, hát lecsatolja, és fürgén nekem esik apró ökleivel... Természetesen ezzel sem ért el semmit, mert minden ütése neki fáj, de megtetszett nekem, hogy olyan büszke és nemes jellemű: én nem fogadom el a pénzét, hát ő sem szedi fel.

Ahogy abbahagytuk a verekedést, odakiáltok neki:

- Szedd már fel a pénzt, nagyságos uram, elkel a postalovakra!

De képzeljétek csak: nem vette fel, hanem egyenesen a gyermekhez rohan, és megragadja; persze a kezét fogta meg, hát én is azon nyomban elkapom a másik kezét, és mondom:

- Nosza, húzd csak: meglátjuk, kinek jut a nagyobbik része.

Kiabál:

- Bitang, bitang, szörnyeteg! - és ezzel az arcomba köp, és elengedi a gyermeket, s már csak a hölgyikéjét próbálja elhúzni, az meg kétségbeesésében keservesen jajveszékkel, és ugyan megy utána, mert hiszen a tiszt erőszakkal cipeli magával, de folyton hátranéz, és a kezét nyújtja felém és a gyermek felé... És szinte látom és érzem, hogy kétfelé tépi magát elevenen, s az egyik rész vele tart, a másik a kisgyermekkel marad... És ugyanebben a pillanatban látom, hogy a város felől rohanva közeledik a gazdám, kezében pisztoly, szüntelenül lövöldöz és ordít:

- Fogd meg őket, Ivan! Fogd meg!

Hogyisne, gondolom magamban, éppen neked fogom meg őket! Hadd szeressék egymást! És máris utolértem a hölgyecskét az ulánussal, odaadom nekik a gyermeket, és mondom:

- Nesztek, itt a kis zsvány! Csak most már engem is vigyetek magatokkal - mondom -, mert különben a gazdám átad a törvénynek, mivelhogy hamis igazolványom van.

Mondja a hölgy:

- Jöjj velünk, Ivan, galambocskám, jöjj, velünk maradsz.

Így hát elináltunk, és magunkkal vittük a kislányt, az én kis neveltemet, a gazdámnak pedig ottmaradt a kecske meg a pénz meg az én igazolványom.

Egészen Penzáig a tarantasz bakján utaztam új gazdáimmal, ültem és töprengtem: helyesen tettem-e, hogy elvertem a tisztet. Hiszen esküt tett, és háború esetén karddal a kezében védi a hazát, és rangja folytán talán maga az uralkodó is azt mondja neki: „ön” - én meg, tökfilkó, hogy megsértettem!... És ahogy ezt meghánytam-vettem, máson kezdtem tűnődni: vajon hová vet most a sors? Penzában akkor éppen vásár volt, és az ulánus így szólt hozzám:

- Ide hallgass, Ivan, azt hiszem, te is tudod, hogy nem tarthatlak magamnál.

- Már miért nem?

- Azért - feleli -, mivel én szolgálatban állok, és neked nincsen szabadságleveled.

- Nem úgy - mondom -, volt énnekem szabadságlevelem, csak hogy hamis.

- No látod - feleli -, és most ez sincsen. Itt van kétszáz rubel az útra, és menj isten hírével, ahová kedved tartja.

Nekem azonban, bevallom, semmi kedvem sem volt bárhová is menni tőlük, mert szerettem a gyermeket, de mivelhogy nem volt mit tennem, mondom:

- Nos, akkor isten vele! Nagyon szépen köszönöm a jutalmat, de mondanék én valamit.

- No mi az? - kérdi.

- Hát az - felelem -, hogy bűnösnek érzem magam önnel szemben, mert verekedtem és legorombítottam.

Elneveti magát, és mondja:

- Ugyan, hadd el, az isten megáldjon, derék fickó vagy!

- Nem, kérem - felelem -, ez nem elég, hogy én derék fickó vagyok, ez nem maradhat ennyiben, mert furdalni fogja a lelkemet: ön a haza védelmezője, és talán maga az uralkodó is úgy szólítja, hogy „ön”.

- Ez igaz - mondja -: nekünk, mikor kineveznek, ez áll az írásban: „Kinevezzük *önt*, és megparancsoljuk, hogy tiszteljék és becsüljék *önt*.”

- No, már engedelmet - mondom -, ezt én nem tűrhetem tovább...

- Hát mit lehet itt tenni? - kérdi. - Hogy erősebb vagy nálam, és eldöngettél, azon bizony már nem lehet változtatni.

- Változtatni nem lehet - mondom -, de legalább a lelkiismeretem megnyugtatóására tessék néhányszor megütni engem, ahogy kedve tartja - és ezzel felfújom az arcomat.

- De hát miért? - mondja - miért ütnélek én meg?

- Csak úgy - feleltem -, a lelkiismeretem megnyugtatóására, hogy nem sértettem meg büntetlenül az uralkodó egyik tisztjét.

Elnevette magát, én pedig megint felfújtam az arcom, amennyire csak tudtam, és odaállok elébe.

Ő pedig kérdi:

- Miért fújod fel a képedet, és vágsz fíntorokat?

Felelem:

- Katona módra felkészülök, a reglama szerint: tessék pofon ütni mindkét felől - mondom, és megint felfújom az arcomat; ő azonban ütés helyett hirtelen hozzám ugrik, megcsókol, és így szól:

- Hagyd abba már, Krisztus szerelméért, Ivan, hagyd abba: nincs annyi pénz a világon, hogy én téged egyszer is megütnélek, csak eredj minél előbb, amíg Masenyka és a kislány nincs itthon, mert ők nagyon sírnának utánad.

- Á! - mondom - ez már más! Minek keserítenénk őket?

És ámbár nem akartam elmenni, nem volt mit tennem: gyorsan elindultam, búcsú nélkül, kiléptem a kapun, megálltam és tünődni kezdtem:

„Hová menjek most?” Hej, mennyi ideje már, hogy elszöktem az uraságtól, és azóta bolyongok, és sehol sem tudok megmelegedni... „Megelégeltem én már ezt! - gondolom - megyek a rendőrségre, és feladom magam, csakhogy - gondolom - az a baj megint, hogy most

penzemet van, és a rendőrségen elszedik; hadd költsék el legalább valamit belőle, legalább megteázom egy kocsmában, és perecet eszek hozzá, kedvemre.” És elmentem a vásárra, betértem egy kocsmába, teát rendeltem perccel, és sokáig ittam, azután, mikor láttam, hogy itt nem maradhatok tovább, elindultam, hogy járjak egyet. Így kerültem át a Szura folyón, a pusztára, ahol ménesek legeltek, és mellettük laktak a tatárok, könnyű sátraikban. Valamennyi sátor egyforma volt, csupán az egyik igen tarka, s ekörül sok mindenfajta uraság tolongott: hátslovakat válogattak. Különfélék - civilek, katonák, földesurak; a vásárra érkeztek, s mind csak áll ott és pipázik, a közepén meg tarka szőnyegen egy nádszálkarcsú, magas, méltóság-teljes tatár ül, posztódarabkákból összevarrt köntösben és aranyos tübetejkében. Körülnézek, s megpillantok egy embert, aki a kocsmában mellettem teázott, és megkérdezem: ki ez az előkelő tatár, hogy csak ő ül? Az ember pedig így felel:

- Hát nem ismered? Dzsangar kán.

- Miféle Dzsangar kán? - kérdem én.

- Hát Dzsangar kán - mondja -, a legelső lótenyésztő a sztyeppén. Ménesei a Volgától az Uralig legelnek a Riny-pusztán, és maga Dzsangar kán valóságos királya a sztyeppnek.

- Hogyhogy - mondom -, hát ez a sztyepp nem a miénk?

- De a miénk - feleli -, csak sehogyan sem lehet megfogni, mivel egész a Kaspi-tengerig csupa szikes, vagy csak fű van rajta, meg madár lebeg a levegőégben, és hivatalnoknak ott egyáltalán nincs keresnivalója, hát így - mondja - Dzsangar kán uralkodik ott, és a Riny homokpusztában egész hadserege van, parancsol kénye-kedve szerint, s mindenki szívesen engedelmeskedik neki.

Míg e beszédet hallgatom, egyszerre csak látom, hogy egy tatár legényke közepes növésű, fehér kancát vezet a kán elé, és hadar valamit; a kán felkel, fog egy hosszú nyelű ostort, odaáll a kanca feje elé, az ostort a homlokához nyújtja, és úgy áll. De hogyan állt ott a betyár! Mint valami pompás szobor, amelyet nézni is gyönyörűség, és nyomban látni lehetett, hogy egészen a belsejébe tekint az állatnak. És minthogy én e téren kora gyermekkorom óta járatos voltam, észrevettem, hogy a kanca is érzi benne a hozzáértőt, és kihúzza magát előtte, mintha ezt mondaná: nosza, nézz és gyönyörködj! És a méltóságteljes külsejű tatár hosszan nézte a kancát, de nem járta körül, mint azt a mi tisztjeink teszik, akik szeleburdiságukban egyre a ló körül sűrögnek, hanem egyetlen pontból nézte a lovat, majd hirtelen leeresztette az ostort, némán megcsókolta a gyűrűket az ujján, mintha azt mondaná: „pompás jószág!”, aztán keresztbe tett lábbal megint a pokrócra telepedett; a kanca pedig hegyezte a fülét, horkantott és ficákolni kezdett.

Az urak pedig, akik körülállták, máris alkudozni kezdtek rá: az egyik száz rubelt kínál, a másik százötvenet és így tovább - egyre jobban fölverték az árát. A kanca meg valóságos csoda: nem nagy, de karcsú növésű, arab fajta, feje kicsiny, szeme kerek, alma formájú, füle éber; oldala kongó, könnyed háta, mint a nyílvesző, lábcskái könnyűek, finoman faragottak, sebes futásra termettek. Én, minthogy kedvelője voltam az ilyen szépségnek, le nem veszem a szemem róla. Dzsangar kán pedig, mikor látta, hogy minden tekintet rajta csüng, és az urak szinte eszeveszetten verik fel az árát, biccentett a füstös képű tatár kölyöknek, az felpattant a drága jószágra, és hajszolni kezdte; tatár módra üli meg, szorongatja a térdével, az állat valósággal szárnyra kap alatta, röpül, mint a madár, és meg sem rezzen, ahogy a fiú ráhajol a nyakára, és biztatni kezdi - s a paripa egyetlen örvénybe kavarodik a homokfelhővel. „Ó, te kígyó! - gondolom magamban - ó, te pusztá sólyma, áspiskígyó! Hol teremhetett ilyen gyönyörűség?” És érzem, hogy repes a lelkem, vágyik feléje, ehhez a lóhoz, édes szenvedéllyel. Amikor visszahozta a tatár fiú, a kanca horkantott egyet mindkét orrlyukából, kifújta magát -

és egyszeribe elszállt minden fáradtsága, s többet nem is zihál, és nem szusszant. „Ó, te kedves lélek - gondolom -, ó, te kedves!” Azt hiszem, ha a tatár nem csupán a lelket, hanem apámat-anyámat is kérte volna érte, őket sem sajnáltam volna - de hogy is gondolhattam volna én arra, hogy megszerezzek magamnak egy ilyen sólymot, mikor az urak és a méneskari tiszték már hihetetlen magasságba hajtották fel az árát; ez azonban még semmi sem volt, mert mielőtt az alku véget ért, és a ló gazdára talált volna, egyszerre csak látjuk, hogy a Szura felől, Szeliksza irányából egy szilaj lovas vágtat hollófekete ménen, lengeti széles kalapját, s ahogy odaszáguld, nyomban leugrik, elereszti lovát, a kanca feje elé áll, akárcsak az előbbi szobor, és mondja:

- A kanca az enyém.

A kán pedig feleli:

- Hogy is volna a tiéd: az urak ötszáz rubelt kínálnak érte.

A lovas azonban - hatalmas, nagy hasú tatár, arca napbarnított, s úgy hámlik róla a bőr, mintha letépték volna, szeme pedig kicsiny, mint a rés - felordít:

- Száz rubellel többet adok bárkinél!

Az urak erre dühbe jönnek, és még többet ígérek, a szikár Dzsangar kán meg csak ül, és cuppog ajkával; a Szura túlsó partja felől pedig lobogó sörényű, tarka ménen száguld egy másik tatár, ez azonban ösztövé, sárga arcú, csupa csont és bőr, de még arcátlanabb amannál, aki elsőnek érkezett. Lesiklik lováról, a fehér kanca elébe cövekeli magát, mint a szög, és így kiált:

- Vegyétek tudomásul: azt akarom, hogy a kanca az enyém legyen!

Kérdezem szomszédomat: min múlik a dolog? Ő pedig feleli:

- A dolog a nagy Dzsangar kán belátásán múlik. Nemegyszer, s majdnem minden vásár alkalmával, olyan tréfát üz, hogy először túlad a közönséges lovain, melyeket felhajt, azután a legutolsó napon, manó tudja, honnan, talán az ingéből, olyan lovat varázsol elő, vagy akár kettőt is, hogy a szakértők azt sem tudják, hová legyenek; ő meg, a ravasz tatár, csak nézi, mulat rajta, és még pénzt is kap érte. Mivel mindenki ismeri ezt a szokását, most várják is tőle ezt az utolsó számot, és most is így történt: mindenki azt hitte, hogy a kán már eltávozik, valóban el is utazik az éjjel, és lám, micsoda kancával állt elő...

- Csodás - mondom -, micsoda ló!

- Valóban csodás, a vásárra a ménessel együtt hajtatta fel - magyarázza a szomszédom -, és úgy hajtatta, hogy senki sem láthatta a többi ló között, és senki nem is tudott róla, kivéve ezt a két tatárt, aki az imént érkezett, de nekik is azt mondta a kán, hogy a kanca nem eladó, és féltve őrzí, éjszaka azonban elválasztotta a többitől, és kihajtatta az erdőbe, ahol egy tisztáson külön csikóssal legeltette, most pedig egyszerre csak előhozta, és áruba bocsátja, és csak figyeld meg, a hitvány kutya mennyit fog zsebre vágni. Ha akarod, fogadhatunk, kinek jut.

- Hát hogyan - mondom -, mire fogadjunk?

- Hát arra - feleli -, hogy szörnyű vihar támad mindjárt, és az urak azonnal meghátrálnak, a lovat pedig az egyik ázsiai kapja meg.

- Hogyan - kérdem -, hát olyan gazdagok?

- Gazdagok is - feleli -, és bőszenyészők: mindegyiknek megvan a maga ménese, és a viláért sem engedne át egyik a másiknak egy jó lovat. Mindenki ismeri őket: ezt a pocakosat, akinek úgy hámlik a képe, Baksej Otucsevnek hívják, a sovány pedig, akinek csak úgy

zörögnek a csontjai, Csepkun Jemgurcsejev; mindkettő szenvedélyes lótenyésztő, és csak nézd meg, micsoda hűhót csapnak mindjárt.

Hallgattam és láttam, hogy az urak, akik a kancára alkudtak, már visszaléptek, és már csak nézők, a két tatár pedig egyre lökdösődik Dzsangar kán előtt, és mindegyik a tenyerébe akar csapni, közben pedig mindketten a kancába kapaszkodnak, reszketnek és ordítanak. Az egyik ezt kiáltja:

- A pénzen kívül adok érte még ötöt (vagyis öt lovat).

A másik pedig így sivalkodik:

- Hazudsz! Én tízet adok érte!

Baksej Otucsev így kiált:

- Tizenöt lovat adok érte!

Csepkun Jemgurcsejev pedig:

- Én húszat!

Baksej:

- Én huszonötöt.

Mire Csepkun:

- Harmincat.

Többje azonban nyilván sem egyiknek, sem másiknak nem volt... Csepkun elrikoltotta a harmincat, Baksej azonban szintén csak annyit ígér, többje nincsen; ezzel szemben Csepkun megtoldja még a nyergével, Baksej viszont a nyergével és köntösével, mire Csepkun le is veti köntösét - és megint nincs mivel túltenniük a másikon. Csepkun elkiáltja magát: „Ide hallgass, Dzsangar kán: ha hazamegyek, elküldöm a lányom” - és Baksej szintén a lányát ígéri, és megint nem tudják túlszárnyalni egymást. Ekkor azonban az egész tatár horda, amely az alkudozást szemlélte, hirtelen lármázni, karattyolni kezdett a maga nyelvén; szétválasztják a két vetélytársat, hogy tönkre ne juttassák egymást, Csepkunt és Baksejt különböző irányba rángatják, oldalba bökődik őket, és igyekeznek a lelkükre beszélni.

Kérdezem a szomszédomat:

- Mondd csak, kérlek, mi történt most?

- Tudod - kezdi -, ezek a tatár hercegek, akik szétválasztják őket, megsajnálják Csepkunt és Baksejt, mert nagyon messzire mentek az alkuban, és most szétválasztják őket, hogy észre térjenek, és az egyik becsületes módon engedje át a kancát a másiknak.

- Hogyan - kérdem -, hát lehetséges, hogy az egyik átengedje a másiknak, mikor mindkettőnek annyira tetszik? Lehetetlen.

- Miért ne - feleli. - Az ázsiaiak értelmes és higgadt népség: úgy gondolják, minek szükség-telenül herdálni a vagyont, inkább megadják Dzsangar kánnak, amit kér, azt pedig, hogy kié legyen a ló, kölcsönös megegyezéssel versenypáholás dönti el.

Kíváncsiskodom:

- „Versenypáholás”, hát ez meg mit jelent?

Az meg így felel:

- Nincs itt mit kérdezősködni, csak figyelj, ezt látni kell; mindjárt elkezdődik.

Figyelek, és látom, hogy Baksej Otucsev és Csepkun Jemgurcsejev mintha elcsendesedne, kitépi magát a többi tatár közül, egymásnak ront, és mindketten egymás tenyerébe csapkodnak.

- Szkodá! - vagyis: megegyeztünk.

És a másik ugyanígy felel:

- Szkodá! Megegyeztünk!

És mindketten egy szempillantás alatt levetik köntösüket, ledobják zekéjüket, bocskorukat, lehúzzák kartoningüket, és már csak egy szál bő, csíkos nadrág marad rajtuk - és zsupsz! hirtelen lehuppannak a földre, szemközt egymással, mint két pusztai vadkakas, és ott ülnek.

Életemben először volt alkalmam ilyen csudát látni, és csak nézem, mi lesz tovább. Előrenyújtják és erősen megfogják egymás bal kezét, lábukat szétterpesztik, szorosan egymásnak feszítik a talpukat, és kiabálnak: „Add ide!”

Hogy mit adjanak oda, el sem tudtam képzelni, a tatárok azonban így felelnek a tömegből:

- Mindjárt, testvér, mindjárt.

És most kilép a tömegből egy öreg, higgadt tatár, kezében két jókora ostor, összeméri őket, megmutatja a nézőseregnek és Csepkunnak s Baksejnek: nézzétek, mondja, mindkettő egyforma.

- Egyforma - kiáltja a tatárhad -, valamennyien látjuk; becsületes munka, az ostorok egyformák! Üljenek hát le, és kezdjenek hozzá.

Baksej és Csepkun pedig odaront, és az ostorok után kap.

A higgadt tatár azt mondja nekik: „Várjatok”, és maga adja oda a két ostort: az egyiket Csepkunnak, a másikat Baksejnek, majd összeveri a tenyerét halkán, egyszer, kétszer, háromszor... És alighogy harmadszor is tapsol. Baksej teljes erőből Csepkun meztelen hátára suhint az ostorral, a válla fölött, Csepkun pedig válaszként hasonlóképp az övére. És ekként cirógatni kezdik egymást: farkasszemet néznek, talpukat egymásnak feszítik, és szorítják a másik bal kezét, a jobbal pedig suhogtatják az ostort... Hű, milyen derekasan csépeltek egymást! Az egyik alaposan odasóz, a másik még jobban. Mindkettőnek valósággal kimered a szeme, a bal kezük már zsibbad, de egyik sem adja meg magát.

Kérdezem az ismerősömet:

- Nem olyasmi ez, mint amikor az urak párbajra hívják ki egymást?

- De igen - feleli -, ez is afféle párbaj, csak hogy itt nem a becsületről van szó, hanem arról, hogy elejét vegyék a költekezésnek.

- És sokáig tudják így csépelni egymást? - kérdem.

- Ameddig kedvük tartja - feleli -, és az erejükből futja.

Azok pedig tovább ostorozzák egymást, és a nézők között vita támad; egyesek azt mondják: „Csepkun legyőzi Baksejt” - mások meg vitatják: „Baksej leveri Csepkunt” - és akinek kedve tartja, fogad: emezek Csepkunra, amazok Baksejre, ki melyikben bízik jobban. Szakértően vizsgálják a szemüket és a fogukat, nézik a hátukat, és bizonyos jelekből megállapítják, melyik az esélyesebb, és arra fogadnak.

Az az ember, akivel beszélgettem, szintén a tapasztalt nézőkhöz tartozott, és eleinte Baksejre fogadott, később azonban kijelentette:

- Hej, oda a hús kopejkám: Csepkun leveri Baksejt.

Én pedig mondom:

- Ugyan honnan lehet ezt tudni? Még semmit sem állíthatni biztosra, hiszen egészen egyformán ülnek.

Az pedig így felel:

- Ülni egyformán ülnek, de nem egyforma a virtusuk.

- Hogyan - mondom -, énszerintem Baksej még hevesebben üt.

- Lám - feleli -, hisz épp ez a baj. Bizony elveszítettem rajta a húzasom: Csepkun lefőzi.

„Micsoda rejtély - gondolom -: milyen érthetetlenül érvel az én ismerősöm! De hiszen - okoskodom - bizonyára nagy gyakorlata van a dologban, ha egyszer fogadni mer!”

Elfogott a kíváncsiság, és unszolni kezdtem:

- Mondd csak, jó ember - kérlelem -, miért félted most Baksejt?

Az meg feleli:

- Micsoda ostoba falusi kölyök vagy; nézd csak: milyen a háta. Nézem: semmi különös! Amolyan derék, férfias hát, nagy és puffadt, akár a párna.

- Látod-e - kérdi -, hogyan üt?

Odanézek, és látom, hogy bőszen üt, a szeme szinte kidülled a homlokára, és ahová üt, nyomban kiserked a vér.

- Nos, most gondold el, mi megy végbe a bensejében.

- Hogyhogy - mondom - a bensejében? Csak azt látom, hogy egyenesen ül, tátott szájjal, és szaporán szívja be a levegőt.

Mondja erre az ismerősöm:

- Hát éppen ez a rossz: a háta nagy, és az egész ütés kényelmesen elfér rajta; szaporán üt, elfullad, tátott szájjal lélegzik, és a levegővel elégeti egész bensejét.

- Hogyan - kérdem -, hát eszerint Csepkun esélyesebb?

- Feltétlenül az - feleli -: hisz látod, milyen sovány, csupa csont és bőr, és a keskeny háta hajlott, akár a lapát, rajta semmiképp sem fekszik el az ütés, csak helyenként éri; maga pedig, nézd csak, milyen megfontoltan csépel Baksejt, nem elsietve, hanem apránként, fortéllyal, és az ostort nem kapja vissza nyomban, hanem hagyja, hogy előbb a bőr megdagadjon alatta. Ezért Baksej háta már egész vastagra dagadt és elkékült, vér nem folyik belőle, és az egész fájdalom bent maradt a testében; Csepkun sovány hátán viszont ropog a bőr, mint a sült malacé, szakadozik, és minden fájdalom kifolyik belőle a vérrel; ezért fogja legyőzni Baksejt. Érted már?

- Most már értem - mondom, és valóban nyomban megértettem ezt az egész ázsiai praktikát, és erősen furdalt a kíváncsiság: hogy a leghelyesebb cselekedni ilyen helyzetben?

- És a legfontosabb - magyarázta ismerősöm -, figyelj meg, hogy ez az átkozott Csepkun milyen jól betartja a taktust a pofájával; látod: híz egyet, kiállja az ellenütést, és hozzá mérten rebegteti a szemét; így könnyebb, mintha kimeresztené, amint Baksej teszi; Csepkun azonfelül összeszorítja a fogait, és beharapja az ajkát, ahogy szintén könnyebb, mivel ezzel a lezárással megakadályozza a felesleges égést a bensejében.

Mindezeket az érdekes jeleket eszembe véstem, és közben figyeltem Csepkunt és Baksejt is, és világos lett előttem, hogy Baksej feltétlenül ki fog dőlni, mivel a szeme már egészen megüvegesedett, ajka elvékonyodott, akár a zsinór, és a fogai csak úgy vicsorogtak... És valóban: látjuk, hogy Baksej rámér Csepkunra még vagy húsz csapást, de egyre gyengébbeket, aztán egyszerre csak hátrazuhan, és elereszti Csepkun bal kezét, a jobbával azonban még egyre hadonászik, mintha ütni akarna, de már eszméletlenül, szinte ájultan. Ekkor megszólal az ismerősöm: „Kész: fuccs a húszasomnak!” Megjött a tatárok hangja is: valamennyien szerencsét kívánnak Csepkunnak, és kiabálnak:

- Haj, Csepkun Jemgurcsejev, haj, okos fej ám, egészen elverted Baksejt! Ül fel, tiéd a kanca!

Maga Dzsangar kán is feláll a szőnyegről, és fel-alá jár, cuppog ajkaival, és így szól:

- Tied a kanca, Csepkun, a tied: ül fel rá, vágtsd, pihend ki magad rajta.

Csepkun is feláll: hátán patakzik a vér, de különben nincs semmi baja; külsején nem is látni, hogy fájdalmai volnának; a kanca hátára teríti köntösét és zekéjét, hassal ráveti magát, és elnyargal - én pedig elszomorodtam.

„Lám - gondolom -, vége az egésznek, és most megint a saját sorsom jár majd az eszemben”; pedig szörnyen nem akaródzott erről töprengeni.

Ekkor azonban szerencsére így szól hozzám új ismerősöm:

- Várj, ne menj még el, itt feltétlenül lesz még valami.

Kérdezem:

- Mi lenne még? Vége mindennek.

- Nem - mondja -, még nincs vége, nézd csak, hogyan pipál Dzsangar kán. Látod, hogy pőfékel: feltétlenül kieszél még valamit, amolyan igazi ázsiait.

Nos, én meg ezt gondolom magamban: „Ó, ha megint valami ilyesféle következne, bárcsak találnék valaki kezest, bezzeg nem hagynám magam!”

6

És mit gondolnak? Minden úgy történt pontosan, ahogy én kívántam: Dzsangar kán szívtá a pipáját, és az irtás felől megint egy tatár kölyök vágta feléje, de nem olyan kancán, mint amilyent Csepkun békés küzdelemben elhódított Baksejtől, hanem egy almásderes csikón, de olyanon, amilyet le sem tud írni a toll. Ha látták egyszer, hogyan suhan végig a haris, vagy ahogy mifelénk, Orjol vidékén nevezik, a surranó a gabonátlák közötti mezsgyén: szárnyait széttárja, és a farka nem terül szét a levegőben, mint a többi madárnak, hanem lefelé csüng, és a lábait is lelógatja, mintha nem lenne szüksége rájuk - valósággal úgy látszik, mintha siklana a levegőben. Hát ez az új ló is, akár a fűrjmadár: mintha nem is a saját erejével szállt volna.

Őszintén mondom, nem hazudok: valósággal nem is röpült, hanem csak nőtt mögötte a távolság. Mióta élek, ilyen könnyedséget nem láttam, és nem is tudtam, mire becsüljem ezt a lovat, mekkora kincsre, és kinek ítéljem, milyen királyfinak: és annál inkább eszembe sem ötlött, hogy ez a ló az enyém lehet.

- Hát az öné lett? - szakították félbe az elbeszélőt a csodálkozó hallgatók.

- Az enyém bizony, uraim, annak rendje és módja szerint, de csupán egy percre, és hogy miképpen, szíveskedjenek meghallgatni, ha kedvük tartja. Az urak, szokásuk szerint, erre a lóra is alkudni kezdtek, és az én tisztem, akinek odaajándékoztam a gyermeket, szintén belemelegedett, ellenük pedig, mint aki egyenrangú velük, kiállt egy Szavakirej nevű tatár, amolyan kurta emberke, kicsiny, de erős, izmos, feje borotvált, szinte simára faragott és olyan kerek, mint valami káposztafej, pofája vörös, mint a répa, és az egész ember olyan friss és egészséges, mint valami konyhakerti növény. És így kiabál: minek hiába könnyíteni a zsebünkön, mindenki, aki akarja, tegye ki a pénzt, amennyit a kán kér, és nosza, verekedjete meg velem, hogy eldöntsük, kinek jusson a ló.

Az uraknak ez, természetesen, nem volt ínyükre, és nyomban félreálltak - hát hogy is verekedhettek volna meg ezzel a tatárral, mikor úgyis halomra verte volna mindet a pogány kutya. Az én tisztem pedig már nem volt bőven pénz dolgában, mivel Penzában megint veszített a kártyán, de fáj a foga a lóra, láttam rajta. Hát én megrántottam hátulról a zubbonya ujját, és mondom neki: így meg úgy, kár feleslegesen ígérni, adja oda, amit a kán kíván, én pedig leülök, és megverekszem Szavakirejjel békésen. Eleinte nem akart belemenni, én azonban kikunyeráltam, mondván:

- Tegye meg a kedvemért: nagyon szeretném.

Nos, így is történt.

- Hogyan... ön ezzel a tatárral... megverekedett?

- Bizony, ugyanolyan módon csaptunk össze, békésen, és a csikó nekem jutott.

- Szóval legyőzte a tatárt?

- Legyőztem, kérem, nem minden fáradság nélkül, de végül mégiscsak én maradtam felül.

- De hiszen ez szörnyen fájdalmas lehetett.

- Hm... Hogy is mondjam... Eleinte tényleg az volt: nagyon fáj, mivel még nem szoktam meg, ennek a Szavakirejnek pedig szintén megvolt a maga furfangja: úgy ütött, hogy megdagadjon és ne vérezzen, én azonban ravasz fortélyt alkalmaztam a mesterkedése ellen: ahogy rám suhintott, az ostor alatt összehúztam a hátamat, és úgy ügyeskedtem, hogy nyomban letéptem a bőrt, és ily módon elkerültem a veszélyt, és agyonvertem Szavakirejt.

- Hogyhogya agyonverte? Csak nem halt bele?

- Bizony, a csökönnyössége miatt és számításból olyan ostobaságra ragadtatta magát, hogy ott kellett hagynia a fogát - felelte jólelkűen és a legnagyobb nyugalommal az elbeszélő; mikor pedig látta, hogy hallgatói, ha nem is rémülettel, de néma megrökönyődéssel pillantanak rá, úgy látszott, szükségét érezte, hogy elbeszéléséhez némi magyarázatot fűzzön.

- Tudják - folytatta -, ennek nem én voltam az oka, hanem ő maga, mivel az egész Riny homokpusztaságban a legelső vitéz hírében állt, és ebbéli becsvágyában semmi szín alatt nem volt hajlandó engedni nekem, hanem hősiesen ki akart tartani, nehogy szégyent hozzon az ázsiai fajtára, de rajtavesztett szegény feje: nem bírta ki velem szemben, bizonyosan azért, mivel én egy garast vettem a számba. Folyton harapdáltam, és ez roppantul segített abban, hogy az ember ne érezze a fájdalmat, hogy pedig eltereljem a gondolataimat, magamban számláltam az ütéseket, így hát megúsztam a dolgot.

- És hány ütést számolt össze? - szakították félbe az elbeszélőt.

- Hát biztosan nem tudom megmondani, de úgy emlékszem, hogy kétszáznyolcvankettőig jutottam el, és akkor valami ájulásféle fogott el, egy percre kiestem a számolásból, és már

anélkül ütöttem; Szavakirej azonban hamarosan utoljára lendítette rám a karját, de megütni már nem tudott, mivel mint a bábu, rám bukott és elterült: megnéztük, de már nem volt benne élet... Pfuj, micsoda ökör! Minek tűrte eddig? Kis híján fegyházba kerültem miatta. A tatárok nem vették rossz néven: megölted, hát megölted - olyanok voltak a feltételek, hogy ő is agyonverhetett volna engem, a mieink azonban, az oroszok, bosszantó, mennyire nem értik az ilyesmit, nekem rontottak. Mondom:

- No, mit akartok? Mi közötök hozzá?

- Hogyisne - mondják -, hiszen megöltél egy ázsiait, nem?

- Nos, hát aztán, megöltém? Hiszen közös megegyezéssel történt. És talán jobb lett volna, ha ő vert volna agyon engem?

- Ő agyonverhetett volna téged, és nem történt volna bántódása - felelik -, mivelhogy idegen hitű, fölötted azonban keresztény módra kell ítélkezni. Gyerünk a rendőrségre!

No, gondolom: „Jól van, testvérekém, ítéljétek el a pusztai szelet!” - s mivel szerintem a rendőrségnél nincs ártalmasabb valami, azon nyomban az egyik tatár mögé bújtam, onnan pedig egy másik mögé. Odasúgom:

- Mentsetek meg, hercegek: hisz magatok is láttátok, hogy becsületes küzdelemben történt.

Azok összébb szorultak, egymás mögé taszigáltak, és elrejtettek.

- De már megbocsásson... Hogyan tudták elrejtetni?

- Elmenekültem velük a sztyeppre.

- A sztyeppre is?

- Bizony, kérem, a Riny homoksivatagba.

- És sokáig élt ott?

- Kerek tíz esztendeig: huszonhárom éves koromban vittek oda, és a harmincnegyedikben jártam, amikor visszamenekültem.

- Mi az, ami tetszett vagy nem tetszett önnek az ottani életben?

- Hát, uram, mi tessék ott az embernek? Unalom és semmi más; csakhogy hamarabb nem tudtam eljönni.

- Már miért nem: fogva tartották a tatárok valamilyen veremben, vagy pedig őrizték?

- Nem, uraim, a tatárok derék népség, ilyen gyalázatot, hogy verembe ültessenek, vagy kalodába zárjanak, nem tűrtek volna; egyszerűen azt mondták: „Te, Ivan, légy a barátunk, mi nagyon szeretünk téged, maradj velünk a pusztában, és légy hasznos emberünk, gyógyítsd a lovainkat, és segíts az asszonyainknak.”

- Nos és ön gyógyított?

- Gyógyítottam; az orvos szerepét töltöttem be, és őket magukat, marháikat, lovaikat, juhaikat, de leginkább a tatár asszonyaikat kezeltem.

- Hát ért a gyógyításhoz?

- Hogy is mondjam... Hiszen nem nehéz mesterség ez. Ha valakinek panasa van, áloét adok neki vagy galagonyagyökeret, és elmúlik, áloé pedig sok volt náluk; Szaratovban talált egy tatár egy egész zsákkal, és elhozta, csak nem tudták énelőttem, hogy mire alkalmas.

- És megszokta az életet köztük?

- Nem, uram, állandóan visszavágyódtam.
 - És sehogyan sem lehetett elkerülni onnan?
 - Nem, uram, de ha a lábam megmaradt volna a régi állapotában, akkor bizonyára régen hazatértem volna.
 - Hát mi történt a lábával?
 - Besörtézték az első eset után.
 - Hogyan?... Engedelmet, nem jól értjük, mit jelent ez, hogy *besörtézték*?
 - Ez náluk a legközönségesebb módszer: ha valakit megszeretnek, és vissza akarják tartani, az viszont elvágják, vagy szökni próbál, akkor ezt teszik vele, hogy ne mehessen el. Így jártam én is, amikor megpróbáltam elszökni; de eltévedtem, elfogtak, és azt mondták nekem: „Tudod mit, Ivan, légy a barátunk, és ne hogy megint elhagyj minket, inkább behasítjuk a sarkadat, és egy kis sörtét hintünk belé”; hát el is rontották ekképp a lábam, úgy, hogy csak négykézláb tudtam mászni.
 - Mondja el, kérem, hogy végezték ezt a szörnyű műtétet?
 - Igen egyszerűen, kérem; vagy tízen letepertek, és azt mondták: „Ordíts csak, Ivan, ordíts minél hangosabban, amikor vágni kezdünk, úgy könnyebb lesz neked.” Erre rám telepedtek, az egyik pedig, aki értett a dologhoz, egy szempillantás alatt felhasította a bőrt mindkét talpamon, apróra vagdalt lósörényt hintett bele, azután újra ráhúzta a bőrt, és bevarrta egy ínnal. E műtét után néhány napig összekötött kézzel tartottak, mert attól féltek, hogy feltépem a sebet, és a gennyel együtt kiengedném a szórt is. Miután pedig a bőr összenőtt, elengedtek. „Üdvözlünk, Ivan - mondták -, most már egészen a mi barátunk leszel, és sohasem mész el tőlünk.”
- De alighogy talpra álltam, zsupsz! a földre terültem: az apróra vágott szőr, amely belenőtt a talpamba, olyan pokoli fájdalmat okozott, amikor beleszúrt a nyers húsba, hogy nem csupán járni nem tudtam, de még állni is képtelen voltam. Addig soha életemben még nem sírtam, de most valósággal bömböltem:
- Mit műveltetek velem, ti átkozott ázsiaiak? - ordítottam. - Inkább öltetek volna meg egészen, kígyók, mintsem egész életemre nyomorék legyek, hogy még egy lépést se tudjak tenni!
- Ők pedig mondják:
- Sebaj, Ivan, sebaj, az ilyen csekélységért nem szabad méltatlankodni.
 - Hogyhogy csekélység - mondom -, előbb megnyomorítjátok az embert, azután még csak ne is méltatlankodjon?
 - Úgy ügyeskedj - magyarázzák -, hogy ne lépj egyenesen a talpadra, hanem a lábad élén, a csontokon járj.
- „Pfuj, hitvány gazemberek!” - gondolom magamban, elfordulok tőlük, és szóba sem állok velük, csak eltökélem magamban, hogy inkább meghalok, de nem fogok a tanácsotok szerint a bokámon sántikálni; de azután hevertem egy ideig - és olyan halálos unalom fogott el, hogy próbálgatni kezdtem, és lassan-lassan bicegni kezdtem a bokámon. A tatárok viszont nem nevettek ki ezért, sőt ellenkezőleg, azt mondták:
- Lám, milyen jól jársz, Ivan.
 - Micsoda szerencsétlenség: és hogy volt az, amikor útnak indult, hogy elszökjön, de elfogták?

- Hát lehetetlen volt, uram; a sztyepp sík, út nincsen rajta, viszont enni kell... Három napig mentem, teljesen legyengültem, puszta kézzel fogtam egy madarat, és felfaltam azon nyersen, de azután megint elfogott az éhség, és víz sem volt... Hogyan mehettem tovább?... Hát a földre buktam, ők meg felkutattak, elfogtak és besörtézték.

Az egyik hallgató a besörtézássel kapcsolatban megjegyezte, hogy bizonyára szörnyen kellemetlen lehet a bokán járni.

- Eleinte bizony igen rosszul ment - felelte Ivan Szeverjanics -, később ugyan begyakoroltam magam, de nagyobb utat mégsem tudtam tenni. Ezzel szemben viszont, nem hazudok, a tatárok attól fogva igen jól gondoskodtak rólam.

- Most - mondták - nehéz lesz neked egyedül, Ivan, kényelmetlen lenne vizet hordanod, vagy bármi mást elvégezned. Vegyél magadhoz egy Natasát, testvér, jó Natasát adunk neked, válaszd, amelyiket akarod.

Mondom erre:

- Mit válogassak: valamennyien úgyis csak egyre jók. Adjátok, amelyik éppen kéznél van. Nos, erre minden vita nélkül össze is házasítottak.

- Hogyan? Egy tatár nővel?

- Bizony, uram, persze hogy azzal. Először is eggyel, ugyanannak a Szavakirejnek a feleségével, akit halálra korbácsoltam. Csakhogy ez egyáltalán nem volt a kedvemre való: valahogy féleszü, és mintha félt volna tőlem, és egy cseppet sem mulattatott. A férje miatt bánkódott talán, vagy talán valami más nyomta a szívét. Nos, észrevették, hogy az asszony kezd a terhemre lenni, és máris hoztak egy másikat, egy kislányt, aki nem volt több tizenhárom évesnél... Azt mondták:

- Vedd ezt a Natasát is, Ivan, ez vidámabb lesz.

- Nos és valóban vidámabb volt? - kérdezték a hallgatók Ivan Szeverjanicsot.

- Az volt - felelte -, valóban vidámabb volt, csakhogy olykor felvidította az embert, olykor meg éppen azzal bosszantott, hogy pajzánkodott.

- Nos és hogyan pajzánkodott?

- Hát különbözőképp... ahogy eszébe ötlött: megesett, felugrik az ölembe, vagy lerúgja a tübetejkát a fejemről alvás közben, aztán elhajítja valahová, és nevet hozzá. Ha megfenyegetik, nevet, kacag és futkározik, mint a sellő, én meg sántikálva nem tudtam elfogni, hát elvágódtam, és magam is nevettem rajta.

- Tehát a sztyeppén ön is leborotváltatta a fejét, és tübetejkát hordott?

- Leborotváltattam, uram.

- De mire volt ez jó? Bizonyára tetszeni akart a feleségének, nem?

- Nem, uram; inkább a tisztaság miatt, mivel arrafelé nincsenek fürdők.

- Ekként tehát egyszerre két felesége volt?

- Igen, ezen a sztyeppén kettő; azután Agasimolánál, a másik kánnál, aki elrabolt Jemgurcsejvtől, még kettőt adtak nekem.

- Engedelmet - faggatta tovább az egyik hallgató -, hogyan tudták elrabolni?

- Csellel, uram. Penzából ugyanis Csepkun Jemgurcsejev népével menekültem el, s öt esztendeig az ő hordájában éltem; közben valamennyi herceg meg egyéb méltóság megfordult nála az ünnepeken, és eljött Dzsangar kán meg Baksej Otucsev is.

- Az, akit Csepkun legyőzött?

- Az, uram, ugyanaz.

- Hogy lehet ez... Hát Baksej nem haragudott Csepkunra?

- Már miért?

- Hát azért, mert megverte, és elhódította tőle a lovat?

- Nem, uram, emiatt ők sohasem haragusznak egymásra; aki baráti egyezés során leveri a másikat, az megkapja a jutalmat, és ezzel vége! Egyszer azonban Dzsangar kán megmosta a fejem... „Eh, Ivan - mondja -, eh, ostoba fickó vagy te, minek álltál ki verekedni Szavakirejjel azért az orosz hercegért, hisz úgy szerettem volna nevetni rajta, ahogy az orosz herceg lehúzza az ingét.”

- Ezt ugyan nem vártad volna ki - felelem neki.

- Miért?

- Hát azért, mert a mi hercegeink - mondom - gyenge lelkűek, és nem bátrak, erejük pedig csekély.

Megértette.

- Magam is láttam - mondja -, hogy nincs közöttük igazi lótenyésztő, ha meg akarnak szerezni valamit, csak pénzért hajlandók.

- Úgy is van - mondom -, pénz nélkül mozdulni sem tudnak.

Nos, ez az Agasimola egy távoli hordából való volt, ménesei valahol a Kaspi-tenger vidékén legeltek. Nagyon szerette gyógyíttatni magát, és meghívott magához, hogy adjam vissza a felesége egészségét, és sok marhát ígért érte Jemgurcsejevnek, aki el is engedett hozzá: áloét és galagonyagyökeret vettem magamhoz, és elindultam. De amikor Agasimola megkaparintott, uszgyi! egész táborával felkerekedett, és nyolc napig vágattunk egyhuzamban.

- Ön is lovagolt?

- Lovagoltam, uram.

- No és a lába?

- Mi van vele?

- Hát az összevagdalt szőr, amely a sarkában volt, nem zavarta?

- Egy cseppet sem; ravaszul kieszték ám: akit így besörtéznék, az járni nem tud jól, a lovat azonban még jobban megüli, mint a közönséges ember, mivel megszokta a görbe járást, és a lába úgy fogja át a lovat, mint az abroncs, és úgy szorítja, hogy az állat semmiképp sem tudja levetni.

- Nos, és mi történt önnel a másik sztyeppen, Agasimolánál?

- Ott még közelebb kerültem a pusztuláshoz.

- Nos és nem pusztult el?

- Nem, uram, nem pusztultam el.
- Tegye meg azt a szívességet, hogy mesélje el, mi mindent kellett még elszenvednie Agasimolánál.
- Szívesen.

7

Amikor Agasimola hada elérte a tábort, nyomban továbbvonult egy másik helyre, és már el sem engedtek többé.

- Minek maradnál, te, Ivan, Jemgurcsejevvel - mondták -, Jemgurcsejev tolvaj, maradj inkább nálunk, mi tisztelni fogunk, és szép Natasákat adunk neked. Ott csak két Natasád volt, mi többet adunk.

Visszautasítottam.

- Minek nekem több? - mondtam. - Több nem kell.

- Nem, te ezt nem érted - mondták. - Több Natasa jobb: több Kolkát szülnek neked, és ezek mind édesapámnak fognak szólítani.

- No - mondom -, azt hiszitek, könnyű nekem tatár kölyköket felnevelni? Még ha valaki megkeresztelné őket, és a szent áldozáshoz járulhatnának, az más lenne, de így: bármennyire szaporítom őket, mind a tieitek lesznek, és nem igazhitű keresztények. Mikor pedig felcseperednek, még a mi parasztjainkat fogják rászedni. Így megint csak két feleséget vettem magamnak, többet nem fogadtam el, mivel ha sok az asszony, még ha tatár is, folyton veszekszik az átkozott, és az embernek állandóan leckéztetni kell őket.

- Nos és szerette az új feleségeit?

- Tessék, uram?

- Szerette-e az új feleségeit?

- Hogy szerettem-e?... Hát erről van szó? Hát az egyik, akit Agasimolától kaptam, megjárta, igyekezett a kedvemet keresni, így hát... olykor szerettem is.

- És az a lány, az a fiatal, aki azelőtt volt a felesége? Az bizonyára mégis jobban tetszett?

- Megjárja; őt is szerettem.

- És bizonyára vágyódott utána, amikor az egyik hordából elrabolták a másikba?

- Nem, vágyódni nem vágyódtam.

- De hiszen nyilván gyermekei is voltak az első feleségeitől?

- Voltak, kérem, hogyné: Szavakirej felesége két Kolkát meg egy Nataskát szült, ez a kicsi pedig öt év alatt éppen hat darabot, mivelhogy egy alkalommal mindjárt párjával két Kolkát hozott a világra.

- De engedjen meg még egy kérdést: miért nevezi őket mind „Kolkának” és „Natasának”?

- A tatároknál ez a szokás. Nekik minden felnőtt orosz ember Ivan, a nők meg Natasa, s a fiúkat Kolkának nevezik; így az én feleségeimet is, noha tatár nők voltak, énmiattam oroszoknak tekintették, és Nataskának nevezték, a fiúkat pedig Kolkának. Mindez azonban

persze csak külszín volt, mert valamennyien egyházi szentségek nélkül nőttek fel, és nem is tekintettem őket a saját gyermekeimnek.

- Hogyhogy nem tekintette sajátjainak? Ugyan miért?

- Hát hogy is tekinthettem volna, mikor nem keresztelték meg, és nem kenték meg a szent olajjal.

- Hát a szülői érzés?

- Az meg mi, kérem?

- Hát nem szerettem e gyermekeket egy cseppet sem, és sosem dédelgette őket?

- Hogyan dédelgettem volna őket? Természetesen, ha néha úgy egyedül ültem, és az egyik vagy a másik odaszaladt hozzám, akkor néha megsimogattam a fejcskáját, megpaskoltam, de mondtam is mindjárt: „eredj az anyádhoz”, ez azonban csak ritkán fordult elő, mivel más járt az eszemben.

- Hogyhogy más: talán oly sok dolga volt?

- Nem, uram, nem volt nekem semmilyen dolgom, csupán szomorkodtam: nagyon vágyódtam haza, Oroszországba.

- Szóval tíz év alatt sem szokta meg a sztyeppet?

- Nem, uram, hazakívánkoztam... Egészen mélabús lettem. Különösen estéknként vagy napközben is, amikor szép idő volt, nagy hőség, ilyenkor csend van a táborban, a tatárok sátraikba húzódnak a meleg elől, és alszanak, én pedig kissé megemelem a sátor lapját, és kitekintek a pusztára... előbb az egyik irányba, aztán a másikba, de egyforma mindenfelé... Perzselő hőségben izzó táj, végtelen messzeség, buja fű; hullámszik a fehér, selymes árvalányhaj, mint az ezüstös tenger, és a szellő illatot sodor; juhszag van, a nap pedig beragyog mindent, perzsel, és a pusztának, akár az élet terhének, se vége, se hossza, és feneketlen a mélységes bánat... Nézel, magad sem tudod, hová, és egyszerre csak felrémlik előtted egy kolostor vagy templom, eszedbe jut a keresztény föld, és sírva fakadsz.

Ivan Szeverjanics megállt, nagyot sóhajtott az emlékezés során, és folytatta:

- De még rosszabb volt a Kaspi-tenger melletti sós pusztákon; izzik a nap, perzsel, csillog a szikes, s a tenger is csillog... Ez a csillogás még jobban elveszi az ember esztét, mint az árvalányhaj, és ilyenkor maga sem tudja, merre van, a világ melyik részén, él-e még vagy meghalt, és a pokol fenekén gyötrődik bűneiért. Ott, ahol a pusztát árvalányhaj lepi be, mégis valamivel vidámabb: a mélyedésekből itt-ott előkandikál a kékes zsálya vagy a kicsiny üröm, és kakukkfű tarkítja a fehérséget! Itt azonban nincs más, csak a csillogás... Ott néha végigfut a tűz a fűvön, és nagy sürgés támad: kis és nagy tűzokok, pusztai szalonkák röppennek fel, és megkezdődik a vadászat. A nagy tűzokokat lóháton üzzük, és hosszú ostorral ütjük agyon, közben pedig magunknak is le kell szállni a lóról és menekülni a tűz elől... Ez mégiscsak mulatság. Azután a tűz pusztította helyen megint kinő a számooca: mindenféle madár száll rá, többnyire egészen kicsikék, és csivitelésük betölti a levegőt... Itt-ott talál az ember bokrot is; gyöngy vesszőt, vadbarackot vagy borsófát... És amikor napkeltekor köd száll alá, akár a harmat, mintha hűvösség lengedezne, és a növények illatot árasztanak... Természetesen ez a táj még mindig szomorú, de azért mégis el lehet viselni. De isten óvjon attól mindenkit, hogy a sós pusztákon kelljen élnie hosszabb ideig. A ló ugyan egy ideig örül neki: nyalja a sót, nagyokat iszik rá és hízik, az ember számára azonban pusztulás. Semmiféle állat nem él meg ott, csak egyetlenegy madárka, az is szinte mutatónak, a verescsőrű, hasonló a mi fecskénkhez: igen jelentéktelen állatka, csak a csőröcskéje körül van vörös szegély. Hogy miért jön

éppen ezekre a partokra, nem tudom, de mivel nem talál semmit, amin megtelepedne, lebukik a szikesre, pihen egy ideig, azután hirtelen összeszedi magát, és felröppen; de az ember még erre sem képes, mivel nincsenek szárnyai, és ott kell maradnia, se holt, se eleven, bűnbocsánat nélkül hal meg, belefektetik a sóba, akár a birkát, és ott fekszik a világ végéig, mint a pácolt hús. És még ennél is keservesebb télen, amikor gyér hó takarja a füvet, és kemény kéreggé fagy össze. Ilyenkor a tatárok naphosszat a sátraikban guggolnak a tűznél, és pipáznak... És unalmukban gyakran összeverekcsenek. Az ember kimegy a szabadba, de mi van itt látnivaló? A lovak felborzolt szőrrel kószálnak, olyan soványak, hogy csupán a farkuk meg a sörényük leng. Alig vonszolják a lábukat, patájukkal lekaparják a vékony hóréteget, és a fagyos füvet rágcsálják, ez minden eledelük, ahogy a tatárok mondják, lézengenek... Kibírhatatlan. Az egyetlen szórakozás, amikor észreveszik, hogy valamelyik állat már annyira elgyengült, hogy nem tudja patájával áttörni a hókérget és fogával megragadni a fagyos gyökeret, ilyenkor nyomban a nyakába döfnek, lenyúzzák a bőrét, és megeszik a húsát. Förtelmes azonban az ilyen hús: édes, mint a tehén tőgye, de rágós: kényszerűségből eszed persze, de közben keveredik a gyomrod. Szerencsére az egyik feleségem értett a lóborda füstöléséhez: fogott egy bordát, mindkét oldalán hússal, beledugta egy nagy bélbe, és megfüstölte a tűzhely fölött. Ez még csak megjárta, az ilyesmit meg lehetett enni, mivel a szaga a sonkára emlékeztetett, de azért az íze mégiscsak förtelmes volt. És miközben nyeled ezt az ocsmányságot, eszedbe jut hirtelen, hogy odahaza, a faluban ilyenkor kacsát és libát kopasztanak az ünnepre, disznót ölnek, káposztalevest főznek fejhússal, jó zsírosat; és Ilja atya, a mi papunk, igen jószágos kis öregember, nemsokára elindul Krisztust dicsérni, és vele tartanak a diakónusok, papnék és diakónusnék a papnövendékekkel, és valamennyien kapatosak már; Ilja atya azonban nem bírja az italt: az urasági házban az ispán pálinkát hoz elébe, az irodában az intéző szintén italt küldet a dajkájával, kínálja; Ilja atya elázik egészen, aztán kiballag hozzánk a cselédsorra, s már alig vánszorog, a részeg feje; a legszélső házban még leszop valahogy egy pohárkával, többet azonban nem bír, és a csuhája alatt rejtőző üvegbe önti. És mindig olyan otthonosan viselkedik, még az ételek tekintetében is: ha észrevesz valami ízletes falatot, kérlelni kezd: „Tegyék újságpapírba, majd magammal viszem.” Rendszerint ez a válasz: „Nincs nekünk újságpapírunk, bátyuska” - de ő nem haragszik meg, hanem fogja úgy, ahogy van, és csomagolatlanul átadja a feleségének, azután továbbmegy békével... Ó, uraim, amikor az embernek zsenge gyermekkorától kezdve minden emléke eszébe jut, a lelkére nehezedik, egyszerre emészteni kezdi a gondolat: hol tévelyegsz te, megfosztva mindettől a boldogságtól, hány esztendeje nem gyóntál, egyházi áldás nélkül élsz, és ima és ének nélkül fogsz meghalni, és olyan bánat fog el... és megvárod az éjszakát, akkor szép csendesen kimászol a sátorból, hogy se feleségeid, se gyermekeid, se a többi pogány ne vegyen észre, és elkezded imádkozni... És imádkozol, úgy imádkozol, hogy megolvad tőle a hó a térded alatt; és ahová könnyed hull, reggelre kisarjad a fűszál.

Az elbeszélő elhallgatott, és lehorgasztotta fejét. Senki sem merte megzavarni; úgy tűnt, hogy mindenkit eltöltött a tisztelet ez utolsó emlékek szent fájdalomja iránt; egy perc múlva azonban Ivan Szeverjanics felsóhajtott, mintha legyintene; levette barátsapkáját, keresztet vetett, és így szólt:

- De mégis elmúlt, hála istennek!

Kis ideig hagytuk pihenni, majd kérdésekkel kezdtük ostromolni: hogyan hozta helyre lósörtével tönkretett lábát a mi elvárásolt hősrünk, milyen úton-módon szökött el a tatár pusztából Natasáitól és Kolkáitól, és hogyan került a kolostorba?

Ivan Szeverjanics kíváncsiságunkat teljes őszinteséggel elégítette ki, mely tulajdonságához, úgy látszik, híven ragaszkodott.

Mivel fontos volt nekünk Ivan Szeverjanics érdekes történetének időrendi egymásutánja, először is arra kértük, mesélje el, milyen rendkívüli módon szabadult meg sörtéitől, és hogyan menekült el a fogságból. Erről a következőket beszélte el.

- Teljesen felhagytam minden reménnyel, hogy valaha is visszatérhetek, és megláthatom hazámat. Még a gondolata is lehetetlennek látszott, és idővel a vágy is eltompult bennem. Úgy élttem, mint valami érzéketlen bálvány, semmi több; néha pedig eszembe jutott: minálunk, odahaza a templomban ez az Ilja, aki folyton újságpapírt kért, az istentisztelet alkalmával olykor imádkozott „az úton levőkért, szenvedőkért és *fogságban sínylődőkért*”, én pedig, ha történetesen ott voltam, mindig azt gondoltam: mire való ez? Háború van talán, hogy foglyokért imádkozik? Most bezzeg megértettem, miért van ez az ima, csak azt nem értettem, hogy nekem miért nincs semmi hasznom belőle, és ha nem is lettem hitetlen, de megzavarodtam, és nem imádkoztam többé.

„Minek imádkozzam - gondoltam -, ha úgyszincs fogamatja?”

Egyszer azonban hallom, hogy a tatárság körében izgalom támad.

Kérdem:

- Mi történt?

- Semmi - mondják -, két mullah jött ki tőletek, védlevelük van a fehér cártól, és messzi földön hirdetik a hitüket.

Felugrottam, és kérdem:

- Hol vannak?

Rámutattak egy sátorra, és én elindultam arra, amerre mutattak. Belépek, és látom, hogy sok sih-zád, malo-zád, imám és dervis gyűlt egybe, valamennyien maguk alá húzott lábbal ülnek a szőnyegen, középen pedig két ismeretlen ember, akik ámbár útra öltözöttek, de látnivaló, hogy papi hivatásúak; ott állanak a gyülevész népség kellős közepén, és Isten igéjére oktatják a tatárokat.

Amint megpillantottam őket, nagy boldogság fogott el, hogy oroszokat látok, hevesebben vert a szívem, lábuk elé hulltam, s felzokogtam. Azok is megörültek leborulásomnak, és mindketten így kiáltottak fel:

- Látjátok! Látjátok most, milyen hatással van az ige: lám, megérintette egyikőtöket, és már elfordult Mohamedtől.

A tatárok pedig felelik, hogy bizony semmilyen hatással sincs az: hiszen ez Ivan, közületek való, orosz, csupán itt éldegél nálunk, fogságban.

A hittérítők sehogy sem elégedtek meg ezzel. Nem akarták elhinni, hogy orosz vagyok, végül aztán én magam fakadtam ki:

- Nem, valóban orosz vagyok! - mondom. - Könyörüljetek rajtam, szent atyák, szabadítsatok ki innen! Tizenegyedik éve sínylődöm itt rabságban, és láthatjátok, hogy megnyomorítottak: járnai sem tudok!

Ők azonban ügyet sem vetettek szavaimra, elfordultak, és tovább folytatták a maguk dolgát: prédikáltak.

Azt gondoltam: „Nos, emiatt azért nem szabad megorrolnod: hiszen ők szolgálatban állnak, és a tatárok előtt talán nem is szabad másképp bánniuk velem.” Így hát hagytam az egészet, és kiválasztottam egy olyan órát, amikor egyedül voltak a sátrukban: hozzájuk siettem, és teljes őszinteséggel elbeszéltem nekik mindent, hogy a legkegyetlenebb sorsot kell itt elviselnem, és kérleltem őket:

- Kedves atyáim és jótevőim - mondtam nekik -, ugyan fenyegették meg őket atyuskánkkal, a fehér cárral: mondjátok nekik, hogy ő megtiltja az ázsiaiaknak, hogy erőszakkal fogva tartásuk alattvalóit, vagy pedig adjatok váltságdíjat értem, és én majd leszolgálom nektek. Minthogy itt élek - mondom -, kitűnően megtanultam a tatár nyelvet, és hasznokra lehetek.

Azok meg felelik:

- Hogyan, fiam: váltságra nekünk pénzünk nincsen, fenyegetni pedig nem szabad nekünk a hitetleneket, mivelhogy amúgy is alattomos és álnok emberek, és politikából udvariasan kell bánnunk velük.

- Úgy - mondom én -, szóval hát nekem ezért a politikáért így kell tengetnem egész életemet?

- Hát aztán - mondják ők -, mindegy, fiam, hol tengődsz, csak imádkozzál: nagy az Isten kegyelme, talán megszabadít téged is.

- Imádkoztam én - mondom -, de már fogytán az erőm, és minden reményem elhagyott.

- Ne essél kétségbe - mondják -, mivel ez nagy bűn!

- Nem is esem kétségbe - mondom én -, csupán... hogy lehettek ilyen... nagyon bánt, hogy bár oroszok vagytok és földijeim, mégsem akartok a segítségemre lenni.

- Nem, gyermekek - mondják erre -, ne keverj minket ebbe a dologba. Mi Krisztus nevében járunk itt, és Krisztus előtt nincsenek sem görögök, sem zsidók: a mi földünk minden engedelmes hívő. Számunkra mindenki egyforma, teljesen egyforma.

- Mindenki? - mondom.

- Igen - felelik -, mindenki! Így tanítja ezt Pál apostol. Bárhova megyünk, nem vitatkozunk... ez nem való nekünk. Te rab vagy, és mi mást tehetsz, túrj, mivel megmondotta Pál apostol: a rabszolgáknak engedelmeskedniük kell. És azt is tartsd észben, hogy keresztény vagy, s ezért rólad már nem kell gondoskodnunk, a te lelked előtt nélkülünk is nyitva áll már a mennyország kapuja, ezek viszont sötétségben maradnak, ha nem térítjük meg őket, így hát érettük kell fáradoznunk.

És egy könyvet mutatnak nekem.

- Látod - mondják -, hány ember van feljegyezve ebben a lajstromban? Ezeket már mind a hitünkre térítettük!

Nem akartam tovább beszélni velük, és nem is láttam őket többé, csak az egyiket, és azt is véletlenül: odarohan hozzám egyszer az egyik kisfiam, és azt mondja:

- Apa, nálunk a tónál egy ember fekszik!

Odamentem, hogy megnézzem, és látom: a lábáról térdén alul „harisnyát”, kezéről pedig könyöktől lefelé „kesztyűt” húztak le. Ezt a tatárok pompásan értik: körülvágják, aztán megrántják úgy, hogy nyomban lejön a bőr; az ember feje pedig kissé távolabb hevert, és a homlokán kereszt volt kihasítva.

„Hej - gondolom -, nem akartál fáradozni értem, földi, és én megróttalak érte, most pedig a vértanúság koronáját érdemelted ki. Bocsáss meg nekem, Krisztus szerelmére!”

Fogtam, és keresztet vetettem rá, a fejét odatettem a törzse mellé, földig hajoltam előtte, és elföldeltem, s elénekeltem fölötté a *Szentséges Isten-t*. Hogy a társa hová lett, máig sem tudom, de bizonyára ugyanígy végezte, és ő is vértanú lett, mivel ezután a hordában igen sok szentképecske bukkant föl a tatár nőknél, olyanok, amilyeneket a hittérítők hoztak magukkal.

- Hát a hittérítők még a Riny homokpusztába is elmerészkednek?

- Hogyne, uraim, elmerészkednek, csakhogy minden remény nélkül.

- És miért?

- Nem tudnak bánni az emberekkel. Az ázsiait megfélemlítéssel kell megtéríteni, hogy reszkessen a rémülettől, ők meg békés istenről prédikálnak. Kezdetnek ez igazán nem ér semmit, mert az ázsiai sohasem fog békés istent tisztelni fenyegetés nélkül, és agyonüti a papjait.

- Legfontosabb pedig bizonyára az, hogy ha az ázsiaiakhoz megy valaki, pénzt és drágaságokat nem szabad vinnie.

- Nem szabad, uram, de különben úgysem hiszik el, hogy valaki üres kézzel jött hozzájuk; azt gondolják, hogy elásta valahol a pusztában, vallatóra fogják, és agyonkínózzák.

- Micsoda gazemberek!

- Azok bizony; így járt egy zsidó is, annak tanúja voltam. Isten tudja, honnan, felbukkant egy öreg zsidó, és az is a hitről prédikált. Derék ember volt, és nyilván buzgó a hitében, és rongyok borították, úgyhogy kilátszott alóluk az egész teste, de amikor beszélni kezdett a hitről, hát elhallgattam volna életem végéig. Eleinte vitába szálltam vele, mondván: miféle hit az a tiétek, mikor még szentjeitek sincsenek, ő azonban így felelt: vannak, és elkezdte sorolni a Talmudból, milyen szentjeik vannak... nagyon érdekes volt, azt a Talmudot pedig, mondja, Iovoz ben Lévi rabbi írta, aki olyan tudós ember volt, hogy a bűnösök rá sem tudtak nézni: amint rápillantottak, nyomban meghaltak. Maga elé szólította emiatt az Isten, és mondja neki: „Ej, te tudós rabbi, Iovoz ben Lévi! Jó, hogy ilyen tudós ember vagy, csak az nem jó, hogy miattad elpusztulnak az én zsidócskáim. Nem azért rendeltem én, hogy Mózes átvezesse őket a sivatagon és a tengeren. Hagyd el tehát hazádat, és élj ott, ahol senki sem láthat.” Lévi rabbi pedig elindult, és arra a helyre ért, ahol a paradicsom volt, és itt beásta magát a homokba nyakig, és ott maradt a homokban tizenhárom esztendeig, és ámbár nyakig be volt temetve, azért minden szombaton bárányt készített magának, melyet az égből alászálló tűz sütött meg. És ha szúnyog vagy légy telepedett az orrára, hogy a vérét szívja, azt is nyomban elpusztította az égi tűz... Az ázsiaiaknak nagyon tetszett a tudós rabbi története, sokáig hallgatták a zsidót, azután odaléptek hozzá, és faggatni kezdték: hol ásta el a pénzét útközben, mikor feléjük tartott? A zsidó esküdözött égre-földre, hogy neki nincsen pénze, hogy az Isten minden nélkül küldötte, pusztá bölcsességével, de hát nem hittek neki. Összekotorták a máglya parazsát, a forró homokra lóbórt terítettek, rátették a zsidót, és rázogatni kezdték. Mondd csak, mondd hát: hol a pénz? Mikor pedig látták, hogy egészen elfeketedett, és hangot sem ad, így szóltak:

- Megállj, ássuk be torkig a homokba, talán ettől elmúlik a baja.

Be is ásták, a zsidó azonban csak meghalt. A feje sokáig ott feketedett a homokon, de a gyerekek féltek tőle, így hát levágták, és egy kútba dobták.

- Hát prédikáljon nekik az ember!

- Bizony, uram: nehéz dolog ez, pénze azonban mégis volt ennek a zsidónak.

- Volt?!

- Volt bizony; később a farkasok és sakálok kezdték háborgatni, és darabokban kiráncigálták a homokból, s végül a lábbelijéig is eljutottak. Széttépték a csizmáját, és a talpából hét pénzdarab gurult ki. Később megtalálták.

- Nos és ön aztán hogyan szabadult meg tőlük?

- Csoda mentett meg.

- És ki művelte azt a csodát, hogy megmentette?

- Talafa.

- Kicsoda ez a Talafa: szintén tatár?

- Nem, uram, más fajtából való, indiai, és nem is egyszerű indus, hanem az istenük, aki leszállt a földre.

Hallgatói kérésére Ivan Szeverjanics Fljagin a következőket mesélte el tragikomikus életének ezen új fejezetéből.

9

Kis híján egy esztendő telt el azóta, hogy a tatárok megszabadultak misszionáriusainktól, megint tél volt, és mi téli legelőre hajtottuk át a méneseket, a Kaspi-tenger déli partvidékére. Egy napon, estefelé, hirtelen két ember érkezett hozzánk, ha egyáltalán embereknek lehet nevezni őket. Senki sem tudta, kicsodák, honnan jönnek, milyen származásúak, és mi a mesterségük. Még rendes beszédük sem volt, sem orosz, sem tatár: egyik szavuk orosz, másik tatár - maguk között pedig, isten tudja, hogyan beszéltek. Egyikük sem volt még öreg, az egyik fekete, nagy szakállú, köntöse a tatárokéhoz hasonlatos, csak hogy nem tarka, hanem tiszta piros, és a fején hegyes perzsa süveg; a másik pedig vörös hajú volt, és az is tatár köntöst viselt, de az aztán furcsa volt, hogy mindenféle ládikát cipelt magával, és amikor azt hitte, hogy nem nézik, rögtön levetette a tatár köntöst, és egy szál nadrágban és ujjasban maradt, és ez a nadrág és ujjas olyan volt, amilyent a németek hordanak egyes orosz gyárakban. És mindig babrált, turkált a ládikóiban, de hogy mi volt bennük - ördög tudja. Azt mondták, Khívából jönnek lovat vásárolni, és hogy odahaza háborút akarnak indítani valaki ellen, de hogy ki ellen, azt nem mondták meg, csak egyre bujtogatták a tatár hordát az oroszok ellen. Hallom - a vörös ugyan nemigen tud beszélni, csak kibök valami oroszforma szót, aztán köp egyet -, hogy pénzük nincsen, mivel hogy ázsiaiak, és tudják, aki pénzzel jön a pusztába, nem távozik onnan ép bőrrel. Igyekeztem rávenni a tatárokat, hogy hajtsák le lovaikat a folyóra, a Darjára, és ott majd megcsinálják a számadást.

A tatárok fontolgattak, latolgattak, és nem tudták, belemenjenek-e vagy sem. Egyre csak töprengenek, mintha aranyat ásnának, de látnivaló volt, hogy félnek valamitől.

Az idegenek pedig eleinte szép szóval unszolták őket, majd fenyegetőzni kezdtek.

- Hajtsátok át a lovakat - mondták -, mert különben megjárhatjátok. Van egy istenünk, Talafa a neve, és elküldte velünk a tüzet. Isten ments, hogy egyszer megharagudjék.

A tatárok azonban nem ismerték ezt az istent, és kétségbe vonták, hogy valamit is tehet velük a pusztában, télvíz idején, a tüzével. A fekete szakállas azonban, aki Khívából érkezett a vörös köntösben, azt mondta:

- Ha kételkedtek, akkor Talafa még az éjjel megmutatja nektek az erejét; de ha majd hallotok

vagy láttok valamit, ki ne jöjjetek sátraitokból, mert akkor eléget titeket.

A puszta halálos téli unalmában ez természetesen borzasztóan érdekes volt, és ha kissé szepegtünk is, azért mégis szeretttük volna látni, mit fog ez az indus isten művelni - ugyan miféle csodával nyilatkozik meg?

Feleségeinkkel és gyermekeinkkel korán bebújtunk sátrainkba, és vártunk... Minden sötét és csendes, mint minden éjszakán; de egyszerre csak, amint kezd elnyomni az álom, hallom, hogy valami végigzúg a pusztán, akár a hóvihár, s aztán eldördül, és félálomban úgy rémlett, hogy szikrák hullanak alá az égből.

Felriadtam, és látom, hogy feleségeim forgolódnak, és a gyermekek sírnak.

Mondom:

- Pszt! Tömjétek be a szájukat, hadd szopjanak, hogy ne sírjanak.

A kicsikék csámcsogni kezdtek, és megint csendesség támadt, a sötét puszta fölött azonban megint felsistergett a tűz... felsistergett és szétpukkant...

„No - gondolom -, ennek a Talafának fele sem tréfa!”

Kisvártatva megint felsistergett, de már egészen másképp: felröppent, mint valami tüzes madár, és a tűz egészen furcsa volt, vérvörös, aztán elpukkan, és sárgává változik, utána meg kék lesz.

A tábor halálos csendbe borult. Persze teljességgel lehetetlen, hogy ne hallották volna valamennyien ezt a robajlást, és bizonyára mind megrémültek, és most báránybőr bundáik alatt hevernek. Ekkor hirtelen megremegett a föld, reszketni kezdett, aztán megint csend lett. Ezt annak lehetett tulajdonítani, hogy a lovak felriadtak, és egy csoportba verődtek, azután egyszerre csak hallani lehetett, amint a khívaiak vagy indusok elszaladnak valamerre, és mindjárt utána újra fölrepült a tüzes sárkány a puszta fölé... Amikor a lovak meglátták, száguldani kezdtek... Erre a tatárok elfelejtették a félelmüket is, valamennyien kiugrottak a sátraikból, rázták a fejüket, és jajgattak: „Allah! Allah!” - majd utánuk vágattak. De a két khívainak nyoma vészett, csupán egy ládát hagytak emlékül... Amikor hát a harcosok mind a ménes után iramodtak, és a táborban nem maradtak csak az asszonyok és a vének, szemügyre vettem a ládikót: mi lehet ez? Látom, hogy különféle por és szerszámok vannak benne, meg papírcsövek; ahogy az egyik csövet meg akartam nézni a tűznél, hát szétpukkant, és majdhogy ki nem égette a szememet, fölrepült és... prr! - ezer csillagra hullott szét... „Hohó - gondoltam -, ez nem isten, hanem egyszerűen tűzijáték, amilyent nálunk is mutattak a városi parkban” - és ahogy eldurantam a másik csövet is, hát látom, hogy a tatárok, mármint az öregje, aki itt maradt, arccal a földre borulnak, és úgy hevernek, ki hol, és csak a lábukkal kalimpálnak... Először megijedtem, de amikor láttam, hogy így kalimpálnak, hirtelen egészen máshogy fogtam fel a helyzetet. Mióta fogságba kerültem, most először csikorgattam meg a fogamat, és rájuk ordítottam néhány érthetetlen szót, ami eszembe jutott. Bömböltem, ahogy a torkomon kifért:

- Parlé-bjen-kommsza-sire-mir-ferfluht-minadjő-moszió!

Akkor kiengedtem még egy csövet egy röppentyűvel... Amikor látták, hogyan kering a tüzes röppentyű, elállt a szívverésük... A tűz kihunyott, ők azonban még mindig ott heverték, egyik ugyan felkapta a fejét, de nyomban a földbe fürta a pofáját, és csak az ujjával int, hív magához. Odamentem, és mondom:

- Na, mi az? Valld be, átkozott kutya, mit akarsz inkább: meghalni vagy életben maradni? - Mert láttam, hogy szörnyen rettegnek tőlem.

- Bocsáss meg nekünk, Ivan - mondják -, ne küldd a halált, hanem hagyj minket életben.

Mások is hasonlóképp magukhoz intenek, és valamennyien bocsánatért és életükért könyörögnek.

Látom, hogy a dolgom egészen jól áll: nyilván már levezekeltem minden bűnömet, és így imádkoztam:

- Szentséges Szűzanyám, Szent Nyikolaj, hattyúcskáim-tubicáim, legyetek a segítségemre, jóakaróim!

A tatárokat pedig kérdem szigorúan:

- Miért és mi célból bocsássak meg nektek, és ajándékozzalak meg életetekkel?

- Bocsáss meg - mondják -, hogy nem hittünk a te istenedben.

„Ahá - gondolom -, lám, hogy rájuk ijesztettem” - és mondom: „Azt már nem, testvérekéim, abból nem esztek, nem bocsátom én meg nektek soha, hogy ellene szegültetek az igaz vallásnak.” És megint csikorgatni kezdtem a fogam, és kibontottam egy újabb csövet.

Ebben rakéta volt... Borzalmas láng és ropogás.

Ráordítok a tatárookra:

- Nos, mi lesz? Még egy percre várok, és ha azután sem hisztek az én istenemben, elpusztítlak mind!

- Ne pusztíts el - felelik -, hajlandók vagyunk megtérni a te istenedhez.

Abbahagytam a tűzijátékot, és megkereszteltem őket a folyócskában.

- Hogyan? Mindjárt ott nyomban megkeresztelte őket?

- Abban a pillanatban, uram. De minek is tétováztam volna sokáig? Nem hagyhattam nekik időt, hogy meggondolják magukat. Megnedvesítettem a fejüket a lék mellett, mely a jégben tátongott, azt mondtam hozzá: „Az Atyának és Fiúnak...”, azután a nyakukba akasztottam a keresztet, amelyek a hittérítőktől maradtak, és megparancsoltam, hogy a meggyilkolt misszionáriust vértanúként tiszteljék, imádkozzanak érte, és megmutattam a sírját.

- És imádkoztak?

- Imádkoztak, uram.

- De hiszen nem ismertek semmilyen keresztény imát! Vagy talán megtanította őket néhányra?

- Nem, erre már nem értem rá, mert láttam, hogy itt az ideje, hogy a leggyorsabban kerek oldjak. Ezért csupán rájuk parancsoltam: imádkozzatok, mint ahogyan eddig tettétek, csupán Allah nevét ne merészeljétek kiejteni, hanem helyette Jézus Krisztust említsétek.

Ezt a tant valamennyien el is fogadták.

- Nos, aztán mégis hogyan szökött el ezektől az új keresztényektől a megcsonkított lábával, és hogyan gyógyította meg azt?

- A rakéták között találtam valamilyen maró port; ha csak egy keveset tesz belőle az ember a testére, nyomban borzalmasan égni kezd. Ráraktam én is, és betegnek tettettem magam, közben pedig a pokróc alatt folyton etettem ezzel a szerrel a talpamat, és két hét alatt annyira vittem, hogy mind a két lábam csupa genny lett, és a sörte, melyet tíz évvel azelőtt szórtak belé, eltávozott a gennyel együtt. A lehető leggyorsabban felépültem, de nem mutattam senkinek, sőt úgy tettem, mintha még rosszabbul lennék, és meghagytam az asszonyoknak és a

véneknek, hogy igen buzgón imádkozzanak értem, mivel közeledik halálom órája. Aztán pedig böjtöt róttam rájuk vezeklésül, megtiltottam, hogy három napig elhagyják a sátrukat, és hogy még jobban rájuk ijesszek, elsütöttem a legnagyobb rakétát, és odábbálltam.

- És nem érték utol?

- Nem; de hogy is teheték volna? Annyira legyengítettem őket a böjttel, és úgy megfélemlítettem őket, hogy bizonyára még örültek is neki, hogy három napig ki sem kell dugniok az orrukat a sátorból, utána pedig, ha ki is jöttek, én már árkon-bokron túl jártam. Mert a lábam, miután kihúztam belőle a sörtét, begyógyult, és olyan könnyű lett, hogy egyetlen iramban végigrohantam az egész pusztán.

- És mindig csak gyalogszerrel?

- Hát hogyan, uram? Arra nincsenek utak, ahol találkozhat az ember valakivel, és ha találkozik, akkor bizony nem örül neki. A negyedik napon egy csuvasba akadtam, aki öt lovat terelt, és azt mondja nekem: ülj fel! Én azonban tartottam tőle, és nem ültem fel.

- Miért félt tőle?

- Hát csak úgy... Valahogy nem volt benne bizalmam, amellet pedig nem tudtam kiokoskodni, milyen hiten van, márpedig ez a pusztában mindig igen veszedelmes. Ő azonban, a balga, megint csak kiált:

- Ülj fel, kettesben vidámabb lesz.

Mondom neki:

- Ki vagy te: talán még istened sincsen?

- Hogyne volna - mondja -, a tatárnak nincs istene, kancahúst zabál, nekem van istenem.

- Hát ki a te istened? - kérdem.

- Nekem - mondja - isten minden: isten a nap, isten a hold, és isten a csillag is... minden isten. Hogyne lenne nekem istenem?

- Minden!... hm... neked hát minden isten, de Jézus Krisztus - mondom -, ő neked nem isten?

- Dehogyan - feleli -, ő is isten, és a Szűzanya is, és Nyikolaj is...

- Miféle Nyikolaj? - kérdem.

- Hát amelyik az egyik télen, a másik meg nyáron él.

Megdicsértem, hogy tiszteli az orosz Csodatevő Nyikolajt.

- Mindig tiszteld őt - mondom -, mert orosz - és már egészen helyeseltem a hitét, és majdnem csatlakoztam hozzá, mikor szerencsére eljárt a szája, és elárulta magát.

- Hogy is ne tisztelném én Nyikolajt - mondja -, télen ugyan nem imádkozom hozzá, de nyáron egy húszkopejkást adok neki, hogy vigyázzon a tehénkéimre, bizony! De őrá egyedül nem bízhatom magam, és ezért Keremetynek is áldozok egy tinót.

Erre nekidühödtem.

- Micsoda - mondom -, te merészelsz nem bízni Csodatevő Nyikolajban, és neki, az orosznak, csak egy húszast adsz, míg az ocsmány, pogány Keremetynek egy egész tinót! Hordd el magad - mondom -, tudni sem akarok rólad... és nem megyek veled, ha ilyen kevésre becsülsz Csodatevő Nyikolajt.

És nem is mentem: teljes erőmből nekiindultam, és még fel sem ocsúdtam, mikor a harmadik nap estéjén vizet pillantottam meg és embereket. Óvatosságból a fűbe lapultam, és onnan fürkészttem: miféle népség az? Mivel féltem, hogy még kegyetlenebb fogságba jutok - de látom, hogy ezek ételt főznek... „Bizonyára keresztények” - gondolom. Még közelebb kúsztam, és látom: keresztet vetnek, és pálinkát isznak - oroszok ezek!... Ekkor kiugrottam a fűből, és megmutattam magam. Kiderült, hogy egy halászcsoporthoz tartozom, amely erre halászott. Nyájasan fogadtak, amint földiekhez illik, és kínáltak.

- Igyál pálinkát!

Felelem:

- A tatároknál egészen elszoktam az ilyesmitől, testvérek.

- Nem tesz semmit - mondják -, itt a fajtádbeliek közt megint hozzászoksz: igyál csak!

Töltöttem magamnak egy pohárával, és azt gondolom:

„Nos, istennek hála, a szerencsés visszatérésemre!” - és felhajtottam; a halászok azonban tovább kínálnak, a derék fickók.

- Igyál még! - unszolnak - látod, hogy elepedtél nélküle.

Megengedtem magamnak még egy pohárral, és kiöntöttem a szívem. Egész éjszaka ott ültem a tűznél, és meséltem, pálinkát ittam hozzá, és olyan boldog voltam, hogy megint szent Oroszországban vagyok. Reggel felé azonban, amikor a tűz már kihunyóban volt, és a hallgatók majdnem valamennyien elaludtak, így szól az egyik halász:

- De igazolványod csak van?

- Nem - mondom -, az nincsen.

- Hát ha nincsen - mondja -, akkor itt börtön vár rád.

- No - mondom -, ha így van, akkor nem megyek el tőletek: nálatok csak el lehet élni igazolvány nélkül.

Felel erre:

- Élni lehet nálunk igazolvány nélkül, csak meghalni nem.

Kérdem:

- Hát miért?

- Hát hogyan írjon be a pópa a könyvbe - feleli -, ha egyszer nincsen igazolványod?

- Hát akkor mitévő legyek?

- Akkor bedobunk a vízbe, a halak táplálására.

- Pap nélkül?

- Pap nélkül.

Mivel kissé már kapatos voltam, szörnyen megrémültem, és sírni, jajveszékelnem kezdtem, a halász pedig nevetett.

- Csak tréfáltam - mondja -, halj meg bátran, a haza földjében fogunk elásni.

Én azonban már nagyon elkeseredtem, és mondom neki:

- Szép kis tréfa. Ha gyakran fogtok ilyen tréfát űzni velem, bizony nem érem meg a következő tavaszt.

És alighogy elaludt ez az utolsó cimpora is, gyorsan felkerekedtem, és útnak indultam, és Asztrahanyba jutottam. Ott napszámosmunkával megkerestem a napi egy rubeletemet, és oly buzgón nekifeküdtem az itálnak, hogy nem is emlékszem, hogyan kerültem egy másik városba, és már a tömlőben ültem, ahonnan hazasuppoltak az én kormányzóságomba. Elvittek a városunkba, a rendőrségen megkorbácsoltak, azután visszaküldtek a birtokra. A grófné, aki megveretett a macska farkáért, már meghalt, csak a gróf volt életben, de ő is igen elaggott, és nagyon istenfélő lett, a lótenyésztéssel pedig felhagyott. Jelentették neki, hogy megjöttem, emlékezett rám, és megparancsolta, hogy odahaza verjenek el még egyszer, és azután menjek Ilja atyuskához gyónni. Nos, elpáholtak, amúgy régi módra az intézősége, azután elmentem Ilja atyához; gyóntatni kezdett, és teljes három esztendőre eltiltott a szent áldozástól...

Mondom neki:

- Hogy lehet ez, atyuskám, mikor... annyi évig nem áldoztam... úgy vártam rá...

- Hát aztán - mondja -, vártál rá, de miért tartottál tatár asszonyokat feleségnek... Tudod-e - mondja -, igen enyhe büntetés, hogy csak az áldozásból zárlak ki? Ha a szent egyházatyák törvénye szerint akarnálak megbüntetni, akkor voltaképpen el kellene égetnem az öltözékedet az eleven testeden! De ettől ne tarts - mondja -, mert ezt a rendőrség most már nem engedi meg.

„No - gondolom -, mitévő legyek: ha szentség nélkül maradok is, de legalább otthon fogok éldegélni, kipihenem a fogságot” - a gróf azonban nem akarta ezt. Így kegyeskedett szólani:

- Nem tűrök a közelemben olyat, akit kizártak a szentségből.

És megparancsolta az intézőnek, hogy verjen el még egyszer, nyilvánosan, általános példaadás céljából, és azután bocsássanak el, hadd legyek obrokfizető paraszt. Így is történt: elpáholtak, most már új módi szerint, kint a tornácon, az iroda előtt, mindenki szeme láttára, azután szabadságlevelet adtak. Boldog voltam, hogy annyi év után teljesen szabad ember lettem, törvényes írással, és elmentem. Határozott terveim nem voltak, Isten azonban adott nekem alkalmat.

- Ugyan miféle?

- Hát megint ugyanolyat: lovak mellett. Legalul kezdtem, egyetlen fillér nélkül, de hamarosan jómódba jutottam, és bizonyára még többre is vittem volna, ha nem jön közbe egy körülmény.

- Mi volt ez, ha szabad kérdeznem?

- Különböző szellemek és szenvedélyek hatalmába kerültem, és még egy rendkívüli dolognak.

- Ugyan miféle rendkívüli dolog szállta meg?

- A delejesség, uram.

- Hogyan?! A delejesség?!

- Bizony, uram, egy bizonyos személy delejes hatása.

- És miben érezte a hatását?

- Idegen akarat működött bennem, és idegen sorsot teljesítettem.

- Szóval ekkor következett el tulajdon pusztulása, amely után tisztába jött azzal, hogy teljesítenie kell az anyai fogadalmat, és kolostorba vonult?
- Nem, uram, ez később történt, előbb még sok mindenféle kalandban volt részem, míg eljutottam az igaz meggyőződéshez.
- Elmondaná nekünk ezeket a kalandokat is?
- Miért ne, uram; nagy örömmel!
- Megkérnénk akkor.

10

Fogtam tehát a szabadságlevelet, s elindultam minden terv nélkül, és egy vásárba jutottam. Látom, hogy egy cigány lovat akar cserélni egy paraszttal, és közben istentelenül rászedi; hogy kipróbálja a két állat erejét, a maga lovát egy kölessel megrakott szekérbe fogja, a parasztét pedig egy almás szekérbe. Noha egyformán húz a két ló, a paraszté megizzad, mivel elbódítja az almaszag, amit a ló sehogyan sem állhat, a cigányé azonfelül ájulós is, amit nyomban látni, mivel jel van a homlokába égetve - de a cigány kimagyarázza: „Szemölcs az.” Persze sajnálom a parasztot, mivel nem tud majd dolgozni az ájulós lóval, az állat felfordul egy szép napon, és vége. Különben is, abban az időben halálosan gyűlöltem a cigányokat, mert ők csábítottak először a csavargásra, és bizonyára megsejttem még mást is, ami később be is következett. Ezért felfedtem a csalást a parasztnak, mikor pedig a cigány vitatkozni kezdett velem, hogy nem bélyeg az az állat homlokán, hanem csak szemölcs, igazságom bizonyítására egy árral beleböktem az állat veséjébe, és az nyomban a földre zuhant, és vergődni kezdett. Fogtam magam hát, és tapasztalataim alapján kiválasztottam a parasztnak a jó lovat, ők pedig pálinkával, vendéglátással hálálták meg, és hús kopejkát is fizettek, és nagy áldomásokat csaptunk. Így kezdődött: a pénzecském is gyarapodott, meg mind buzgóbban néztem a pohár fenekére; egy hónap sem telt bele, és látom, hogy jól van ez így; teliaggattam magam mindenféle lódoktori kellékekkel, és vásárról vásárra jártam, és mindenütt segítségére voltam a szegény embernek. Szép pénzt szedtem így össze, és minden alkalommal áldomást ittunk. A cigány lókupecsek már úgy rettegtek tőlem, mint isten haragjától, és tudomásomra jutott, hogy el akarnak döngölni. Igyekeztem kitérni előlük, mivel sokan voltak, én meg egymagam; sosem tudtak elcsípni egyedül és kedvükre elpáholni, a parasztnak jelenlétében pedig nem merték, mert azok jószágomért mindig a pártomat fogták. Így hát rossz híreket költözték: hogy én állítólag varázsló vagyok, és nem a magam erejéből értek a lóhoz. Ez persze ostobaság volt: mert a lovakhoz, amint már mondtam önöknek, tehetségem van, és szívesen megtanítok rá bárkit, csak hogy ennek senki más nem tudná hasznát venni.

- Miért nem tudná hasznát venni?
 - Nem értené meg senki, uram, mivel ehhez természet adta tehetség kell, és nemegyszer tapasztaltam, hogy elmagyarázom, de hasztalan: de engedelmet, erről majd később beszélek.
- Amikor a vásárokon végigfutott a hírem, hogy keresztüllátok a lovon, eljött hozzám egy méneskari tiszt, egy herceg, és száz rubelt ígért.
- Árudd el a titkot, bátyuskám - mondja -, hogyan látsz bele a lovakba. Sok pénzt megér ez nekem.

Én pedig felelem:

- Nincs nekem semmiféle titkom, természet adta tehetségem van hozzá.

De az csak nem tágít:

- Árudd el mégis, hogyan csinálod? De ne gondold, hogy ingyen kívánom, nesze, itt van száz rubel.

Mit tehettem? Vállat vontam, bekötöttem a pénzt egy rongyba, és azt mondom: engedelmet, amit tudok, azt el fogom mondani, csak tessék meghallgatni és megtanulni; de ha nem tanulja meg, és semmi haszna nem lesz belőle, én nem felelek érte.

A herceg azonban ennyivel is beérte, és mondja: nos, ez már nem a te bajod, hogy mennyit tanulok meg, te csak mondjad.

- A legfontosabb - kezdem -, ha valaki meg akarja tudni, mi rejtezik a lóban, akkor jó nézőpontot kell elfoglalnia, és attól nem szabad eltávolodnia. Első pillantásra a fejet kell szemügyre venni, majd az egész lovat, egészen a farkáig, és nem sűrögni körülötte, mint a tisztek teszik. Megtapogatják a nyakát, az üstökét, az orrát, a szügyét vagy ami épp eszükbe jut, és az egésznek semmi értelme. Ezért a szeleburdiságért szörnyen kedvelik a csiszárok a lovas tiszteket. A csiszár, amint megpillantja az ilyen ugribugrit, nyomban forgatni, keringetni kezdi a lovat előtte, fordítja jobbra-balra, amelyik részét pedig nem akarja megmutatni, hát azt nem is mutatja semmi pénzért, mivel ott valami huncutság lappang, az ilyenért pedig nem mennek a szomszédba: ha a lónak lelóg a füle, kívágnak egy hüvelyknyi bőrt a tarkóján, azután összehúzzák és bekenik, amitől az állat feltartja a fülét, de nem sokáig: elernyed a bőr, és a fül megint lecsüng. Ha nagy a füle, körülnyírják, hogy pedig egyenesen álljon, szarvacskát dugnak belé. Ha valaki egy pár lovat keres, és az egyik állatnak történetesen csillag van a homlokán, a csiszár érti a módját, hogyan szerezzen ugyanolyan csillagocskát a másik homlokára: horzskővel kidörzsöli a szórt, vagy forró sült répát tesz rá, ahová kell, hogy fehér szőr nőjön ki; elő is jön az hamarosan, csak ha jól megnézi az ember, az ilyen módon szerzett szőr mindig kissé hosszabb a valódinál, és eláll, mint a szakáll. Még jobban becsapják a közönséget a kupecok a szemmel: némelyik lónak gödör van a szeme fölött és ez nem szép, a kupec azonban gombostűvel átszúrja a bőrt, azután rátapasztja az ajkát, és fújni kezdi, s addig fújja, hogy a bőr kiduzzad, és az állat szeme üdén csillog. Ezt könnyű elérni, mivel a ló szívesen veszi, ha a szemébe fújnak, szereti a meleg leheletet, és moccanás nélkül áll egy helyben; a levegő azonban eltávozik, és megint felbukkan a gödör a szeme fölött. Ez ellen csak egy szer van: a csont körül kell tapogatni, nem áramlik-e a levegő. De még ennél is mulatságosabb, ahogyan a vak lovakon adnak túl. A tisztecske, tegyük fel, odalopózik a ló szeme elé egy szalmaszállal, hogy kipróbálja, látja-e az állat, közben pedig nem veszi észre, hogy a kupec öklével a ló hasába vagy oldalába vág, amikor annak meg kell ráznia a fejét. Máskor meg csak végigsimít rajta gyengéden, a kesztyűjében azonban szeg van; úgy tesz, mintha simogatná, közben pedig beleszúr. - És még tízannyit soroltam el az én tisztemnek, mint amennyit most említettem, de mégsem vált hasznára: látom, másnap olyan lovakat vásárolt össze, hogy egyik hitványabb gebe volt a másiknál, és még odahív, hogy nézzem meg, és mondja:

- No, testvér, gyönyörködj benne: hogy eltanultam ezt a mesterséget.

Odanézek, elnevetem magam, és azt felelem, hogy nézni is kár rájuk.

- Ennek kövér a szügye, a lába beleakad majd a földbe; az alig áll a lábán, patáját a hasa alá dugja, és sokat mondok, ha egy éven belül sérvet nem szerez magának; amaz meg, miközben a zabot eszi, kapál a mellső lábával, és a jászolba veri a térdét - és így végigkritizáltam minden szerzeményét, és mindenben igazam lett.

Mondja a herceg másnap:

- No, Ivan, igazad van: én sosem fogom eltanulni a te tehetségedet, inkább maradj nálam szakértőnek, és válogass magad, én csak a pénzt adom oda értük.

Ráálltam, s teljes három esztendeig pompásan éltem nála, nem mint rab vagy cseléd, hanem inkább mint barát és segítőtárs, és ha nem jönnek rám a kiruccanások, szép tőkét gyűjthettem volna magamnak; mivel bármilyen ménesgazda érkezik, szokás szerint nyomban ismeretséget köt a lóvásárló tiszttel, egy hű emberét pedig elküldi a szakértőhöz, hogy ha lehetséges, a maga pártjára édesgesse, mert a tenyésztők jól tudják, hogy nem a tiszt a döntő, hanem az, hogy ki mellett áll igazi szakértő. Én pedig, mint már elmondtam önöknek, természetemtől fogva értettem a lóhoz, s ezt a természettől rám rótt kötelességet híven teljesítettem: semmiért a világon nem csaptam be azt, akinek szolgálatába álltam. És az én hercegem érezte ezt, és nagy becsben tartott, és teljes őszinteséggel voltunk egymáshoz. Ha történetesen veszített a kártyán az éjszaka, reggel, ahogy felkel, kijön hozzám az istállóba, és azt mondja:

- Nos, *majdnem-félkegyelmes* Ivan Szeverjanicsom, mi újság? - mindig így tréfálkozott velem, de azért nagyon becsült, mint ezt látni fogják.

Én pedig tudtam, mit jelent ez, ha ilyen tréfával állít be, és így feleltem:

- Megjárja, istennek hála, nálam minden rendben, viszont nem tudom, hogy kegyelmességed ügyei hogy állanak?

- Bizony olyan pocsékul - mondja -, hogy rosszabbat kívánni sem lehet.

- Mi az - mondom -, csak nem veszített tegnap is, mint a minap?

- Fejen méltóztatott találni a szöveget, félkegyelmes uram - feleli -, bizony leégtem, le bizony.

- És mennyivel könnyítettek nagy jó uramon? - kérdem én.

Nyomban megmondja, hány ezret veszített, én csak megcsóválom a fejem, és így szólok:

- Bizony, megérdemelné kegyelmességed, hogy elnászpángolják, csak nincs, ki megtegye.

Elneveti magát, és azt mondja:

- Éppen ez az, hogy nincs, ki megtegye.

- Heveredjen csak le az ágyacskámra - mondom -, friss zabos zsákot teszek a feje alá, és saját kezűleg páholom el.

Aztán persze kunyerálni kezd, hogy adjak neki pénzt a revánsra.

- Nem - mondja -, inkább ne verj el, hanem adj valamicskét a költőpénzből, hogy revánsot vehessek: visszavágok, megkopasztom valamennyit.

- Nos - felelem -, köszönöm szépen: inkább csak játsszon, de ne vegyen revánsot.

- Szép kis köszönet! - kezdi nevetve, de aztán már bosszankodik: - Kérlek, ne feledkezz meg magadról, hagyd abba a gyámkodást, és add ide a pénzt.

Megkérdeztük Ivan Szeverjanicsot, adott-e pénzt a hercegének revánsra.

- Soha - felelte. - Vagy becsaptam, és azt mondtam, hogy minden pénzt kiadtam zabra, vagy pedig egyszerűen elfutottam.

- De ő haragudott ezért, nem?

- Haragudott bizony: néha rögtön ki is jelentette: „No, most már elég, nem tartok igényt többé a szolgálatára, félkegyelmes barátom.”

Azt feleltem:

- Nos, pompás. Kérem az igazolványomat.

- Rendben van, kérem - mondja -, szíveskedjék összecsomagolni: holnap megkapja az igazolványát.

Másnap azonban egyetlen szó sem esett erről a dologról. Vagy pedig nem telt bele egy óra sem, és megint eljött hozzám, egészen más hangulatban, és azt mondja:

- Köszönöm, nagyrabecsült barátom, hogy olyan határozott volt, és nem adott pénzt revánsra.

Ezt annyira becsülte bennem, hogy ha énvelem történt valami kiruccanásaim alkalmával, akkor ő is testvérként viselkedett velem szemben.

- Hát önnel mi történt?

- Már mondtam, hogy olykor kiruccantam.

- Hát mit jelentsen ez?

- Kiruccantam mulatni. Miután rákaptam a szeszre, óvakodtam attól, hogy mindennap igyam, és mértékletesen sosem éltem vele; de ha valami bántott, akkor szörnyen elfogott a vágy az ital után, és nyomban kiruccantam néhány napra, és eltűntem. Hirtelen fogott el, és nem tudni, miért; például amikor leszállítottuk a lovakat: nem testvéreim ugyan, de azért mégis fájt utánuk a szívem, és leittam magam. Különösen akkor, ha olyan lótól kellett megválnom, amelyik nagyon szép volt: mindig a szemem előtt lebegett a hitvány, annyira, hogy bújtam előle, mint valami kísértettől, és kiruccantam egyet.

- Ez annyit jelent, hogy... leitta magát?

- Igen, uram, kiruccantam, és leittam magam.

- És hosszabb időre?

- Hm... ez nem volt mindig egyformán, attól függött, hogy esett a kiruccanás: olykor addig iszik az ember, amíg el nem itta mindenét, vagy el nem döngette valaki, vagy ő vert el valakit, más alkalommal viszont rövidebbre sikerült: a rendőrségen csücsül az ember, vagy árokban alussza ki mámorát, és utána elégedett, s elmúlik az egész. Már megfigyeltem az ilyen esetek szabályszerűségét, és amint éreztem, hogy kiruccanásra kell indulnom, odamentem a herceghez, és mondtam neki:

- Így meg úgy, kegyelmes uram, szíveskedjék átvenni tőlem a pénzt, én eltűnök.

Már nem is vitakozott, átvette a pénzt, és csak néha kérdezte:

- És mennyi időre szándékozik uraságod felönteni a garatra?

Nos, én pedig megmondtam aszerint, milyen gerjedelmet érek: hosszabb kiruccanásról van szó vagy csak rövidebbről.

Én elmegyek, ő pedig maga gazdálkodik otthon, és vár rám, amíg véget nem ér a kiruccanás, és minden megy a maga rendjén; csak hogy szörnyen ráuntam erre a gyengeségre, és elhatároztam, hogy megszabadulok tőle. Mire aztán utoljára egy olyan kiruccanást rendeztem, hogy most is rémülettel emlékszem rá.

Természetesen ostromoltuk Ivan Szeverjanicsot, hogy kedvessége betetőzésül mondja el nekünk életének ezt a szerencsétlen epizódját is, és ő, a kedves lélek, engedett kérésünknek, s a következőket beszélte el „utolsó kiruccanásáról”:

- Egy ménesből vásároltunk egy Dido nevű fiatal, aranyszőrű kancát, tisztí nyereg alá. Gyönyörű állat volt: formás fej, szép szem, finom, kissé nyitott orrlikak - lélegezhet kedvére -, könnyű sörény; szügye oly finoman ült, mint egy csónak, dereka hajlékony, és fehér harisnyás lábacska könnyű, hogy szinte játszva dobálja... Egyszóval: aki szereti a lovat, és van érzéke a szépség iránt, az ilyen állat nézésétől gondolkodóba eshet. Nekem annyira tetszett, hogy ki sem tudtam menni az istállóból, és mindig csak dédelgettem nagy örömben. Olykor magam tisztogattam, és ledörzsöltem fehér kendővel, hogy egy porszem se maradjon a szőrén, és megcsókoltam a homloka közepén a kis forgót, ahonnan az aranyos szálak szétágaztak... Akkoriban egyszerre két vásárt tartottak nálunk: az egyiket L.-ben, a másikat K.-ban, és az útjaink szétváltak: az egyikén én működtem, a másikra pedig a herceg utazott. És egyszerre csak levelet kapok tőle, amelyben azt írja, hogy: „Küldd el nekem ide ezeket meg ezeket a lovakat és Didót.” Fogalmam sem volt, miért követelte az én gyönyörűségemet, akin úgy örvendezett az én értő szemem. Természetesen arra kellett gondolnom, hogy elcserélte a kedves állatot, vagy eladta, vagy még inkább: elveszítette kártyán... Útnak indítottam Didót a lovászokkal, és szörnyen búnak eresztettem a fejem, és nagy kedvem támadt egy kiruccanásra. A helyzetem viszont egészen szokatlan volt: mint már említettem önöknek, az volt a szokásom, ha kedvem szottyant kiruccanni, odaálltam a herceg elé, s odaadtam neki minden pénzt, ugyanis mindig nagy összegek voltak rám bízva, és mondtam neki: „Most eltűnök ennyi meg ennyi napra.” De hogyan csináljam most, amikor a hercegem nincs itthon? Gondoltam is magamban: „Nem, nem iszom többet, mert a herceg nincsen idehaza, és alapos kiruccanást nem rendezhetek, mivel nincs kinek odaadnom a pénzt, márpedig tekintélyes összeg van nálam, több, mint ötezer rubel.” Úgy határoztam, hogy most nem lehet, és szilárdan ki is tartok elhatározásom mellett, és nem engedek a vágyamnak, hogy kiruccanok, és jól kimulatom magam; de mégsem érzem, hogy gyengülne ez az óhajom, sőt ellenkezőleg, mindjobban vágytam a kiruccanás után. Végül már csak egy gondolat töltött be: miként rendezem úgy, hogy teljesíthessem vágyamat, és a herceg pénzét is megóvjam? E célból kezdtem eldugdosni, és a leghetetlenebb helyekre rejtettem, ahová senki fiának eszébe nem jutna pénzt tenni... Gondolom: „Mitévő legyek? Látnivaló, nem tudok uralkodni magamon, elhelyezem a pénzt valahogy biztonságosan, hogy épségben maradjon, aztán eleget teszek vágyamnak, és kiruccanok.” Csakhogy zavarba jöttem: hová rejtsem ezt az átkozott pénzt? Bárhová is teszem, alighogy elmegyek onnan, nyomban az ötlött az eszembe, hogy valaki ellophatja. Visszamegyek, fogom gyorsan és máshová rejtem... Egészen kimerített ez a rejtegetés a szénapadláson, pincében, eresz alatt és egyéb, pénzörzésre alkalmatlan helyeken, és mihelyt elmegyek, nyomban úgy rémlik, hogy valaki meglesett, amikor eldugtam a pénzt, és most okvetlenül kikutatja; s visszamegyek megint, kiszedem a pénzt, és magammal cipelem, közben pedig megint ezt gondolom: „Nem, elég már! Ezúttal nyilván nem akarja a sors, hogy kielégítsem vágyamat.” Hirtelen azonban isteni ötletem támadt: hiszen bizonyára a sátn gyötör engem ezzel a szenvedéllyel, hát megyek, és a szentség erejével űzöm el a nyomorultat! És elmentem a reggeli misére, imádkoztam, vettem a szentelt kenyérből, és kifelé jövet megpillantom a templom falán az utolsó ítélet ábrázolatát, s látom, hogy az egyik sarokban az angyalok láncsal verik az ördögöt a gyehennában. Megálltam, ránéztem, és még buzgóbban fohászkodtam a szent angyalokhoz, az ördögnek pedig a pofájába döftem a megnyalazott öklömet.

- Nesze, fityiszt neked - mondtam -, abból ugyan nem eszel - és teljesen megnyugodtam. Otthon elintéztem mindent, amit kellett, azután elmentem a kocsmába, teázni... A kocsmában pedig látom, hogy a vendégek közt ott lábatlankodik egy csavargó, a leghaszontalanabb fickó. Azelőtt is láttam már ezt az embert, és nem néztem többnek valami szemfényvesztőnél vagy pojácánál, mivel folyton a vásárokon csellengett, és az uraktól franciául kunyerált alamizsnát. Állítólag nemes származású volt, és a katonaságnál szolgált, azonban elherdálta és elkártyázta mindenét, és koldusbotot vett a kezébe... A kocsmából, ahová betértem, a pincérek ki akarták zavarni, ő azonban nem volt hajlandó elmenni, csak áll egy helyben, és magyaráz:

- Tudjátok-e, ki vagyok én? Hisz én nem vagyok egyenrangú veletek: nekem jobbágyaim voltak, és nem egy ilyen magatokfajta legényt verettem el az istállóban, pusztá szeszélyből. És hogy mindenemet elveszítettem, ez isten különös akarata volt, és rám nehezedik haragjának bélyege, s ezért senkinek sem szabad hozzám nyúlnia.

Azok természetesen nem hisznek neki, és nevetnek, ő azonban elmeséli, hogyan élt azelőtt, és hajtattott hintájában, hogy a városi parkból elkergetett minden civil urat, egy ízben pedig meztelenül állított be a kormányzónéhoz. „Most azonban - mondja - vezekelnem kell csínyeimért, egész valóm kövé dermedt, és szüntelenül öntöznöm kell, ezért adjatok pálinkát! Fizetni nem tudok érte, de ennek fejében lenyelem a pohárral együtt.”

Az egyik vendég pálinkát hozatott neki, hogy lássa, hogyan fogja lenyelni az üveget. Nyomban felhajtotta a pálinkát, s amint megígérte, becsületesen ropogtatni kezdte fogaival a poharat, és mindenki szeme láttára meg is ette, s valamennyien elragadtatással ámuldoztak, és hahotáztak rajta. Én azonban megsajnáltam, hogy nemes ember létére még a hasát is fel kell áldoznia, hogy italhoz juthasson. Gondolom: lehetővé kellene tenni, hogy legalább kiöblítse a beleit az üvegcserepek után, hát hozattam a számlámra még egy pohárral neki, de nem kényszerítettem, hogy az üveget is elfogyassza. Mondtam: nem kell, ne edd meg. Ezért nagyon hálás volt, és kezét nyújtotta.

- Bizonyára urasági udvarból való vagy? - kérdezi.

- Onnan - feleltem.

- Nyomban meglátni - mondja -, hogy másmilyen vagy, mint ezek a disznók. Grand merci érte - mondja.

Mondom neki:

- Jól van no, menj isten hírével.

- Nem - feleli -, nagyon örülök, hogy elbeszélgethetek veled. Menj kissé odább, hadd üljek le melléd.

- Ül le, nem bánom.

Leült mellém, és mesélni kezdte, hogy miféle híres családból való, és milyen rangos nevelésben volt része, majd megkérdezte:

- Mi az?... Te teát iszol?

- Azt - mondom -, teát. Ha akarod, tarts velem.

- Köszönöm - feleli -, csakhogy én nem tudok teát inni.

- Miért nem?

- Azért - feleli -, mert a fejem nem bírja ezt az italt: hozass inkább még egy pohárka pálinkát!... - És így kunyerált ki tőlem még egy, kettő, három pohár pálinkát, és kezdett már

nagyon a terhemre lenni. És még visszataszítóbb volt, hogy alig mondott valami igazat is, egyre csak hőködött, és isten tudja, mit össze nem hordott magáról; hirtelen pedig panaszkodásba, siránkozásba csapott át, és folyton a gyarlóságot emlegette.

- Gondold csak meg - mondja -, miféle ember vagyok én! Engem - mondja - ugyanaz az isten ugyanabban az esztendőben teremtett, mint a cárt, tehát egykorú vagyok vele.

- No, hát aztán?

- Hát az, hogy mindennek ellenére milyen a helyzetem? Mindennek ellenére rám sem hederítenek, és jelentéktelen senki vagyok, akit mindenki megvet, mint az előbb láthattad. - És ezek után megint pálinkát követelt, ez alkalommal már egész üveggel hozatott, és belefogott egy terjengős históriába, hogy miképp úznak gúnyt belőle a kereskedők a kocsmákban, s a végén pedig kijelentette:

- Műveletlen emberek ezek; azt hiszik, olyan könnyű mesterség mindig csak inni és poharakat harapni rá? Igen nehéz hivatás ez, pajtás, és sokan teljesen képtelenek rá; én azonban rászoktattam a természetemet, mivel látom, hogy mindenkinek viselnie kell a maga keresztjét, és én viselem is.

- De miért hódolsz ily buzgón e szokásodnak? - okoskodtam. - Hagyd inkább abba.

- Hagyjam abba? - feleli. - Hohó, pajtás, lehetetlen nekem abbahagyni.

- Már miért nem lehet? - kérdem.

- Mert nem lehet - feleli. - Két okból is: először, mert ha nem szeszelttem be, sehogy sem jutok ágyba, folyton csak járok; másodsor pedig, és ez a fő ok: keresztény érzületem nem engedi.

- Mit beszélsz? - mondom. - Hogy az ágyba nem találsz, ez érthető, mivel folyton pálinka után szaladgálsz; de hogy a keresztény érzületed nem engedi, hogy felhagyj egy ilyen káros és förtelmes szokással, ezt ugyan nem akarom elhinni.

- Lám - feleli -, hát nem akarod elhinni... Így vagytok ezzel mindnyájan... De mit gondolsz, ha én levetném ezt a szokásom, hogy folyton iszom, és valaki felvonná: örülne neki vagy nem?

- Isten őrizzen tőle! Bizony nem örülne neki, azt hiszem.

- Aha! - mondja. - Hiszen éppen ez az: ha úgy kell, hogy én szenvedjek, akkor legalább tiszteljetelek érte, és hozass nekem még egy üveggel!

Kopogtam, és hozattam még egy üveggel, és ültem és hallgattam, mert már mulatságosnak látszott. Ő pedig így folytatta:

- Így is való, hogy ez a gyötrem rajtam múljon el, mielőtt még átragad másra, mivelhogy én - mondja jó családból származom, és rangos nevelést kaptam, úgyhogy már kisgyermek koromban franciául imádkoztam az Istenhez; de kegyetlen voltam, és kínoztam az embereket, kártyán elveszítettem jobbágymat; elválasztottam az anyákat gyermekeiktől; gazdag asszonyt hoztam a házba, és agyongyötörtem, végül pedig, holott mindennek én magam voltam az oka, még zúgolódní kezdtem Isten ellen: miért adott nekem ilyen természetet? Meg is büntetett érte: más természetet adott helyébe, úgyhogy egy szikrányi büszkeség sincs most bennem. Szemen köphetsz, arcul üthetsz, csak le tudjam magam inni, és elfeledkezhessem magamról.

- Na és - kérdezem - most nem zúgolódsz ezért a természetért?

- Nem zúgolódom - feleli -, mivel noha rosszabb, de mégis jobb.

- Hogyan lehet ez - mondom -, nem értem, rosszabb, de jobb?

- Hát úgy van - feleli -, hogy most tudom, hogy csak magamat teszem tönkre, de másokat nem ronthatok meg, mert mindenki elfordul tőlem. Most éppen olyan vagyok - mondja -, mint Jób a szemétdombon, és ez az én szerencsém és üdvöm - és ezzel felhajtotta a pálinkát, és kért még egy üveggel.

- Tudod, kedves barátom, ne vess meg soha senkit, mert sohasem lehet tudni, kit milyen szenvedély gyötör, és miért szenved. Mi, megszállottak, szenvedünk, ennek fejében viszont a többinek könnyebb. És ha neked magadnak bánatod van valamilyen szenvedély miatt, el ne vedd a magad akaratából, nehogy másvalaki fölvegye, és kínlódjék vele; hanem keress magadnak egy olyan embert, aki önként leveszi rólad ezt a gyarlóságot.

- Ugyan már - mondom -, hát akad ilyen ember! Senki sem állna rá.

- Miért nem? - feleli. - Nem is kell messzire menned: előtted áll egy ilyen ember, én magam vagyok az.

Kérem:

- Tréfálsz?

Hirtelen felugrik, és úgy mondja:

- Nem, nem tréfálok, és ha nem hiszed, próbáld ki.

- Nos - mondom -, hogyan tudnám én ezt kipróbálni?

- Igen egyszerűen: tudni akarsz, milyen a képességem? Nekem nagy képességem van, pajtás: látod, most részeg vagyok... Így van vagy nincs így: részeg vagyok?

Ránéztem, és látom, hogy egészen kék és kába, és alig áll a lábán, hát mondom:

- Persze hogy részeg vagy.

Ő meg feleli:

- Nos, most fordulj el egy percre, a szentkép felé, és mondj magadban egy miatyánkot.

Elfordultam, és alighogy elmondtam a miatyánkot a szentképre nézve, mikor a részeg uracska így vezényel:

- Most nézz meg újra: részeg vagyok vagy nem?

Megfordultam, és látom, hogy nyoma sincs rajta részegségnek: áll és mosolyog.

Kérdezem:

- Mit jelentsen ez? Miféle rejtély ez?

Ő pedig feleli:

- Nem rejtély ez, ezt delejességnek nevezik.

- Nem értem - mondom -, mi fán terem ez?

- Ilyen különös akarat adatott némely embernek - mondja -, és nem lehet elinni, sem alvással elúzni, mivelhogy égi adomány. Én - mondja - azért mutattam meg ezt neked, hogy megértsd: ha akarnám, azon nyomban abbahagyhatnám az ivást, és sosem innék többet, azonban nem akarom ezt, nehogy valaki más kezdjen inni helyettem, és én, meggyógyulva, megfelelkezem Istenről. Más emberről azonban szíves örömet leveszem az iszákosság szenvedélyét egy pillanat alatt.

- Hát akkor légy szíves - mondom -, és vedd le énrólam!

- Mi az - mondja -, te talán iszol?

- Iszom - felelem -, és olykor igen buzgón.

- Nos, ne félj hát - mondja -, gyerekjáték ez nekem, és hálából a vendéglátásért leveszem rólad az egészset.

- Ó, légy szíves, tedd meg!

- Kérlek - mondja -, örömmel, drága barátom; szívesen megteszem a vendéglátásért: leveszem rólad, és magamra veszem - s ezzel megint pálinkát hozatott és két poharat.

Mondom:

- Minek a két pohár?

- Az egyik nekem - feleli -, a másik neked!

- Én ugyan nem iszom - mondom.

Hirtelen valósággal haragra gerjedt, és úgy mondja:

- Pssz! Csend! Ki vagy te most?... Beteg.

- Hát jól van - mondom -, legyen, ahogy akarod: beteg vagyok.

- Én meg - mondja - orvos vagyok, és neked teljesíteni kell az utasításaimat, és be kell vened az orvosságot - s ezzel tölt nekem és magának is, és hadonászni kezd a poharam fölött, amint a püspöki énekhar karmestere szokta tenni.

Hadonászik, hadonászik, aztán megparancsolja: - Igyál!

Kétség támadt bennem, de az igazat megvallva, nagy kedvem volt egy kis pálinkára, ő meg rám is parancsolt; hát azt gondoltam magamban: „Jól van, semmi másért, csak a kíváncsiság kedvéért megiszom!” - és meg is ittam.

- Jó? - kérdezi. - Ízlett vagy keserű volt?

- Nem is tudom, mit mondjak rá - felelem.

- Ez azt jelenti - mondja -, hogy keveset ittál - és töltött még egy pohárral, és megint hadonászni kezd fölötte. Hadonászik, hadonászik, aztán úgy tesz, mintha lerázna valamit, és arra kényszerít, hogy kiigyam ezt a második pohárkát is, és kérdezi: „Ez milyen volt?”

- Ez már nehezebb volt.

Bólintott, és máris belém hadonászott egy harmadik pohárkával: „Igyál!” Kiittam, és mondom:

- Ez könnyebb volt - és most már én kopogtam, hozattam egy új üveggel, és töltöttem neki és magamnak, és nekifeküdtem az itálnak. Nem tartott vissza, de egyetlen pohárkával sem engedett inni anélkül, hogy előbb ne csinált volna hókuszpókust: alighogy hozzányúltam, nyomban kivette a kezemből, és mondta:

- *Chou, silence... attendez*¹ - és előbb hadonászott fölötte, azután kijelentette: - Most már kész: *beveheted, ahogy rendeltetett.*

És így gyógyítottam magam ezzel az uracskával a kocsmában késő estig, és egészen nyugodt voltam, mivel tudtam, hogy nem mulatságból iszom, hanem azért, hogy kiláboljak belőle.

¹ Fogd meg, csend... várj.

Megtapogattam a pénzt az ingem alatt, és éreztem, hogy a helyén van, annak rendje és módja szerint - és tovább ittam.

Amíg így iddogáltunk, az úr mesélt nekem tücsköt-bogarat: hogyan dorbézolt és tivornyázott annak idején, és különösen a szerelemről beszélt sokat, a végén pedig veszekedni kezdett velem, hogy én semmit sem tudok a szerelemről.

Mondom neki:

- Mit tehetek róla, ha egyszer nem értek az ilyen ostobaságokhoz? Elégedj meg azzal, hogy te mindenhez értesz, és mégis így kódorogsz.

- Chou - mondja. - A szerelem... a mi szentségünk!

- Ostobaság - felelem.

- Hitvány bugris vagy - mondja -, ha gúnyolódni merészelsz a szív szent érzelmén, és ostobaságnak nevezed.

- Az bizony - mondom -, ostobaság.

- De azért csak érted - mondja -, mi az, hogy „szépség, a természet remekműve”.

- Hogyne - felelem -, a lóban érzékelni tudom a szépséget.

Ő felugrik, és fültövön akar vágni.

- Hát a ló „szépség, a természet remekműve”?

Minthogy azonban meglehetősen későre járt az idő, nem tudott már semmi többet bebizonyítani; a csapos pedig látta, hogy mind a ketten részegek vagyunk, kacsintott a pincéreknek, ezek meg odaugrottak vagy hatan, és felszólítottak: „fáradjanak kifelé”, majd megragadtak a hónunk alatt, és áttemeltek a küszöbön, az ajtót pedig erősen bezárták mögöttünk éjszakára.

És most olyan lidérces álom kezdődött, hogy ámbár sok-sok év elmúlt már azóta, mindmáig képtelen vagyok megérteni, mi is történt akkor, és miféle erő hozta rám, de úgy hiszem, olyan kísértésekről és megpróbáltatásokról, amelyeneket akkor kellett kiállanom, még a szentek életében sem lehet olvasni.

12

Amint kirepültem az ajtón, első dolgom az volt, hogy nyomban az ingem alá dugtam a kezem, hogy meggyőződjem róla, megvan-e a tárcám. Kiderült, hogy megvan. „Most már - gondoltam - legfontosabb az, hogy épségben hazavigyem.” Az éjszaka pedig a legsötétebb volt, amit csak képzelni lehetett. Nyár idején nálunk Kurszk vidékén vannak ilyen sötét éjszakák, de azért igen melegek és enyhék: úgy lógnak a csillagok az égen, mint megannyi mécses, és lent olyan sűrű a sötétség, hogy az embernek az az érzése, mintha valaki őt kutatná benne és hozzáérne... Vásár idején azonban mindenféle csöcselék népség verődik össze, és bizony gyakran megesik, hogy kirabolnak és megölnék valakit. Noha tudatában voltam az erőmnek, mégis arra gondoltam, hogy először is részeg vagyok, másodszer pedig: ha rám rontanak tízen vagy még többen, akkor a nagy erőm ellenére sem bírok velük, és kifoszthatnak. Ámbár emelkedett hangulatban voltam, emlékeztem rá, hogy amikor többszöri felkelés és leülés után végre kifizettem a számlát, ivópajtásom, ez az uracska, látta, hogy egész halom pénz van velem. És ezért hirtelen eszembe ötlött: nem forral-e ellenem valamilyen álnokságot? Hát hol van most voltaképpen? Hiszen együtt dobtak ki mindkettőnket, hová tűnhetett ilyen hamar?

Állok, és lopva körülkémelek, s mivel a nevét nem tudom, halkán így szólólgatom:

- Hallod-e? - mondom. - Delejező, merre vagy?

Ekkor hirtelen előttem terem, mint az ördög, és mondja:

- Itt vagyok.

Nekem azonban úgy rémlett, hogy ez nem is az ő hangja, és a sötétben nem is az ő pofája látszik.

- Gyere csak egy kicsit közelebb - mondom. És ahogy hozzám lépett, megfogtam a vállát, és vizsgálni kezdtem, de sehogy sem voltam képes megállapítani, kicsoda. Mert alighogy megérintettem, hirtelen elhagyott az emlékezés. Csak azt hallom, hogy valamit karattyol franciául: „di-ka-ti-li-ka-ti-pe”, és nem értettem belőle semmit.

- Mit karattyolsz itt - mondom.

Ő pedig megint franciául:

- Di-ka-ti-li-ka-ti-pe.

- Hagyd már abba, te bolond - mondom -, felelj nekem oroszul, ki vagy, mert már elfelejtettem.

Feleli:

- Di-ka-ti-li-ka-ti-pe: én vagyok a delejező.

- Pfuj - mondom -, te zsvány! - és egy pillanatra mintha emlékeznék rá, hogy ő az, de amikor jobban megnézem, látom, hogy két orra van!... Két orra és semmi más! És ahogy eltöprengek rajta, már el is felejttem, hogy kicsoda...

„Ó, te, légy átkozott - gondolom -, honnan szabadultál rám, te lóköttő?” - és megint csak kérdezem: - Ki vagy te?

És megint azt feleli:

- A delejező.

- Tűnj el előlem! - mondom. - Talán az ördög vagy?

- Nem egészen - mondja -, de majdnem.

Erre homlokon böktém, de megsértődött, és így szólt:

- Minek ütöttél meg? Jót teszek veled, meg akarlak szabadítani a megrögzött iszákosságtól, te meg ütsz engem?

Én azonban a legjobb akarattal sem tudok emlékezni rá megint, és azt mondom:

- De hát ki vagy te?

- A te sírig hű barátod - feleli.

- No, jól van - mondom -, de ha a barátom vagy, azért tudsz nekem ártani?

- Nem - feleli -, én olyan pti-kom-pőt adok neked, hogy egészen más embernek érzed majd magad.

- Ugyan, kérlek - mondom -, hagyd már abba a hazudozást.

- Igazán - mondja -, igazán: olyan pti-kom-pő...

- Az ördögbe, ne locsoj nekem franciául. Nem értem, mi fán terem az a pti-kom-pő!

- Új fogalmat adok neked az életről - feleli.
- Ez már más - mondom. - De miféle új fogalmat tudsz te nekem adni?
- Olyat - feleli -, hogy érzékelni tudod majd a szépséget, a természet remekművét.
- Honnan tudom egyszerre érzékelni?
- Gyere csak - mondja -, mindjárt meglátod.
- Jól van - mondom -, menjünk.

És elindultunk. Megyünk tántorogva, de azért csak megyünk, nem tudom, hová, és egyszerre hirtelen eszembe jut, ki van énvelem, és megint azt mondom:

- Megállj! Mondd meg, ki vagy? Különben nem megyek tovább.

Megmondja, és egy pillanatra mintha emlékezne is, és azt kérdezem:

- Miért felejttem el mindig, hogy ki vagy?

Ő pedig így felel:

- Ez az én delejességem hatása; de azért ne félj tőle, hamarosan elmúlik, csak hadd öntsek beléd egy kicsit több delejességet.

És hirtelen háttal fordít maga felé, és ujjaival babrálni kezd a tarkómon, a hajamban... Olyan furcsa volt: úgy turkál, mintha bele akarna mászni a fejembe.

Mondom neki:

- Hallod-e... akárki is vagy! Mit kotorászol ott?
- Várj csak - feleli -, megállj: beléd bocsátom az erőmet, a delejességet.
- Azt jól teszed - mondom -, hogy belém bocsátod az erődöt, de hátha meg akarsz lopni?

Tiltakozik.

- Na, akkor várj egy kicsit - mondom -, megnézem a pénzt.

Megnéztem - épségben volt.

- Nos - mondom -, igaz, hogy nem vagy tolvaj, de hogy kicsoda, azt megint elfelejtettem. - De már nem tudtam megkérdezni tőle, mert azzal voltam elfoglalva, hogy érzem: szinte egészen belém bújik a tarkómon keresztül, és az én szememen keresztül nézi a világot, és az én szemem valósággal pápaszemül szolgál neki.

„Lám, mit művel velem!” - gondolom.

- De hol az én látásom? - kérdem.
- Neked már nincsen - feleli.
- Miféle badarság ez - mondom -, hogy nincsen?
- Ez így van - feleli -, a te szemeddel ezután csak azt fogod látni, ami nincsen.
- Na még csak az kellene! - mondom. - No, várj csak: hadd erőlködöm.

És kidüllesztetem a szemem, ahogy csak bírtam, és azt látom, mintha a sötétben mindenfelől ocsmány pofák bámulnának rám, vékony lábakon, átszaladnak előttem az úton, megállnak a kereszteződéseknel, megvárnak, és azt mondják: „Megöljük, és elveszük a kincsét.” Elöttem pedig megint ott áll az én kócos uracskám, és a pofája fényben úszik, mögöttem meg ijesztő zaj és lárma hallatszik, hangos csörömpölés, visongás és vidám kacaj. Hátranézek, és rájövök,

hogy egy ház falának támaszkodom, melynek nyitva állnak az ablakai, és odabenn világosság van, s onnan árad ez a hangzavar, zsvijaj és gitárpengés; előttem pedig megint ott áll az én uracskám, és folyton az arcom előtt hadonászik a két tenyerével, azután végigsimít a mellem, megállapodik a szívem táján, ránehezedik, azután megragadja az ujjaimat, megrázza könnyedén, és megint hadonászik, s annyira iparkodik, hogy kiüt rajta a verejték.

Csak most, amint rám világított a fény a ház ablakaiból, éreztem, hogy megint magamhoz térek, s azt mondom neki:

- Hallod-e, bárki vagy is: maga az ördög vagy a sátán, vagy valami kisebb démon, arra kérlek, légy olyan jó, és ébressz fel engem, vagy pedig tűnj el.

Ő pedig így felel:

- Várj csak, még nincs itt az ideje: még veszedelmes volna, nem tudnád elviselni.

Kérdem:

- Mit nem tudnék elviselni?

- Azt - mondja -, ami most a légi szférákban megy végbe.

- Mit, hisz nem hallok semmi különöset - mondom én.

Ő azonban kitart mellette, hogy én nem hallgatok jól, és így magyaráz fennkölt nyelven:

- Hogy hallj, utánozd például a guzljátékost, midőn az lehajtja fejét, és az énekszóra figyelve, működik a pengetővel.

„No - gondolom -, hát ez megint micsoda? Egyáltalán nem egy részeg emberhez való beszéd ez, ahogy most nekikezdett!”

Az pedig csak néz rám, és lassan végigsimít rajtam, közben pedig tovább beszél a lelkemre.

- Ilyeténképpen - mondja - a húrok művészies összepengése folytán felcsendül a guzla dala, és a játzó örvendez a hangok mézének.

- Szóval, mondhatom önöknek, az volt az érzésem, mintha nem is szavakat hallanék, hanem eleven víz csobogna a fülem mellett, és azt gondolom: „Szép kis iszákos! Nézd csak, milyen szépen beszél, milyen fennkölt!” Az uracskám pedig közben abbahagyta a kapálózást, és így szólt:

- Nos, most már elég neked: ébredj, és erősítsd magad!

Ezzel lehajolt, sokáig kotorászott a nadrágja zsebében, és végül kihúzott onnan valamit. Odanézek, és látom, hogy egy icipici darabka cukor az, egészen szennyes, nyilván azért, mert régóta kallódott ott. Kőrmével lekaparta róla a piszkot, lefújta, és így szólt:

- Tátsd ki a szádat.

- Miért? - kérdem, de azért kinyitottam a számat. Ő pedig az ajkaim közé teszi a cukrot, és azt mondja:

- Szopogasd csak bátran: ez delejes cukor, mentor a neve, erősít.

Megértettem, hogy ezt ugyan franciául mondta, de a delejesség miatt, és nem kérdeztem tovább, hanem csak szopogattam a cukrot; de azt, aki adta, már nem láttam. Hogy odábbállt a sötétben ebben a pillanatban, vagy megnyílt alatta a föld - ördög tudja, mindenesetre egyedül maradtam, és teljesen magamhoz tértem, s azt gondoltam: minek várjak rá? Haza kell mennem. Igen ám: de nem tudtam, miféle utcában vagyok, és miféle ház ez, amely előtt állok. És

azt gondolom: hát ház-e ez egyáltalán? Talán csak úgy rémlik nekem, és bűvölet az egész... Hisz éjszaka van, mindenki alszik, minnek ez a világosság?... De mégis jobb lenne megpróbálni... bemegyek, és megnézem, mi van ott: ha igazán emberek, akkor megkérdezem tőlük az utat, hogyan juthatok haza, ha pedig csak káprázat, és nem eleven emberek... akkor is, miért lenne veszedelmes? Azt fogom mondani: „Szent e hely! Távozzatok tőlem” - és minden eltűnik nyomban.

13

E bátor elhatározással felmegyek a lépcsőn, keresztet vetek, és hessegetni kezdem a gonoszt: de nem történik semmi, a ház áll, és nem inog. És látom: az ajtó nyitva van, és egy nagy, hosszú folyosóra vezet, a mélyén lámpás lóg a falon, és egy gyertya világít benne. Körülnéztem, és balra még két, gyékénnyel borított ajtót vettem észre, s fölöttük megint gyertyatartók, csillag alakú tükröcskével. Gondolom: miféle ház ez? Kocsmának nem kocsmá, de látnivaló, hogy vendéglátó hely, de miféle - nem tudom kiokoskodni. Ekkor fülelni kezdtem és hallom, hogy a gyékénnyel bevont ajtó mögül énekszó árad... epedő-sóvárgó, szívhez szóló, s a hang úgy cseng, mint a kicsiny harang, belémarkol a lélekbe, és megigézi. Hallgatom, és egy lépést sem teszek, eközben azonban távolabb hirtelen ajtó nyílik, és látom, hogy egy selyemnadrágos, kozákkabátos magas cigány lép ki rajta, és kikísér valakit a másik lámpás alatti mellékajtón, melyet először észre sem vettem. Bevallom, nem láttam tisztán, kit kísért ki, úgy rémlett azonban, hogy az én delejezőm volt, és még utána is szól:

- Jól van, jól van, barátocskám, azért ne vedd rossz néven az ötven kopejkát, és gyere el holnap: ha hasznunk lesz *belőle*, akkor még megtoldjuk, amiért elhoztad.

Ezzel rátolja a reteszt az ajtóra, és odasiet hozzám, mintegy véletlenül, *kinyitja* előttem a tükör alatti ajtót, és így szól:

- Parancsoljon, kereskedő úr: fáradjon beljebb, és hallgassa meg a dalainkat! Szépen énekelnek nálunk.

Ezzel lassan sarkig tárja előttem az ajtót... Hát, tisztelt uraim, nem tudom, mi csapott meg engem, csak olyan kedves volt, hogy egyszeriben teljesen otthon éreztem magam. A szoba jó tágas, de alacsony, és a mennyezet boltíves, lefelé hajló; sötét volt, és a dohányfüst olyan sűrű, hogy alig látta az ember a csillár fényét. Lent pedig, a füsttengerben, emberek... igen sok, rengeteg ember, és előttük egy fiatal cigánylány énekel, az ő hangját hallottam az előbb. Amikor beléptem, éppen az utolsó szavakat énekelte finoman, lágyan, és aztán elhalt a hangocskája... Elhalt, és vele együtt egy szempillantás alatt mintha minden meghalt volna... De a következő percben valamennyien úgy ugrottak fel, mint az örültek, és tapsolnak és kiáltoznak. Én meg csak álmélkodom: honnan került ide ennyi nép, és mintha egyre többen bukkannának elő a füstből? „Hű - gondolom -, nem valami káprázat ez, s ezek nem is emberek?” De észrevettem köztük több ismerős méneskari tisztet és lótenyésztőt, hasonlóképp felismertem néhány gazdag kereskedőt és földbirtokost, akik értettek a lovakhoz, és a vendégsereg között sétált a cigánylány... de olyan volt, mintha nem is nő volna, hanem valami fényes kígyó, mely a farkán siklik tova, és egész teste ringott, s fekete szeme perzselt, akár a tűz. Érdekes jelenség! Kezében nagy tálcát tart, melyen körös-körül sok pohár sorakozik teli pezsgővel, a közepén pedig nagy halom pénz. Egyetlen ezüstöt sem lehetett látni, csupa arany meg bankó: kék cinegék, szürke kacsák, vörös fajdkakasok - csak a fehér hattyú, a százrubeles bankó hiányzott. Akit megkínált egy pohárral, az nyomban kiitta, és gerjedelméhez képest pénzt dobott a tálcára, aranyat vagy bankjegyet; a lány akkor szájon csókolta, és meghajolt

előtte. Így ment végig az első soron, majd a másodikon - a vendégek félkörben ültek -, végül pedig az utolsón, amely mögött én álltam egy szék mögött, és már majdnem visszafordult, anélkül, hogy megkínált volna, mikor az öreg cigány, aki mögötte lépdelt, hirtelen rákiáltott:

- Gruska! - és szemével rám mutatott. A lány megrebbentette pilláit... Uramisten, micsoda pillák, hosszúak, feketék, és mintha külön életük volna, s úgy verdesnek, akár a madarak; a szemén pedig, amint az öreg ráparancsolt, úgy vettem észre, mintha düh forna a bensejében... Szóval megharagudott, amiért azt parancsolták neki, hogy engem is lásson vendégül. Azonban mégis teljesítette kötelességét: odalép hozzám az utolsó sor mögé, meghajol, és így szól:

- Igyál, drága vendég, az egészségemre!

Én pedig felelni sem tudok: úgy megbűvölt! Rögtön, vagyis amikor a tálca fölé hajolt, észrevettem, hogy fekete haja közepette, mint az ezüst, úgy kígyózik a választék, és haja a vállára omlik, s a látványra egészen elhültem, és elhagyott az eszem. Iszom az italát, közben pedig a poháron keresztül az arcát nézem, és sehogy sem tudom megállapítani: barna-e vagy fehér. Közben pedig látom, hogy a vékony bőr alatt, mint a napsütésben fürdő szilván, pír vöröslök, s a finom halántékon egy erecske reszket... „Lám - gondolom -, ez ő, az igazi szépség, melyet a természet remekművének neveznek; igazat szolt a delejező: ez egészen más, mint a ló szépsége, a megvásárolható állaté.”

Kiittam a poharat fenéig, és a tálcára koccantottam, a lány pedig áll, és várja, mennyire becsülöm a csókját. Hamar a zsebembe nyúltam, de ott csupa hús meg huszonöt kopejkás akadt, meg egyéb aprópénz. Kevés, gondolom; nem illik ennyivel megajándékozni egy ilyen kis boszorkányt, és a többiek előtt is szégyenkezni kellene! Az urak pedig, hallom, nem is valami halkán mondják a cigánynak.

- Hé, Vaszilij Ivanov, miért parancsoltad Gruskának, hogy kínálja ezt a parasztot? Minket ez sért.

Az pedig így felel:

- Nálunk, uraim, megtisztelnak minden vendéget, és leányom ismeri ezt az ősi cigányszokást. De ti ezért ne érezzétek magatokat megbántva, mert hiszen nem tudjátok, hogy némely egyszerű ember hogyan tudja értékelni a szépséget és tehetséget. Erre nem egy példa volt már.

Én hallom mindezt, és ezt gondolom:

„Hej, fáljon fel titeket a farkas! Azt hiszitek, mert gazdagok vagytok, több érzétek is van? Azt már nem; lesz, ami lesz, majd leszolgálom a hercegnek, most azonban nem akarok szégyent vallani, és nem sértek meg fukarsággal egy ilyen mesebeli szépséget.”

Ezzel benyúltam az ingembe, kihúztam a csomagból egy százrubeles hattyút, és a tálcára dobtam. A cigánylány rögtön fél kezébe fogta a tálcát, a másikkal pedig megtörölte az ajkam egy fehér kendővel, és száját a számhoz érintette, de olyan könnyedén, hogy voltaképpen nem is lehetett csóknak nevezni, de úgy égetett, mint a méreg - azután továbbshant.

Továbbshant, én pedig ott maradtam; az öreg cigány azonban, Grusa apja, egy másik cigánnyal együtt karon fogott, előrecipelt, és leültetett az első sorba, a rendőrkapitány és egyéb uraságok mellé.

Bevallom, semmi kedvem sem volt hozzá: nem akartam folytatni, s elhatároztam, hogy megyek már; de ők nem engednek, kérlelnek, és így kiáltanak:

- Grusa! Grunyuska, tartóztasd a kedves vendéget!

A lány hozzám lép, és... ördög tudja, hogyan csinálta a szemével: rám pillantott, s ez olyan volt, mintha mérget csepegtetett volna belém, és így szólt:

- Ne sérts meg minket: legyél még a vendégünk!

- Ugyan ki tudna téged megsérteni - mondom, és leülök.

A lány pedig még egyszer megcsókolt, és megint ugyanaz volt az érzésem: mintha méregbe mártott apró ecset érne ajkamhoz, és felgyújtja véretem, egészen a szívem közepéig.

És ezután megint dalok és táncok következtek, és egy másik cigánylány járt körül a pezsgővel. Ez is szép volt, de hol maradt Grusához képest! Félig sem olyan szép, s ezért a zsebemből csak aprópénzt szedtem elő, és rászórtam a tálcájára... Az uraságok nevettek rajta, én azonban nem törődtem vele, mert csak azt néztem, hol van ő, ez a Grusenyka, és várom, hogy csak az ő hangját halljam egyedül, kórus nélkül, de ő nem énekelt. Ott ül a többiekkel és dúdol, de nem szólózik, és nem hallom a hangját, csak a szájacskáját látom és a fehér fogacskáit... „Hej - gondolom -, ilyen az én árva sorsom: bejöttem egy percre, elherdáltam száz rubelt, és éppen őt nem fogom hallani!” Szerencsére azonban nem csupán én egyedül akartam őt hallani: a többi uraság és más előkelő vendégek is karban kiabálták, mikor szünet lett:

- Grusa! Grusa! A Csónak-ot, Grusa! A Csónak-ot!

Ekkor a cigányok megköszörülték torkukat, egy fiatal legény kezébe vette a gitárt, és a lány énekelni kezdett. Tudják... a cigányok éneke rendszerint megkapó és szívbe markoló, de amikor meghallottam a hangot, amely már az ajtó mögül csalogatott, egészen elérzékenyültem. Szörnyen tetszett! A lány kissé nyersen, férfiasan kezdte, így: „Zú-ú-úg a te-en-ger, ja-aj-gat a te-enger.” És az ember szinte valóban hallotta, ahogy a tenger zúg, és egy kicsiny csónak küzd a habokkal. Azután hirtelen egészen elváltozott a hangja, amint a csillaghoz fordult: „Kis arancsillag, kedves csillag, mely megmondja nekem a jövőndöt, hogyha látlak, tudom már, baj nem éri a szenvedőt.” És azután megint új fordulat, melyet nem várt az ember. Náluk az átmenetek mindig oly hirtelenek: hol sír és eped a nóta, hogy szinte kihúzza a lelket az ember testéből, azután más hangnembe csap át, s mintha nyomban visszaadná az embernek a szívét... Így volt ez most is, a leány ringatta a „csónak”-ot a „tenger”-en, a többiek pedig kórusban sivitették:

Dzsa-la-la. Dzsa-la-la.

Dzsa-la-la pringala!

Dzsa-la-la pringala.

Haj da csepuringala!

Hej hop-haj, ta rara!

Hej hop-haj, ta rara!

és utána Grusenyka megint körbejárt a tálcával, és én megint kihúztam egy hattyúst az ingemből... Minden szem rám szegeződött, mivel ajándékaimmal megszegyenítettem őket; úgyhogy valósággal restelltek pénzt tenni utánam, én azonban már nem sajnáltam semmit, mert eltökélt szándékom volt, hogy kiöntöm szívem-lelkem, és ezt meg is tettem. Amint Grusa énekelt valamit, nyomban adtam neki egy hattyúst, és már nem is számoltam, hány hagyta el a kezemet, csak adtam, gondolkodás nélkül. A többiek pedig kórusban kérlelték, hogy énekeljen még, ő azonban mégsem énekelt, és azt mondta, hogy fáradt - de amikor én intettem az öreg cigánynak: vajon nem lehetne-e rávenni a lányt? - akkor az ráemelte a szemét, és a lány énekelt. És sokat énekelt, egyik dal hatalmasabban zengett a másiknál, és én már számtalan sok hattyút dobtam oda neki. Végül azonban - nem tudom, hány óra lehetett, de már hajnalodott - valóban kimerült és elfáradt, és szinte szemrehányón nézve rám, rázendített:

„Menj tőlem, rám se nézz, tűnj el szemem elől.” E szavakkal mintha elkergetne, másokat viszont szinte faggat: „Talán csak játszani akarsz te énvelem, de érezd szépségem varázsát szíveden.” Én pedig megint odadobtam neki egy hattyút! Erre megint meg kellett csókolnia; olyan volt a csókja, mint a fullánk, és a szemében valósággal sötét láng lobogott; a többiek pedig, ebben az igéző pillanatban, felüvöltöttek utoljára:

*Nem érzed, galambom,
Hogy imádlak, angyalom!*

és valamennyien rázendítenek, és Grusát nézik, és én is nézem, s éneklek: „Nem érzed, galambom...” Azután a cigányok új nótába fognak: „Táncolj, kunyhó, táncolj, kályha, mulat a te gazdád máma” - és hirtelen táncra perdülnek... Táncolnak a cigányok, táncolnak a cigánylányok, és táncolnak az urak is: valamennyien egy csomóban kavarnak, mintha az egész ház valóban táncra perdült volna... A cigánylányok az urak előtt suhannak, azok utánuk iramodnak, füttyszóval a fiatalabbja, nyöszörögve az öregebbje. Látom már, senki sem maradt ülve... Még a higgadtabb férfiak is, akiktől világeletemben sem vártam volna ilyesféle bolondozást, felkelnek helyükről. Üldögél némelyik, aki higgadtabb természetű, és eleinte látni való, hogy igen restell elindulni, csak a szemét mozgatja, vagy a bajuszát rezegetti - majd egy pajkos ördög megrántja vállát, előrelendíti a lábát: és egyszerre csak talpra ugrik, és noha nem ért a tánchoz, úgy szaporázza, hogy ilyet még nem látott a világ! Az éktelenül kövér rendőrkapitány, kinek két férjes lánya van, ott szuszog mind a két vejével, gyúrja a sarkával; legtüzesebben pedig egy huszárcapitány járja - gazdag nyalka legény és szilaj táncos -: keze csípőre téve, kifordított sarokkal ropja, az élen suhan és szalutál - mikor pedig összetalálkozik Grusával, megrázza a fejét, a lány lába elé hajítja sapkáját, és felkiált: „Lépj rá, taposd szét, gyönyörűség!” - és a lány... Ó, hogyan járta! Láttam én már színészeket is táncolni a színházban, de az csak olyan volt, mint amikor a tiszt lova minden hév nélkül kellei magát a parádén, a puszták kápráztatásért, mórrikál, holott nincs benne sem tűz, sem élet. Ez a gyönyörű teremtés pedig úgy suhan, akár a páva, meg sem rezzen, de érezni, mint a kígyónál, hogy minden porcikája ropog, és csontjaiban áramlik a velő - azután megtorpan, hátrahajlik, megvonaglik a válla, és a szemöldöke egy vonalba kerül a lába ujjával... némelyiknek könny csillog a szemében, más a fogait vicsorgatja, de mind ezt kiabálja:

„Nem sajnálunk tőled semmit: csak táncolj!” - és szórják a pénzt a lány lába elé, ki aranyat, ki bankót. És egyre sűrűsödik a forgatag, csak én ülök egymagamban, és nem is tudom, bírom-e sokáig, mivel nem tudom nézni, amint a lány rálép a huszár sapkájára... Rálép, és belém csíp az ördög - megint rálép, és megint belém csíp, végül pedig azt gondolom: „Minek gyötröm magam hiába?! Egyszer én is szabadjára ereszttem a kedvemet” - s ezzel felpattanok, ellököm a huszárt, és ropni kezdem a táncot Grusa előtt... És hogy ne lépjen rá a huszár sapkájára, annak is megtalálom a módját. - Mind azt ordítjátok, hogy nem sajnáltok semmit, de hogy én nem sajnálok tőle semmit, azt tettel bizonyítom be - ezzel odaugrottam, és egy hattyús bankót dobtam a lába elé, és így kiáltok: „Lépj rá! Taposd el!” A lány eleinte húzódozott... hiába ért többet az én hattyúm a huszár sapkájánál, ő azonban nem is nézett a hattyúra, csak a huszár után igyekezett. Az öreg cigány azonban szerencsére észrevette, dobbantott egyet... A lány erre megértette, és most már utánam szegődött... Úgy suhant felém, lesütött szemmel, mint a mesebeli sárkány, mely haragjával perzseli a földet, én pedig úgy roptam előtte, akár az ördög, és minden ugrásnál a lába elé hajítok egy hattyút... És annyira tisztelen, hogy egyenesen ezt gondolom: nem te voltál az átkozott, aki megteremtette a földet és eget? Közben pedig merészen kiáltok: „Járjad sebesebben” - és hintem a hattyúkat a lába elé; de amikor megtapogatom az ingem alatt, hogy egy újabbat húzzak elő, látom, hogy tíz maradt már... „Pfuj - gondolom -, vigyen el benneteket az ördög!” - s ezzel valamennyit egy csomóba

gyűröm, és a lány lába elé hajítom, magam pedig felkapok az asztalról egy üveg pezsgőt, leütöm a nyakát, és elrikoltom magam:

„Félre, galambom, mert különben leöntlek!” - és egyetlen hajtásra kiittam a lány egészségére, mert az eszeveszett tánc után rettenetes ihatnékom támadt.

14

- Nos és mi történt azután? - kérdeztük Ivan Szeverjanicsot.

- Azután valóban úgy következett minden, amint azt ő ígérte.

- Ki ígérte?

- Hát a delejező, aki mindezt rám hozta. Ahogyan megígérte, hogy megszabadít az ivás ördögétől, úgy ki is üzte belőlem, és attól fogva egyetlen pohárához sem nyúltam többé. Nagyon jól megcsinálta.

- Nos és hogyan intézte el a herceggel az elúszott hattyúk ügyét?

- Magam sem tudom, de igen egyszerűen ment: hogyan vergődtem haza ezektől a cigányoktól, és hogyan feküdtem le, arra nem emlékszem, de egyszerre csak hallom, hogy a herceg kopog és szólít. Én igyekszem felkelni a lócáról, de sehogy sem találok a szélét, és nem vagyok képes leszállni. Mászom balra, nincs széle, fordulok jobbra, ott sincs széle... Hát végleg eltévedtem a lócán?... A herceg pedig kiabál: „Ivan Szeverjanics!” Én meg felelek: „Rögtön!” - és mászom ide-oda, de nem találok a szélét, végül pedig azt gondolom, nos, ha már lemászni nem lehet, akkor leugrom; ezzel lendületet vettem, és ugrottam egy jó nagyot, s hirtelen érzem, hogy valami a képemnek vágódik, és felcsörömpöl körülöttem és hull, mögöttem pedig szintén csörömpöl és hull, és hallom, hogy a herceg így szól a legényéhez: „Világosságot, hamar!”

Állok, és nem mozdulok, mivel nem tudom, ébren vagyok-e, vagy álmodom, és még mindig azt hiszem, hogy nem értem el a lóca szélét. Mikor azonban a legény behozta a gyertyát, látom, hogy a padlón állok, és fejest ugrottam a háziasszony pohárszékébe, és összetörtem mindent...

- Hogyan tudott ennyire eltévedni?

- Igen egyszerűen: azt hittem, hogy rendes szokásom szerint a lócán alszom, valójában pedig, mikor hazajöttem a cigányoktól, egyszerűen a padlóra feküdtem; természetesen hiába mászkáltam, és kerestem a szélét, míg végül ugrálni kezdtem... és beleugrottam a pohárszékbe. Azért tévelyegtem, mert ez a... delejező megszabadított ugyan az iszákosság ördögétől, de rám küldte a tévelygés ördögét... Ekkor eszembe jutott, amit mondott: „csak aztán rosszabbul ne üssön ki, ha egyszer abba hagyod az ivást”, és elindultam, hogy megkeressem őt, mivel arra akartam kérni, hogy inkább delejessen vissza a régi állapotomba, de már nem találtam sehol. Ő is többet vállalt a kelleténél, és nem bírta ki, s egy csaplárosnéval, a cigányházzal szemben, annyira leitta magát, hogy belehalt.

- Ilyen módon tehát ön delejezett állapotban maradt?

- Igen, uram, így maradtam.

- És ez a delejesség sokáig hatott?

- Hogy sokáig-e? Talán még ma is hat.

- De mégis érdekes lenne megtudni, hogyan intézte el a herceggel?... Hát semmilyen magyarázkodásra nem került sor a hattyúk miatt?

- Nem, uram, magyarázkodás ugyan volt, csak hogy nem veszélyes. A herceg is vesztett, és tőlem kért pénzt revánsra. Mondom erre:

- Na, hagyja már: egy fillérem sincs.

Azt hiszi, tréfálok, én azonban kijelentem:

- Nem, igazat beszélek: alapos kiruccanásom esett, míg távol volt.

Kérdezi:

- Hogyan tudtál a nyakára hágni ötezer rubelnek egyetlen alkalommal?

Felelem:

- Odadobtam mind egy cigánylánynak...

Nem akarja elhinni.

Mondom:

- Jól van, ne higgye, de én az igazat mondom.

Erre megharagudott, és mondja:

- Zárd csak be az ajtót, majd megtanítlak én, hogyan szabad elherdálni kincstári pénzeket - de hirtelen meggondolta magát, és így folytatja: - Hagyd csak, magam is éppolyan semmirekellő vagyok, akárcsak te.

És lefeküdt, hogy befejezze az éjszakai alvást, én pedig felmentem a szénapadlásra aludni. De már a kórházban ébredtem, és hallom, azt mondják, hogy korhelyláz tört ki rajtam, és állítólag fel akartam kötni magam, de hála istennek, hosszú ingbe bugyoláltak be. Mikor felépültem, elmentem a herceghez a falujába, mivel időközben nyugdíjba vonult.

- Kegyelmes uram - mondom -, le kell szolgálnom önnek a pénzt.

Feleli:

- Eredj a pokolba.

Látom, hogy nagyon haragszik rám, hát odamegyek és lehajolok.

- Mit jelentsen ez? - kérdi.

- Hát legalább verjen el - mondom -, ahogy illik.

Ő pedig így felel:

- Miért gondolod, hogy haragszom rád, mikor lehet, hogy egyáltalán nem tartalak vétkesnek.

- Engedelmet - mondom -, hogyan lennék vétkes, mikor elherdáltam ennyi teméntelen pénzt? Magam is tudom, hogy ha fel is akasztanak, az sem lenne elég büntetés ilyen gyalázatért.

A herceg pedig így felel:

- Mit lehet itt tenni, testvér, te művész vagy.

- Hogyan? - kérdem.

- Hát úgy, kedves Ivan Szeverjanics, félkegyelmes barátom, te művész vagy.

- Képtelen vagyok ezt megérteni - mondom.

- Ne gondolj semmi rosszra - feleli -, mivel magam is művész vagyok.

„Nos - gondolom -, ez már érthető: nyilván nem nekem egyedül sikerült korhelylázat szerezniem.”

Ő pedig felkelt, földhöz vágta a pipáját, és így szólt:

- Hát csoda az, hogy mindent odadobtál neki, ami nálad volt, mikor én, testvér, azt is odaadtam érte, ami nem is volt az enyém.

Rámeresztettem mind a két szemem.

- Bátyuskám - mondom -, kegyelmes uram, az ég szerelmére, mit beszél? Még hallgatni is szörnyű.

- No - feleli -, azért ne ijedj meg oly nagyon. Isten irgalmas, és én majd csak kikászálódok valahogyan, viszont az igaz, hogy ezért a Grusáért ötvenezer rubelt fizettem a cigánytábornak.

Elhültem.

- Hogyan - mondom -, ötvenezret?! Egy cigánylányért? Hát megér ennyit ez a kígyó?

- Nos, félkegyelmes barátom - kezdi -, ezt ugyan ostobán és egyáltalán nem művész módjára mondtad... Hogy megéri-e? A nő a világon mindent megér, mert olyan sebet tud ejteni az emberen, hogy a föld minden kincséért sem tud kigyógyulni belőle, ő viszont egy szempillantás alatt be tudja hegeszteni.

Gondolom magamban, hogy mindez igaz ugyan, de azért egyre csak csóválom a fejemet, és csak ezt ismétlem:

- Mekkora pénz! Kerek ötvenezer!

- Bizony - mondja -, és ne ismételd többet, mivel szerencse, hogy beérték velem, mert különben többet is adtam volna... mindent odaadtam volna, amit csak kérnek.

- Köpni kellett volna rá - mondom -, és kész.

- Nem tehettem, testvér - mondja -, nem köphettem.

- Miért nem?

- Mert megsebzett a szépségével és a tehetségével, és gyógyulást kell találnom, mert különben beleőrülök. De mondd csak: talán nem igaz, hogy szép? Mi? Ugye, igaz? Elveszítheti érte az ember az eszét?...

Beharaptam az ajkamat, és csak némán ráztam a fejemet.

- Igaz - mondom -, igaz!

- Tudod-e - mondja a herceg -, hogy én akár meg is tudok halni egy nőért, nem számít. Meg tudod érteni, hogy a halál nem jelent semmit?

- Hogyne - mondom -, mi van ebben érthetetlen: a szépség a természet remekműve...

- Hogyan érted ezt?

- Hát úgy - felelem -, hogy a szépség a természet remekműve, és a megbűvölt embernek meghalni érte... egyenesen öröm!

- Derék legény vagy - feleli a herceg -, derék legény vagy, majdnem-félkegyelmes és nagyra becsült Ivan Szeverjanovics barátom! Éppen így van ez: meghalni is öröm érte, és most az is édes gyönyörűség, hogy felrúgtam miatta az egész életemet: nyugdíjba vonultam, elzálago-

sítottam a birtokomat, és ezentúl itt fogok élni, távol az emberektől, és folyton csak az arcát fogom nézni.

Még halkabbra fogtam a hangom, s úgy suttogtam:

- Hogyan fog az arcába nézni? Hát itt van?

Feleli a herceg:

- Hogy is lenne másként? Persze hogy itt...

- Lehetséges ez? - kérdem.

- Várj csak egy kicsit - mondja -, kihozom mindjárt. Te művész vagy, előled nem rejtem el.

Ezzel magamra hagyott, és kiment. Én pedig állok, várok, és ezt gondolom:

„Eh, nem jó az, hogy így bizonygatod, hogy mindig az ő arcát fogod nézni. Megunod ám!” Tüzetesebben azonban nem tudtam fontolóra venni, mivel ahogy eszembe ötlött, hogy a lány itt van, nyomban úgy éreztem, hogy még az oldalamat is megcsapja a forróság, és elborul az agyam. „Lehetséges-e, hogy mindjárt látni fogom?” Ekkor már be is léptek: elől a herceg, egyik kezében gitárt hoz, széles piros szalaggal, a másikkal Grusenykát húzza a két kezénél fogva, az leszegi a fejét, vonakodik, és nem is néz föl, csak a hosszú, fekete szempillái verdesnek, mint a madár szárnya.

A herceg bevezette, azután karjára vette, és mint egy gyermeket, leültette a széles, puha pamlagra, lábbal a sarok felé; a háta mögé egy bársonypárnát rakott, egy másikat a jobb könyöke alá, a gitár szalagját pedig átvette a lány vállán, és ujjait ráillesztette a húrokra. Majd a földre telepedett, a pamlag elé, fejét Grusa élénkpiros szattyánbőr cipellőjére hajtotta, és biccentett nekem, mintha azt mondaná: ülj le te is.

Csendesen letelepedtem a padlóra, a küszöb előtt, szintén magam alá húztam a lábamat, és így ülök, s nézem a lányt. Olyan csendesség támadt, hogy az ember szinte rosszul érezte magát. Ültem-üldögéltem, hogy még a térdem is szagatni kezdett, ránézek a lányra: az még mindig ugyanabban a helyzetben ül, rápillantok a hercegre: látom, hogy a nagy epekedéstől egészen összerágta a bajuszát, de nem szólt egy szót sem.

Biccentek neki: mire vár, parancsolja meg a lánynak, hogy énekeljen! A herceg azonban némajátékkal tudtomra adja, hogy a lány nem engedelmeskedik.

És mindketten ülünk a földön, és várunk; Grusa pedig, mintha lázálom gyötörné, hirtelen sóhajtozni, szipogni kezd, szempilláin könnycsepp gördül végig, ujjai pedig, mint a darazsak, úgy kúsznak végig a húrokon, és zümmögnek... És egyszerre csak halkán, sírósan rázendít: „Jó emberek, hallgassátok szívem bánatáról.”

A herceg felsuttog: „Mi az?”

És én szintén suttogva franciául felelek neki:

„Pti-kom-pő” - mondom, és nem tudok egyebet, a lány pedig ebben a pillanatban hirtelen felkiált: „Eladnak engem szépségemért, eladnak” - és messzire elhajtja a gitárt, letépi fejről a kendőt, és arccal borul a pamlagra, arcát tenyerébe fúrja, és sír; én ránézek, és szintén sírok, a herceg pedig... ő is sírva fakad, de azért felveszi a gitárt, és szinte nem is énekel, hanem mintha misét mondana, úgy jajong: „Ha te tudnád, szerelmem, milyen tűz ég én bennem - milyen lángoló a vágy, mely lelkemen izzik át” - és zokogni kezd. És énekel és zokog: „Adj nyugalmat nékem, ki nyugtalan vagyok, adj boldogságot nékem, ki boldogtalan vagyok.” És míg ilyen kegyetlenül emészti magát, látom, hogy a lány felfigyel a herceg könnyeire és

énekére, s maga egyre jobban elcsendesedik, csitul - hirtelen pedig kihúzza kacsóját az arca alól, és anyai gyengédséggel átöleli a herceg fejét...

Nos, megértettem, hogy megsajnálta a herceget, és most le fogja csillapítani lángoló lelkének minden sóvárgását - hát felkeltem szép csendben, észrevétlenül kiosontam a szobából.

- És ugye ezután állt be szerzetesnek? - kérdezte valaki az elbeszélőt.

- Nem, uram; még nem, hanem később - felelte Ivan Szeverjanics, és hozzátette, hogy előbb még sok mindent kellett átélnie e nő miatt, mígnem annak beteljesedett a végzete, és ő kihullt az életéből.

A hallgatók természetesen kérlelni kezdték, hogy mesélje el, ha csak röviden is, Grusa történetét, és Ivan Szeverjanics teljesítette kérésüket.

15

Tudják - kezdte Ivan Szeverjanics -, az én hercegem jólelkű, de ingatag ember volt. Amit megkívánt, azt azon nyomban, mindenáron meg kellett kapnia - mert különben tisztára megbolondult. Nem sajnált semmi áldozatot, hogy elérje célját, de ha egyszer elérte, akkor nem tudta megbecsülni a szerencséjét, így volt ez ezzel a cigánylánnyal is. Grusa apja és cigánytársai nyomban rájöttek erre, és ezért kértek tőle olyan hihetetlen összeget, jóval többet, mint amennyit a herceg vagyoni helyzete megengedett. Szép kis birtoka volt ugyan, de meglehetősen elhanyagolt állapotban. Annyi pénze, amennyit a cigányhad Grusáért követelt, persze nem volt, és ezért adósságokba verte magát, s még a szolgálatot is otthagya.

Én ismertem a herceg természetét, és ezért nem sok jót vártam tőle Grusát illetően, és igazam is lett. Eleinte folyton dédelgette a lányt, le nem vette róla a szemét, egyre csak sóhajtozott, de azután egyszerre ásítózni kezdett, és folyton beszólított engem társaságnak.

- Ül le - mondta -, és hallgasd.

Fogtam egy széket, letelepedtem valahol az ajtó közelében, és hallgattam. Gyakran megtörtént, hogy a herceg kérte, énekeljen, mire a lány így szólt:

- Kinek énekeljek! Te - mondta - elhidegültél, én pedig azt akarom, hogy az énekemtől égjen és szenvedjen a lélek.

A herceg pedig nyomban értem küld, és kettesben hallgatjuk; később pedig már Grusa maga emlékeztette, hogy hívjon el engem, és kezdett igen barátságosan bánni velem, és az ének után nemegyszer nála teáztam a szobájában, a herceggel együtt, de persze külön asztalnál ültem, vagy valahol az ablak mellett. De ha egyedül volt, mindig egyszerűen maga mellé ültetett. Így folyt ez egy ideig, a herceg pedig egyre morcosabb lett, és egy ízben így szólt hozzám:

- Hát tudod, Ivan Szeverjanov, így meg amúgy, az ügyeim bizony cudarul állnak.

Mondom erre:

- Ugyan már miért? Hál' istennek, úgy él, amint kell, és megvan mindene.

Hirtelen megsértődik.

- Milyen ostoba is ön - mondja -, félkegyelmű barátom. Mindenem megvan? Hát mim van nekem?

- Hát minden, ami kell - mondom.

- Nem igaz - feleli -, szegény ember lettem, és most számon kell tartanom minden bort az ebédhez. Hát élet ez? Hát élet ez?

„Lám - gondolom -, hát ez keserít el téged” - és mondom: - No, ha csak a bor hiányzik, az még nem nagy baj, ki lehet bírni; helyébe van valamije, ami édesebb a bornál s a méznél.

Megértette, hogy Grusára célzok, és mintha elszégyellte volna magát, járkál fel-alá, hadonászik, és azt mondja:

- Persze... persze... magától értetődik... csakhogy... Már egy fél esztendeje élek itt, és még senkit sem láttam magamnál vendégül...

- Minek a vendég - mondom -, amikor itt van, akiért epedt?

A herceg felfortyant.

- Nem értesz te ehhez, testvér - mondja -, mindez megfér egymás mellett.

„Aha! - gondolom - hát innen fúj a szél?” - és így szólok:

- Mit kezdünk tehát?

- Tudod mit - mondja -, lovakkal fogunk kereskedni. Szeretném, ha megint méneskari tiszték és lótényésztők járnának hozzám.

„Nem uraknak való lóval kereskedni - gondolom -, de mindegy, mivel játszik a gyermek, csak ne sírjon.”

Mondom neki:

- Rendben van.

És nekiláttunk a dolognak. De alighogy hozzáfogtunk, a herceg annyira átengedte magát ennek a szenvedélynek, hogy ha sikerült valami pénzt felhajszolnia, nyomban lovakat vett, megvásárolt mindent, kapkod összevissza, rám már nem is hallgat... Rengeteg lovat vásároltunk össze, és nem tudtunk szabadulni tőlük... Ez már nem tetszett a hercegnek, abbahagyta az egészet, és vaktában belefogott mindenbe, ami eszébe jutott: hol valami különleges malmot szándékozik építeni, hol nyergesműhelyt rendez be, és az egésznek nincs más eredménye, mint csupa veszteség meg adósság, de főként nyugtalanság... Soha nincs odahaza, állandóan lótfut, keres valamit, Grusa pedig egyedül van, és méghozzá viselős is... Szomorkodik szegényke. „Oly ritkán látom őt” - mondja, de azért erőt vesz magán, és adja a nagylelkűt: alighogy észreveszi, hogy a herceg egy-két napig otthon búslakodik, maga szól nyomban:

- Nem mennél inkább valahová, smaragdomból, drágaköveim, szórakozz egy kicsit, minek ülsz itt egy ilyen egyszerű, tanulatlan teremtséssel?

Az ilyen beszédre olykor elszégyellte magát a herceg, csókolgatja Grusa kezét, és két-három napig türtőzteti magát; de azután, ahogy kirepült a fészekből, bizony meg sem állt egyhamar, és ilyenkor Grusát az én gondjaimra bízta.

- Vigyázz rá - mondta -, félkegyelmű Ivan Szeverjanov barátom, hisz te művészember vagy, nem magamfajta csepűrágó, hanem igazi, nagyszerű művész, és azért is tudsz vele úgy beszélni, hogy mindketten felvidultok tőle, én viszont már ásítok ezektől az örökös smaragdoktól meg drágakövektől.

Mondom erre:

- Már miért? Hiszen ez a szerelem szava.

- Azé - feleli -, de ostoba és unalmas.

Nem feleltem semmit, és attól kezdve bejáratos lettem Grusához: ha a herceg távol volt, naponta kétszer is bementem hozzá a szárnyépületbe, teára, és igyekeztem elszórakoztatni, amennyire tőlem telt.

Szórakoztatni pedig azért kellett, mivel ha megeredt a szava, egyre csak panaszkodott:

- Kedves, drága Ivan Szeverjanovics barátom - kezdi -, szörnyen gyötör a féltékenység, galambocskám.

Én természetesen igyekeztem csitítani.

- Minek gyötrődni annyira - mondom -, hiszen bármerre is jár, mindig visszatér hozzád.

De ő csak sír, veri a mellét, és így beszél:

- Nem, mondd el nekem... ne titkold előlem, drága barátom, merre jár?

- Uraságoknál - mondom -, szomszédoknál vagy a városban.

- De nincs-e neki valakije - mondja -, aki elválasztja tőlem? Mondd meg nekem: talán szeretett valakit előttem, és most visszatért hozzá, vagy talán nem nősülésem jár az esze a zsványinak?

- És ekkor lángra lobban a szeme, még nézni is ijesztő.

Vigasztalom, és közben ezt gondolom:

„Ki tudja, mit művel” - mert abban az időben ritkán láttuk a herceget.

De ahogy Grusának eszébe ötlött, hogy a herceg házasodni készül, hát már nem hagyott nyugton:

- Utazz a városba, Ivan Szeverjanovics, galambocskám, utazz el, tudakolj meg mindent róla, töviről hegyire, és aztán mondd el nekem, titkolózás nélkül.

Egyre jobban unszolt, és végül annyira levett a lábamról, hogy ezt gondoltam:

„No, isten neki, elmegyek! De ha megtudok valami rosszat a herceg hűtlenségéről, nem fogom elmondani az egészet, hanem utánaézek a dolognak, és tisztázom.”

Ürügyül azt találtam ki, hogy gyógyfüvekért kell utaznom a lovak számára, és elindultam, de nem egyszerűen, hanem ravasz csellegéssel.

Grusa nem tudta - és a cselédeknek a legszigorúbban meg volt tiltva, hogy elmondják neki -, hogy a hercegnek a vele való esete előtt volt egy szerelme a városban: egy Jevgenyja Szemjonovna nevű nemeslány, egy állami hivatalnok leánya. A városban kiváló zongoraművész és igen derék hölgy hírében állott, nagyon szép is volt, és leánykája született a hercegtől; azonban alaposan nekigömbölyödött, és a herceg, úgy mondják, állítólag ezért hagyta el. Minthogy azonban abban az időben még igen gazdag volt, hát vett egy házat ennek a hölgynek és a leánykájának, és ők ennek a háznak a jövedelméből éltek. Miután így megajándékozta Jevgenyja Szemjonovná, a herceg soha többé nem látogatta meg, de a mi házunk népe megtartotta emlékezetében a hölgyet jóságáért, és ha valaki közülünk a városban járt, mindig bement hozzá, mert szerették, és ő mindenkivel rendkívül nyájas volt, s érdeklődött a herceg iránt.

A városban tehát egyenesen hozzá hajtottam, ehhez a jó hölgyhöz, és mondom neki:

- Eljöttem magához, anyácskám, Jevgenyja Szemjonovna.

- Nos, nagyon örülök - feleli. - Csakhogy miért nem megy a herceghez lakni, a lakásába?
- Hát itt van a városban? - mondom.
- Itt - feleli. - Már második hete, és valami vállalkozást tervez.
- Miféle vállalatot? - kérdem én.
- Posztógyárat akar bérelni - mondja.
- Uram isten! Mi jutott az eszébe már megint? - mondom.
- Miért - mondja -, hát ez rossz?
- Nem baj - mondom -, de azért mégiscsak csodálkozom rajta.

A hölgy mosolyog.

- Ugyan - mondja -, inkább azon csodálkozz, hogy a herceg levelet küldött nekem, hogy fogadjam: szeretné látni a lányát.
- És megengedte neki, anyácskám, Jevgenyja Szemjonovna? - kérdem.

Vállat von, és így felel:

- Hát aztán, hadd jöjjön, és nézze meg a lányát! - s ezzel felsóhajt, és gondolataiba merül. Ül, lecsüggesztett fejjel, és olyan fiatal, fehér és rangos, és a viselkedése bizony egészen más, mint Grusáé... hisz ez nem tud egyebet, mint hogy: „smaragdom, drágakövem” - emez viszont egészen más... Kezdtém féltékeny lenni rá.

„Hej - gondolom -, csak ahogy a gyermeket nézi ez a herceg, nehogy rajtad felejtse a szemét, a telhetetlen szívű! Ebből bizony nem sok jó származna az én Grusenykámnak.” Ilyen gondolatok közepette ültem Jevgenyja Szemjonovnáknál a gyermekszobában, ahol parancsára a dada teával vendégtelt meg, mikor egyszerre csak csengetést hallok, besiet a szobalány nagy örömmel, és mondja a dadának:

- Itt a hercegünk!

Én nyomban felálltam, hogy kimenjek a konyhába, de Tatyana Jakovlevna, a dada, igen bőbeszédű moszkvai öregasszony lévén, szörnyen szerette volna még elmondani, ami a nyelvén volt, és e látogatás miatt nem akarta elveszíteni hallgatóját. Mondta tehát:

- Ne menj el, Ivan Golovanics: átmegyünk ide az öltözőbe, és leülünk a szekrény mögött, oda bizonyára nem fogja bevezetni a vendéget, mi pedig még elbeszélgethetünk.

Beleegyeztem, mivel Tatyana Jakovlevna bőbeszédűsége folytán azt reméltem, hogy megtudok tőle valamit, ami hasznos lehet Grusának; és minthogy Jevgenyja Szemjonovna beküldött nekem a teához egy kölnivizes üvegcsét teli rummal, én pedig akkor már nem ittam, hát azt gondoltam: belecsepegtetek a jámbor öregasszony teájába egy kicsit ebből az üvegcséből, hogy megoldja a nyelvét, hátha így együgyűségében kifecseg nekem valamit, amit máskülönben nem mondott volna el.

Elhagytuk a gyermekszobát, és ott ülünk a szekrények mögött; ez a szekrényes szobácska azonban szűk volt, helyesen szólva - folyosó, ajtóval a végén, és ez az ajtó éppen abba a szobába nyílt, melyben Jevgenyja Szemjonovna a herceget fogadta, sőt egyenesen ahhoz a pamlaghoz, amelyre leültek. Szóval engem tőlük csak ez a bezárt ajtó választott el, melyet a túlsó oldalán szőnyeg takart; különben éppolyan volt, mintha egy szobában ülnénk velük, olyan jól hallok mindent.

Belép a herceg, és így szól:

- Jó napot, régi, hűséges barátnőm!

Az így felel:

- Jó napot, herceg! Minek köszönhetem a látogatást?

A herceg pedig:

- Erről majd később beszélünk - mondja -, előbb hadd köszöntselek, és engedd meg, hogy megcsókoljam a fejcskédet - és hallom, ahogy cuppant az asszony fejére, és a lányáról kérdez. Jevgenyja Szemjonovna azt feleli, hogy otthon van.

- Egészséges?

- Egészséges - mondja az asszony.

- Megnőtt azóta, ugye?

Jevgenyja Szemjonovna felnevet, és így felel:

- Persze hogy megnőtt.

Kérdi a herceg:

- Remélem, megmutatod nekem?

- Miért ne - feleli az asszony -, örömmel! - És felkel, bemegy a gyermekszobába, és szólítja a dadát, ezt a Tatyana Jakovlevnát, akivel én éppen teáztam.

- Hozza be, dadus - mondja -, Ljudocskát a herceghez.

Tatyana Jakovlevna kiköpött, az asztalra tette a csészét, és azt mondja:

- Hogy vinne el benneteket az ördög! Alig ül le az ember, hogy jóízűen elbeszélgessen valakivel, hát nem elrángigálják rögtön, és nem engedik, hogy bármit is a kedvére tegyen! - és gyorsan elrejt engem úrnője bő alsós szoknyái mögé, amelyek a falon lógtak; és azt mondja: - Maradj még - maga pedig bement a kislánnyal. Én meg egyedül maradtam a szekrények mögött, és hallom, amint a herceg megcsókolja a kislányt, egyszer, még egyszer, nyargaltatja a térdén, azután megkérdezi:

- Akarsz-e kocsikázni a hintómon, *mon enfant*?

A gyermek nem felel; a herceg pedig így szól Jevgenyja Szemjonovnához:

- *Je vous pris*, kérem, hadd kocsizzon egyet a kicsike a dadával.

A hölgy is mond neki valamit franciául, olyasfélét, hogy miért és purkoa, de a herceg valami effélét felel, mint: „feltétlenül szükséges”; és ekként váltottak még egypár szót, majd Jevgenyja Szemjonovna kelleetlenül meghagyja a dajkának:

- Öltöztesse fel, és menjen el vele.

El is mentek, és ők kettesben maradtak, én pedig ott rejtőztem és füleltem, minthogy nem bújhattam elő a szekrények mögül, és különben is azt gondoltam magamban: „Eljött az én óráim, és most megtudom az igazat, hogy ki mit forral Grusa ellen.”

Miután arra az elhatározásra jutottam, hogy hallgatózni fogok, nem értem be ennyivel, hanem látni is szerettem volna, amennyit lehet, és el is értem mindezt: szép csendesen felálltam egy

zsámolyra, és nyomban találtam is egy kis rést az ajtó tetején, s rászorítottam mohó szememet. Látom, hogy a herceg ott ül a pamlagon, a hölgy pedig az ablak előtt, és bizonyára azt nézi, hogyan ültetik kocsiba a gyermekét. A kocsi elindult, a hölgy pedig visszafordul, és így szól:

- Nos, herceg, megtettem mindent, kívánsága szerint: mondja meg hát, miféle ügy hozta ide hozzám?

Az pedig feleli:

- Ugyan, miféle ügy!... Nem sürgős a dolog, ráérünk még vele. Előbb gyere ide hozzám, ülj le mellém, és beszéljünk egy kicsit, szép megértőn, mint azelőtt régen.

Hátratett kézzel, az ablaknak támaszkodva áll a hölgy, és hallgat, közben pedig összevonja a szemöldökét. A herceg kérleli:

- Miért vagy ilyen? Hiszen kérlek, beszélnem kell veled.

Az engedelmeskedik, közelebb jön, és ennek láttára a herceg megint tréfára fordítja a szót.

- Na, ülj le - mondja -, ülj le egy kicsit, mint azelőtt - és át akarja ölelni, a hölgy azonban eltolja magától, és így szól:

- Valamilyen ügyben jött hozzám, herceg: mivel lehetek hát szolgálatára?

- Mi az - kérdi a herceg -, minden bevezetés nélkül tálaljak ki mindent?

- Természetesen - mondja a hölgy -, mondja meg nyíltan, miről van szó. Hiszen jól ismerjük egymást, felesleges teketóriáznia.

- Pénzre van szükségem - mondja a herceg.

A hölgy hallgat és ránéz.

- Még csak nem is sok pénzre - teszi hozzá a herceg.

- Mennyire?

- Egyelőre mindössze húszezerre.

A hölgy megint nem felel, a herceg pedig magyarázni kezdi, hogy posztógyárat akar venni, de nincs egy garasa sem, de ha megveszi, milliomos lesz; és teljesen át fogja alakíttatni, kidobálja a régi limlomot, és rikító színű posztót fog készíteni, és eladja az ázsiaiaknak a Nizsnyij Novgorod-i vásáron. A leghitványabb anyagból fogja szőni, mondja, de kifesti cifrára, így könnyen elkel, és nagy pénzeket fog keresni, most pedig csak húszezerre van szüksége az előlegre a gyárért.

Jevgenyja Szemjonovna azt kérdi:

- És honnan akarja megszerezni?

Feleli a herceg:

- Azt még magam sem tudom, de meg kell szereznem; különben a számításom egész biztos: van egy emberem - Ivan Golovan, azelőtt katonai lószakértő volt, egyáltalán nem okos, de aranyat ér -, becsületes, hűséges, sokáig volt fogságban az ázsiaiaknál, és pompásan ismeri az ízlésüket. Makarijban most éppen vásár van, elküldöm oda Golovant, hogy szerezzen megrendeléseket, és hozzon mintákat, és előleget fognak adni... Akkor aztán... legelőször is rögtön visszafizetem ezt a húszezeret...

Elhallgatott, a hölgy is hallgat egy ideig, majd felsóhajt, és így szól:

- A számítása helyes, herceg.

- Ugyebár?

- Helyes - mondja a hölgy -, helyes, így tegyen: először is adja oda az előleget a gyárra, akkor már gyártulajdonosnak fogják tartani, és a társaságban híre megy, hogy anyagi helyzete megszilárdult...

- Igen.

- Nos és azután...

- Golovan megrendeléseket és előlegeket gyűjt Makarijban, én visszafizetem az adósságot, és meggazdagszom.

- Nem, kérem, ne szakítson félbe. Először is mindezzel port hint a nemesség marsalljának szemébe, és míg azt hiszi önről, hogy gazdag, feleségül veszi a lányát, és akkor a hozományával valóban gazdag lesz.

- Így gondolod? - kérdezi a herceg.

- Ön talán másképp tervezi? - feleli a hölgy.

- Nos - mondja az -, ha egyszer így értesz mindent, akkor adja isten, hogy sikerüljön is nekünk.

- Nekünk?

- Persze - mondja a herceg -, mert akkor mindnyájan jól járunk: te most elzálogosítod a házat a javamra, én pedig a lányodnak a húszezer rubelért tízezret fizetek kamat fejében.

A hölgy így felel:

- A ház az öné. Ön ajándékozta neki, hát vegye vissza, ha szüksége van rá.

A herceg azonban tiltakozott:

- Nem - mondja -, a ház nem az enyém, te az anyja vagy, hát téged kérlek... persze csak akkor, ha hiszel nekem...

- Ah, hagyja már, herceg - feleli a hölgy -, hát nem hittem én önnek? Önre bíztam az életemet és a becsületemet.

- Ah, igen - mondja az -, erről beszélsz... Nos, köszönöm neked, köszönöm, pompás... Így hát elküldhetem holnap a záloglevelet aláírás végett?

- Küldje el, aláírom.

- És nem félsz?

- Nem - mondja a hölgy -, én már annyit veszítettem, hogy nincs mitől tartanom.

- És nem sajnálsz? Mondd: nem sajnálsz? Ugye szeretsz még egy kicsit? Hogyan? Vagy csupán sajnálsz? Mi?

A hölgy csak nevet erre, és így szól:

- Ugyan, hagyja már, herceg, ne beszéljen ostobaságokat. Nem akarja inkább, hogy cukros málnabefőttet adassak önnek? Az idén nagyon jól sikerült.

A herceg nyilván megsértődött: bizonyára egészen mást várt - feláll és mosolyog.

- Nem - mondja -, a málnádat edd csak meg magad, nekem most egyéb gondom van. Köszönöm, és isten veled - és csókolgatja a kezét, közben pedig éppen visszaérkezett a hintó.

Jevgenyja Szemjonovna kezét nyújtja búcsúzóul, és azt kérdi:

- De mit kezd azzal a fekete szemű cigánylánnyal?

Erre a herceg hirtelen homlokára üt, és felkiált:

- Ah, igazad van! Milyen okos vagy te mindig! Akár hiszed, akár nem, én mindig gondolok a te okosságodra, és köszönöm, hogy most emlékeztettél erre a drágakőre!

- Hát talán megfeledkezett róla?

- Biz' isten, meg én - mondja a herceg. - Egész kiesett a fejből, pedig kell valamit kezdeni ezzel az ostoba jószággal.

- Bizony - feleli Jevgenyja Szemjonovna -, ennek a nőnek nem hűvös orosz vér folyik az ereiben, nem nyugszik meg békével, és semmit sem bocsát meg a múltért.

- Sebaj - feleli a herceg -, majd csak megbékél valahogy.

- Szereti önt ez a lány, ugye, herceg? Úgy beszél, nagyon szereti, igaz?

- Szörnyen meguntam; de hál' istennek, szerencsére jól megértik egymást Golovannal.

- Mi haszna van belőle? - kérdi Jevgenyja Szemjonovna.

- Semmi; csak az, hogy veszek nekik egy házat, Ivant felvétetem a kereskedők közé, aztán egybekelnek, és élni fogják a maguk életét.

Jevgenyja Szemjonovna azonban megcsóválta a fejét, és mosolyogva mondta:

- Hej, hercegecském, hercegecském, oktalan hercegecském: van önnek egyáltalán lelkiismerete?

Az pedig így felel:

- Hagyd, kérlek, a lelkiismeretemet. Biz' isten, most nem érek rá vele törődni: csak tudnám még mára iderendelni Ivan Golovant.

A hölgy pedig elmondta, hogy Ivan Golovan a városban van, sőt nála szállt meg. A herceg nagyon megörült ennek, és meghagyta, hogy minél előbb küldjön engem hozzá, és nyomban eltávozott.

Ezután minden úgy ment, mint a karikacsapás. A herceg különböző meghatalmazásokat és bizonyítványokat adott át nekem arról, hogy neki gyára van, kitanított, mit kell mondanom, hogy milyen posztókat készít, és egyenesen Makarijba küldött, úgyszólván nem is láthattam viszont Grusát, pedig csak miatta haragudtam a hercegre, hogyan is mondhatta, hogy Grusa a feleségem lesz. A vásáron óriási szerencsével jártam: egész csomó rendelést, pénzt és mintát szedtem össze az ázsiaiaktól, és az összes pénzt elküldtem a hercegnek, magam pedig hazatértem, de alig ismertem rá az otthonomra... Szinte varázsütésre megváltozott minden: úgy kicsinosították, mint az ünnepre készülő házat, a melléképületnek pedig, ahol Grusa lakott, nyoma sincsen: lerombolták, és új épületet emeltek a helyébe. Elhültem, és faggatni kezdtem mindenkit, hol van Grusa? De senki sem tudott róla; a cselédség csupa új, felfogadott ember, és olyan magasan hordják az orrukat, hogy be sem tudtam jutni a herceghez, mint azelőtt. Eddig minden katonásan, egyszerűen ment minálunk, most azonban minden megváltozott, furfangos lett, és ami mondanivalóm volt a hercegnek, az csak a komornyik útján juthatott el hozzá.

Ezt annyira nem állhattam, hogy egy percig sem maradtam volna, és nyomban el is mentem volna, csak hogy nagyon sajnáltam Grusát; de sehogy sem voltam képes meg tudni, hová lett.

Bárkit kérdeztem a régi cselédek közül - mind hallgat: látni való, hogy szigorúan megtiltották nekik. Egy öreg cselédasszonyból nagy nehezen sikerült kivennem annyit, hogy Grusenyka nemrég még itt volt, és „alig tíz napja, hogy a herceggel elkocsizott valahová, és azóta nem tért vissza”. Nyomban a kocsisokhoz futottam, akik vihették őket, és kérdezősködni kezdtem, de azok egy szót sem szóltak. Csak annyit mondtak, hogy a herceg állítólag lovakat váltott egy postaállomáson, és hogy a lovakat visszaküldte, ő maga pedig postalovakon utazott tovább valahová Grusával. Bárhová is rohanok, sehol semmi nyom; talán leszúrta a gazember, vagy agyonlőtte pisztollyal, és valahol egy árokba vetette, és betemette száraz lombbal, vagy talán vízbe fojtotta?... Szenvedélyes embertől minden kitelik; a lány akadály volt a házassága útjában, mivel helyesen mondta Jevgenyja Szemjonovna: Grusa szerette őt, ezt a gazembert, végzetes cigányszerelme minden szenvedélyével, és nem tudott túrni és belenyugodni, mint Jevgenyja Szemjonovna, a keresztény orosz nő, akinek egész fiatalsága mint valami mécses, úgy hunyt ki a herceg előtt. Ebben a lányban bizonyára füstölgő máglyaként csapott fel a cigányvér lobogása, amikor a herceg említést tett házasságáról, és talán olyan patáliát rendezett, hogy a herceg így végzett vele.

Mennél tovább forgattam a fejemben ezt a gondolatot, annál biztosabb lettem benne, hogy másképp nem is történhetett, és nézni sem tudtam a nemesség marsalljának leányával való házasság előkészületeire. És amikor eljött a menyegző napja, és a cselédség között tarka kendőket osztottak szét és új ruhákat, kinek-kinek tisztsége szerint - én nem vettem fel semmit, csak fogtam, és az istállóban a kamrámba dobtam az egészet, és reggel kimentem az erdőre, s ott bolyongtam, magam sem tudom, miért, egész estig, s egyre az járt az eszemben, nem bukkanok-e rá Grusa holttestére? Leszállt az este, kijöttem az erdőből, és leültem a meredek folyóparton, a vízen túl pedig fényben úszik, ragyog a ház, és folyik az ünnep, mulatnak a vendégek, harsog a zene, elhallatszik messzire. Én meg ott ülök és bámulok, de már nem a házat, hanem a vizet, melyben visszatükröződött a fény, és úgy fodrozódtak a habok, mintha oszlopok hullámanának, feltárva egy víz alatti palota termeit. És úgy elbúsultam, oly nehéz lett a szívem, hogy, amit még fogságomban sem tettem soha, beszélgetni kezdtem a láthatatlan erővel, és amint a mesében áll, Aljonuskáról, akit bátyja hívogatott - én is hívtam őt, árva Grunyuskámat, panaszos hangon.

- Húgocskám - mondom -, Grunyuskám! Felelj nekem, adj jelt; felelj nekem, mutatkozz meg, akár egy pillanatra! - És mit gondolkod: ahogy feljajdultam így háromszor, egyszerre csak borzongást érzek, és úgy rémlik, valaki szalad felém; most hozzám ér, körülöttem lebeg, a fülemben suttog, az arcomba pillant a vállam fölött... És aztán rám akaszkodik és verdes...

17

Rémületemben majdhogy a földre nem buktam, az eszméletem azonban nem hagyott el teljesen, és éreztem, hogy egy élő és könnyű test van mellettem, vergődik, akár a sebzett daru, sóhajtozik, de nem szól semmit.

Gondolatban elmondtam egy imát, és csodák csodája! - Grusa arcát látom magam előtt...

- Édesem - mondom -, galambocskám! Élsz-e, vagy csupán a másvilágról jöttél el hozzám? Ne titkolózz, az igazságot mondd, holtan sem félek tőled, szegény árva.

De ő nagyot sóhajt, keble mélyéből, és így szól:

- Élek.

- Nos, istennek hála - mondom.

- Csakhogy azért szöktem ki ide - mondja -, hogy meghaljak.

- Mit beszélsz - mondom -, isten megáldjon, Grunyuska: minek akarsz meghalni? Jöjj, kezdjünk külön boldog életet: dolgozni fogok érted, külön kamrácskát építek neked, kis árva, és úgy fogsz nálam élni, mint az én kedves húgocskám.

Ő pedig így felelt:

- Nem, Ivan Szeverjanics, drága szívbéli jó barátom, fogadd örök hálámat szavaidért, de én, szegény cigánylány, nem élhetek tovább, mert még romlásba döntenék egy ártatlan lelket.

Faggatni kezdem:

- Kiről beszélsz? Kinek a lelkét sajnálod?

Feleli a lány:

- Óróla, az én betyárom fiatal feleségéről, mivelhogy ő ifjú lélek, s nem vétett semmit, az én féltékeny szívem azonban mégsem tűrheti, és elveszítem őt és magamat is.

- Mit beszélsz - mondom -, vess keresztet! Hisz megkeresztelték, mi lesz a lelkeddel?

- Ne-e-em - feleli -, a lelkemet sem sajnálom, jusson a pokolba. Ez az élet a pokolnál is rosszabb!

Látom, mennyire felindult, és teljesen magánkívül van: megfogom a kezét, és tartom, közben pedig rápillantok, és elcsodálkozom, milyen szörnyen megváltozott, és hová tűnt szépsége. Egészen összeesett, csak a szeme világít sötét arcából, mint a farkasé éjnek idején, és most kétszer akkorának látszik, mint azelőtt, teste megdagadt, mivel terhessége már a vége felé járt, arcocskája pedig akkora, mint egy kis ököl, és csapzott fürtjei lecsüngenek orcáira. Ránézek a ruhácskára, amelyet visel: a sötét kartonruhácska csupa rongy, és a cipellő meztelen lábra húzva.

- Mondd - szólok -, honnan kerülsz ide? Hol voltál, és miért vagy ilyen rendetlen?

Erre hirtelen elmosolyodik, és mondja:

- Hogyan?... Miért nem vagyok szép?... Szép vagyok! Így ékesített fel szívem szerelme az én hűséges szerelmemért: azért, mert érte elfelejtettem azt, akit jobban szerettem nála, és odaadtam magamat neki egészen, gondolkodás és ész nélkül. Ő pedig mindezért elrejtett engem biztos helyre, és öröket állított, hogy vigyázzanak a szépségemre...

Ekkor hirtelen felkacagott, és bösz haraggal mondta:

- Ó, hercegecském, micsoda ostoba is vagy te! Azt hiszed, a cigánylány úri kisasszony talán, akit zár mögött lehet tartani? Csak akarnom kell, és nyomban nekiugrom a te fiatal feleségednek, és átharapom a torkát.

Láttam, hogy egész testében reszket a gyötrő féltékenységtől, és azt gondoltam: nem a pokol borzalmaival, hanem édes emlékekkel fogom elterelni ezektől a gondolatoktól, és így szólok:

- De hiszen mennyire szeretett téged! Mennyire szeretett! Hogyan csókolgatta a lábadat... A dívány előtt térdepelt, mikor énekeltél, és csókokkal borította el piros papucsodat...

Felfigyel szavaimra, rebegetti fekete szemhéját sovány orcája fölött, és a vízbe bámulva, halk hangon így kezdi:

- Szeretett engem, szeretett a gonosz, szeretett, és semmit sem sajnált értem, amíg nem zártam a szívembe, mikor pedig megszerettem, elhagyott. És miért?... Talán az, aki eltépte tőlem, szebb nálam, vagy jobban fogja szeretni... Ostoba vagy, szegény herceg, ostoba! Télen sosem tüzel a nap oly forrón, mint nyáron, és soha szerelmet nem fogsz találni az enyémhez foghatót. Mondd csak ezt meg neki: így jövendölte ezt neked Grusa, mikor a halálra készült.

Örültem, hogy megeredt a szava, és unszoltam:

- De hát mi történt közöttetek, és hogyan jutottál idáig?

Ő pedig összecsapta a két kezét, és mondja:

- Ó, semmi más miatt, mint a hűtlensége miatt... Nem tetszettem neki többé, ez az oka - és míg ezt mondja, megered a könnye. - Olyan ruhákat varratott nekem, a maga ízlése szerint, amelyek sehogy sem illettek állapotos nőhöz: szűket, testhezállót. Amikor felvettem, és kihúztam magam, haragos, lett, és azt mondta: „Vesd le, nem való neked.” Nem vettem fel többet, és bő ruhában kezdtem járni, erre még jobban bosszankodott: „Hogyan festesz ebben?” Megértettem, hogy már nem tudom visszatéríteni magamhoz, megutált...

Ekkor keservesen felzokogott, maga elé bámult, és úgy suttozta:

- Régen éreztem már, hogy nem vagyok neki kedves többé, de meg akartam ismerni a lelkét, hát azt gondoltam: nem bosszantom semmivel, hanem sajnálkozást keltek benne, és meg is sajnált...

És elmesélt egy olyan apróságot a herceggel való utolsó találkozására során, hogy nem értettem, és mindmáig is képtelen vagyok megérteni: hogyan tud egy álnok ember így eltaszítani örökre egy nőt?

18

Elmesélte Grusa, hogy amikor én elmentem és nyomom veszt - ez akkor volt, amikor Makarijba utaztam -, a herceg még sokáig nem jött haza, de híre járt, hogy házasodni készül... - Erre a hírre borzasztóan sírni kezdtem - mesélte -, és egészen beesett az arcom... Fájt a szívem, és a gyermek mozgolódni kezdett... Azt gondoltam: meghal a méhemben. Egyszerre csak hallom, amint mondják az emberek: „Jön.” Megdobbant a szívem... Rohanok a szobámba, hogy felöltsem a legszebb ruhámat a fogadására, fülemben tűztem a smaragd fülbevalót, és levettem a falról, ahol lepedőbe burkolva lógott, az égszínkék, csipkés, kivágott nyakú moaré ruhát, amelyet a legjobban szerettem... Gyorsan felveszem, de hátul nem akar összemenni... nem gomboltam be hátul, hanem sietve magamra dobtam egy piros sált, hogy ne lássák, hogy a ruha nincs begombolva, és kirohantam elébe a tornácra... Reszketek egész testemben, és egészen magamon kívül kiáltom:

- Drágaságom, smaragdom, gyöngyöm! - s karjaimat a nyaka köré fontam, és elaléltam...

Elveszítette az eszméletét.

- Mikor felocsúdtam - mesélte -, a szobámban találtam magam... a pamlagon fekszem, és próbálok visszaemlékezni: álmomban vagy ébren öleltem át: de rettenetes gyöngeséget éreztem, és sokáig nem láttam őt viszont... Folyton küldtem érte, de nem jött el.

Végül eljött, és azt mondta neki Grusa:

- Miért feledkeztél meg rólam, és dobsz el magadtól?

A herceg pedig feleli:

- Dolgom van.

- Miféle dolgod? - kérdi Grusa. - Miért nem volt ez azelőtt? Smaragdom, briliánsom! - és kinyújtja a karját, hogy átölelje, de ő csak összeráncolja a homlokát, és teljes erejéből megrántja a lány nyakán a kereszt szalagját...

- Szerencsére - meséli Grusa - a selyemszalag nem volt erős, hanem kopott, és nyomban elszakadt, mert sokáig egy amulettet hordtam rajta, különben bizonyosan megfojtott volna. Úgy gondolom, az is volt a szándéka, mert egészen elfehéredett, és azt sziszegte:

- Minek viselsz ilyen piszkos szalagot?

Mondtam neki:

- Mit bánt ez a szalag, hiszen tiszta volt, csak a nehéz verejtéktől feketedett el, utánad való bánatomban.

A herceg pedig:

- Pfuj, pfuj - és kiköp, aztán elment.

Estefelé visszajön bosszúsan, és azt mondja:

- Kocsizzunk egyet a hintóban! - és kedvességet színlelt, és megcsókolta a fejemet, én pedig semmitől sem tartva, beültem vele, és elindultunk. Sokáig hajtattunk, és kétszer is lovakat cseréltünk, de hogy hová megyünk, azt sehogy sem tudtam kivenni belőle; csak láttam, hogy erdős, mocsaras, zord vidékre értünk. És az erdő közepén eljutottunk valamilyen méhészethez, és a méhészet mögött egy major volt, itt három fiatal, erős, vörös szoknyás béreslány fogadott, és „úrnom”-nek szólítottak. És ahogy kiléptem a hintóból, nyomban karon fogtak, és bevittek egy szobába, mely szépen ki volt takarítva.

Mindjárt rossz érzés fogott el az egésztől, de különösen ezektől a béreslányoktól, és összeszorult a szívem.

- Hol vagyunk? - kérdeztem a herceget -, miféle állomás ez?

Ő pedig feleli:

- Ezentúl itt fogsz lakni.

Sírva fakadtam, a kezét csókolgattam, hogy ne hagyjon itt, azonban nem esett meg a szíve: ellökött magától, és elhajatott...

Grusenyka ekkor elhallgatott, és lehorgasztotta fejcskáját, majd felsóhajtott, és így folytatta:

- El akartam szökni; százszor is megpróbáltam, de nem lehetett: a béreslányok őriztek, és le nem vették rólam a szemüket... Nagyon gyötrődtem, végül pedig az jutott eszembe, hogy színlelni fogok, és vidámnak, gondtalannak tettettem magam, mintha sétára lenne kedvem. El is vittek sétálni az erdőbe, de folyton vigyáztak rám, én viszont a fákat figyeltem, és az ágakon és a kergén felismertem, merre van dél - és kieszeltem, hogy szökhetek meg tőlük, és tegnap sikerült is. Tegnap, ebéd után kimentem velük a tisztásra, és azt mondtam:

- Jöjjetek, kedveseim, játsszunk szembekötősdit!

Ők ráálltak.

- De - mondtam - ne a szemünket kössük be, hanem a kezünket kössük össze, és így próbáljuk megfogni egymást.

Azok ebbe is beleegyeztek.

Így is lett. Az elsőnek erősen hátratekertem a kezét, a másodikkal a bokrok közé szaladtam, és ott összekötöztem, kiáltozására odaszaladt a harmadik, és azt a másik kettő szeme láttára hurokkal csavartam gúzsba; kiabáltak persze, én azonban, állapotom ellenére, elfutottam, sebesen, mint a szilaj paripa: egész éjszaka futottam az erdön keresztül, és reggel elvágódtam egy sűrű sövényben, ahol régi méhkasok álltak. Ekkor odajött egy vénséges vén ember, a szava érthetetlen motyogás, tetőtől talpig össze van kenve viasszal, és mézszagot áraszt, és sárga szemöldökében méhecskék kúsznak. Azt mondtam neki, hogy téged kereslek, Ivan Szeverjanicsot, mire ő így felelt:

- Szólítsd egyszer, menyecske, széllel, egyszer meg szél ellenében: akkor elfogja a vágyakozás, és keresésedre indul, és össze fogtok találkozni. - Azután vizet adott innom, meg mézet és uborkát, hogy erőre kapjak. Megittam a vizet, megettem az uborkát, és megint útnak indultam, és folyton szólítottalak, amint azt ő parancsolta, hol széllel, hol szél ellenében - és megtaláltuk egymást. Köszönöm neked! - és megölelt, megcsókolt, s így szólt: - Olyan vagy te énnem, mint az édes bátyám.

Feleltem:

- És te is olyan vagy énnem, mint édes húgom - és a meghatottságtól eleredt a könnyem.

Grusa pedig sír, és azt mondja.

- Tudom én, Ivan Szeverjanics, mindent tudok és értek én: csak te szerettél engem, szívbeli kedves jó barátom. Tégy hát egy utolsó bizonytságot a te szeretetedről, és tedd meg, amire kérlek ebben a szörnyű órában.

- Mondd hát - feleltem -, mit kívánsz?

- Nem - mondja -, előbb fogadd meg a legszörnyűbb eszküvel, ami csak van a világon, hogy megteszed, amire kérni foglak.

Megesküdtem a lelkem üdvére, ő pedig így szólt:

- Ez kevés: ezt megszegheted értem. Nem, szörnyűbb eszküvel fogadd meg.

- Nos - mondom -, ennél szörnyűbbet nem tudok kitalálni.

- Nos - feleli -, én kitaláltam helyetted, te csak mondd utánam, és ne sokat töprengj.

Bolond fejjel megígértem, amire ő így szólt:

- Átkozd el az én lelkem is úgy, amint a magadét elátkoztad, ha nem teljesíted a kívánságomat.

- Jól van - mondtam, és elátkoztam a lelkét.

- Nos, akkor hát ide hallgass - szólt a lány -, most mentsd meg az én lelkem, de minél hamarabb; mivel nincs erőm többé, hogy így éljek, ebben a gyötrelemben, és lássam az ő hűtlenségét és meggyalázásomat. Ha csak egy napig élek még, elveszítem őt is meg azt a nőt is, ha pedig megesik rajtuk a szívem, akkor magammal végzek, és mindörökre megölöm a lelkem... Szánj meg, kedvesem, lelki testvérem: döfd a késed a szívembe.

Félreugrottam, keresztet vetettem rá, és hátrálni kezdtem, de ő átölelte a térdemet, és zokog, földig hajol, és úgy könyörög:

- Te még élni fogsz - mondja -, imával megmentheted az én lelkemet és a tiédet, ne taszíts a kárhozatba, ne hagyd, hogy kezem emeljek magamra... N-n-n-a...

Ivan Szeverjanics ijesztően összeráncolta szemöldökét, bajuszát harapdálta, és valósággal kilökte a szavakat ziháló melle mélyéből:

- Akkor előhúzta a kést a zsebemből... kihúzta a pengét... és a kezembe dugta... Közben pedig olyanokat mondott, hogy nem lehetett elviselni...

- Ha nem ölsz meg - mondta -, akkor úgy állok rajtatok bosszút, hogy a leggyalázatosabb nőszemély leszek.

Én remegtem egész testemben, és megparancsoltam neki, hogy imádkozzon, de nem szúrtam le, hanem fogtam, és a meredek partról letaszítottam a folyóba...

Ivan Szeverjanics ezen utolsó vallomásának hallatára eleinte mindnyájan gyanakodni kezdtünk elbeszélésének igaz voltát illetően, és meglehetősen sokáig hallgatásba merültünk, végül azonban valaki megköszöri a torkát, és megkérdezte:

- Belefulladt?

- Elmerült - felelte Ivan Szeverjanics.

- És önnel mi lett azután?

- Hogy érti ezt?

- Sokat szenvedett, ugye?

- Bizony, uram.

19

Elfutottam onnan, arról a helyről, magam sem értve önmagam, csak arra emlékszem, mintha valaki üldözött volna szüntelen: egy szörnyen nagy, magas, szemérmetlenül mezítelen alak, egész teste fekete, s a feje kicsiny, akár egy hagyma, és tetőtől talpig szőr borítja; és kitaláltam, ha nem Káin, akkor maga a kárhozatba döntő sátán, és csak menekültem előle, és az őrzőangyalt hívtam segítségül... Valahol egy széles úton tértem magamhoz, sárga akác alatt. Száraz őszi idő volt, napsütéses, de hideg, és a szél port vert fel, és táncoltatta a sárga lombot. Nem tudtam, hány óra van, merre vagyok, hová vezet az út, és a lelkem egészen üres volt - sem érzés, sem szándék nem volt benne, hogy mihez kezdjek; csupán az járt az eszemben, hogy Grusa lelke elveszett, és nekem kötelességem, hogy vezekeljek érte, és kiszabadítsam a pokolból. De hogyan tegyem - azt nem tudtam, és csak bánkódtam miatta. Egyszerre azonban érzem, hogy valami megérinti a vállamat: odanézek, hát egy gallyacska volt, amely lehullott az akácról, és gurult, gurult, messze-messze - és hirtelen Grusa jön felém, de egészen kicsiny, mintha csak hat- vagy hétesztendős lenne, a vállán pedig apró szárnyacs-kák: de alighogy megpillantottam, elröppent, akár a nyíl, és csak a por meg az avar gomolygott utána.

Gondolom: bizonyára az ő lelke ez, amely követ engem, csalogat, és az utat mutatja nekem. És elindultam. Mentem egész nap, magam sem tudom, merre, és szörnyen elfáradtam, mikor hirtelen utolér egy kordé: öregember és öregasszony ül rajta, és azt mondják nekem:

- Ülj fel, szegény ember, elviszünk.

Felültem. Mentünk hát, és ők egyre panaszkodnak:

- Nagy a mi bánatunk - mondják -: fiunkat besorozták katonának, pénzünk pedig nincsen, hogy mást állítsunk helyébe.

Megsajnálom a két öreget, és mondom:

- Elmennék érte fizetség nélkül is, csak hogy nincsenek írásaim.

De ők így szólnak:

- Nem tesz semmit, ez már a mi dolgunk; csak nevezd magad Pjotr Szergyukovnak, amint a fiunkat hívják.

- Nos - felelem -, nekem mindegy: így is fogok imádkozni Keresztelő Jánoshoz, az én védőszentemhez, és nevezhetem magam úgy, ahogy az nektek tetszik.

Így hát meg is egyeztünk, és elvittek engem egy másik városba, és beállítottak újoncnak a fiuk helyett, még huszonöt rubelt is adtak az útra, és megígérték, hogy egész életemben támogatni fognak. Ezt a pénzt, amit tőlük kaptam, a huszonöt rubelt, nyomban odaadtam egy szegény kolostornak Grusa lelke üdvéért, és arra kértem fölötteseimet, küldjenek a Kaukázusba, ahol hamarosan meghalhatok hitünkért. Így is történt, és több mint tizenöt esztendő töltem a Kaukázusban, és senkinek sem árultam el igazi nevemet és kilétemet, hanem csak Pjotr Szergyukovnak mondtam magam, és csupán Ivan-napkor imádkoztam Istenhez magamért, védőszentem útján. És már magam is elfelejtettem azelőtti életemet, és az utolsó évemet szolgáltam ekként, mikor éppen Ivan napján a tatárokat üldöztük, akik garázdálkodásaik után a Kojcsa-folyó mögé vonultak vissza. Több Kojcsa is volt azon a vidéken: az egyik Angyijban folyt - ezt angyijai Kojcsának nevezték -, a másik Avarföldön - ezt avar Kojcsának hívták -, volt aztán korikumuszki meg kuzikumuszki is, és valamennyi egymásba ömlött, és összefolyásukból keletkezett a Sugyij-folyó. De mindegyik sebes és hideg volt, különösen az angyijai, amely mögé a tatár had visszavonult. Számtalan sok tatárt öltünk meg itt, de akiknek sikerült átkelni a Kojcsán, azok a túlsó parton a sziklák mögé bújtak, és alighogy közülünk valaki kibukkant, nyomban tüzelni kezdtek. De olyan furfangosan tüzeltek, hogy feleslegesen nem pazarolták a golyót, hanem a biztos rontásra tartogatták, mivelhogy tudták, hogy nekünk összehasonlíthatatlanul több lőszerünk van, mint nekik. És úgy is tudnak ártani nekünk, hogy ott vagyunk az orruk előtt, és a ravasz kópék egyetlenegyszer sem puffantanak ránk. Az ezredesünk bátor ember volt, és szívesen utánozta Szuvorovot: folyton azt mondta: „Isten segíts”, és saját példájával bátorított bennünket. Így most is leült a partra, lehúzta a csizmáját, és térdig belelógatta a lábát a jéghideg vízbe, és hetvenkedett:

- Isten segíts - mondja -, milyen meleg a víz: akár a frissen fejt tej a sajtárban. Nosza, jótevőim: ki vállalkozik önként, hogy átúszik a túlsó partra, és kifeszíti a kötelet, hogy átvethessük a hidat?

Ül hát az ezredes, és ekképp cseveg mivelünk, a túlsó parton pedig a tatárok két puskacsövet egy sziklahasadékba állítottak, de csak nem lőnek. De alighogy a két önkéntes kiállt és úszni kezdett, láng villant föl, és mindkét legényke elmerült. Visszahúztuk a kötelet, útnak indítottunk egy másik párt, közben pedig, akár a méhraj, oly sűrűn záporoznak golyóink a sziklákra, melyek mögött a tatárok rejtőztek, de nem tudtunk ártani nekik, mivel golyóink mind a követ érték; és amint a pogány kutyák rádurrogtak a két úszóra, nyomban vér festette vörösre a vizet, és a két kis katona alábukott. Harmadik párt is utánuk küldtünk, de még a folyó közepéig sem értek, mire a tatárok őket is vízbe fullasztották. Ezután már nemigen akadt önként jelentkező, mivel látta mindenki, hogy ez nem háború, hanem pusztá gyilkolás: de a gazembereket mégiscsak meg kellett büntetni. Mondta az ezredes:

- Ide hallgassatok, jótevőim. Nincs közületek valaki, akinek halálos bűn nyomja a lelkét? Isten segíts: milyen helyesen tenné, ha vérével lemosná magáról a gyalázatot.

És én gondoltam:

„Hát találhatok-e jobb alkalmat ennél, hogy véget vessek életemnek? Álld meg, uram, az utolsó órámat!” - és ezzel előléptem és levetkőztem. Elmondtam egy miatyánkot, földig hajoltam minden irányban a tiszt urak és bajtársaim előtt, és ezt mondtam magamban: „Nos, Grusa, fogadott húgocskám, vedd az én vérem magadért!” - és ezzel számba vettem a vékony zsineget, melynek túlsó végére volt erősítve a kötél, nekiiramodtam, és a vízbe vetettem magam.

A víz szörnyen hideg volt: szúrt a hónom alatt, és elfúlt a lélegzetem, görcs húzta össze a lábam, de én csak úsztam... Fölöttem a mi golyóink röpültek, körülöttem pedig a tatár golyók csapkodtak a vízbe, de engem nem értek, és nem is tudtam: megsebesültem-e vagy nem, de elértem a túlsó partot... Itt a tatárok már nem tudtak eltalálni, mivel éppen a hasadék alá álltam, és hogy rám lőjenek, elő kellett volna bújniuk, viszont a mieink odaátról úgy szórták a golyókat, akár a homokot. Hát ott állok a szikla lábánál, és húzom a kötelet, és át is húztam, lefektettük a hidat, és egyszerre csak a mieink már itt is vannak; én pedig még mindig csak állok, s mint aki meghasonlott önmagával, semmit sem értek, mivel egyre azon tűnődöm: látta-e valaki azt, amit én láttam? Mert én úzás közben azt láttam, hogy Grusa száll fölöttem, és olyan volt, mint valami tizenhat esztendőös növendéklány, de a szárnyai hatalmasak, fényesek, elfödik az egész folyót, és így oltalmaz engem... De látom, hogy szóval sem említi senki: nos, gondolom, magamnak kell elmesélnem. És mikor az ezredes átölelt, megcsókolt, és így dicsért: „Ó, isten segíts, milyen bátor legény vagy te, Pjotr Szergyukov!” - így feleltem:

- Én, méltóságos uram, nem vagyok bátor legény, hanem nagy bűnös, és sem a föld, sem a víz nem akar befogadni.

Kérdi erre:

- Mi a te bűnöd?

Én pedig feleltem:

- Sok ártatlan lelket veszítettem én el életemben - és éjszaka a sátorban elmondtam neki mindazt, amit most önöknek meséltem.

Hallgatta, hallgatta, elgondolkozott, aztán így szólt:

- Isten segíts, mennyi szenvedést álltál ki, a fontos azonban az, öcsém, hogy akár akarsz, akár nem: téged tisztté kell előléptetni. Jelentést küldök róla.

- Ahogyan parancsolja - mondtam -, csak tudakolják meg egyúttal: igaz-e, amint állítom, hogy megöltem a cigánylányt?

- Jól van - felelte -, ezt is meg fogom kérdezni.

És elment a jelentés, nagy sokáig járt az írás, és végül hamis közléssel érkezett vissza. Az állott benne, hogy soha ilyesmi nem történt semmilyen cigánylánnyal, ami pedig Ivan Szeverjanovot illeti, igaz, élt egy ilyen nevű ember, és egy herceg szolgálatában állt, azonban kiváltotta magát, és később meghalt Szergyukov kincstári paraszt házában.

Nos, mit tehettem még? Mivel bizonyíthattam be bűnömet?

Az ezredes pedig így szólt:

- Ne merészelj többet ilyet hazudni magadról, testvér! Ez bizonyára onnan ered, hogy amikor átúsznál a Kojszán, a hideg víztől és a félelemtől megháborodtál kissé; és - mondja - nagyon örülök, hogy mindez, amit összehordtál magadról, nem igaz. Most tiszt lesz belőled, és ez - isten segíts - pompás dolog!

Erre valóban összezavarodtam: tényleg én löktem-e Grusát a vízbe, vagy csak a képzelődés játéka volt, mivel oly erősen vágyódtam utána?

És bátorságomért kineveztek tisztnek, de mivel megmaradtam igazságom mellett, és fel akartam tární múltamat, hogy több izgalom ne érjen miatta - hát nyugdíjba küldtek egy György-keresztel a nyakamban.

- Gratulálok - mondta az ezredes -, most nagyságos úr lettél, és hivatalnoknak is elmehetsz. Isten segíts, milyen nyugodt élet ez - s az ezredes átadott egy levelet, egy pétervári nagyrúhoz. - Csak menj el hozzá - mondta -, ő majd eligazítja a karrieredet. - És el is mentem a levéllel Pétervárra, de nem voltam szerencsés a karrierrel.

- Miért nem?

- Sokáig járkáltam állás nélkül, azután a Fitára tettem, és akkor még rosszabb lett.

- Hogyan a Fitára? Mit jelentsen ez?

- Jóakaróm, akihez a karrier ügyében küldtek, a bejelentőhivatalban helyezett el tisztviselőnek, és ott mindegyik tisztviselőnek megvan a betűje, amelyről felvilágosítást ad. Egyes betűk igen jók, mint például a B és K vagy a P: sok név kezdődik velük, és a tisztviselőnek szép jövedelme van, engem viszont a Fitára tettem. A leghalványabb betű, igen kevés név kezdődik így, és még azok is, akik minden látszat szerint oda tartoznának, ravaszul kibújnak; némelyik előkelőbbnek akar látszani, és Fita helyett önhatalmúlag F-fel írja a nevét.² Keresi, keresi az ember a Fita alatt, de hiábavaló munka, mivel az illető átkeresztelte magát F-re. Semmi haszon nincs belőle, de azért csak ott kell rostokolni. Láttam, hogy kilátástalan az ügy, hát régi szokás szerint megpróbáltam elszegődni mint kocsis, azonban senki sem vett fel, azt mondták: te nagyságos úr vagy, tiszt, érdemrended van, téged nem illik sem leszidni, sem megütni... Akár fel is köthettem volna magam, de hál' istennek a kétségbeesésben sem ragadtattam el magam ennyire; hogy pedig ne haljak éhen, fogtam magam, és felcsaptam művészeknek.

- Miféle művész volt?

- Szerepeket játszottam.

- Melyik színházban?

- Egy bódében, az Admiralitás téren. Ott nem veszik rossz néven a rangot, és felfogadnak mindenkit: akadtak tisztok, irodavezetők, diákok, főként pedig igen sokan a szenátusi hivatalból.

- És tetszett önnek ez az élet?

- Nem, uram.

- Miért nem?

² A régi orosz ábécében a Fita külön betű volt.

- Először is, mivel a szerepek betanulása és a próbák a nagyhét alatt vagy a farsang végén folynak, mikor azt éneklük a templomban, hogy: „Nyisd meg nékem a bánat kapuit”, másodszer pedig, mert igen nehéz szerepem volt.

- Milyen?

- Én alakítottam a gonoszt.

- És ez miért olyan nehéz?

- Hogyne volna az, uram: két változást végig kell táncolni és bukfacezni, márpedig a bukfacezés szörnyen kényelmetlen, mivel az ember be van varrva egy bozontos, szürke bakkecskebőrbe, a szőrével kifelé; meg egy hosszú farka is csüng dróton, és az folyton a lába közé keveredik, és a fején a szarv is állandóan beleakad valamibe. No, azután már nem is voltam olyan fiatal, és a hajdani könnyedségem sem volt már meg; azonfelül pedig elő volt írva, hogy engem az egész előadás alatt verni kell. Szörnyen meguntam. A botok természetesen üresek voltak, vászonból, a belsejükben kóc volt, de mégis szörnyen unalmas volt azt elviselni, hogy az embert folyton püfölik, ráadásul pedig egyesek a hideg miatt vagy csak tréfából, alaposan iparkodtak, és eléggé fájdalmasakat tudtak ütni. Különösen a szenátusi tisztviselők, akik járatosak voltak az ilyesmiiben, és nagyon összetartottak: kiálltak egymásért, és ha egy katona került a kezük közé, szörnyen megkínózták, és így engem szünet nélkül püföltek, nagy nyilvánosság előtt, déltől kezdve, amint a rendőrségi zászló felszökött, egészen késő éjszakáig, és hogy mulattassák a közönséget, mindegyik azon iparkodott, hogy minél zajosabbakat sózzon rám. Egyáltalán nem volt kellemes. Ráadásul pedig egy kínos eset történt velem, amely miatt ott kellett hagynom a szerepemet.

- Mi történt önnel?

- Megtépáztam egy herceg üstökét.

- Miféle herceget?

- Hát nem igaziét, csupán egy színházi herceget: ő is a szenátusi irodából való volt, de nálunk herceget játszott.

- Hát miért püfölte el?

- Bizony, különbet is megérdemelt volna, uram. Gonosz, csúfolódó volt, és sok mindent kitalált, hogy a többieket bosszantsa.

- Önt is bosszantotta?

- Engem is, uram; nem egy csínyet űzött velem; elrontotta a jelmezemet, vagy a melegedőben, ahol olykor parázs fölött melegedtünk és teáztunk, odalopózkodott hozzám, és a farkam odakötözte a szarvaimhoz, vagy más ostoba csínyet eszelt ki, én pedig nem vettem észre, és így szaladtam ki a közönség elé, az igazgató pedig mérgelődött. Magamért megbocsátottam neki mindent, egyszer azonban bántani kezdett egy tündért. Fiatal leányka volt, szegény nemesi családból. Fortuna istennőt játszott nálunk, és ezt a herceget neki kellett megmenteni éntőlem. És a szerepe olyan volt, hogy tetőtől talpig ragyogó túllbe kellett öltöznie, hátán szárnyakkal. Akkor pedig kemény fagyok jártak, és szegénykének egészen elkékült a kacsója. A herceg meg sehogy sem hagyta békén, folyton odatolakodott hozzá, és amikor az apoteózisnál mind a hárman elsüllyedtünk, megcsípte szegényt. Én nagyon megsajnáltam, és jól megtépáztam a herceget.

- És hogyan végződött?

- Sehogyan; a sülyesztőben nem volt tanú, csak a tündér, a szenátusiak azonban mind fellázdak, és nem voltak hajlandók megtérni engem a társulatnál, az igazgató a kedvükért elkergetett engem.

- És hová ment azután?

- Majdnem egészen fedél és kenyér nélkül maradtam, a hálás tündér azonban táplált egy ideig, de nekem ez nagyon kínos volt, mivel neki, szegénykének, magának is rosszul ment a sora; egyre csak azon töprengtem, hogyan tudnék kikerülni ebből a helyzetből. A Fitára nem akartam többé visszamenni, különben is már egy másik szegény ember ült rajta és kínlódott, így hát fogtam magam, és a kolostorba mentem.

- Csak ezért?

- Hát mi mást tehettem volna? Nem volt hová mennem. Itt pedig jó.

- Megszerette a kolostori életet?

- Nagyon, uram; nagyon megszerettem, olyan nyugodt, akár az ezredben, és sok a hasonlóság. Itt is gondoskodnak mindenről: ruháról, cipőről, élelemről, és az előljárók vigyáznak az emberre, és engedelmességet követelnek.

- És nem esik neheze néha ez az engedelmesség?

- Már miért? Minél többet kell engedelmeskednie az embernek, annál nyugodtabb az élete, különösen pedig az én helyzetemben nincs miért panaszkodnom: istentiszteletre csak akkor megyek a templomba, ha magam kívánom, és a megszokott szolgálatomat látom el. Ha azt mondják: „Fogj be, Izmail atya” (most Izmail a nevem), hát befogok, ha azt mondják: „Izmail atya, fogj ki” - hát kifogok.

- Engedelmet - mondtuk -, szóval hát ön a kolostorban is megmaradt... a lovak mellett?

- Úgy van, állandóan, mint kocsis. A kolostorban nem félnek a tisztí rangomtól, mert ámbár még csak a kis szentséget adták rám, mégis szerzetes vagyok, és egyenrangú a többiekkel.

- És hamarosan felveszi a nagy szentséget is?

- Azt nem veszem fel, uram.

- Miért nem?

- Hát... Nem tartom magam méltónak rá.

- Még mindig a régi bűnök és tévelygések miatt?

- Ige-e-en... És különben is, minek? Nagyon elégedett vagyok a helyzetemmel, és nyugalomban élek.

- Elmesélte már azelőtt is valakinek az egész történetét, amint most nekünk elmondta?

- Hogyne, uram; nem is egyszer. De hát ha nincsen bizonyíték... nem hisznek az embernek. Így a kolostorba is magammal vittem a világi hazugságokat, és itt nagyságos úrnak tartanak. De úgylis bealkonyodott már nekem: öregszem.

Az elvarázsolt zárandok története nyilván végéhez közeledett, és csupán arról kellett kíváncsiskodnunk: hogyan ment sora a kolostorban.

Minthogy zarándokunk elbeszélése során elérkezett életének utolsó állomásához - a kolostorhoz, mely, amint ő szilárdan hitte, rendeltetése volt születése óta, és mivel itt, úgy látszik, minden oly kedvezően alakult számára, azt kellett hinni, hogy Ivan Szeverjanovicsot már nem érte semmilyen balszerencse. Azonban egészen másként volt. Egyik útitársunknak eszébe jutott, hogy a szerzetesek, ahogy azt róluk beszélnek, igen sokat szenvednek az ördögtől, és ezért megkérdezte:

- Mondja csak, kérem, a kolostorban nem kísértette az ördög? Hiszen azt beszélnek, hogy szüntelenül kísérti a szerzeteseket.

Ivan Szeverjanovics szemöldöke alól nyugodt pillantást vetett a kérdezőre, és így felelt:

- Hogyne kísértett volna. Természetesen, hiszen maga Pál apostol sem menekült meg tőle, és egy levelében azt írja, hogy „a sátán angyala lakozik testében”, akkor én bűnös és gyarló ember, hogyan kerülhettem volna el kínzásait?

- És hogyan kínozta meg?

- Sokféleképpen, uram.

- Hogyan például?

- Mindenféle ocsmánysággal, és eleinte, amíg le nem győztem, kísértéseim is voltak.

- Hát legyőzte magát az ördögöt is?

- Mi mást tehettem volna? Hiszen ez a kolostori hivatás. Megmondom őszintén, magam nem lettem volna képes rá, azonban kioktatott rá egy hitbuzgó, öreg szerzetes, aki tapasztalt ember volt, és minden kísértésből ki tudott gyógyítani. Mikor megvallottam, hogy Grusa még mindig olyan elevenen jelenik meg nekem, hogy szinte megtelik vele a levegő körülöttem, nyomban meghányta-vetette a dolgot, és így oktatott:

- Jakab apostol tanítja: „Álljatok ellen az ördögnek, és elfut tőletek” - hát te is állj ellen. És meghagyta, hogy mihelyt érzem, hogy elérzékenyül a szívem, és eszembe jut ő, vegyem úgy, mintha a sátán angyala kísértene, és nyomban hulljak térdre. Mert a térd - magyarázza - a legfontosabb szerszám: amint térdre hullsz, lelked tüstént felröppen, te pedig ebben a helyzetben imádkozzál, és homlokkal érintsd a földet, míg teljesen ki nem merülsz, sanyargasd magad böjttel; és az ördög, amint meglátja hősies hajlandóságodat, tüstént elszalad, mivel attól fél, hogy ármányaival csak még hamarabb elvezeti Krisztushoz a vezeklőt, és így okoskodik: „Inkább békében hagyom, és nem kísérem, hátha megfélekedezik magáról.” És én így is tettem, és az egész valóban el is múlt.

- És sokáig kínozta magát ilyen módon, míg az ördög angyala elhagyta önt?

- Sokáig, uram; és mindig sanyargatással küzdöttem ez ellenség ellen, mivelhogy semmi mástól nem fél: eleinte ezer hajlongásig is felvittem, és négy napig semmit sem ettem, és vizet sem ittam, és azután ő megértette, hogy hiába küzd velem, és elbátortalanodott, elgyengült: alighogy látja, hogy kihajítom az ablakon az ételes lábast, és az olvasóhoz látok, hogy számoljam a hajlongásokat, már tisztában van vele, hogy én nem tréfálok, és megint sanyargatásra készülök, és elmenekül. Szörnyen fél attól, hogy a hit vigaszához vezetheti el az embert.

- Viszont gondoljuk meg, hogy... Hiszen ön legyőzte ugyan az ördögöt, de mennyit kellett szenvednie tőle?!

- Semmit, uram; hiszen legyőztem a kísértőt, és nem okoz már semmilyen fáradságot.
- És most már teljesen megszabadult tőle?
- Teljesen, uram.
- És többé nem jelenik meg önnek?
- Csábító női alakokban sosem jelenik meg, s ha olykor még fel is bukkan valahol a cella egy zugában, már csak a legszánalmasabb alakban: visít, mint egy döglődő malac. Én már nem is gyötöröm a hitványat, hanem csupán keresztet vetek rá, és földig hajolok, és ő abbahagyja a rőfögést.
- Nos, hála istennek, hogy így meg tudott szabadulni tőle.
- Bizony, uram; a nagy ördög kísértéseit legyőztem, de bevallom, ámbár ezzel véték a regula ellen, hogy a kis ördögfiókák annál több ocsmányságot műveltek velem.
- Hát az ördögfiókák is háborgatták?
- Hogyne, uram. Noha rangban egészen jelentéktelenek, de annál tolakodóbbak...
- És mit műveltek önnel?
- Hiszen kölykök még, és azonfelül rengetegen vannak odalent a pokolban, és a jó ellátás mellett még semmi dolguk sincsen, így hát felkéredzkednek a földre, hogy megtanulják, hogyan kell az embert háborgatni, és garázdálkodnak; minél állhatatosabb valaki hivatásában, annál jobban bosszantják.
- És például mivel... Mivel bosszantják az embert?
- Hát például odaraknak vagy odadugnak az ember lába alá valamit, és ha feldöntjük vagy összetörjük, s ezzel zavarba hozunk vagy felbőszítünk valakit, ez a legnagyobb gyönyörűségük, multságuk: tapsikolnak, és szaladnak a főnökükhöz, és azt mondják: „Lám, mi is tudunk zavart okozni, adj hát nekünk egy garast érte.” Hát ezért iparkodnak... Kölykök.
- És önt például hogyan tudták zavarba ejteni?
- Hát egy alkalommal az történt, hogy egy zsidó felkötötte magát az erdőben, a kolostorhoz közel, és a szerzetesek mind azt kezdték rebesgetni, hogy ez Júdás, és hogy éjjelente a cellákat járja, és sóhajtozik, és sok tanú is akadt erre. Én nem nagyon szomorkodtam miatta. Egy ízben azonban, amint alszom az istállóban, hirtelen lépéseket hallok, és valaki bedugja a pofáját az ajtón, a keresztfa fölött, és sóhajtozik. Elmondtam egy imát, hiába, még mindig ott áll. Nos, mondom, kifogok én rajtad: imádkoznom érted nem szabad, mert zsidó vagy, és ha nem is lennél az, akkor sincs felhatalmazásom, hogy öngyilkosokért imádkozzam, hordd el magad az erdőbe vagy a pusztába. És olyan átkot mondtam rá, hogy nyomban eltűnt, én pedig újból elaludtam, de a következő éjszaka megint csak megjelenik a gazember, és megint sóhajtozik... Sehogy sem hagy aludni. Túrtem, túrtem, de aztán kifogytam a béketűrésből. Pfuj, te tudatlan, gondolom, hát nincs elég hely az erdőben vagy a templom lépcsőin, feltétlenül ide kell betörnöd hozzám, az istállóba? Nos, nincs mit tennem, látnivaló, hogy valami hathatós eszközt kell találnom ellened: hát fogtam magam, és másnap szénnel egy nagy keresztet rajzoltam az ajtóra, és ahogy eljött az éjszaka, nyugodtan lefeküdtem, és azt gondoltam: most ugyan már nem jön, de alighogy elaludtam, hát megint ott áll, és megint sóhajtozik! Pfuj, te kárhozott, hát nem bírok veled?! És álló éjszaka így ijesztett, reggel pedig, amint felcsendült a hajnali istentiszteletre szóló harang, gyorsan felugrottam, és futásnak eredtem, hogy elpanaszoljam a gvardiánnak. Összetalálkoztam azonban Gyiomid testvérrel, a harangozóval, és ő kérdi:
- Miért vagy ilyen rémült?

Én meg mondom:

- Így meg amúgy, ilyen látomásom volt az éjszaka, és most a gvardiánhoz megyek.

Gyiomid testvér pedig feleli:

- Hagyd el - mondja -, ne menj őhöz, mivel tegnap piócat rakott az orrába, és most igen dühös kedvében van, és semmi segítségére nem lesz ebben a dologban, én azonban, ha akarod, sokkal jobban segíthetek rajtad.

Mondom erre:

- Hát nekem teljesen mindegy: csak aztán, légy szíves, segíts is, adok érte egy pár öreg meleg kesztyűt, milyen jó lesz harangoznod benne a télen.

- Rendben van - feleli.

Odaadtam neki a kesztyűt, ő pedig lehozott a harangtoronyból egy régi templomi ajtót, amelyre Péter apostol volt ráfestve, kezében a mennyek országának kulcsaival.

- Hát itt van - mondja -, és a legfontosabb a kulcsok: csak támaszd oda ezt az ajtót, és senki sem fog átjutni rajta.

Örömben majdhogy földig nem hajoltam előtte, s azt gondoltam: minek támasszam én csak úgy oda ezt az ajtót, és aztán dobjam el, inkább alaposan odaszerkesztem, hogy állandó gátat alkosson, hát fogtam, és a legerősebb pántokat illesztettem rá, biztonság kedvéért pedig még egy igen nehéz kődarabot is ráakasztottam, és mindezt szép csendben elvégeztem estéig, s mikor jött az éjszaka, lefeküdtem, mint rendesen, és elaludtam. De képzeljék csak! Megint szuszogást hallok. Hinni sem akarok a fülemnek, hogy lehetséges ilyesmi, de hiába: szuszog bizony! De nemcsak, hogy szuszog, hanem még feszíti is az ajtót... A régi ajtón belül lakat volt, erre azonban, mivel annyira bíztam szent voltában, nem is tettem lakatot, mivel időm sem volt rá, és ahogy egyre bátrabban feszíti, már látom is, hogy bedugja a pofáját, de egyszerre csak meglendült az ajtó, és teljes erőből visszaseperte... Az elugrott, nyilván megijedt, de kisvártatva még bátrabban nyitja, és megint megjelenik a pofája, de az ajtó még kegyetlenebbül rákoppint. Nyilván fájt neki, elcsitul, és többet nem fog tolakodni, és megint elaludtam, de kis idő múlva látom, hogy a hitvány megint ugyanabban mesterkedik, még hozzá ravasz fortéllal. Már nem igyekszik betörni az ajtót és egyenesen berontani, hanem szarvaival kissé félrelöki az ajtót, és minthogy én egy bekeccsel voltam betakarva, egészen a fejem búbjáig, hát lerántotta rólam, és belenyal a fülembé... Nem állhattam tovább már ezt az arcátlanságot: a lócám alá nyúltam, és előhúztam a fejszét, de ahogy rásújtok, hallom: elbődül, és bőg fájdalmasan. „No - gondolom -, úgy kell neked” - reggelre azonban látom, hogy semmiféle zsidó nincs: ezek a hitvány ördögfiókák a mi kolostorunk tehenét csempészték hozzám.

- És megsebezte?

- Agyonsújtottam a fejszével. Szörnyű kavarodás támadt a kolostorban.

- És önnek talán volt valami kellemetlensége emiatt?

- Volt bizony, uram; az apátúr kijelentette, hogy mindez a látomásom onnan van, hogy keveset járok templomba, és meghagyta, hogy amint végeztem a lovakkal, mindig álljak oda a rács elé, ahol a gyertyákat gyújtják meg; ezek az ármányos ördögfiókák azonban ott még jobban megjáratták velem, és végleg romlásba döntöttek. Egy ízben, az éjjeli istentisztelet alkalmával, a kenyér megáldása alatt, amint ez szokás, az apátúr és egy szerzetespap ott állott a templom közepén, és egy öreg kis anyóka átnyújt nekem egy gyertyát, és azt mondja:

- Tedd oda, bátyuskám, a szentnek.

Odamentem az állványhoz, melyen az ikon nyugodott, és nekifogtam, hogy odaragasszam a gyertyát, de leejtettem egy másikat. Lehajoltam, fölemeltem, és megint ragasztgatni kezdtem - és ekkor kettőt ejtettem le. Ahogy igazgatom a többit, hát látom - megint négyet hullatok el. Csak megcsóváltam a fejemet, és gondoltam: persze, megint ezek a zsvány ördögfiókák incselkednek velem, és kitépik a kezemből a gyertyákat... Lehajoltam értük, de amikor a gyertyákkal megint fel akarok egyenesedni, hát nem beverem a tarkóm a gyertyatartó aljába... és csak úgy hullt a sok gyertya. No, erre aztán dühbe gurultam, és a többit magam vertem le. „Ugyan - gondoltam -, ha már ilyen arcátlanság esett meg velem, akkor inkább magam döntöm le mind.”

- És mi történt önnel emiatt?

- Törvény elé akartak állítani, de az öreg, vaksi Sziszoj remete, aki egy földkunyhóban lakott nálunk, közbelépett értem.

- Miért ítélkeznének fölötte - mondta -, mikor a sátán szolgálai incselkednek vele.

Az apátúr hallgatott rá, és törvénykezés nélkül arra ítélte, hogy egy üres verembe zárjanak.

- És sokáig tartották itt a veremben?

- Az apátúr nem határozta meg, mennyi időre szól, csupán annyit mondott, hogy „zárjátok be”, és egész nyáron ott üldögéltem, míg csak be nem köszöntött a fagy.

- De hiszen ez szörnyen unalmas és kínos lehetett, abban a veremben, akárcsak a pusztában, ugye?

- Nem, kérem, hogy is lehet összehasonlítani? Oda elhallatszott a harangszó is, aztán meglátogattak a társaim. Eljöttek, megálltak odafönt a lyuk előtt, és beszélgettünk, a háznagy barát pedig kötelen leadatott nekem egy malomkövet, hogy sőt öröljek vele a konyha számára. Hogy is lehet ezt összehasonlítani a pusztával vagy más valamilyen hellyel?

- És azután mikor engedték ki? Nyilván mikor beállt a fagy, mivel nagyon hideg lett?

- Nem, uram, nem amiatt, egyáltalán nem a hideg miatt, hanem egészen más okból, mivelhogy jövendőlni kezdtem.

- Jövendőlni?

- Bizony, uram, a veremben ugyanis végre eltöprengtem azon, milyen hitvány lélek jutott nekem osztályrészül, és mennyit kell szenvednem miatta, és sehogy sem tudok tökéletesebb lenni. Elküldtem hát egy szolgáló barátot egy bölcs öreg remetéhez, hogy megkérdezze: kérhetem-e Istent, hogy egy másik, tökéletesebb lelket adjon nekem? A remete pedig azt üzent nekem, hogy „hadd imádkozzék csak, ahogy kell, és azután várja azt, amit hiába vár”.

Így is tettem: három éjszakát térdepeltem át a veremben, és egész lelkemmel fohászkodtam, és várni kezdtem lelkem tökéletesedését. Volt nálunk egy Gerontyij nevű szerzetes is, aki igen tanult ember volt, és mindenféle könyvei meg újságjai voltak, s egyszer kölcsönadta nekem a szent életű Tyihon Zadonszkoj életét, és amikor a verem mellett vitt el az útja, mindig megállt, és ledobott nekem egy újságot a csuhája alól.

- Olvasd - mondta -, és tanulj belőle valami hasznosat: a veremben szórakozásodra lehet.

Én pedig, amíg vártam reménytelenül, hogy imádságom teljesebb, egyelőre legalább olvastam: mihelyt azt a sőt, amit megőrlésre kaptam, meg is örültem, mindjárt olvasásba mélyedtem, s elolvastam kezdettől fogva a szent életű Tyihonnál, hogy látogatta őt meg

cellájában a Boldogságos Szűz meg Péter és Pál, a két szent apostol. Tyihon megírta, hogy ő, Isten szolgája akkor arra kérte a Boldogságos Szüzet, hosszabbítsa meg a békét a földön, de Pál apostol nagy fennszóval megjósolta neki, hogy mikor szűnik meg a világ, s tette ezt a következő szavakkal: „Mert amikor ezt mondják: béke és biztonság, akkor hirtelen veszedelem jó rájuk.” S akkor én sokáig elgondolkoztam az apostol szavain, s kezdetben semmiképp sem értettem, miért is nyilatkoztatta ki a szent apostol ezt a jövendölést. S akkor végre azt olvasom az újságokban, hogy nálunk is, amiképp más országokban is, fáradhatatlan szájak egyre azt hirdetik, hogy elkövetkezik az örök béke. Itt tehát beteljesedett az én könnyörgésem, s most már megértettem hirtelen, hogy közeledik az apostol jövendölése: „Mert amikor ezt mondják: béke és biztonság, akkor hirtelen veszedelem jó rájuk.” S ekkor megtelt az én szívem szörnyű rémülettel az én orosz népemért, s imádkozni kezdtem, s megkértem mindenkit, aki eljött hozzám a gödörhöz, hogy ő is imádkozzék; minden ellenségünk és ármánykodónk urának lábához boruljunk, mert közeledik már mindnyájunk megsemmisülése. És csupa könny volt a szemem, bőven omlottak az én könnyeim!... Sirattam hazámat. Az apátúrnak jelentették aztán, hogy - így mondták - a mi Izmailünk a gödörben rettenetesen sír, és háborút jövendöl.

Később az apátúr megáldott, és elrendelte, hogy a veteményeskert egyik üres kunyhójába költözzem, és állítsák fel nálam a „Boldog Hallgatás” szentképét, mely az Üdvözítőt mozduatlan szárnyakkal, angyal képében ábrázolja, mellén békésen összekulcsolt kézzel. És megparancsolta, hogy naponta imádkozzam e kép előtt, míg a jövőbe látó szellem el nem némul bennem. Akkor hát bezártak oda ezzel a szentképpel, és egész tavaszig ott maradtam a négy fal között, és szüntelenül fohászkoztam a „Boldog Hallgatás”-hoz, de alighogy megláttam valakit, nyomban felébredt bennem a szellem, és megeredt a nyelvem. Akkor az apátúr orvost küldetett hozzám, hogy megvizsgáljon: nem háborodtam-e meg elmémben. Az orvos sokáig üldögélt a kunyhóban, és akárcsak most önök, végighallgatta egész történetemet, azután kiköpött.

- Olyan vagy te, testvér - mondta -, mint valami dob: folyton csak ütöttek, ütöttek, de mégsem tudnak szétszakítani.

Mondom erre:

- Mitévő legyek? Bizonyára így kell lennie.

És miután végighallgatott, így szólt az apátúrhoz:

- Nem tudok kiokosodni belőle - mondta -, hogy miféle: együgyű fickó csupán, vagy megháborodott, vagy valóban jövendőmondó. Ez már a ti mesterségetek, én - mondta - nem értek hozzá; de azt javaslom: kergessétek el valahová, minél messzebb, talán csak túl sokat ült egy helyben.

Így hát elbocsátottak, és most Szolovkiba indultam zarándokútra Zoszimához és Szavvatyijhoz, és oda igyekszem. Mindenütt jártam már, de ezt a kettőt nem láttam még, és imádkozni akarok előttük halálom előtt.

- Hogyhogy a „halála előtt”? Beteg talán?

- Nem, uram, nem vagyok beteg; csak amiatt, mivel hamarosan harcolni kell.

- Engedelmet: már megint a háborúról beszél?

- Bizony, uram.

- Szóval nem segített a „Boldog Hallgatás”?

- Nem tudhatom, uram; erősödöm, hallgatok, de a szellem csak felülkerekedik.
- És mit akar?
- Egyre arra biztat: „készülj a harcra”.
- Talán önmaga is harcolni készül?
- Hát hogyne, uram. Feltétlenül: nagyon szeretnék meghalni a népemért.
- És hogyan: barátsapkában és csuhában indul harcba?
- Nem, uram, akkor leveszem a barátsapkát, és felöltöm a mundért.

E szavak után az elvarázsolt zarándok mintha megint a jövőbe látó szellem jelenlétét érezte volna magában, és csendes töprengésbe merült, melyet a beszélgetők közül egyetlen kérdéssel sem mert megzavarni senki. De miről is lehetett volna még kérdezni őt? Múltjának történetét feltárta egyszerű lelke teljes őszinteségével, jövődölései pedig egyelőre annak kezében nyugosznak, aki elrejtí sorsukat az okosak és bölcsek elől, és csupán azok előtt tárja fel olykor, akik szívükben együgyűek.

1873

Gellért György fordítása

A TÖPRENGŐ

1

Nagy Katalin uralkodása alatt esett, hogy bizonyos Rizsov nevezetű írnokházaspárnak fia született, név szerint Alekszaska. A Rizsov házaspár Szoligalicsban élt, a Kosztromai kormányzóság kicsiny járási városkájában, a Kosztroma és Szvetyica folyók között. A városnak, Gagarin herceg enciklopédiája szerint, hét kőtemploma van, két egyházi és egy világi iskolája, hét gyára meg üzeme, harminchét boltja, három vendéglője, két kocsmája és 3665 lakosa - nőt, férfit egybevetve. Évente kétszer tartanak búcsút, s hetenként piacot; azonfelül a város „meglehetősen élénk kereskedelmet folytat mésszel és kátránnyal”. Abban az időben, midőn hősünk született, még sófőzdék is voltak a városban.

Mindezt tudnunk kell, hogy helyes fogalmat alkossunk magunknak arról, miképpen élhetett, s miképp élt a valóságban elbeszélésünk szívderítő hőse, Alekszaska, a későbbiek folyamán Alekszandr Afanaszjevics Rizsov, városszerte közismert csúfnevén a „Töprengő”.

Alekszaska szülei saját házukban laktak; olyasféle házikó volt ez, amely az ottani erdős vidéken semmit sem ér, mégis oltalmat nyújt az időjárás viszontagságai ellen. Alekszaskán kívül más gyermeke nem volt Rizsov írnoknak, legalábbis énhozzám nem jutott el a híre.

Az írnok nem sokkal fia születése után meghalt, feleségére, gyermekére nem hagyván egyebet, mint ama házikót, amely, mint mondtam, „semmit sem ért”. Az írnokné maga ellenben annál többet; az a fajta orosz asszony volt, aki „a bajban nem csügged, menti, ami menthető, megállítja a nekivadult lovat, az égő házba is bemenéskedik”; egy szó mint száz, egyszerű, egészséges, józan gondolkozású orosz asszony volt, testében erő lakozott, lelkében bátorság, s az a gyengéd tehetség, hogy tudott forrón, hűségesen szeretni.

Mikor előzvegyült, még nem vesztette el női kellemét, mely szerény élettársnak alkalmassá tette volna, s némelyek el is küldték hozzá puhatolózni kullogóikat; az asszony azonban elutasította az újabb házasság gondolatát, és pirog sütésre adta magát. A pirogot böjtös napokon kásával, borsóval töltötte, nem böjtös napokon pedig túróval, májjal; kosárban vitte ki a piactérre, és ott árulta egy rézpetákért darabját. Pirogiparának jövedelméből tartotta el magát és fiacskáját. Mikor eljött az ideje, a fiút iskolába adta a „mesternőhöz”; a mesternő megtanította mindarra, amit ő maga tudott. A felsőbb tudományokra pediglen a kántor oktatta, egy varkocsos úriember, aki bőrrel bélelt zsebében mindennemű tubákszelence nélkül tartotta a közismert célt szolgáló burnótot.

A kántor „kitanítván” Alekszaskát, egy mérő kását kapott fáradalmai jutalmául, az özvegy fia pedig nekivágott az életnek, hogy megszerezze magának a mindennapi kenyeret meg a számára rendelt egyéb földi javakat.

Alekszaska akkor tizenégy esztendő volt, s ebben az életkorában bizvást bemutathatom őt olvasóimnak.

A fiatal Rizsov testalkatára nézve anyjára ütött; magas, vállas, szinte atlétatermetű fiú volt, makkegészséges és lebírhatatlan erejű. Már kamaszkorában is ő volt a legerősebb társai között, és az ökölviadalokban olyan sikerrel vett részt, hogy amelyik oldalon küzdött, az a fél legyőzhetetlennek számított. Serény és munkaszerető fiú volt. A kántor iskolájában gyönyörű, olvasható, gyöngybetűs írást sajátított el, ezzel az írásával számos halotti megemlékezést írt a

városbeli öregasszonyoknak, s ekképpen indult el az önálló pénzkereset útján. Ennél fontosabb volt azonban mindaz, amire édesanyja oktatta élő példája által; szilárdságot és józanságot oltott a fiú egészséges lelkébe, mely egészséges és erős testében élt; akárcsak anyja, minden tekintetben mértékletes volt, és sohasem folyamodott idegenhez segítségért.

Tizennégy esztendősen már véteknél érezte, hogy anyja terhére éljen; a halotti megemlékezések nem sokat hoztak a konyhára, s amellet ez a kereset nem volt állandó, hanem a véletlen esetlegességektől függött. A kereskedéstől Rizsov ösztönösen irtózott. Szoligalicst elhagyni pedig nem akarta, nehogy el kelljen válnia anyjától, akin szerető ragaszkodással csüngött. Így hát helyben kellett pénzkereset után néznie; sikerült is megfelelő foglalkozást találnia.

Abban az időben kezdett kialakulni nálunk, Oroszországban az állandó postaszolgálat; a közeli városok között hetenként egyszer küldöncök jártak, akik hozták-vitték a leveles zsákat. Ezt gyalogpostának nevezték. A szolgálatért járó fizetség nem volt nagy: mindössze havi másfél rubel, s a postás „maga kosztján, maga lábbelijében” volt köteles munkáját végezni. De még akit ez a szerény javadalmazás csábított, még az is habozott, elvállalja-e a stallumot, mert a hívő orosz keresztény lelkiismerete előtt kétségesnek látszott, nem rejlik-e valamiféle eretnokség, az igazi kereszténység valamely megsértése az olyan haszontalan foglalatosságban, aminő a mindenféle papírok hordása.

Aki csak hallott erről a dologról, gondolkodóba esett, nehogy kárhozatba vigye a lelkét, és a földi jutalomért netán elveszítse az örök életet. És ekkor a közkegyelem választása Alekszaska Rizsovra esett, mondván:

- Alekszaska árva gyerek, neki többet megbocsát az Úr, kivált, mivel gyermekfejjel cselekszik. Ha útközben medve, farkas széttépi, és Isten ítélőszéke elé kell állnia, elég, ha annyit mond: „Nem tudtam, mit cselekszem, Uram”, s azzal el van intézve. Nem éri büntetés. Ha pedig életben marad, és férfikorba ér, akkor elmehet szerzetes barátnak, és leimádkozhatja összes bűneit, méghozzá nem is a maga pénzén veszi hozzá a gyertyát meg a tömjént. Ennél jobbat ugyan mit remélhet a szegény árva?”

Maga Alekszaska, aki a leginkább volt illetékes ebben a dologban, nem sokat teketóriázott, bátor kézzel megragadta a postazsákot, vállára vetette, és hordta Szoligalicból Csuholmába és vissza. A gyalogposta-szolgálat nagyon is kedvére való volt: egyedül járt erdőn, mezőn, lápon át, szötte árva gondolatait, elmélkedett eleven benyomásain, mindazon, amit látott, hallott, amivel szembetalálkozott. Ilyen körülmények között válhatott volna belőle olyasféle költő, mint Burns vagy Kolcov, de Alekszaska Rizsov elméje másféle alkatú volt: nem poéta-, hanem filozófuslélek lakozott őbenne, s így csak a „Töprengő”-nek csúfolt csudabogár lett belőle. Nem riasztotta sem a hosszú, fárasztó út, se hőség, se fagy, se szél, se eső: a postazsák súlyát meg sem érezte erős válla - olyannyira, hogy a postazsákon kívül még egy szürke vászonzacskót is cipelt magával állandóan, s a zacskóban testes könyvet, amely ellenállhatatlan hatást tett rá.

Ez a könyv pedig a biblia volt.

2

Nem tudom, hány évig szolgált a gyalogpostában, hány esztendeig cipelte a postazsákot meg a bibliát, de szolgálata mindenesetre hosszú ideig tarthatott, mert azzal végződött, hogy a gyalogpostát felváltotta a lovas posta. Rizsov pedig „rangot kapott”. Ez a két jelentős esemény döntő fordulatot hozott hősünk életébe; mert ugyanis Alekszaska szíves örömet cipelte a

zsákot, de arra már nem volt hajlandó, hogy a postakocsissal járjon, s ezért új állás után nézett, ezúttal is feltétlenül Szoligalics városában, nehogy el kelljen hagynia édesanyját, aki időközben bizony megöregedett, látása megromlott, és már a pirogsütés is nehezebbre esett.

Mivel a posta alkalmazottai a legalacsonyabb rangfokozatokat igen lassan, legalább tíz-tizenkét évi szolgálat után nyerték el, azt kell hinnünk, hogy Rizsov akkoriban huszonhat esztendősen lehetett, vagy talán még annál is több, és egész idő alatt csak Szoligalicsból Cshlomába, Cshlomából vissza Szoligalicsba járt, és pihenő óráiban nem olvasott egyebet, csupán vászonkötésű bibliáját. Sokszor és tüzetesen elolvasta, alaposan elsajátította tartalmát, s ezekre az ismeretekre építette föl azután egész furcsa és különc életét, amikor okoskodni kezdett, és a gyakorlatban is alkalmazta bibliából merített nézeteit.

Persze sok minden furcsaság is volt ebben. Rizsov például könyv nélkül tudta számos próféta írását, s különösképpen kedvelte Ézsaiást, akinek szárnyaló istenhite összhangban állott Alekszaska lelki szükségleteivel; ez volt kátéja és teológiája.

Egy öregember mondotta nekem, aki ifjúkorában ismerte az akkor nyolcvanöt esztendősen Rizsovot, mikor az már hírnévre tett szert, és kiérdemelte a „Töprengő” nevet - ez az öregember mondotta nekem, hogy a vén Rizsov néhanapján holmi „réti tölgyfát” emlegetett, ahol annak idején szeretett elüldögelni és „versenyt kiabálni a széllel”.

- Kimegyek oda - így monda -, és belekiáltom a levegőbe: „Az ökör ismeri gazdáját, és a szamár az ő urának jászlát; Izrael nem ismeri, az én népem nem figyel reá! Ó, gonosz nemzetség, hamissággal megterheltetett nép, gonosz mag, nemtelen fiak! Miért ostorozzalak tovább, holott a bűnt növelitek? Minden fej beteg, és minden szív erőtelen. Mire való nékem véres áldozataitoknak sokasága? Ezt mondja az Úr; megelégetem a kosok egészen égőáldozatait és a hizlalt barmok kövérét; s a tulkok, bárányok és bakok vérében nem gyönyörködöm. Ne hozzatok többé hazug ételáldozatot, a jó illattétel utálat előttem; újhold, szombat s ünnepre-felhívás: bűnt és ünneplést el nem szenvedhettek. Újholdaitokat és ünnepeiteket gyűlöli lelkem; terhemre vannak, elfáradtam viselni. És ha kiterjesztitek kezeiteket, elrejttem szemeimet előletek; sőt ha megsokasítjátok is az imádságot, én meg nem hallgatom: vérrel rakván kezeitek. Mosódjatok, tisztuljatok meg, távoztassátok el szemeim elől cselekedeteitek gonoszságát. Tanuljatok jót tenni, törekedjetek igazságra, jertek, törvénykezzünk, s ha bűneitek skárlátpirosak, hófehérek lesznek; és ha vérszínűek, mint a karmazsin, olyanok lesznek, mint a gyapjú. Fejedelmid megátalkodottak és lopóknak társai; mind szereti az ajándékot, és vesztegetést hajhász; árvát nem pártolnak, és az özvegy ügye nem kerül eléjük. Ezért azt mondja az Úr, a seregeknek Ura, Izrael erős istene: Jaj az erőseknek, mert vigasztalást veszek háborgatóimon, és bosszút állok ellenségeimen!”

Fennszóval kiáltotta ki az árva fiú ezt a „jaj”-t a kihalt lép felett, és úgy rémlett neki, a szél felkapja és elviszi Ézsaiás szavait, elviszi oda, ahol az Ezékiel-látta „szétszórt csontok” hevernek mozdulatlan; s nem nővi őket körül eleven hús, és nem éled újjá a kebelben az elhamvadt szív.

Hallgatta szavát a tölgy meg a mocsár állatnépe, és Alekszaskából afféle félig-misztikus, félig-agitátor lett, a biblia szellemében - saját szavai szerint: „Bételetem szeretettel és bátorsággal.”

Mindez már régen érlelődött benne, de megnyilvánulni akkor nyilvánult, amikor rangot kapott, és új állás után nézett, immár nem a lápi vidéken. Rizsov fejlődése addigra már befejeződött, elérkezett a tevékenység ideje, olyan tevékenységé, amelyben alkalmazhatta bibliai alapon megalkotott életszabályait.

Ugyanazon tölgyfa alatt, ugyanazon a lápon, ahol Ézsaiás szavait elkiáltotta - „jaj az erőseknek!” -, ugyanott szállta meg az ihlet Rizsovot, és sugalmazta neki azt a gondolatot, hogy ő maga is erőssé váljék, hogy megszegyenítse az erőbbeket. Elvállalta ezt a szent hivatást, és hordozta csaknem százados életútján, egészen a sírig, egyszer sem botlott meg, egyszer sem sántult le sem a jobb lábára, sem a balra.

A következőkben számos példán fogjuk látni szűkös körülmények között fulladozó bámulatos erejét, elbeszélésünk végén pedig rettenthetetlen bátorságának váratlan megnyilvánulását, amely lovagi jutalommal koronázta meg valóban lovagi magatartását.

3

Abban a régmúlt időben, amelyben elbeszélésem játszódik, minden orosz kisvárosban a rendőrkapitány volt a legfontosabb személy. Nemegyszer elhangzott, és senki sem vitatta, hogy sokak felfogása szerint minden egyes városi rendőrkapitány „harmadik személy az államban”. Az államhatalom ugyanis a nép elképzelésében forrásától - az uralkodótól - ekképp ágazott széjjel: első személy az államban maga az uralkodó, aki az egész államot igazgatja; utána a második a kormányzó, aki egész kormányzóságot igazgat, s nyomban a kormányzó után közvetlenül következik a harmadik, a városi rendőrkapitány, aki „a városon ül”. Járási rendőrkapitány akkor még nem volt, így ez a hatalmasság nem szerepelt a hatóságok rangsorolásában. A helyzet egyébként a továbbiakban sem változott; a járási rendőrkapitány állandóan utazgatott, és csak a falusiakat ütlegette; a falusi embernek pedig akkoriban még nem alakultak ki önálló fogalmai a hierarchiáról, és akárki verte, egyformán kalimpált a lábával.

Az új törvényhatóságok bevezetése korlátozta a vidéki közigazgatási szervek régebbi teokratikus teljhatalmát, és elrontotta ezt a helyzetet, kivált a városokban, ahol nagymértékben hozzájárult nemcsak a rendőrkapitányi, hanem még a kormányzói tekintély hanyatlásához is. Ezt a tekintélyt régi magaslatára emelni immáron lehetetlenség, legalábbis ami a rendőrkapitányt illeti, akinek nagy respektusát elfújta az új idők szele.

De akkor, amikor a Töprengő végiggondolta és eldöntötte sorsát, mindez még a régi áldásos rendben leledzett. A kormányzó úgy ült székvárosában, mint a kiskirály; hozzáférni nehéz volt, s aki színe elé került, azt „rettegés fogta el”; mindenkit tegezett, mindenki mélyen meghajolt előtte, egyesek túlbuzgalmukban egészen a földig; a protópópa kereszttel, szenteltvízzel fogadta a templom kapujában, az előkelőségek másodrendje pedig hízelgéssel, alázattal vette körül, s alig-alig merte - némely kiválasztott tagja képében - felkérni, hogy „keresztvíz alá tartsa gyermekét”. A kormányzó pedig, még ha kegyeskedett is leereszkedni hozzájuk, uralkodó módjára viselkedett: nem maga ment el a keresztelőre, hanem szárnysegédjét, különleges megbízatású tisztviselőjét küldte maga helyett, az vitte el a „keresztkendőt”, s fogadta a tiszteletet „ura képviselőjében”. Bizony, akkor még minden méltóságteljes, fenséges és komoly volt, illett ama régi jó és komoly időkhöz, amelyeket gyakorta emlegetnek fel példaképpül a mai nem jó és nem komoly időkkel szemben.

Rizsovot az a nagy szerencse érte, hogy közeledhetett az államhatalom forrásához, s anélkül, hogy szülővárosától megvált volna, a ranglétra negyedik fokára léphetett: Szoligalicsban elhalálozott egy öreg kerületi rendőrtiszt, és Rizsov elhatározta, hogy megpályázza a helyét.

A kerületi rendőrtiszti állás - noha mindjárt a rendőrkapitány után következett - nem jelentett valami magas rangot, de meglehetősen előnyös beosztás volt, ha az illető értett hozzá, hogy minden szekérről „szerezzen” egy hasáb fát, nyírfahéjból készült edényt vagy egy fej káposztát; de ha ehhez nem értett, akkor bizony rosszul járt, mert az államhatalom eme negyedik fokozatának hivatalosan megállapított fizetése mindössze tíz papiros rubelre rúgott havonta, ami körülbelül két rubel nyolcvanöt kopejkának felel meg mai számítás szerint. Az államhatalom negyedik személyének ebből kellett tisztességesen megélnie családotul, s mivel ez nyilvánvalóan lehetetlen, minden rendőrtiszt „beszedett” valamit mindazoktól, akik hivatalos ügyben hozzáfordultak. E nélkül a „beszedés” nélkül elképzelhetetlen volt megélni, ezért még a voltaire-iánusok sem emeltek ez ellen kifogást. „Nem-szedő” rendőrtisztről sohasem hallott, nem is álmodott senki, ezért, ha mindenki vámot szedett, nyilvánvalóan Rizsovnak is szednie kellett. Fölöttesei sem kívánhatták, mi több: nem is tűrhették, hogy elrontsa a hivatalos „vonalat”. Efelől kétség sem merülhetett fel, szóba sem kerülhetett ilyesmi.

A rendőrkapitánynak, akihez Rizsov kerületi tiszt kinevezése ügyében fordult, természetesen meg sem fordult a fejében, hogy Rizsov megvesztegethető-e avagy sem. Valószínűleg úgy gondolta, hogy Rizsov e tekintetben hasonlatos lesz a többiekhez, s ezért efelől nem is történt közöttük külön megállapodás. A kapitány csupán Rizsov szálfatermetét, tiszteletet parancsoló megjelenését vette tekintetbe, továbbá közismert nagy erejét és fáradhatatlan gyaloglóképességét, amely tulajdonságait a gyalogpostánál töltött évei során épp eléggé bebizonyította. Mindezen tulajdonságoknak igen jó hasznát venni a rendőri szolgálatban is, így hát Rizsovot megtették szoligalicsi kerületi rendőrtiszttel. Anyja pediglen továbbra is sütötte és árulta a pirogot azon a piacon, ahol fiának kellett fenntartania a rendet, ellenőriznie a mérlegek pontosságát és az áruk teljes súlyát.

A rendőrkapitány egyetlen nyomatékos utasítással látta el:

- Úgy verd az embereket, hogy bajuk ne essék, és az én dolgomba ne avatkozzál.

Rizsov megígérte, hogy eszerint fog eljárni, s azután megkezdte működését. Csakhamar azonban furcsa, kétes hírek terjedtek el róla, amelyek erős aggodalmat keltettek az állam harmadik személyében, magát Alekszaskát pedig, azaz a jelenlegi Alekszandr Afanaszjevicset, súlyos megpróbáltatások felé sodorták.

Rizsov szolgálata első napjától kezdve buzgón és lelkiismeretesen végezte munkáját. A piacra érkezve eligazította a szekereket, másképpen helyezte el a pirogáros asszonyokat - s itt megjegyzendő, hogy tulajdon anyját nem a legjobb helyre ültette. A részeg muzsikokat részben jobb belátásra térítette, részben pedig erős kézzel megrendszabályozta, erélyesen, de mégis barátságosan, s olyan ügyesen, mintha ezzel nagy szívességet tenne nekik; és a leckéért nem fogadott el semmit. Még ugyanaznap visszautasította a káposztáskofák adományát is, akik „hivatalos ügyben” járultak elejibe; ráadásul még ki is jelentette, hogy hivatalos ügyben neki senkitől nem jár semmi, mert azt, ami hivatalánál fogva dukál, azt „kegyesen megadja neki a cár, a dézsma-szedést pedig tiltja az Isten”.

Szolgálata első napját jól töltötte Rizsov, az éjszakát pedig még annál is jobban: bejárta az egész várost, s akit az utcán talált a késői órán, kifaggatta: honnan, hová, miféle ügyben? A tisztességes járókelőkkel elbeszélgetett, egy darabon elkísérte őket, jó tanáccsal szolgált, némely részegnek meghúzgalta a fülét, az éjjeliőr feleségét meg, aki tehenet rontani ment,

dutyiba zárta. Reggelre kelve megjelent a kapitánynál, és jelentette, hogy munkájában csupán az örökkel van megakadva.

- Tétlenségben töltik idejüket - mondotta -, és semmi szükség rá, hogy éjnek idején álmatlanul csatangoljanak; a járókelőket hivatalból háborgatják, és maguk is megromlanak. Jobb lenne őket a tétlen semmittevés alól fölmenteni és elirányítani őket nagyságod veteményeskertjébe gyomlálni, a rendfenntartást pedig magamra vállalom.

A rendőrkapitánynak ez nem volt ellenére, házias feleségének pedig éppenséggel nagyon tetszett; legfeljebb az öröknek nem lehetett ínyére, meg aztán a törvénynek sem felelt meg. De az éjjeliőröket ugyan ki kérdezte, a törvény meg... a rendőrkapitány hagyományos orosz módon vélekedett a törvényről: „Mint a jó ló, olyan legyen: merre hajtod, arra megyen.” Alekszandr Afanaszjevics pedig mindenek fölé ezt a törvényt helyezte: „Arcod verejtékében egyed a te kenyeredet”, e szerint a törvény szerint pedig nyilvánvaló volt, hogy mindenféle szükségtelen „felvigyázó” fölösleges teher, következésképp állását meg kell szüntetni és az embereket másféle, valódi, „verejtékes” munkára alkalmazni.

Elintéződött tehát ez az ügy Rizsov javaslata szerint, és az elintézés egyaránt kedves vala a hatóságok meg a nép szemében, és a jó emberek hálatelt szívvel fordultak Rizsov felé. Rizsov pedig járta a várost nappal, egyedül rőtta az utcákat éjjel, és lassacskán mindenütt megéreződött gondoskodása, mint a jó gazdáé, és ez ismét kedves volt mindenki szemében. Egy szó mint száz, minden a legjobb úton volt, és csendet, békességet ígért beláthatatlan időkre; csakhogy éppen ez volt a baj, mert „ha nem perlekedik a nép, nem táplálja a vezért” - vagyis sehonnét senki nem jött „hivatalos ügyben”, s kivéve, hogy kigyomlálták a veteményeskertjét, a rendőrkapitánynak semmiféle haszna nem volt, se nagy, se közepes, se kicsi.

A rendőrkapitány felháborodott, tüzetesen tanulmányozta a közállapotokat, belátta, hogy a helyzet tarthatatlan, és kíméletlen hajsztát indított Rizsov ellen.

Megkérte a protopópát, derítse ki, nincs-e Rizsovban valamiféle hitetlenség. A protopópa azt válaszolta, hogy nyílt hitetlenséget nem lát Rizsovban, ellenben bizonyos büszkeséget észlel rajta, ami valószínűleg onnét ered, hogy anyja pirogot süt, és fiának is juttat belőle.

- Javasolnám a pirogkereskedelem betiltását, ez most már fia állásával összeférhetetlen, akkor majd megszűnik Rizsov pöffeszkedő gögje is, és megjuhádzik.

- Betiltom - felelte a rendőrkapitány, és kijelentette Rizsovnak: - Nem való, hogy anyád továbbra is a piacon áruljon.

- Helyes - mondotta Rizsov, anyját kosarastul hazavitte a piacról, ámde kifogásolt magatartásánál továbbra is megmaradt; nem juhádzott meg.

A protopópa akkor felhívta rá a figyelmet, hogy Rizsov nem csináltatott magának ünnepi mundért, és húsvét vasárnapján csak épp legközelebbi ismerőseinek kívánt boldog ünnepeket, ellenben jókívánságaival nem jelent meg a köztisztületben álló városi polgárok házáinál - amiért, igaz, a szóban forgó polgárok a legkisebb sértődöttséget sem nyilvánították.

A két jelenség szorosán összefüggött egymással. Rizsov az ünnep alkalmából nem szedett dézsmát, ezért nem volt miből egyenruhát varratnia, az egyenruhát azonban megkövetelték, s elődjének volt is illendő öltözéke. Mindenki látta, hogy a régi rendőrtiszt keménygalléros mundérban, lovaglónadrágban, bojtos csizmában feszített, Rizsov ellenben ma is úgy járt, ahogy annak idején a postát hordta: kapcsos, sávós csinvat-klepetusban, sárga nankingnadrágban, egyszerű parasztsapkában, télen pedig borítatlan, báránybőr bundában. Új ruhaneműt egy darabot sem szerzett be, nem is szerezhette havi két rubel nyolcvanhét kopejka javadalmazásból, amennyit hűségessé szolgálatai jutalmául létfenntartására kapott.

Azután még valami történt, ami ugyancsak pénzbe került: meghalt az édesanyja, akinek immár semmi tennivalója nem volt e földön, miután nem árulhatott többé pirogot a piacon.

Alekszandr Afanaszjevics a közvélemény szerint „zsugori módjára” temettette el, ezzel is bebizonyítván, hogy nem szerette anyját. Valami csekélységet fizetett ugyan a templomnak, de a pirogsütő asszony halotti torára még pirogot sem süttetett, negyvennapos halotti könyörgést sem rendelt az emlékére.

Eretnek! - s ez annál is nyilvánvalóbb, mert bár a rendőrkapitány nem bízik benne, s a protopópa is kétségbe vonja hithűségét, mind a kapitányné, mind a protopópáné lelkesen pártfogolták, az első azért, mert az éjjeliőröket a veteményesbe vezérelte, a második meg valamely titkos oknál fogva, amely „makrancos természetéből” fakadt.

E két fehérszemélyben Alekszandr Afanaszjevics lelkes védelmezőre talált. A rendőrkapitány felesége két véka burgonyát küldött neki a terméséből, de Rizsov ki sem bontotta a zsákok, visszavitte a hátán, és kurtán csak ennyit mondott:

- Köszönöm a jó szándékát, de ajándékot el nem fogadok.

A protopópáné, egy aggályoskodó hölgy, ennek hallatára két vászon ingmellet vitt neki, amelyet saját kezűleg hímzett abban az időben, amikor a protopópa még föl sem volt szentelve; de a csudabogár Rizsov ezt sem fogadta el.

- Nem szabad ajándékot elfogadni - mondta -, meg aztán én egyszerűen öltözöm, semmiféle cicomának hasznát nem veszem.

Akkor a pópáné mérgében kemény szavakkal illette férjét:

- Neki kéne az oltárnál állnia, nem nektek, papi ruhás rablóknak.

A protopópa megmérgekedett, feleségére ráförmedt, hogy hallgasson, maga pedig ágyában fekvé sokáig töprengett:

„Ez valami szabadkőműves újítás, ha kinyomozom és leleplezem, erősen megnövekszik a becsületem, a végén tán még Pétervárra is felkerülök.”

Ekképp ábrándozott, és ábrándozásában tervet szőtt, hogyan mezteleníthetné le Rizsov lelkét, amíg el nem válik a testétől.

5

Eljött a nagybőjt, és a protopópa addigra már pontosan kiókumulálta, miképp meztelenítheti le Rizsov lelkét, amíg elválnak a testétől; akkor aztán már tudni fogja, hogyan bánják el vele, aszerint, hogy mennyire tért le a bűnös a pravoszláv hit egyedüli üdvözítő útjáról.

Ebből a célból egyenesen megkérte a rendőrkapitányt, küldje el hozzá gyónni a sávos klepetusos rendőrtisztet mindjárt az első héten. Megfogadta, hogy gyónáskor alaposan kiforgatja, megfenyegeti Isten haragjával, és kitudja, mit rejteget szíve titkos mélyén, mért idegenkedik a „hivatalos ügyektől”, és miért nem fogad el ajándékot. És hozzátette:

- A félelem hatására kinyíló lelkiismeretébe betekintve meglátjuk, mit érdemel, megfelelő vezeclést rovník ki reá, és megmenekül a lelke.

Pál apostol szavaira emlékezve a protopópa nyugodtan várakozott, tudván, hogy senki sem él önmagának. A rendőrkapitány is elvégezte a reá bízottakat.

- Nekünk - mondá -, mint a város első polgárainak, vallásos jó példával kell előljárnunk, és illendő tisztelgésre járulunk a templomba.

Rizsov azt felelte, hogy készségesen hajlandó.

- Légy szíves, öcskös, böjtölj és gyónj meg.

- Rendben van - válaszolta Rizsov.

- És mivel mind a ketten a világ színe előtt élünk, ezt is a világ színe előtt kell cselekednünk, és nem titokban, meglapulva. Én a protopópához megyek gyónni, mert ő a legtapasztaltabb a papságban... te is menj el hozzája.

- Jó, elmegyek a protopópához.

- Helyes; az időpontot illetően pedig osztozzunk meg: te az első héten mégy, én az utolsón.

- Nekem úgy is jó.

A protopópa meggyóntatta Rizsovot, el is dicsekedett vele, hogy valósággal kiforgatta a lelkét, de halálos bűnt nem talált benne.

- Meggyónta - úgymond - ezt, amazt, meg a harmadikat, ő se szent, persze, de a bűnei mind egyszerű, emberi kis bűnök, a hatóságok ellen azonban semmi rosszat nem forgat elméjében, és sem önt, sem engem a „hivatalos ügyek” miatt nem szándékozik följelenteni. Hogy pedig „ajándékot nem fogad el”, ennek oka bizonyos kártékony tévképzet.

- No lám, tehát mégiscsak lakozik benne kártékony tévképzet. És miben áll az a tévképzet?

- Igen sokat olvasta a bibliát.

- Nézze meg az ember, mi ütött az ebadtába?

- Unalmában sokat olvasta, nem tudja elfelejteni.

- Tökkelütött bolond! Hát most aztán mitévők legyünk vele?

- Minden hiába; már nagyon is előrehaladt a szentírás ismeretében.

- Talán bizony már magához „Krisztushoz” is eljutott?

- Elolvasta egészen, az első betűtől az utolsóig.

- No, akkor úgyis vége szegénynek.

Megesett a szívük Rizsovon, és attól fogva kegyesebben bántak vele. Oroszthonban minden pravoszláv hívő tudja, hogy aki elolvasta a bibliát, és „eljutott a Krisztusig”, attól nem szabad a szó szoros értelmében vett ésszerű cselekedeteket elvárni; azt is tudják azonban, hogy az ilyen ember hasonlatos a falu bolondjához: bolondnak bolond, de a légynek sem vét, és senki sem fél tőle. Egyébként, hogy mégis biztosítsák Rizsov megtérését a „hivatalos ügyek” dolgában, a protopópa bölcs, ámde kegyetlen tanáccsal szolgált a rendőrkapitánynak: Alekszandr Afanaszjevicset meg kell házasítani.

- A házasember - fejtegette a protopópa -, ha „eljutott is a Krisztusig”, nehezen őrzi meg a becsületességét: az asszony addig nyaggatja, s ha nem egy, hát más módon addig-addig puhítja, amíg a férfi hajlik a szavára, a bibliát mindenestül kiveri a fejéből, szívesebben fogadja az adományokat, és egyre hívebben szolgálja feletteseit.

A rendőrkapitánynak tetszett a tanács; és megparancsolta Alekszandr Afanaszjevicznek, hogy így meg úgy, haladéktalanul házasodjék meg, mivelhogy a legényember politikai poszton sohasem megbízható.

- Tégy, ahogy akarsz - mondotta néki -, de tudd meg, öcskös, hogy minden tekintetben megfelelőnek ítélek, csak egy tekintetben nem vagy alkalmas.

- Milyen tekintetben?

- Nőtlen vagy.

- Aztán hol van ebben a baj?

- Ott a baj, hogy hitszegést követhetsz el, aztán odábbállhatsz egy másik guberniumba. Mit kóstál az neked? Fogod a bibliádat, s egyéb nem kell.

- Egyéb nem kell.

- No hát ezért vagy megbízhatatlan.

- Hát a házasember megbízhatóbb?

- Sokkal megbízhatóbb; a házasembernek akár szíjat hasíthatok a hátából, mindent eltűr, mert fiókákat nevel, meg az asszonyra is tekintettel van; hanem a legényember szabad, mint a madár, abban nem lehet megbízni. Úgyhogy, öcskös, vagy elmégy, vagy megházasodol.

A csudabogár végighallgatta főnöke okoskodását, egy pillanatig sem jött zavarba, hanem így válaszolt:

- Mért ne, jó dolog a házasság, Isten rendelése; ha szükséges, hát megnősülök.

- Csak aztán vigyázz, zsák, megleld a foltodat!

- Rajta leszek.

- És válassz mihamarabb!

- Már választottam; csak el kell menjek, s megnézzem, nem vitték-e el az orrom elől.

A rendőrkapitány kinevette.

- Nézze meg az ember a kis hamist! - mondotta. - Teszi magát, hogy büntelen, mint a ma született bárány, és már a jövődöbelijét is kiszemelte.

- Már hogy volnék büntelen! - felelte Alekszandr Afanaszjevics. - Csordultig vagyon az emberi lélek fertelemmel; a jövődöbelim kezét még nem kértem meg, de csakugyan kiszemeltem valakit, és engedélyt kérek, hogy elmehessek és beszélhessek vele.

- Hát hol lakik? Nyilván nem idevalósi, hanem messze földre.

- A kettő közt: se nem idevalósi, se messze nem lakik innét, hanem a patak partján, a szittyósnál van a háza.

A rendőrkapitány újra nevetett, elbocsátotta Rizsovot, és kíváncsian leste, mikor jön vissza a csudabogár és milyen hírrrel?

6

Rizsov csakugyan meglelte a foltját: egy héttel később menyecskével tért vissza a városba. Jókora, testes fehérnép volt, arca tej és rózsa, mogyoróbarna szeméből jóság sugárzott, szelíd-ség, alázat áradt minden léptéből, mozdulatából. Paraszti módon volt öltözve; a házastársak egymás mögött lépkedtek, vállukon vízfordó rúd, a rúdra akasztva vászonnal letakart, jókora hímes háncskosár, benne a menyecske kelengyéje.

A városbeli tapasztalt kalmárok ebben a személyben első pillantásra felismerték az öreg Kozliha anyó leányát; Kozliha egy magányos vityillóban lakott a szittyóson túl, a patak partján, és közhit szerint veszedelmes boszorkányszámba ment. Mind úgy gondolták, hogy Rizsov szolgálónak fogadta fel a boszorka leányát.

Bizonyos tekintetben úgy is volt, csakhogy Rizsov, mielőtt hazahozta a szolgálót, feleségül vette. A házasság egy garassal sem került neki többbe, mint azelőtt a legényélet, sőt ellenkezőleg: még takarékosabban élt, mert mihelyt hazavitte az asszonyt, menten elbocsátotta a takarító asszonyát, akinek addig így vagy úgy, de mégiscsak kifizetett havonta egy rubelt rézpénzben. Attól fogva az a rézrubel a zsebében maradt, a háza tája meg felvirágozott; a menyecske sosem ült ölbe tett kézzel, font, szőtt, mesterien értett a harisnyakötéshez meg a konyhakertészethez. Egy szó mint száz, Rizsov felesége egyszerű, dolgos parasztasszony volt, a bibliafaló csudabogár bibliai módon élhetett ezzel a hűséges és engedelmes teremtéssel, akiről a legjobb akarattal sem mondhatok többet, mint amit már elmondtam.

Alekszandr Afanaszjevics közvetlenül, de eléggé különösen bánt a feleségével: ő tegezte az asszonyt, az asszony pedig magázta őt, ő csak egyszerűen „te asszony”-nak szólította, az meg őt Alekszandr Afanaszjevicsnek; az asszony szolgálta őt, ő pedig ura és parancsolója volt; ha szólt hozzá, az asszony szelíden válaszolt, de ha férje hallgatott, nem merte megszólítani. Ebédnél Alekszandr Afanaszjevics az asztalnál ült, az asszony meg kiszolgálta. Ágyuk azonban közös volt, s ez lehetett az oka, hogy házasságuk rövidesen gyümölcsöt is termelt. A gyümölcs egyetlen fiúgyermek volt; az asszony táplálta, de nevelésébe nem szólt bele.

Szerette-e az asszony bibliai férjét, vagy sem, ez nem nyilvánult meg kapcsolatukban; de hogy hű volt hozzá, afelől semmi kétség. Félt is tőle, s tisztelte, mint Isten által föléje rendelt személyt, akinek Istentől eredő jogai vannak fölötte. Békés éltüket ez semmiben sem zavarta. Írni-olvasni nem tudott, s Alekszandr Afanaszjevics nem óhajtotta pótolni ezt a hiányt neveltetésében. Mondanom sem kell, hogy spártai egyszerűségben éltek, a legszigorúbb mértékletességgel, ezt azonban nem tekintették szerencsétlenségnek, amit talán megkönnyített az a körülmény, hogy körülöttük sokan éltek hasonló vagy nem sokkal jobb módban. Teát nem ittak, nem is volt a háznál, húst is csak nagy ünnepen ettek, máskor kenyérrel és veteményeskertjükből eredő friss vagy savanyított főzelékfélékkel táplálkoztak, főleg pedig gombával, amely bőségesen termelt erdős vidékükön. A gombát az asszony nyaranta maga szedte az erdőn, és maga tette el télire, de sajnos az eltevés egyetlen módjaként csupán a szárítás állott rendelkezésére, mert a gombát besózni nem volt mivel. A kellő mennyiségű só beszerzése meghaladta Rizsovék költségvetésének kereteit, s mikor az asszony egyszer egy hordócska gombát besózott a pálinkabérlőtől ajándékba kapott zacskó sóval, Alekszandr Afanaszjevics ezt megtudván, az asszonyt patriarchális módon elagyabugyálta, és elvitte a protópópához, avégre, hogy a pap szabjon ki reá egyházi vezeklést férje parancsának meg nem fogadása miatt, a hordócska sózott gombát saját kezűleg elgörgette a pálinkabérlő udvarába, meghagyta, hogy „tegyék, ahova akarják”, a bérlőt pedig alaposan megszidta.

Ilyen volt ez a csudabogár. Hosszú életéhez képest róla sem mondhatunk sokat: ült a helyén, végezte a maga kicsiny kötelességét, senki sem érdeklődött iránta különösebben, és senki érdeklődését nem kereste; a szoligalicsi hangadókat azt tartották róla, hogy „megártott neki a biblia”, az egyszerű emberek meg úgy vélekedtek róla, hogy „olyan, amilyen”.

Ez a meglehetősen homályos meghatározás számukra tiszta és világos értelemmel bírt.

Rizsov nem törődött azzal, hogy mit gondolnak fölöle; becsülettel szolgált mindenkit, de senkinek különösebben nem kedvezett; gondolatairól pedig annak az egyetlennek adott számot, akiben rendíthetetlenül hitt, s akit minden létező alkotójának és gazdájának nevezett.

Rizsov kedvtelése a kötelességteljesítés volt, legteljesebb lelki kielégülését pedig abban lelte, hogy elbölcselkedett a szellemi világ fő kérdéseiről, meg arról, hogyan tükröződnek vissza ama szellemi világ törvényei e földön, egyes emberek, birodalmak és népek sorsában. Nem osztozott-e Rizsov a legtöbb autodidaktának abban a hibájában, hogy önmagát mindenkinél okosabbnak higgye - erről mit sem tud a fáma, de annyi bizonyos, hogy nem volt felfuvalkodott, hitét és nézeteit senkire sem erőszakolta rá, még csak nem is közölte senkivel, csak feljegyezte nagy kék füzetébe, a füzeteket aztán összevarrta közös fődélbe, s a fődélre e sokat sejtető címet írta fel: a „Töprengő”.

Hogy mit tartalmazott a rendőr-filozófus terjedelmes kézírata, ez örökre titok marad, mivel Alekszandr Afanaszjevics halálakor a „Töprengő” eltűnt, és emlékezetből sem igen tudtak róla beszámolni a hátramaradottak. Rizsov mindössze két-három részletét közölte egy fontos személyiséggel, életének egy bizonyos rendkívüli eseményével kapcsolatban, amelynek előadásához immár közeledünk. Bár a „Töprengő” létezéséről tudott egész Szoligalics, a kézirat lapjait falak beragasztására használták föl, vagy talán elégették, kellemetlenségek elkerülése végett, mivel a mű sok badar elmefuttatást, vallásos fantáziát tartalmazott, s az ilyesminek nemcsak szerzése, hanem olvasása is sokakat juttatott akkoriban a szolovecki monostor imádságra buzdító falai közé.

A mű szelleme azonban közismertté vált, mégpedig a most elmondandó és Szoligalics krónikáiban örökre emlékezetes esettel kapcsolatban.

7

Nem emlékszem rá pontosan, és nem tudom, hol nézzek utána, hogy melyik esztendőben nevezték ki Kosztroma kormányzójává Szergej Sztjepanovics Lanszkojt, a későbbi gróft és közismert belügyminisztert. Ez a főrangú úr, egy kortársa találó megállapítása szerint, „átható elmével és dölyfös megjelenéssel” bírt; ez a tömör jellemzés pontos és teljesen elégséges ahhoz, hogy az olvasó fogalmat alkosson magának róla.

Legfeljebb annyit tehetünk még hozzá, hogy Lanszkoj sokra tartotta másokban a becsületet, igazságosságot, maga is jóságos volt, ugyancsak szerette Oroszországot és az orosz népet, de nagyurasan, arisztokrata módjára fogta fel, mint aki mindent külföldi szempontból, nyugati mértékkel mér.

Lanszkojt történetesen épp akkor nevezték ki kosztromai kormányzónak, amikor a külön Alekszandr Afanaszjevics Rizsov működött Szoligalicsban mint rendőrtiszt, s méghozzá sajátos körülmények között.

Hivatalba lépésekor Szergej Sztjepanovics Lanszkoj, sok más főhivatalnok példáját követve, mindenekelőtt „kisöpörte a guberniumát”, azaz elcsapott egy sereg hanyag és visszaéléseket elkövető köztisztviselőt, közöttük a szoligalicsi rendőrkapitányt, aki alatt Rizsov szolgált.

Miután az új kormányzó az oda nem való személyeket elkergette, nem sietett őket másokkal pótolni, nehogy éppoly rosszakra, vagy talán még rosszabbakra hibázzon. Ahhoz, hogy méltó embereket válasszon ki, előbb körül akart nézni, vagy, ahogy manapság mifelénk mondják: „orientálódni” akart.

E célból az eltávolított közhivatalnokok munkakörét ideiglenesen kijelölt helyettesekre, alacsonyabb rangú hivatalnokokra bízta, a kormányzó pedig csakhamar elindult, hogy beutazza kormányzóságát - amely már előre remegett a „dölyfös megjelenéséről” szállongó hírek hallatára.

Alekszandr Afanaszjevics ebben az időben a rendőrkapitány tisztjét töltötte be. Hogy helyettesítése alatt miben tért el a régi, meggyökeresedett szokásoktól, arról nincs tudomásom, de természetesen kapitányi minőségében éppúgy nem volt megvesztegethető, mint addig városnegyedi rendőrtiszt minőségében. Életmódján, magatartásán nem változtatott semmit; még a kapitányi székbe sem ült be a *zercalo*, a törvényekkel teleírt tükörhasáb elé, hanem a bejárat ajtónál álló tintapacás ócska íróasztalánál írta alá az aktákat „a rendőrkapitány helyett”. Ez utóbbi bogarának egyébként megvolt a magyarázata, s ez szorosán összefüggött élete apoteózisával. Alekszandr Afanaszjevicsnek ugyanis sok évi szolgálata után éppúgy, mint rendőri szolgálata első napjaiban - *nem volt egyenruhája*, s rendőrkapitányi funkcióját ugyanabban az agyonfoltozott, zsíros klepetusban végezte. Ezért az írnok unszolására, hogy üljön át az őt megillető helyre, ezt válaszolta:

- Nem tehetem; köntösöm leleplez, nem menyegzőhöz illő.

Mindezt pontosan, saját kezűleg feljegyezte „Töprengő”-jében, s azt is hozzátette, hogy az írnok ezek után felajánlotta, „üljön át a klepetusban, de vegye le a sást a zercalóról”, ellenben Alekszandr Afanaszjevics „eme tiszteletlenségre nem volt hajlandó”, és klepetusában továbbra is a régi helyén maradt.

A városbéli rendfenntartásnak ez a kis formahiba cseppet sem ártott, ámde egészen más formában vetődött fel a probléma, amikor híre jött, hogy a „dölyfös megjelenésű” úr meglátogatja a várost. Alekszandr Afanaszjevicsnek, mint gyakorló városfőnek, kötelessége volt a kormányzó elejibe menni, fogadni őt, és jelentést tenni neki a szoligalicsi közállapotokról, továbbá válaszolni mindazon kérdésekre, amelyeket Lanszkoj netán feltesz neki, s bemutatni a város nevezetességeit, a székesegyháztól a börtönig, az üres telkekig meg a vízmosságokig, amelyekkel hogy mitévők legyenek, senki sem tudta.

Rizsov elé tehát az a fogas kérdés tárult: hogyan bonyolítsa le mindezt klepetusában? Ő maga nem sokat törte rajta a fejét, de annál többet törték a többiek, hiszen Rizsov éktelensége már az első pillanatban haragra gerjeszthette a „dölyfös megjelenést”. Az persze az eszét sem járta meg senkinek, hogy éppen Alekszandr Afanaszjevics lesz az, aki meglepi, sőt *megörvendeztet*i a mindenkitől rettegett „dölyfös megjelenést”, s méghozzá előlépését is megjósolja.

A mindenkor gondos Alekszandr Afanaszjevics egy peréig sem törődött azzal, hogyan fog megjelenni, általában nyoma sem volt benne a hivatalnokok jellegzetes féltékenységének, amiért sokan elítélték, sőt valósággal meggyűlöltek, s nagyot esett polgártársai szemében - de csak azért, hogy azután mindenkinél magasabbra emelkedjék, és hősi, szinte legendás emléket hagyjon maga után.

8

Nem árt még egyszer emlékeztetni rá, hogy abban a nem is rég múlt, de teljességgel letűnt időben, amelyben elbeszélésünk játszódik, a kormányzó még egészen mást jelentett, mint a mai frivol korban, midőn ennek a hivatásnak dicsfénye erősen elhalványodott, vagy, amint az egyházi krónikás mondja, „kegyetlenül megtéptatott”. A kormányzót akkor félelem kísérte útján, alattvalói remegve köszöntötték. Megjelenését egetverő sürgés-forgás kísérte, amelyben

nemcsak az alacsonyabb hatóságok és hivatalok, hanem a köznép, sőt a négy lábú állatok is részt vettek. A kormányzó látogatására a városokat kikenték-fenték mésszel, kátránnyal, okkersárgával; a sorompókon felfrissítették a nemzeti színek fiskusi tarkaságát; az árusoknak, hadirokkantaknak megparancsolták, „kenjék meg hajzatukat és bajszukat”, a kórházakból gyors ütemben írták ki a „gyógyultan elbocsátott” betegeket. Az általános élénkségben mindenki részt vett, a föld legeldugottabb sarkáig; a falvakból asszonyokat, férfiakat hajtottak ki az országútra, ezek aztán hónapokon át nomád módra éltek, javították a gátakat, hidakat, dágványos helyeket; a postaállomásokon feltartóztatták még a gyors futárokat meg a különleges megbízottakat is, akik százféle hivatalos kiküldetésben utaztak. A postamesterek ugyanis ilyenkor álltak bosszút ezen a nyughatatlan népségen túrhetetlen sérelmeikért, és rendíthetetlen lelki nyugalommal arra kényszerítették őket, hogy rossz gebékkel folytassák útjukat, mert a jó lovakat a kormányzónak „pihentették”. Egyszóval, senki egy lépést sem tehetett se gyalog, se lóháton anélkül, hogy valamely érzékszervével ne tapasztalta volna, hogy valami rendkívüli van a levegőben. Ennek az állapotnak hála, akkoriban a fecsegő sajtó harsonázása nélkül is tudta a nép apraja-nagyja, hogy jó az, akinél nagyobb nincsen a guberniumban, és ezzel kapcsolatban mindenki, ahogy tudta, kifejezte őszinte érzelmeit. A legemelkedettebb tevékenység azonban a járási közigazgatás fő fészkeiben folyt, a hivatalokban, ahol a munka a lajstromok fásasztó és unalmas kiegészítésével kezdődött, s a faltisztogatás, padlófelmosás vidám hadműveleteivel végződött. A padlófelmosás kifejezetten amaz orgiákhoz volt hasonlatos, amelyeket az ókorban szüret alkalmával tartottak, amikor mindenki ünnepelelt, és csupán egyetlen gondja volt: élni, míg nem üt a halál órája. A hivatalokba ilyenkor a kacskak rokkantak kicsiny csapatának megerősítéséül rabnőket hoztak a börtönből, akik odabenn már halálra unták magukat, és megragadván a boldogság rövid pillanatát, éltek a gyengébbik nem elbájoló jogával - hogy megédesítsék a halandók napjait. A kivágott és rövid ujjas ruhák, amelyekben nekigyürköztek munkájuknak, olyannyira pezsdítők hatottak az aktáik mellett ügyködő fiatal hivatalnokokra, hogy ennek következményeképpen a börtönökben köztudomásúlag nem ritkán születtek törvénytelen, de kétségkívül nemesi származású, úgynevezett „padlómosó gyermekek”.

Ezekben a napokban minden háznál parádés csizmát suvikszoltak, lovaglónadrágot fehérítettek, szekrények mélyén őrzött, molyrágta mundérok szellőztettek. Ettől is megélenkült a város képe. A mundérok előbb forró délidőn a napra *akasztották*, erre a célra kötelet feszítvén az udvaron keresztül, ami temérdek kíváncsiskodót vonzott a kapukhoz; azután porolóval *kiverték*, párnára vagy pokrócra fektetve; azután *kirázták*, majd *megfoltolták*, *kivasalták*, végül a szálában, vagy más parádés helyiségben egy szék hátára vetették, s mindennek betetőzéséül nagy titokban meghintették szent flaskából Vízkeresztkor megszentelt vízzel, mely, ha viasszal lezárt edényben tartják a szentképek alatt, egyik Vízkeresztől a másikig mit sem veszít csodatevő erejéből; ezen erőt tudvalevőn abban a pillanatban nyeri, midőn a kereszt megmerül benne a „Mentsd meg, Uram, szolgálodat, és áldd meg örökséged” kezdetű zsoltosma hangjaira.

A fontos személyiség fogadására a hivatalnokok felöltötték mundérjukat, és úgy is, mint az Úr öröksége, megáldottnak tudták magukat. Erről számos hitelt érdemlő hitetlenség mellett s különösen a hivatalnoki körökben uralkodó offenbachi hangulatban a közvélemény minderre már nem sokat ad, s több más, az idő által megszentelt hittel egyetemben, könnyelműen kétségbe vonja. Atyáink azonban, akikben valódi, erős hit élt, hitük szerint nyerték el jutalmukat.

A kormányzóvárás akkoriban gyötrelmesen hosszú ideig elhúzódott. Vasút nem lévén, nem érkeztek pontos időben, menetrendszerűen vonatok, amelyek a kormányzót közönséges földi halandókkal egyetemben odaszállították volna céljához, az utat külön ez alkalomra készítették

elő, s ezért senki sem tudta pontosan a magas vendég érkezésének sem óráját, sem napját. Így a várakozás gyötrelme sokáig tartott, és telítve volt különös, ünnepélyes repeséssel; ennek középpontjában az ügyeletes ör trónolt, akinek kötelessége volt a város legmagasabb tornyából figyelni az országutat. Nem volt szabad elszunyókálnia, hiszen meg kellett óvnia a várost a rajtaütésszerű látogatástól; de persze megesett, hogy elszunyókált, sőt elaludt, s az ilyen szerencsétlen esetből aztán különféle kellemetlenségek fakadtak. A hanyag strázsa néha későn kongatta meg a kisharangot, már olyan közel engedte a kormányzót, hogy a hivatalnokok nem értek rá mundérjukba bújni és felsorakozni, a protopópának sem volt ideje főpapi díszbe öltözni és keresztel a kezében kiállni a templom kapujába, sőt néha még a rendőrkapitány sem ért ki kocsiján állva a sorompóhoz. Ennek elkerülése végett a strázsát arra kötelezték, hogy körüljárja a templomtornyot, és minden kör után hajoljon meg a megfelelő irányba.

A strázsának ez szórakozásul szolgált, a lakosságnak pedig biztosítékul, hogy a felettük örkdő nem lankad el, és nem alszik. De még ez az óvintézkedés sem mindig használt; megtörtént, hogy a strázsa az albatroszok képességével rendelkezett: álmában hajlongott, s nagy álmosan olykor hamis riadót kongatott, mert holmi földesúri hintót a kormányzó kocsijának nézett, s akkor aztán a városban hiábavaló nyüzsgés indult meg, mely azzal végződött, hogy a hivatalnokok ismét levetették mundérjukat, a rendőrkapitány trojkáját kifogták, a hanyag strázsát pedig enyhén - vagy nem is nagyon enyhén - megvesszőzték.

Efféle nehézségek gyakorta támadtak, s nem volt éppen könnyű legyőzni őket. Amellett egész terhük elsősorban a rendőrkapitány vállait nyomta, hiszen ő volt az, aki elsőnek vágatott a magas vendég fogadására, elsőnek vállalta magára a főhatóság bíráló tekintetét, dorgáló szavait, majd ismét ő volt az, aki kocsijában állva, a kormányzói hintó előtt a székesegyházhoz robogott, ahol is a protopópa teljes ünnepi díszben a kapuban állt, a kezében kereszt, szenteltvíz s benne a szenteltvízhintó ecset. A templom előtt a rendőrkapitány mindenkor saját kezüleg bocsátotta le a kormányzói hintó hágcsoját, s ezzel úgyszólván saját kezüleg segítette le a magas vendéget utazóbatárjából a szülőföld biztos talajára. Most már mindez nincs úgy, mindez elromlott, s még hozzá tagadhatatlanul maguknak a kormányzóknak a részvételével, hisz akadtak közöttük, akik szívesen „játszottak bessze” - azaz leereszkedésre. Ma talán már megbánták, de hiába, ami elmúlt, semmi sem hozza vissza többé: kocsihágcsoát ma már senki sem ereszt le, csupán lakájok meg csendörök.

De a régi rendőrkapitány szégyenkezés nélkül cselekedte ezt, és eközben mindenki számára próbaköül szolgálva, ő tapasztalta ki elsőnek, vajon mérges avagy kegyes természetű-e az újonnan érkező kormányzó. Szó ami szó, nagyon sok múltott magán a rendőrkapitányon is: mindjárt kezdetben elronthatta a dolgot, mert egy ügyetlen mozdulattal felbőszíthette a kormányzót, és vad tombolásra készíthette, de egy ügyes ugrással, fordulattal vagy más megfelelő testmozgással jókedvre hangolhatta őexcellenciáját.

Ezek után valamennyi olvasóm, még az is, aki eddig nem volt tisztában e patriarchális szokásokkal, megítélheti, mennyire magától értetődő volt a szoligalicsi hivatalnoki körök aggodalma, amiért a magas látogatót olyan bogaras, esetlen és csökönyös rendőrkapitány vezetése mellett kellett fogadniuk, amilyen Rizsov, kivált, hogy ráadásul kellemetlen személyi tulajdonságaihoz még az is járult, hogy egyetlen öltözéke sávós csinvat-klepetusból meg egy vedlett parasztsapkából állott.

És ez ötlik majd legelőször a szemébe annak a „dölyfös megjelenés”-nek, akinek a rossz nyelvek immár félelmetes hírét költötték Szoligalicsban... Mi jót várhattak ezután?

Alekszandr Afanaszjevics valóban mindenkit a kétségbeesésbe kergetett: semmi sem izgatta, s a kormányzóvárás idején is úgy viselkedett, mintha a küszöbön álló félelmetes esemény órá nem vonatkoznék. Egyetlen kerítést sem romboltatott le, semmit sem mázolt be se mésszel, se okkerrel, általában mit sem tett sem a város szíépítésére, sem meg nem felelő ruházata megváltoztatására, hanem nyugodtan járkált tovább klepetusában. Az elébe terjesztett tervekre ezt válaszolta:

- Nem szabad a lakosságnak fölösleges kiadást okozni; hisz a kormányzó nem szívhatja a vidék vérért! Hadd jöjjön, a kerítés meg hadd maradjon ott, ahol van.

A mundérkövetelésekre pedig azzal válaszolt, hogy neki arra pénze nincsen, amim van - úgymond -, abban mutakozom; Isten színe előtt majdan úgysis anyaszült állapotomban kell megjelenem. Nem a ruha teszi az embert, hanem a becsület és értelem; az érkezöt öltözéke, a távozöt bölcseisége szerint ítélik meg az emberek.

Rizsov csökönýösségét megtörni lehetetlenségnek tetszett, holott ez igen fontos lett volna, nem is annyira a nyakas Rizsoznak, aki a maga bibliai szempontjából talán föl sem veszi, ha az állam második személye elkergeti öt magas színe elől a klepetusában - hanem annál fontosabb volt ez a többieknek, mert hisz a kormányzó kétségkívíl iszonyatos haragra gerjed, ha megpillantja ezt a példa nélkül álló látványt: a rendörkapitányt klepetusban.

A várva várt vendég első benyomásait szem előtt tartva, a város hivatalnoki kara csupán kettöt igyekezett elérni: 1. Fessék át a sorompót, amelynél Alekszandr Afanaszjevics a kormányzöt fogadja, és 2. maga Alekszandr Afanaszjevics ez alkalommal ne csíkos klepetusát öltse magára, hanem a hivatásának megfelelő egyenruhát. De hogyan érék ezt el?

A vélemények eltértek, de a legtöbbben afele hajlottak, hogy adják össze a pénzt mind a két célra - a sorompó átfestésére, meg a rendörkapitány egyenruhájára. A sorompó illetően ennek persze semmi akadályja sem volt, ámde Rizsov mundéraját illetően a terv csütörtököt mondott.

Rizsov kijelentette: „Ez ajándék; ajándékot pedig én el nem fogadok.” Akkor azután valamennyi fölött gyözedelmeskedett az a javaslat, amelyet érett megfontolás után a bölc protopópa tett. Ö nem látja értelmét - úgymond -, hogy összeadják a pénzt akár a sorompó átfestésére, akár a városfő egyenruhájára; nézete szerint a költség arra háruljon, akinek a legtöbb vaj van a fején; a legtöbb vaj pedig - a protopópa nézete szerint - a pálinkabérlő fején volt. Ö viselje tehát a terhet. Ö egyedül köteles a maga költségén, nem ám erőszakból, hanem önkéntes lelkesedésből, átfesteni a sorompót, aminek fejében a protopópa megígéri, hogy a kormányzó fogadásakor egy szóval megemlíti személyét, s ráadásul még titkos oltár előtt imádságába is foglalja az adományozöt. Ezenfelül a protopópa azt is kinyilatkozta, hogy a pálinkabérlő adományozzon a táblabírónak, rendes adagján felül, háromszoros adag rumot, francia konyakot és kizljari törkölypálinkát, amely itálnak a táblabíró fölötte nagy kedvelője. A táblabíró pedig ennek fejében jelentsen beteget, fogyassza el otthon ezt a háromszoros ünnepi adagot, és ne mutakozzék az utcán, mundéraját pedig, amely egyezik a rendörtisztí egyenruhával, ez alkalommal adja kölcsön Rizsoznak. Rizsoznak nyilván nem lesz oka ez elől elzárkózni, és akkor a kecske is jóllakik, a káposzta is megmarad.

Ez a terv már azért is sikerrel kecsegtetett, mert a táblabíró termetes növése némileg hasonlatos volt Rizsovéhoz; amellet nemrégiben nőszült - kalmárleányt veti feleségül -, s így díszegyenruhája teljes rendben lógott a szekrényben. Most már csak az volt hátra, hogy szépen megkérék a bíröt, a közjó érdekében a magas vendég érkezésének idejére feküdjék ágyba,

színeljelen súlyos betegséget, felszerelését pedig erre az alkalomra adja kölcsön Rizsovnak. A protópópa, egyházi tekintélyében bízva, magára vállalta Rizsov meggyőzését is - és sikerrel járt. Az igazságtisztelő Alekszandr Afanaszjevics, nem látván ebben sem ajándékot, sem megvesztegetést, közmegelegedésre beleegyezett, hogy magára öltse az egyenruhát. A táblabíró díszruháját rápróbálták Rizsovra, és hozzáigazították természetéhez, a zubbonyt éppúgy, mint a nadrágot, minden varrásánál kiengedték, amennyire csak lehetett, és végül is tűrhető eredményt értek el. Noha Alekszandr Afanaszjevics erősen feszélyezve érezte magát a mundérban, mozogni azért tudott, és mégiscsak elfogadhatóan festett hatósági minőségben. A zubbony meg a kanavász térdnadrág között mutatkozó fehér sávot pedig erre a célra odaillesztett kanavász toldalék volt hivatva elleplezni. Egy szó mint száz, Alekszandr Afanaszjevicsét úgy kiadajusztálták, hogy a kormányzó akármerre fordíthatta, minden oldaláról egyaránt gyönyörködhetett benne. A balvégzet azonban mindezt megcsúfolta, és úgy intézkedett, hogy Alekszandr Afanaszjevics csupán egyik frontján maradjon szalonképes, a másik frontja pedig romoljék el, méghozzá olyan kétértelmű módon, amely amúgy is rejtélyes politikai nézeteinek legfantasztikusabb értelmezésére nyújthatott alkalmat.

10

A sorompót a nemzeti szín teljes tarkaságára mázolták, vörös szegélyes fehér meg fekete sávok váltakoztak rajta, s még be sem lepte a por, máris híre jött, hogy a kormányzó elindult a szomszéd városból, és egyenesen Szoligalicsnak tart. Nosza mindenhová kiállították a jeladó katonákat, Rizsov szegényes viskója előtt pedig tyelegába fogott három tüzes postaló kapált: az első jeladásra ebbe pattan majd Alekszandr Afanaszjevics, hogy a „dölyfös megjelenés” fogadására siessen.

Az utóbbi feltételből azonban százféle alkalmatlanság, bonyodalom származhatott, s a nyugodt Rizsovnak sehogyan sem volt inyére ez az állandó nyugtalanság. Elhatározta, hogy „mindig a helyén lesz”: a tyelegát háza elöl a sorompóhoz állította, maga pedig teljes díszben - mundérban, fehér lovaglónadrágban, sujtásos mandzsettájába dugott jelentéssel - leült a sorompó frissen mázolt rúdjára, ott trónolt mozdulatlanul, mint a kapubálvány. Kíváncsiszkodók sereglettek köréje, de nem kergette el őket, hanem beszélgetésbe ereszkedett velük, s e beszélgetés közepette egyszer csak látja, hogy az országúton porfelleg támad, a porfelhőből kibukkan az első pár ló meg a rézpitykés fullajtár. A kormányzó közeledett.

Rizsov gyorsan felugrott a tyelegára, s máris indított volna, de a tömeg izgatott kiáltozása, sopánkodása megállította.

- Vedd le a nadrágod, bátyuska! - kiabálták.

- Mit óbégattok? - kérdezte Rizsov.

- A nadrágod, bátyuska, gyorsan vedd le a nadrágod - felelték az emberek. - Nézzed csak meg, ahogy ültél, az egész sorompó rajt' maradt a fehér nadrágodon.

Rizsov a vállán át hátranézett, s hát meglátta, hogy a sorompó fel nem száradt nemzeti színei valóban bámulatos pontossággal ott díszlegnek a nadrágján.

Egy pillanatra elkomorult, de nyomban fellélegzett, s kijelentette: „Ott úgy sincs mit néznie a hatóságnak” - azzal vágtatva megindította trojkáját a „dölyfös megjelenés” elébe.

Az emberek kétségbeesetten tárták szét karjukat:

- Szerencsétlen! Mi lesz a sorsa?!

A tömeg egyes fűrge lábú tagjai hamarosan hírül vitték a székesegyházba az ott várakozó egyházi és világi méltóságnak, milyen kétes állapotban fogadja Rizsov a kormányzót; de addigra már mindenki csak önmagával törődött.

A legjobban a protopópa remegett, mivel a hivatalnokok megbújtak a templom belsejében, ő azonban a kapuban állt, kezében a kereszt, körülötte igen gyér számú egyházi személyzete, melyből kivált két alak tűnt szembe: a nagy fejű, zömök diakónus meg a hosszú lábú, karinges kántor - az „arannyal” befuttatott szenteltvíztartó ide-oda táncolt remegő kezében. A félelem remegését azonban csakhamar sóbálvány-dermedtség váltotta fel: a téren megjelent a sebesen robogó, három postalovas tyelega, s benne Rizsov rendkívül méltóságteljes, óriás alakja. Kalpag volt rajta, vörös galléros mundér, fehér lovaglónadrág, amelyen a rávarrt kanavász toldalék messziről igazán semmit sem rontott. Nem, kifejezetten fenségesnek látszott mindenki szemében, és csakugyan annak is kellett látszania. Szilárdul állt a robogó tyelegán - a kocsis az oldalán zötyögött -, meg nem ingott sem jobbra, sem balra, úgy siklott, mint egy ókori triumfiátor a harcokcsiján, hatalmas karját mellén keresztbe fonva, és porfelhőbe burkolta a mögötte robogó hatlovas hintót s egy könnyű tarantaszt. A tarantaszban a kormányzó kísérete ült. Lanszkoj egymaga ült a hatlovas hintóban, és szokott méltóságteljes magatartásán is kiütözött, minő érdeklődéssel szemléli Rizsovot, aki közvetlenül előtte száguldott, állva, kurta mundérjában, mely mit sem takart el fehér nadrágja nemzeti színű csikozásából. Könnyen lehetséges, hogy a kormányzó figyelmének jelentős részét éppen e különös díszítés kötötte le, amelynek magyarázatát nem volt könnyű eltalálni.

A tyelega a kellő pillanatban bekanyarodott, Alekszandr Afanaszjevics a kellő pillanatban leugrott, és kinyitotta a kormányzói hintó ajtaját.

Lanszkoj kiszállt, most is, mint mindig, „dölyfös megjelenés”-nek mutatkozott, amely dölyfös megjelenés mögött egyébként viszonylag jó szív lakozott. A protopópa a kereszt jelével megáldván őt, imígyen szóla: „Áldott, aki jő az Úrnak nevében”, s azután könnyedén megpermetezte őt szenteltvízzel.

A főhivatalnok megcsókolta a keresztet, batiszt zsebkendőjével letörölte a dölyfös orcájára hullott vízcseppeket, s azután *elsőnek* lépett be a templomba. Mindez Alekszandr Afanaszjevics orra előtt ment végbe, és szerfölött nem tetszett neki: mindez nagyon is „dölyfös” volt. Kellemetlen benyomása még inkább megerősödött, amikor látta, hogy a kormányzó az istenházába lépve nem vet keresztet, és nem hajlik meg senki előtt - sem az oltár, sem a nép felé -, hanem peckesen, fejét meg sem billentve, halad egyenesen az oltárhoz.

Mindez ellenkezett Rizsov felfogásával az Istent megillető tiszteletről, meg arról, hogy a magasabb állásúnak példaképpül kell előljárnia az alacsonyabb rangúak előtt. Ájtatos lelke megrebbent, és hihetetlen magasságokba emelkedett.

A kormányzó mögött lépett be a templomba, s ahogy Lanszkoj közeledett az oltárhoz, Rizsov egyre csökkentette a kettejük között levő távolságot, majd váratlanul karon ragadta a kormányzót, és fennhangon így szólt:

- Szergej, Isten szolgája! ne felfuvalkodottan lépj az Úr házába, hanem alázattal teljesen, miként nagy bűnöshöz illik... imígyen!

Azzal a kormányzó hátára tette a kezét, s fokozatosan meggörnyesztette, míg mély meghajlásba nem került; majd ismét eleresztette, és tisztelgően kihúzta magát.

A szemtanú, aki a különös szoligalicsi kaland részleteit nékem elbeszélte, arról szót sem ejtett, miképpen fogadta az esetet a templomot betöltő nép és hivatalnoki kar. Csak annyit tudunk, hogy senki sem merészelt közbelépni a meggörnyesztett kormányzó érdekében és visszatartani Rizsov rettenthetetlen kezét a cselekvéstől. Lanszkojról azonban többet tud a fáma. Szergej Sztyepanovics a legcsekélyebb okot sem szolgáltatotta a rendetlenség folytatására, ellenkezőleg: „dölyfös fennhéjázását okos önmérsékletre változtatta”. Nem szakította félbe Alekszandr Afanaszjevicset, még csak nem is szólt hozzá, hanem keresztet vetett, megfordult, s meghajlott az egész nép előtt, majd elhagyta a templomot, és a számára előkészített szállásra sietett.

Ott sorra fogadta a hivatalnokokat - államiakat és választottakat -, és akit közülük a leginkább bizalomgerjesztőnek talált, azokat kifaggatta Rizsovról: miféle ember, és hogy hogy van maradása a társadalomban.

- Rizsov a fertályos rendőrtisztünk - monda a polgármester.

- Úgy látom, afféle futóbolond vagy micsoda?

- Ó nem, kérem; csak hát mindig *ilyen*.

- Miért tartanak meg *ilyen* valakit a szolgálatban?

- A szolgálatban igen lelkiismeretes.

- Erőszakos fráter.

- A világ legbékésebb embere; ha a fölöttese a nyakába ül, úgy okoskodik: „Nyilván ez a kötelessége”, és a nyakában hordja. Csakhogy túlon túl sokat olvasta a bibliát, az zavarta meg az esztét.

- Nem állja meg a helyét, amit mond: hiszen a biblia Istentől való könyv.

- Az szent igaz, csakhogy nem mindenkinek való az olvasása: a szerzetesnek felgerjeszti lángoló hitét, ellenben a világi ember esztét megzavarja.

- Badarság! - vágta rá Lanszkoj, aztán tovább kérdezősködött: - Aztán hogy áll ez a Rizsov a vesztegetéssel? Mértékletes?

- Már tessék megengedni - válaszolta a polgármester. - Semmit sem fogad el.

A kormányzó most már végképp nem hitte el.

- Ezt aztán már a világért sem hihetem - mondotta.

- Márpedig így van: az égvilágon semmit sem fogad el.

- Akkor hát miből él? - kérdezte a vendég.

- A fizetéséből.

- Ne beszéljen bolondokat: ilyen ember nincs egész Oroszországban.

- Szó ami szó, nemigen akad - felelte a polgármester. - De minálunk mégis van.

- És mennyi a fizetése?

- Tíz rubel havonta.

- De hiszen ennyiből - mondotta Lanszkoj - még egy berbécset sem lehet jóllakatni.

- Szent igaz - monda a polgármester. - Nehéz ennyiből megélni; de Rizsov mégis megél.
- Hogyan lehet, hogy más nem él meg ennyiből, ő pedig megél?
- Igen sokat olvasta a bibliát.
- Jó, jó, „olvasta a bibliát”... de hát mit eszik?
- Kenyeret, vizet.

És a polgármester előadta, hogy s miképp folydogál Rizsov élete.

- De hiszen ez minden tekintetben csodálatos ember! - kiáltott fel Lanszkoj, s maga elé citálta Rizsovot.

Alekszandr Afanaszjevics megjelent, és megállt a küszöbön, nagy alázatosan.

- Hol született? - kérde tőle Lanszkoj.
- Itt helyben, az Alsó soron - válaszolta Rizsov.
- Hol nevelkedett?
- Nemigen nevelkedtem... Anyámmal éltem, anyuskám pedig pirogot sütött.
- Tanult valahol?
- A kántornál.
- Milyen hitvallású?
- Keresztény vagyok.
- Igen különös cselekedetekre ragadtatja magát.
- Nem hinném. Mindenki azt találja különösnek, ami nem felel meg a természetének.

Lanszkoj azt hitte, hogy ez kihívó, szemtelen válasz akar lenni, szigorú tekintetet lövellt Rizsovra, és ráförmedt:

- Nem tartozik valamely szektához?
- Minálunk nincs is szekta: a székesegyházba járok.
- Gyónni szokott-e?
- Bűneimet megvallom Istennek, a protopópa tanúsága mellett.
- Van családja?
- Feleségem, egy szem fiam.
- Kevés a fizetése?

Az örökké komoly Rizsov erre a kérdésre elmosolyodott.

- Havonta tíz rubelt kapok; sok-e, kevés-e, nem tudom.
- Nem sok.
- Jelentse hát a cár őfelségének, hogy a hűtelen alattvalónak ez kevés.
- Hát a hűségességnek?
- Elegendő.
- Úgy hallom, semmiféle ajándékot nem fogad el?

Rizsov csak nézett, s nem válaszolt erre.

- Mondja meg igaz lelkére: lehetséges-e ez?
- Már miért ne lenne lehetséges?
- Igen kicsiny a fizetése.
- Akiben nagy az önmegtartóztatás, annak a kicsi fizetés is elegendő.
- Miért nem kéri magát más állásba?
- Akkor ezt ugyan ki fogja betölteni?
- Valaki más.
- És az a más nálam jobban megél majd?

Most Lanszkojon volt a sor, hogy elmosolyodjék: lelkéből nem hiányzott az emberi melegség, s ez a külön rendőrtiszt határozottan fölkelte érdeklődését.

- Tudja-e, hogy maga valóságos csudabogár? - mondotta. - Kérem, üljön le.

Rizsov leült, szemtől szembe a „dölyfös megjelenéssel”.

- Úgy hallom, jól ismeri a bibliát.
- Szabad időmben sokat olvasgatom; önnek is tanácslom.
- Jó, jó; de... mondja, elhiszi, hogy teljesen őszintén, szíve szerint beszélhet énvelem?
- A hazugságot tiltja az írás; nem hazudok.
- Rendben van. Tiszteli a hatóságokat?
- Nem tisztelem.
- Miért nem?
- Mert a hatósági személyek lusták, pénzsóvárok, és a trón előtt alakoskodnak - válaszolta Rizsov.
- Helyes, látom, hogy nyíltan beszél. Köszönöm. Jósolni is szokott?
- Nem; de a biblia szerint kikövetkeztetem, ami nyilvánvaló.
- Megmutatná-e nekem valamilyen következtetését?
- Miért ne - válaszolta Rizsov, s csakhamar nagy köteg kézirattal tért vissza, rajta a felirat: a „Töprengő”.
- Van-e ebben jóslat arról, ami elmúlt és megvalósult? - kérdezte Lanszkoj.

A rendőrtiszt lapozgatott a jól ismert kéziratban, azután felolvasta a következőt: „A cárnő egyik hozzá intézett levelében Voltaire-t második Aranyszájú Szent Jánosnak nevezte. Eme tiszteletlen összehasonlítás okából cárnőnk életének nem léssen nyugodt alkonya.” A szöveg vonalozott margójára pedig később ezt a megjegyzést róttá: „Bételjesült Pavel Petrovics anyját-keserítő házasságával.”

- Mutasson még valamit.

Rizsov megint lapozgatott, s a szöveg egy másik passzusára mutatott, amely a következőképpen szól: „Rendelet jelent meg a fátörzsek szerint szedett adóról. Súlyosbodik a szegény kunyhók terhe. Ezért külön büntetés várható.” És a margón megint jegyzet: „Bételjesült; lásd

ez meg ez a lap.” A megjelölt lapon pedig feljegyzés Sándor cár kisleányának haláláról és hozzáfűzve a következőt: „Ez a tűzifa megadóztatása miatt következett be.”

- De már engedje meg - vetette közbe Lanszkoj -, hiszen az erdő magántulajdon!

- Úgy van; a lakóház levegőjét fölmelegíteni pedig közszükséglet!

- Maga ellenzi a magántulajdont?

- Ó nem; én csak azt akarom, hogy télen mindenkinek meglegyen a meleg szobája. Annak nem kell tűzifát adni, akinek úgyis meleg a lakása.

- Hát az adókról mi a véleménye: kell-e adóztatni az embereket?

- Kell; sőt még több adót kell szedni mindenféle fényűzést szolgáló holmi után, hogy a szegény helyett is a gazdag fizessen a fiskusnak.

- Hm, hm! Aztán honnan meríti ezeket a tanokat?

- A szentírásból, meg a magam lelkiismeretéből.

- Nem merít-e vajon még egyéb újmódi forrásból?

- Minden más forrás tisztátalan, és telve vagyon hamis okoskodással.

- Most feleljen még az utolsó kérdésemre: hogyhogy nem fél sem attól, hogy ilyesmit leírjon, sem attól, amit velem a templomban cselekedett?

- Amit írok, magamnak írom, s amit a templomban cselekedtem, kötelességem volt megtenni, hogy a cár tekintélyét megóvjam.

- Hogyhogy a cár tekintélyét?

- Hogy a nép lássa: a cárnak minden szolgája alázatosan tiszteli a hitet.

- De hiszen egészen másképp is viselkedhettem volna magával, mint ahogy viselkedtem.

Rizsov *szánakozva* nézett rá, és így felelt:

- Ugyan mit árthat annak, aki havi tíz rubelből él meg családotul?

- Letartóztathattam volna.

- A börtönben is jobb a koszt, mint nálam otthon.

- Számúzték volna tiszteletlenségéért.

- Hová számúzhatnak, ahol rosszabbul menne sorom, s ahol elhagyna az én Istenem? Ő mindenütt velem vagyon, rajta kívül senkit sem félek.

A dolyfős nyak meghajolt, Lanszkoj bal keze Rizsov felé nyúlt.

- Jelleme tiszteletet érdemel - mondotta, s azonnal elbocsátotta.

Úgy látszik azonban, még ezek után sem bízott meg teljesen a bibliai alapon álló szocialistában, s személyesen kérdezősködött felőle a nép néhány egyszerű fiánál.

Azok meg legyintve, egybehangzóan így feleltek:

- Rizsov, izé... olyan, amilyen.

Ennél többet egyikük sem tudott róla mondani.

Búcsúzásnál Lanszkoj így szólt Rizsovhoz:

- Nem feledkezem meg magáról, tanácsát pedig megfogadom: olvasni fogom a bibliát.

- Csakhogy az még egymagában nem elég: próbáljon megélni havi tíz rubelből - tette hozzá Rizsov.

Ezt azonban Lanszkoj már nem ígérte meg, hanem elmosolyodott, újra kezét fogott vele, s csak ennyit mondott:

- Csudabogár, csudabogár!

Azzal elutazott, Rizsov pedig hazavitte „Töprengő”-jét, és tovább írogatta lapjaira, amit megfigyelőképessége és jós-ihlete diktált.

13

Lanszkoj látogatása óta már jó idő eltelt, s a szoligalicsi útját kísérő események is már meglehetősen feledésbe merültek, elmosta őket a mindennap ezerféle apró-cseprő gondja, amidőn hirtelen és váratlanul, nemcsak Szoligalics városának, hanem az egész felvilágosult Oroszonnak legnagyobb meglepetésére, valószínűtlen, sőt a dolgok hivatalos rendje szerint teljességgel lehetetlen esemény híre járta be a várost: Rizsov fertályos rendőrtiszt megkapta a Vlagyimir-rend egyben nemességét is adományozó nagykeresztjét; ez volt az első Vlagyimir-kereszt, amelyet valaha is ilyen rangú rendőrtiszt kapott.

A rendjellel együtt utasítás érkezett, hogy a kitüntetett tűzze ki és viselje az érdemrendet *a megállapított módon*. Az érdemrendet, valamint a vele járó nemesi oklevelet azzal adták át Rizsovnak, hogy a kitüntetést Szergej Sztjepanovics Lanszkoj előterjesztésére kegyeskedik néki adományozni az uralkodó.

Rizsov átvette a keresztet, megnézte, és ezt mormolta maga elé:

- Csudabogár, csudabogár!

„Töprengő”-jében pedig Lanszkoj neve mellé följegyezte: „Alighanem gróf lesz belőle” - s ez, amint tudjuk, beteljesedett. Az érdemrendet pedig Rizsovnak *nem volt min viselnie*.

Rizsov, a Vlagyimir-rend lovagja majdnem kilencven esztendeig élt, a maga külön módján annak rendje és módja szerint mindent följegyzett „Töprengő”-jében - amelyet végül valószínűleg egy vidéki vendéglő szerzett meg, hogy falait kitapétázza lapjaival. Halála előtt pontosan elvégezte a pravoszláv egyház előírása szerint való keresztényi kötelességeit, noha pravoszláv hite a közvélemény szerint, „kétséges” volt. Rizsov a hitben is „olyan, amilyen” ember volt, mindamellet úgy vélem, felfedezhetünk benne valamit, ami több a „szokott pimasznál”, s ezért tartsuk őt eszünkben, amikor elindulunk, hogy „három igaz ember”-t keressünk.

1879

Szóllósy Klára fordítása

A HAJMŰVÉSZ

(Egy sír története)

1861. február 19. áldott napja szent emlékének

... Lelkünk már a jó felé lebeg...
(Temetési ének)

1

Nálunk sokan azt hiszik, hogy csak festőt vagy szobrászt lehet „művészek” nevezni, még-hozzá csakis olyanokat, akiknek az Akadémia adományozta a „művész” címet... A többi szóba sem jöhet! Így például Szazikov és Ovcsinikov nem művész, csak legjobb esetben, mondjuk - ezüstmíves... Más népeknél ez másképpen van... Heine például beszélt egy szabórol, akit szintén „művészek” tartott, akinek eszméi voltak, Worth modelljeit pedig most is „műalkotásnak” nevezik. Egyikről a minap azt írták, hogy „szabásában hatalmas fantázia nyilatkozik meg”.

Amerikában még tágabb tere van a „művészetnek”... Bret Harte, a híres amerikai író például olyan „művésze”-ről írt, aki „halottakban dolgozott”, és mint ilyen, nagy hírnévre tett szert. Ez a „művész” a megboldogultak arcára különféle „vigasztaló kifejezéseket” varázsolt, melyek az elszállt lélek többé vagy kevésbé boldog állapotáról tanúskodtak.

Ennek a művészetnek néhány fokozata van; én háromra emlékszem: 1. Nyugalom. 2. Fennkölt elmélyülés és 3. Az üdvösség érzete Istennel való társalgás közben. A művész valóban megérdemelte nagy hírét, de sajnos áldozatául esett a művészi alkotás szabadságát nem tisztelő tömeg nyers erőszakának. Megkövezték, mert az egész várost fosztogató uzsorás bankár vonásait úgy alakította át, hogy arcán az Istennel való társalgáshoz méltó üdvösség érzete honolt. A vérszopó bankár nevető örökösei így akarták kifejezni hálájukat az elhunyt rokon iránt, a művész pedig életével fizetett e megrendelésért...

Nos, nálunk, Oroszországban is élt egy ilyen szokatlan művészi munkával foglalkozó mester...

2

Ljubov Onyiszimovna, az öcsém nevelőnője, sovány, magas, de arányos termetű idősebb asszony volt... Valaha színésznő gróf Kamenszkij orjoli színházában. Mindaz, amit most elbeszélék, szintén Orjolban játszódtott le, serdülőkorom napjaiban.

Öcsém hét évvel fiatalabb nálam. Kétéves korában került Ljubov Onyiszimovna keze alá, én akkor kilencéves elmúltam, megértettem hát a történetet.

Ljubov Onyiszimovna akkor még nem volt nagyon öreg, de a haja már teljesen megőszült. Vonásai finomak, termete egyenes és leányosan karcsú.

Anyám és nagynéném gyakran, mondták, hogy fiatal korában valóságos szépség lehetett...

Végtelenül becsületos, szelíd és szentimentális teremtés volt... Az életben szerette a tragikus helyzeteket, és - néha ivott...

Gyakran vitt sétálni minket a Szentháromság-temetőbe, és leült egy magányos, egyszerű sír előtt, melyen öreg fakereszt állt. Ilyenkor mesélni szokott...

Itt hallottam tőle a „hajművész” történetét...

3

A hajművész ugyanabban a színházban működött, ahol Ljubov Onyiszimovna... Persze Ljuba „a színpadon játszott és táncolt”, a férfi pedig „hajművész”, vagyis fodrász és sminkmester volt. Kamenszkij gróf jobbágyszínészeit készítette ki és fésülte az előadásra. Ez az ember azonban nem volt holmi közönséges színházi fodrász, fésűvel a füle mellett és köpenye zsebében a festékes dobozzal. Nem! Ez a férfiú telítve volt *ötletekkel* - egyszóval: művész volt!

Ljubov Onyiszimovna szerint „senki sem tudta olyan kifejezővé tenni az arcot, mint ő”!

Hogy melyik Kamenszkij gróf színházában virult ez a két művészlélek, nem tudom bizonyosan megmondani. Ugyanis három Kamenszkij gróft ismertek, és mindháromról azt beszéltek a régi orjoliak, hogy egyformán „szörnyű zsarnokok” voltak. Mihail Fedotovics gróft, a tábornagyot, kegyetlensége miatt saját jobbágyságai ölték meg 1809-ben. Két fia volt: Nyikolaj, aki 1811-ben és Szergej, aki 1835-ben halt meg.

Mint kis gyermek - a negyvenes években volt ez - sokszor láttam a hatalmas szürke faépületet, feketére és okkersárgára mázolt vakablakaival, a körülötte húzódo, szokatlanul hosszú korhadó kerítéssel. Ez a Kamenszkij grófok átkozott udvarháza. Ott volt a színház is...

A színházat jól lehetett látni a Szentháromság-temetőből, természetes volt tehát, hogy Ljubov Onyiszimovna csaknem mindig így kezdte elbeszéléseit:

- Nézz oda, kedves... Látod, milyen borzasztó?...

- Igen, néni, borzasztó!

- De amit majd elmesélek, az még borzasztóbb.

Hallgassák meg tehát Ljubov Onyiszimovna egyik elbeszélését Arkagyijról, a hajművésztől, aki érzelmes, bátor fiatalember volt, és aki valaha nagyon közel állott Ljubov Onyiszimovna szívéhez...

4

Arkagyij csak a művésznőket fésülte és festette. A férfiakat egy másik fodrász kezelte, és ha olykor Arkagyij átment a „férfiszakaszbba”, ez csakis a gróf kifejezett parancsára történhetett, amikor a kegyúr azt óhajtotta, hogy valamelyik színészt „előkelően készítsék ki”. Arkagyij maszkírozó művészetének titka eszmeiségében rejlett, annak segítségével tudta a legfinomabb és legváltozatosabb kifejezéseket ábrázolni az arcon.

Néha elhívták - mesélte Ljubov Onyiszimovna -, és azt mondták, hogy az arcon ezt és ezt a kifejezést ábrázolja... Ilyenkor pár lépést hátrált, azt mondta a színésznek vagy színésznőnek, hogy álljon fel, vagy üljön le, karjait összefonta, és gondolataiba mélyedt... Ó, milyen szép ember volt! El sem képzelitek! Középtermetű és arányos... Az orra finom, keskeny... Büszke orr! Olyan volt a szeme, mint az angyaloké... Szép és jóságos... A homlokán dús hajfürt lógott a szemébe... mintha ködfelhőn át tekintene ki.

Szóval a hajművész csinos fiú volt, és „mindenkinek tetszett”... Még „maga a gróf is szerette, megkülönböztetően bánt vele, szépen öltöztette, de ugyanakkor szigorúan kordában tartotta. Például sohasem engedte meg, hogy Arkagyij mást is borotváljon, fésüljön vagy nyírjon, és megkövetelte, hogy *állandóan* a grófi öltözőszoba közelében legyen. Az urasági ház területét nem volt szabad elhagynia; kivéve persze, ha a színházba kellett mennie.

Még a templomba sem mehetett gyónni vagy áldozni, mert a gróf istentagadó volt, nem állhatta az egyházat, és egyszer a keresztek alatt felvonuló papokat - még hozzá húsvét ünnepén - a kutyáival kergette széjjel...³

A gróf- Ljubov Onyiszimovna elbeszélése szerint - förtelmes rút volt. Örökös dührohamai állati vonásokat véstek arcára. Arkagyij azonban értett hozzá, hogy ha csak ideiglenesen is, más kifejezést adjon gazdája arcának, és amikor a gróf esténként megjelent páholyában, sokkal méltóságteljesebb volt, mint bárki más. A gróf nagy bosszúságára éppen a méltóság és a „katonás gondolkodás” hiányzott belőle.

Nehogy bárki is igénybe vegye Arkagyij utolérhetetlen művészetét, a fodrász sohasem kapott kimenőt, és életében még sohasem volt pénze. Pedig abban az időben már elmúlt huszonöt éves...

Ljubov Onyiszimovna tizenkilenc éves volt ekkor... Az csak természetes, hogy megismerkedtek egymással, és megtörtént az, ami ilyenkor meg szokott történni, hogy tudniillik a fiatalok egymásba szerettek...

Szerelmükről nem beszélhettek másként, csak távoli célzásokkal, mialatt Arkagyij kifestette Ljubát. Titkos találkozásokról még csak nem is álmodhattak!

- Ó, jaj! - mesélte Ljubov Onyiszimovna. - Úgy vigyáztak ránk, színésznőkre, ahogy a legelőkelőbb úri kisasszonyokra vigyáznak. Idősebb asszonyokat állítottak mellénk, akiknek gyermekei voltak, és ha valamelyikünknek baja esett, a gyermeket büntették meg. Mert a szüzességi törvényt csak „ő” törhette meg!... A gróf, aki ezt a törvényt hozta.

5

Ljubov Onyiszimovna akkortájt nemcsak szüziességsége teljében pompázott, hanem sokoldalú művészete is kivirágzott. A nagy egyveleg-kórusban szólót énekelt, ő volt a primabalerinája *A kínai kertésznő* című balettnak, sőt - miután drámai művészetet is érzett magában - minden prózai női szerepet megtanult *fejből*...

³ Az említett esetről sokan tudnak Orjolban. Én Alferjeva nagyanyámtól és a feltétlen igazságos Ivan Ivanovics Androszovtól hallottam róla. Ez az öreg kereskedő *maga is látta*, hogyan „tépték meg a papokat a kutyák”. A kereskedők is csak úgy menekültek meg, hogy „lelkükre vették a bűnt”. Amikor a gróf maga elé hívatta a kereskedőket, és megkérdezte: „Sajnálod őket?”, Androszov így felelt: „Egyáltalán nem, kegyelmes uram, úgy kell nekik. Máskor ne csavarogjanak az utcán.” Kamenszkij erre megkegyelmezett neki. (*A szerző megjegyzése*)

Már nem tudom pontosan, melyik évben, de az történt, hogy a cár (nem emlékszem, Alekszandr Pavlovics vagy Nyikolaj Pavlovics) keresztütlutazott Orjolon, ott éjszakázott, és remélték, hogy este ellátogat Kamenszkij gróf színházába.

A gróf egész előkelő társaságát meghívta a színházba (pénzért nem lehetett jegyet venni), és megparancsolta, hogy azon az estén a társulat a legjobb műsort adja. Ljubov Onyiszimovna nemcsak az egyveleg-kórus szőlőjét énekelte, és nemcsak mint *A kínai kertésznő* prima-balerinája szerepelt, hanem prózai szerephez is jutott. Nevezetesen annak a színésznőnek, akinek *De Bourblane hercegnő* szerepét kellett volna alakítania, az utolsó próbán egy kulissza esett a lábára...

Megjegyzem, sem azelőtt, sem azóta nem hallottam a „De Bourblane hercegnő” nevet, de Ljubov Onyiszimovna így mondta.

Az ácsokat, akik miatt a kulissza ledőlt, a gróf az istállóba záratta, hogy ott kapják meg méltó büntetésüket, a megsérült színésznőt szobájába szállították, de akkor még senki sem tudta, ki játssza el *De Bourblane hercegnő* szerepét...

- Ekkor jelentkeztem! - mesélte Ljuba Onyiszimovna. - A szerepben ugyanis nagyon szerettem azt a részt, amikor *De Bourblane hercegnő* térden állva könyörög atyja bocsánatáért, majd nemsokára azután kibontott hajjal meghal... hihetetlenül dús volt akkor a hajam és szép szőke... Meg aztán tudtam, hogy Arkagyij úgy elrendezi, hogy gyönyörűség lesz rám nézni...

A gróf nagyon megörült a fiatal Ljuba vállalkozásának, főleg akkor, amikor a rendező kijelentette, hogy „Ljuba nem hoz szégyent a szerepre”!

- Ha mégis elrontja - mondta a gróf a rendezőnek -, a hátad bánja, de mindenesetre vidd el neki a fülbevalót!...

A fülbevaló hízelgő, de sokszor visszataszító ajándék volt... Az első jele annak a „nagy kegynek”, amely a gróf odaliszkiává avatta a kiszemelt nőt. Arkagyij az ajándék elküldése után hamarosan vagy azonnal azt a parancsot kapta, hogy a kiválasztott hajadont Szent Cecíliának maszkírozza, és fehér ruhában, koszorúval a fején, liliummal a kezében, mint a testet öltött ártatlanságot a gróf lakosztályába vezesse.

- Te még nagyon fiatal vagy - mondja Ljubov Onyiszimovna -, ezért talán nem is érted teljesen a dolgot... De ez volt a legszörnyűbb, különösen számomra, hiszen én Arkagyijról álmodoztam. Keservesen zokogtam. A fülbevalót az asztalra dobtam, sírtam, és el sem tudtam képzelni, hogyan játszom majd este...

Ezekben a sorsdöntő órákban Arkagyijjal is végzetes és vészhozó dolgok történtek...

A gróf fivére bejött a birtokáról, hogy ő is jelen legyen a cár fogadásánál. Ez a gróf még a mi grófnaknál is rútabb volt. Réges-régen a birtokán élt, nem hordott egyenruhát, és sohasem borotválkozott. De a váratlan cári látogatás miatt kénytelen volt egyenruhát öltetni, és a „katonás szellemnek” megfelelően, előírás szerint rendbe szedni magát.

Az „előírás” sok minden megkövetelt!

- Ma már el sem képzelitek, milyen szigorúan vették akkoriban az előírásokat! - mondotta Ljubov Onyiszimovna. - Abban az időben nagyon ügyeltek az előírások betartására, a formákra. Mindent előírtak; milyen legyen a ruha, hogyan legyen valaki megnyírva. Azzal nem törődött az előírás, hogy az előírt hajviselet rosszul áll valakinek... Ha felfelé fésült haj volt az előírás - felfelé kellett fésülni, és ha a halántékre kellett lenyalni a haját, hát le kellett nyalni, még akkor is, ha olyan lett tőle az illető ábrázatja, mint egy húr nélküli paraszthalalajka. Féltek is a nagyurak az előírástól!... Persze sok függött a borbélytól. Hogyan és hol

nyírjon, hol kell kiborotválni a pofaszakállt vagy a bajuszt, hogyan fodrozza, fésüli a fürtöket... Ezek az apróságok valósággal új kifejezést tudtak az arca varázsolni. Amint Ljubov Onyiszimovna mondotta, a civil ruhás uraknak könnyebb volt a dolguk, mert azokat nem mustrálták olyan szigorúan, mint az egyenruhásokat. A civilektől békés, szelíd külsőt követeltek, a katonáktól pedig sokkal többet!

Elvárták tőlük, hogy a magasabb rangúak előtt alázatot mutasson az arcuk, másokkal szemben pedig határtalan bátorságot tükrözzön...

Arkagyij csodálatos művészetével értett hozzá, hogy a gróf csúnya, semmitmondó ábrázatát előírásosra varázsolja.

6

A falusi fivér csúnyább volt a városi grófnál, ezenfelül ott kint, a birtokon, teljesen elparasztosodott, és arca annyira elvadult, hogy már ő maga is észrevette ezt. De senki sem tudta rendbe hozni... Mivel nagyon fősvény volt, a borbély jobbját elengedte Moszkvába, ahol az jól keresett, és keresetének egy részét elküldte gazdájának. A falusi gróf arca tele lett bibircsókkel, úgyhogy meg sem lehetett volna borotválni anélkül, hogy véresre ne szabdalják az arcát...

Amikor megérkezett Orjolba, maga elé rendelte a város minden borbélyát, és így szólt hozzájuk:

- Aki úgy rendbe hozza az arcomat, hogy olyan leszek, mint az öcsém, annak két aranyat adok. Aki azonban megvágja az arcomat, annak itt van ez a két pisztoly az asztalon... De ha csak egy cseppet is megvágysz, ha csak egyetlen fölösleges szőrszálat is levágysz a pofaszakállamból, abban a pillanatban lelőlek.

Persze azt ijesztésből mondta, hiszen csak vaktöltények voltak a pisztolyokban. Abban az időben kevés városi borbély élt Orjolban.

A borbélyok a fürdőben tanyáztak tálacskáikkal, köpölyöztek, piócákat raktak fel. Egyiknek sem volt ízlése vagy fantáziája. Tudták ezt jól magukról, ezért egyikük sem vállalta, hogy a vad Kamenszkij grófot „átalakítja”...

„Eredj isten hírével... - gondolták magukban. - Vidd a pénzedet is!”

- Amit kegyelmességed óhajt, sajnos nem tudjuk teljesíteni! - mondták. - Hiszen mi nem vagyunk méltók arra, hogy ilyen nagy úrhoz nyúljunk, meg aztán nincs is megfelelő borotvánk... Nekünk csak közönséges orosz késünk van, márpedig grófságod arcához ánglius borotva dukál! Ezt a feladatot csak egyvalaki oldhatja meg: grófságod fivérének borbélyá, Arkagyij!

A gróf megparancsolta, hogy tegyék ki a szűrüket. A borbélyok őszintén örültek, hogy kijuthattak a szabadba. A gróf pedig felkereste fivérét.

- Így és így áll az ügy, testvér - mondotta -, nagy kérésem volna hozzád: küldd el még a délután folyamán Arkagyijt, hogy illően rendbe hozzon... Már régen nem borotválkoztam, és az itteni borbélyok semmihez sem értenek...

A városi gróf így válaszolt:

- Hát persze, hogy az itteni borbélyok semmihez sem értenek! Én őszintén szólva, nem is tudtam, hogy vannak a városban borbélyok, hiszen még a kutyáimat is saját cselédeim nyírják... Ami azonban a kérésedet illeti, vedd tudomásul, hogy lehetetlent kívánsz tőlem! Én ugyanis megesküdtem, hogy az én Arkagyijom, amíg élek, nem nyírhat és nem borotválhat mást, csak engem! Hogy képzeled ezek után a dolgot? Feltételezed rólam, hogy a saját rabszolgám tudtával megszegem a szavamat?

- Miért ne? Te fogadtad, vissza is vonhatod az esküdet!

A városi gróf erre azt mondta, hogy nagyon különösnek találja ezt a felfogást.

- Mert ha én most ezt megtenném - folytatta -, mit várhatnék a jövőben az embereimtől? Arkagyij is tudja, és mindenki tudja: jól tartom őt, de ha rajtam kívül bárkit meg merészel borotválni, akkor agyonverem, és besoroztatom katonának!

Erre azt mondta a falusi gróf:

- Vagy egyiket, vagy másikat! Vagy agyonütöd, vagy besoroztatod katonának. A kettő egyszerre nem megy!

- Hát jó! Nem ütöm agyon csak félig, és aztán soroztatom be!

- Testvér! Ez az utolsó szavad?

- A legutolsó!

- Hát így vagyunk?

- Hát így!

- No jó! Én persze azt gondoltam, hogy neked a testvéred több, mint egy hitvány jobbágy... Ne szegd meg hát a szavadat, hanem küldd el hozzám Arkagyijt, hogy nyírja meg az uszkáromat... Hogy azon kívül mit csináltatok vele, az már az én dolgom...

A városi gróf ezt az ajánlatot már nem utasíthatta vissza.

- Nem bánom! Elküldöm hozzád Arkagyijt, hadd nyírja meg az uszkárodát.

- Mást nem is akarok...

A két testvér kezét szorított, és a vad gróf elment.

7

Ez télen történt, lámpagyújtáskor, estefelé.

A gróf hívatta Arkagyijt, és így szólt hozzá:

- Eredj el a fivérem házába, és nyírd meg a kutyáját.

Arkagyij csak ennyit kérdezett:

- Egyebet nem parancsol?

- Nem - válaszolta a gróf. - De nagyon siess vissza, hogy a színésznőket kimaszkírozhasd! Ljuba ma háromfajta szerepet játszik, előadás után pedig mint Szent Cecíliát hozd el hozzám...

Arkagyij Iljics megtántorodott.

- Mi lelt? - kérdezte a gróf.
- Bocsánat... Megbotlottam a szőnyegben...
- Mit gondolsz, jót jelent ez? - célozgatott a gróf.

Arkagyij úgy érezte akkor, hogy minden mindegy! Elhangzott a parancs, hogy éjszakára Szent Cecíliának kell kikészítenie engem; se látott, se hallott, fogta a műszeres táskáját, és elsietett...

8

Arkagyij megérkezett a gróf fivéréhez... A tükör előtt égtek a gyertyák, és ott feküdt a két pisztoly is meg az aranyak. De nem két arany, hanem tíz, és a pisztolyokban se vaktöltés volt, hanem valódi cserkesz élestöltés!

A vad gróf így beszélt:

- Kutyám nincs, és én azt akarom, hogy a lehető legtekintélyesebbre készíts ki engem... Ha megcsinálod, tied a tíz arany, ha megvágysz, halál fia vagy...

Arkagyij csak nézett, nézett, aztán hirtelen - ki tudja, mi ütött bele - elkezdte nyírni és borotválni a grófot... Alig telt el néhány perc, máris kitűnően elkészült munkájával. Zsebre vágta az aranyakat, és elköszönt:

- Isten önnel!...
- Mehetsz - mondta a gróf-, de előbb áruld el nekem, hogy lehettél olyan vakmerő, hogy vállaltad ezt a feladatot?
- Hogy miért vállaltam?... Ezt csak én tudom meg a gondviselés!
- Talán bizony nem fog a golyó, hogy nem féltél a pisztolyaimtól?
- Nem féltem a pisztolyoktól, mert nem is gondoltam rájuk.
- Te! Csak nem merészelted azt gondolni, hogy az én szavam kevesebb, mint a grófodé? Bizony, hacsak nincs valami varázserőd, itt haltál volna meg!

Arkagyij összerezett, amikor eszébe juttatták a grófot, és mintha félálomba beszélt volna, így szólt:

- Nincs varázserőm, de Isten értelmet öntött belém... Még mielőtt felemelhetnéd a pisztolyt, hogy lőj, átvárnám a torkodat a borotvával...

Arkagyij elrohant, és idejében megérkezett a színházba, hogy kifessen. De közben állandóan reszketett... Amikor egyik fürtömet sütötte, és kissé előrehajolt, hogy ráfűjjon a hajsütővasra, odasúgta: - Ne félj, megszöktetlek!

9

Az előadás simán pergett... Hiszen olyanok voltunk, mint a bábuk: mindent megszöktünk már, a félelmet, a gyötrelmeket, és ha fájt is a szívünk, a munkánkat olyan jól végeztük, mintha semmi sem történt volna.

A színpadról jól láthattuk, hogy a két gróf mennyire hasonlít egymásra. Amikor a kulisszák mögé jöttek, alig tudtuk megkülönböztetni őket. Mindössze annyi volt a különbség, hogy a mi grófunk csendesebb, szelídebb volt, mint máskor. Ez mindig így szokott lenni egy-egy szörnyű dührohama előtt... Tudtuk ezt jól, s ezért nagyon féltünk.

Hánytuk magunkra a keresztet, és imádkoztunk... Vajon kit nyel ma el a vadállat?

Akkor még semmit sem tudtunk Arkagyij esztelen vakmerőségéről, de ő tisztában volt velem, hogy nem remélhet kegyelmet. Halálsápadt lett, amikor meglátta, hogy a vad gróf ránéz, és utána valamit súg a mi grófunk fülébe. Nekem jó fülem volt, és meghallottam, mit súgott...

- Vigyázz magadra, testvér, ha borotva van ennek a fickónak a kezében!...

A mi grófunk csak mosolygott.

Lehetséges, hogy Arkagyij is hallott valamit, mert amikor az utolsó jelenetre előkészített, és hercegnőnek maszkírozott, olyan sok púdert szórt rám, mint soha azelőtt. A francia öltöztetőmesternek kellett lekefélni rólam a sok rizsport, és miközben kefélt, franciául motyogta:

- Trop beaucoup, trop beaucoup!⁴

10

Előadás után levették rólam de Bourblane hercegnő kosztümjét, és felöltöztettek a Szent Cecília-ruhába. Ez ujj nélküli fehér ruha volt, vállán szalagpántokkal... Mindannyian szívből utáltuk. Eljött Arkagyij is, hogy elkészítse azt az ártatlan frizurát, amelyet Szent Cecília visel a képen. Keskeny koszorút is illesztett a hajamra. Amikor bejött az öltözőmbe, látta, hogy hat ember áll az ajtó előtt. Ez azt jelentette, hogy mihelyt végzett a munkájával, és kilép az ajtómon, megragadják, és valamelyik kínzókamrába hurcolják. Tudtuk, hogy a grófunk rettenetesen ért a kínzásokhoz, és jobb volt tüstént meghalni, mint a kínzókamrába kerülni! Volt ott kínpad, hüvelykszorító, fejprés, nyakcsavaró - szóval mindenfajta kínzó szerszám. Olyan kínzásokat alkalmaztak nálunk, hogy százszor jobb volt a halál. A ház alagsorában mindenhol titkos pincehelyiségek voltak, amelyekben embereket tartottak láncon, mint a medvéket. Ha véletlenül valaki elment egy ilyen pince előtt, hallhatta a láncok csörgését és a megvasalt emberek keserves sóhajtását. Ezek a szerencsétlenek valószínűleg azt akarták, hogy beszéljünk a kínjaikról, hogy a magasabb hatóságok fülébe kerüljön, mi történt velük, de a magasabb hatóságoknak eszük ágában sem volt közbelépni. Sokáig, nagyon sokáig gyötörték az embereket ezekben a pincebörtönökben, és nem egy szerencsétlen fogoly ott halt meg láncre verve. Valamelyikük, aki nagyon sokáig ült lent a sötétben, ezt a verset költötte:

*Jönnek a kígyók, hogy kivájják szemünket,
Jönnek a skorpiók, és arcunkba fecskendezik mérgüket.*

Gyakran suttoztuk magunkban ezt a versikét, és közben megborzadtunk a félelemtől.

Olyan foglyok is voltak a pincében, akiket medvékkel láncoztak össze. A medve mancsa és az ember között alig volt félhüvelyknyi a távolság.

Természetesen Arkagyij Iljicsel nem történt meg ez a szörnyűség, mert alighogy bejött az öltözőbe, megragadott egy asztalt, beverte az ablakot és... a többire már nem emlékszem...

⁴ Ez túlságosan sok!

Amikor újra visszanyertem eszméletemet, éreztem, hogy jéghideg a lábam. Mocarogni kezdtem, és megállapítottam, hogy valami szőrme, farkasbőr vagy medvebőr bunda van rajtam. Köröskörül koromsötét éjszaka... Trojkában ültem, amely ismeretlen cél felé vágatott velem. A széles szánkóban két ember ült mellettem. Az egyik átkarolt, és magához ölelt. Ez Arkagyij Iljics volt. A másik ember a lovakat hajtotta. Szörnyű hófúvás tombolt. A hó porzott a vágató lovak patája alatt, és a szán ide-oda dülöngélt. Ha nem ültünk volna a szán fenekén megkapaszkodva, kirepültünk volna az útestre.

Hallottam, hogy a két férfi izgatottan beszélget egymással. A beszélgetésből csak ennyit értettem:

- Jönnék! Jönnék! Gyorsabban... Gyorsabban!...

Amikor Arkagyij Iljics észrevette, hogy visszanyertem eszméletemet, fölém hajolt, és így szólt:

- Galambocskám, szívecském... Üldöznek! Kész vagy a halálra, ha nem tudunk tőlük megmenekülni?

Azt feleltem, boldogan halok meg.

Arkagyij azt remélte, hogy eljutunk a török területen lévő Kruscsukba, ahová a Kamenszkij grófok sok jobbágya menekült már.

Most egy befagyott folyócska jegén siklottunk át, és hirtelen egy épület körvonalait pillantottuk meg. Kutyaugatás hallatszott, a kocsis még erősebben ostorozta a lovait. Ekkor a szán hirtelen nagyot zökkent, és Arkagyijjal együtt a hóba pottyantunk. A szán azonban továbbvágatott, és eltűnt a szemünk elől.

Arkagyij vigasztalt:

- Ne félj semmit, ennek így kellett lenni. Hiszen a kocsis nem ismert engem, és én sem ismertem őt. Három aranyat adtam neki, hogy segítsen megszöktetni téged, és most csupán arra van gondja, hogy mentse a bőrét. Teljesedjék rajtunk Isten akarata. Nem messzire innen van Szuhaja Orlica falu. Lakik ott egy pap, aki szó nélkül megesket minden jelentkező szerelmespárt, és aki már sok sorstársunkat megmentette. Majd adok neki valami pénzt, ő elrejt, megesket minket, estére pedig előkerül a kocsisunk, és akkor továbbmenekülhetünk.

11

Bekopogtunk a házba, és a pitvarba léptünk. A hajlott hátú pap - egy foghíjas vénember - nyitott ajtót. Előjött a felesége, az is öregasszony már. Felszította a tüzet, és mi a pap elé térdeltünk.

- Ments meg, atyánk, engedd, hogy megmelegedjünk, és rejts el estig.

A pap kikérdezett bennünket:

- Gyermekeim! Kiraboltatok valakit, vagy csak közönséges szökevények vagytok?

Arkagyij így válaszolt:

- Senkitől sem raboltunk semmit! Kamenszkij gróf kegyetlensége elől menekülünk, a törökországi Kruscsukba szeretnénk eljutni, ahol már több ismerősünk él. Nem jönnek a nyomunkra. Pénzünk is van, és egy aranyat fizetünk egyetlen éjszakai szállásért, hármat pedig

azért, ha megesketsz bennünket. Eskess meg, ha lehetséges, mert ha te nem áldod meg a házasságunkat, akkor ott esküszünk meg Kruscukban.

- Már miért ne esketnék meg benneteket? - kérdezte a pap. - Persze hogy megteszem! Miért esküdnétek Kruscukban? Adjatok összesen öt aranyat, és minden kívánságotokat teljesítem.

Arkagyij odaadta a papnak az öt aranyat, én pedig kivettem fülbevalómat, és az öregasszonynak ajándékoztam. A pap elvette a pénzt, és így szólt:

- Ah, gyerekeim, semmi az egész! Már külön párokat is összeadtam. Csak az a baj, hogy ti a gróf jobbágyai vagytok. Én pap vagyok, de még én is félek a borzasztó gróftól. De sebj! Legyen meg az Úr akarata! Adjatok még egy aranyat, és akkor el is rejtelek titeket.

Arkagyij átadta a hatodik aranypénzt is. A pap ekkor azt mondta a feleségének:

- Mit bámulsz, vénasszony? Adj ennek a szőkevény kislánynak egy szoknyát, hiszen szegény ránézni! Nem látod, hogy félig meztelen?

Azután a templomba akart vezetni bennünket, hogy elrejtse abban a szekrényben, ahol a miseruhák lógnak. De alig fogott hozzá a papné, hogy a válaszfal mögött átöltöztessen, lármát hallottunk az ajtó felől; valaki a kilincset rángatta...

12

Elállt a szívünk verése... A pap odasúgta Arkagyijnak:

- Fiacskám, most már nem látszik biztonságos helynek a ruhásszekrény! Bújj csak gyorsan a dívány alá...

- Te meg, kislányom, ide bújj!

És a nagy állóóra szekrényébe tuszkolt be, rám csukta a szekrény ajtaját, zsebre tette a nagy kulcsot, és kiment, hogy ajtót nyisson.

Odakint nyilván több ember volt, és hallani lehetett, hogy néhányan az ajtó előtt állnak, kettő pedig az ablakhoz lépett. Hét üldöző jött be. Mind a heten a gróf vadászai. Oldalukon buzogány és korbács, övükön szíjak. Belépett azután a nyolcadik is: a gróf udvarmestere, aki farkasbőr bundát viselt, fején magas kucsma.

Az óraszekrény elülső oldalának felét csak egy régi, vékony, áttört muszlinfüggöny borította, amelyen keresztül jól láthattam mindent.

Az öreg pap nagyon megrémült, amikor látta, hogy rosszul áll a helyzet. Csak úgy remegett a gróf udvarmestere előtt, keresztet vetett magára, és riadtan hadarta:

- Ó, fiacskáim, kedves fiacskáim! Tudom én nagyon jól, hogy kit kerestek... De én ártatlan vagyok! A kegyelmes gróffal szemben nem követtem el semmit! Isten a tanúm rá, ártatlan vagyok...

Közben sűrűn hányta a keresztet, és bal vállán keresztül hüvelykujjával az óraszekrény felé bökött, ahol én megbújtam.

„Elvesztem!” - gondoltam, amikor láttam az öreg pap gyáva viselkedését.

Az udvarmester is észrevette a jeladást, és így szólt:

- Mindent tudok! Add csak ide az óraszekrény kulcsát.

A pap hadonászott.

- Drága jó fiacskám... - mondotta - bocsáss meg nekem! Ne vedd rossz néven, de most már nem tudom, hova tettem a szekrény kulcsát. Isten a tanúm rá, hogy elfelejtettem...

De közben a másik kezével állandóan a zsebét tapogatta. Az udvarmester észrevette természetesen ezt a mozdulatot is, benyúlt a pap zsebébe, kivette a kulcsot, és kinyitotta az óraszekrényt.

- No, kifelé, te kis sólyommadár! - mondta. - A párocskád is mindjárt előkerül majd!...

És csakugyan, máris hozták Arkagyijt, aki felborította az ágyat, és elébük állott.

- Hát igen - mondta -, megbuktunk! Nyertetek! Vigyetek a kőpadra, de a lányt ne bántsátok, mert ő ártatlan! Erőszakkal raboltam el!...

Azután a pap felé fordult, és szó nélkül szembeköpte.

Az öreg felordított:

- Gyermekeim! Látjátok, hogyan szégyenít meg ez a fickó hűségemért, nem tisztelve papi méltóságomat! Ezt feltétlenül jelentsétek a kegyelmes grófnak.

Az udvarmester válaszolt:

- Ne törődj semmivel! Mindent visszafizetünk neki! - és kiadta a parancsot, hogy Arkagyijt és engem vezessenek el.

Három szán várakozott ránk. Az elsőbe belökték az összekötözött Arkagyijt, aki mellé két vadász ült, engem az utolsó szánba raktak, hasonló őrséggel, a többiek a középső szánban utaztak...

Az országúton járó emberek félreálltak az útból. Nyilván azt gondolták, hogy lakodalmas menet közeledik...

13

Repültek a szánok, és csakhamar megérkeztünk a grófi ház udvarára. Azt a szánt, amelyen Arkagyij ült, nem láttam többé. Felkísértek a szobámba, és megkezdődött a kihallgatás.

Váltig azt kérdezték, milyen gyakran voltam együtt Arkagyijjal.

Én váltig erősítettem:

- Jaj, még egy picurkát sem!

Bizonyosan keserves életre születtem, és sorsomat nem is kerültem el. Amikor végre kis szobámban lefeküdtem, és fejemet a párnámra hajtottam, hirtelen szörnyű nyögést hallottam a padló alól.

Mi, leányok egy faház második emeletén laktunk. Lakásunk alatt nagy, magas szoba volt, amelyben tánc- és énekgyakorlatainkat szoktuk tartani, és innen minden felhallatszott hozzánk. A sátán azt sugallta nekik, hogy Arkagyijt éppen az én szobám alatt lévő teremben kínozzák.

Amikor rájöttem, hogy Arkagyijt kínozzák, felugrottam, fel akartam rántani az ajtót, rám zárták... Magam sem tudtam, tulajdonképpen mit akarok. Lerogytam a padlóra, de ott még jobban hallottam Arkagyij jajveszékelését. Késem nem volt, de még csak egy tűm se, amivel megölhettem volna magamat... Ekkor lebontottam a hajamat, és szorosan a nyakam köré

tekertem. Erősen szorítottam, egészen addig, amíg zúgni kezdett a fülem, tüzes karikák ugráltak a szemem előtt, és csakhamar elvesztettem eszméletemet... Ismeretlen helyen, egy nagy, világos kunyhóban tértem magamhoz. Borjak álltak körülöttem, sok kis borjú, tíznél is több... Szelíden bámultak rám, hideg nyelvükkel végignyalták a kezemet, mert nyilván azt hitték, hogy szophatnak. A csiklandozás ébresztett fel. Körülnéztem, és azon töprengtem, vajon hol lehetek. Amint így báméskodtam, belépett egy magas, tiszta fejkendős és kék darócruhába öltözött, éltes asszony, aki barátságosan tekintett rám.

Amikor látta, hogy magamhoz tértem, megsimogatta az arcomat. Elmondta, hogy a gróf borjúistállójában vagyok.

- Ott volt! Látjátok? - mondta Ljubov Onyiszimovna, és a hajdani grófi ház kidőlt-bedőlt kerítésének legtávolibb sarkára mutatott.

14

A lányt azért küldték a gazdasági udvarba, hogy megfigyeljék, nem veszítette-e el az eszét. Azokat a grófi jobbágyokat, akik hasonlónak váltak az állatokhoz, mindig az állatokhoz csukták be. Úgy vélték, hogy a jószággondozók, akik általában idősebb, komoly emberek voltak, értenek a „lelki zavarok” megfigyeléséhez.

Az öregasszony, akinek „megfigyelése” alá Ljuba került, jóságos teremtés volt. Droszidának hívták.

Amikor Droszida aludni készülődött - folytatta elbeszélését Ljubov Onyiszimovna -, nekem is készített fekhelyet friss szénából. Puhára rakta össze, olyan lett, mint valami tollas ágy. Azután beszélni kezdett: „Lesz, ahogy lesz, lányom, de mindent elmondok neked. Tudom, hogy nem árulsz el, mert az én sorsom is olyan, mint a tied. Nem jártam én mindig kartonruhában! Én is szebb életet éltem ezelőtt, de isten őrizzen attól, hogy még rá is gondoljak. Annyit mondok neked: ne ess kétségbe, hogy ide kerültél a jószág közé, mert ez a száműzetés jobb, mint akármelyik más!... Csak ettől a szörnyű üvegtől óvakodjál!...”

A kendője alá nyúlt, egy kis fehér üveget húzott elő, és megmutatta.

- Mi ez? - kérdeztem.

- Ebben a szörnyű üvegben - válaszolta - olyan méreg van, amitől az ember mindent elfelejt...

- Add nekem ezt a feledtető mérget - szóltam. - Én mindent el akarok felejteni.

- Ne igyál, lányom! - mondta az öregasszony. - Pálinka! Egy napon már teljesen kétségbeestem, és ittam... Jó emberek adták a kezembe... És ma már hozzászóltam, nem élhetek nélküle! De te ne igyál! Amíg bírod, ne igyál! S ne ítéld el, mert én néha iszom egy-egy kortyot, de mit csináljak? Nagyon fáj a szívem. Neked azonban van még vigaszod... Az Úr megszabadította *őt* minden zsarnokságtól...

- Meghalt? - kiáltottam fel kétségbeesve, és tépni kezdtem a hajamat. És akkor láttam, hogy nem is az én hajam, mert teljesen fehér. Mi történt?

Az öregasszony tovább beszélt:

- Most már ne félj semmit! A hajad azalatt őszült meg, míg a szorításában fuldokoltál. A szerelmesed azonban él, és megszabadult minden zsarnokságtól. A gróf megkegyelmezett neki. Ez még sohasem fordult elő... Éjszaka majd elmondom az egész történetet, de előtte iszom néhány kortyot... Nagyon, nagyon ég az én szívem.

És ivott, ivott, végre elaludt...

Éjszaka, amikor már mindenki mélyen aludt, Droszida néni csendeskén felkelt, anélkül, hogy világot gyújtott volna, és az ablakhoz ment. Láttam, hogy újra elővette a kis üveget, és húzott belőle egyet. Azután gondosan elrejtette, hozzám lépett, és halkán megkérdezte:

- Alszik a bánat, vagy nem alszik?

- A bánat nem alszik... - feleltem.

Ekkor odajött a fekhelyemhez, és elmesélte, hogy a gróf, miután Arkagyij megkapta a fenytést, magához hívatta a fiatalembert, és így beszélt hozzá:

- Megkaptad a magadét, kibírtad... Folytatása is lehetne, de mivel a kedvencem voltál, megkegyelmezek neked: holnap beállsz katonának! Te nem féltél a bátyámtól, aki gróf és nemesember, nem féltél a pisztolyaitól sem, tehát úgy látom, bátor fiú vagy. Nos, megnyitom előtted a becsület útját, mert nem akarom, hogy a büszkeségedet ezentúl bárki is megbánt-hassa, írtam egy levelet, hogy küldjenek egyenesen a harctérre, de nem mint közönséges közkatonát, hanem mint őrmestert. A harctéren megmutathatod a bátorságodat, mostantól kezdve már nem én parancsolok neked, hanem a cár...

- Neki már jól megy sora, nincs mitől félnie! - mondta az öregasszony. - Az könnyen lehetséges, hogy elesik valamelyik ütközetben, de az urak zsarnokságától többé nem kell tartania...

Hittem az öregasszonynak, és három esztendőn keresztül álmaimban mindig azt láttam, hogyan harcol Arkagyij Iljics.

Így múlt el három év. A Jóisten kegyes volt hozzám, nem kellett visszamennem a színházhoz, nyugodtan élhettem a borjak istállójában, és segítettem Droszida néninek a munkában. Igazán jól éreztem ott magamat. Sajnáltam az öregasszonyt, és éjszakánként, ha éppen nem ivott túl sokat, szívesen hallgattam az elbeszéléseit. Még emlékezett arra az időre, amikor a kegyetlen öreg gróft agyonverték a jobbágyai. A felkelést a gróf inasa szervezte, hiszen ő szenvedett legtöbbit az öreg gróf pokoli gonoszságaitól. Még mindig nem ittam, és abban találtam legnagyobb örömet, hogy Droszida néni helyett ezt vagy amazt a munkát elvégezhettem. A kisborjakat úgy tekintettem, mintha kisgyermekek lettek volna. Amikor egy-egy borjút kiválasztottak, hogy másnap elvigyék a vágóhídra, keresztet vettem rá, és sokszor három napig is sírtam utána. Színházat játszani úgysem tudtam volna már...

A lábam mintha megbénult volna, tétován jártam. Azelőtt könnyű volt a járásom, de amikor Arkagyij Iljics a fagyos téli éjszakán megszöktetett, biztosan meghűlt a lábam, és a lábujjhegyemből eltűnt az erő. Lassan, lassan éppen olyan darócruhás parasztnő lettem, mint Droszida, és isten tudja, meddig éltem volna még ilyen csendes elvonulásban, ha nem jön közbe valami. Egy este egyedül voltam az istállóban. A nap éppen akkor ment le, és én az ablaknál álltam, fonalat gombolyítottam. Ekkor egy kő esett be az ablakon, a kövön egy szelet papír...

15

Körülnéztem, azután kitekintettem az ablakon, de senkit sem láttam.

Valószínűleg a kerítésen át dobták be ezt a köhöz kötött cédulát - gondoltam -, de nyilván célt tévesztett, és hozzánk repült. Kinyissam-e, vagy ne? - töprengtem. - Bizonyosan írás van rajta. Talán nagyon fontos valakinek. Lehet, hogy kitalálom, kinek szól, és a követ a papirossal együtt oda juttathatom, ahová címezték...

Levettem a papírt a kőről, olvasni kezdtem, de nem akartam hinni a saját szememnek...

16

A papíron ez állt:

„Drága, hűséges Ljubám! Harcoltam, szolgáltam a cárt, és nemegyszer ontottam érte véremet. Jutalmul tiszt lettem, és nemességet kaptam. Most szabadságra küldtek, hogy sebeimet kezeltessen. Puskar-telepen szálltam meg a vendéglőben, de holnap felteszem valamennyi kitüntetésemet, érdemrendemet, és elmegyek a grófhhoz. Felajánlom neki a pénzt, amit azért kaptam, hogy gyógykezeltessem magam. Nem kis összeg: ötszáz rubel. De odaadom a grófnak, hogy kiválthassalak tőle, mert az a szándékom, hogy az Úr oltára előtt örök hűséget esküdjünk egymásnak...”

Ljubov Onyiszimovna szomorúan folytatta:

- Azután meg ezt írta: „Bármilyen is történt veled távollétemben, nem rovom fel bűnödül, sem gyengeségedül, hanem megnyugszom Isten ítéletében, és változatlanul tisztellek és szeretlek.”

És az aláírás: „Arkagyij Iljics”.

Ljuba azonnal elégette a levelet, és még az öregasszonynak sem szólt róla. Egész éjjel imádkozott, de nem saját magáért, hanem Arkagyijért. Mert - azt hitte - hiába tiszt már a szerelmese, hiába kapott érdemeket és kitüntetések, a gróf éppen úgy bánik majd vele, mint azelőtt. Egyszóval Ljuba attól félt, hogy a gróf majd megint megvereti Arkagyijt.

17

Ljubov Onyiszimovna másnap korán reggel kihajtotta a borjait, és megitta őket egy nagy vödör tejjel. Ekkor hirtelen észrevette, hogy a kerítésen túl, „a szabad világban” emberek sietnek valahová, és élénken beszélgetnek.

- Nem hallottam, miről beszéltek - folytatta -, de úgy éreztem, mintha éles kés fúródott volna a szívembe. Éppen akkor hajtott be a kapun egy trágyás szekéren az öreg Filipp.

- Filipp bácsi - kérdeztem -, nem tudod, hová szaladnak az emberek, és miről beszélgetnek?

- Az emberek a Puskar-telep felé szaladnak - válaszolta csendesen az öreg -, mert az ottani vendégfogadó szolgálja agyonszúrta egy alvó tisztet. De nemcsak leszúrta, hanem valósággal átvágta a torkát, és ötszáz rubelt rabolt el tőle... A gazfickót azonnal elfogták. Egészen véres a keze meg a ruhája. És a pénzt is megtalálták nála...

Amikor ezt elmondta, összeestem,...

Valóban így történt: a vendéglős szolgálja meggyilkolta Arkagyij Iljicsset. Itt temették el. Itt ülünk a sírja előtt... Most is itt van alattunk, ebben a földben pihen... Te talán azt hitted, fiacskám, hogy én minden ok nélkül jövök mindig ide sétálni? Nem azt akarom látni - mutat a komor, szürke romokra -, csak szeretek itt üldögélni és áldozni egy keveset az emlékének...

Ljubov Onyiszimovna elhallgatott, mert úgy érezte, hogy befejezte a történetet. Benyúlt a zsebébe, elővett egy kisüveget, ivott belőle egy kortyot, és a távolba nézett. Én azonban megkérdeztem:

- Tulajdonképpen ki temette el a híres hajművészt?

- A kormányzó úr, galambocskám, maga a kormányzó úr! Ő is ott volt a temetésén! De miért is ne? Hiszen Arkagyij tiszt volt! Mise után a diakónus és a főtisztelendő úr, „nemes embernek”, „nemes Arkagyijnak” nevezte. Amikor leeresztették a sírba, a katonák dísztüzet adtak... Egy esztendő múlva pedig ítélkeztek a gyilkos szolga felett... A hóhér a főtéren megkorbácsolta. Negyvenhárom korbácsütést kapott, de kibírta, életben maradt. Akkor azután bélyeget sütöttek rá, és kényszermunkára vitték. A férfiak odasereglettek, hogy megnézzék a korbácsolását. Az öregebbek, akik még emlékeztek rá, hogyan büntették meg az öreg gróf gyilkosát, azt mondták, hogy negyvenhárom korbácsütés kis büntetés Arkagyij haláláért, hiszen a grófért százegyvet vertek a bűnösre. Azért százegyvet, mert a törvény tiltja, hogy kerek számú ütést mérjenek a bűnösökre... Amikor a gróf gyilkosát büntették meg, a tulai hóhért hívták el, és azt mesélik, hogy a korbácsolás előtt három pohár rumot adtak neki. Úgy látszott, mintha csak kínozni akarta volna az elítéltet. Az áldozat még a századik csapásnál is élt, de a százegyedik ütést úgy irányította, hogy darabokra törte a hátgerincét. A szerencsétlent haldokolva szedték le a deresről, begöngyölték egy gyékénybe, hogy visszavigyék a tömlöcbe, de útközben kiszenvedett. A tulai ekkor kiabálni kezdett: „Hozzatok még valakit, akit megkorbácsolhatok!... Minden orjolit agyonverek!”...

- És maga - kérdeztem - ott volt a temetésen?

- Persze hogy ott voltam, ott álltam a többiek között, mert a gróf megparancsolta, hogy a színtársulat valamennyi tagja legyen jelen a temetésen. Hadd lássák, mennyire felvitte isten a dolgát egy közülünk származó embernek...

- El is búcsúzott Arkagyijtól?

- Hogyne! Sorban mindenki odalépett a koporsó elé, és elbúcsúzott tőle. Én is... Nagyon megváltozott szegény! Alig ismertem meg. Lesoványodott, és szörnyen sápadt volt. Azt mondták, minden vére kifolyt, hiszen az a gazember már éjfél tájban leszúrta... Istenem, istenem, mennyi vére elfolyt.

Ljubov Onyiszimovna elhallgatott, és gondolatokba merülve nézett maga elé.

- Hogy bírta ki ezt a szörnyű esetet? - kérdeztem.

Ekkor mintha álomból riadt volna fel, megdörzsölte a homlokát.

- Nem is tudom már, hogyan értem haza... - válaszolta. - Azt hiszem, a többiekkel együtt... Biztosan hazatámogattak... És este Droszida Petrovna így szólt hozzám:

- Ez nem mehet tovább! Nem alszol, csak fekszel, mintha megkövültél volna. Nagy baj! Sírnod kellene, hogy a szíved megkönnyebbüljön.

- Nem tudok, nénikém, a szívem ég, izzik, mint a szénparázs, de nem tudok sírni.

- Hát akkor nincs más hátra - mondta az öregasszony -, mint a kis üveg...

Öntött nekem egy pohárra valót az üvegjéből.

- Én magam beszéltelek le eddig róla, de most már nincs más mentség. Oltsd el vele a szíved lángját, igyál.

- Nincs hozzá kedvem... - mondom.

- Te kis bolond! - szólt Droszida néni. - Eleinte senkinek sincs kedve hozzá. Hiszen erős és keserű, de a bánat mérge még sokkal keserűbb! Öntözd meg az izzó szénparazsat ezzel a méreggel, és meglátod, abban a pillanatban elalszik. Igyál! Igyál még! Gyorsan!

Felhajtottam az egész üveget. Utálatos volt, de ivás nélkül nem tudtam volna elaludni... A következő éjjel ugyanígy jártam... Azóta már nekem is van egy kis pálinkás üvegem, és rendszeresen vásárolok az italt... Te jó kisfiú vagy, nem árulsz el anyukádnak... Sose árulj el egyszerű embereket, kisfiam! Szeretettel kell velük bánni, mert ők szenvednek a legtöbbet... És most, majd ha hazamegyünk, útközben megint bekopogtatok a söntés ablakán... Ó, nekem nem is kell már bemenni. Beadom az ablakon át az üres üveget, és megtöltve adják vissza...

Meghatottan ígértem meg, hogy sohasem beszélek senkinek a kis üvegjéről.

- Köszönöm, galambocskám... Ne is szólj senkinek róla. Hiszen olyan nagy szükségem van rá...

Mínta ma is látnám magam előtt: éjszakánként, amikor már mindenki aludt a házban, csendesen, óvatosan felkelt az ágyából, hallgatózott, azután lassan bicegve fagyott lábain, elindult az ablak felé. Egy pillanatig mozdulatlanul állt, körülnézett, figyelt, nem jön-e ki anyám a hálószobából, azután a szájához emelte a kis üveget, és nagyot húzott belőle... Egy korty, két korty, három korty... A szénparázs kialudt, ő pedig áldozott Arkagyij emlékének... Lassan visszaindult az ágya felé, gyorsan bebújt a paplan alá, és azután csendes horkolás hallatszott a fekvőhely felől... Elaludt!

Borzalmasabb, szívszagatóbb „emlékünnepet” sem azelőtt, sem azóta nem láttam még életemben...

1883

Gyöngyi László fordítása

AZ ŐRSZEM

(1839-es év)

1

A történet, amelyet ezennel az olvasó figyelmébe ajánlok, megható és egyben tragikus is a főhős számára, a megoldás pedig olyan eredeti, hogy Oroszországon kívül más országban aligha eshetett volna meg.

Ez a részben udvari, részben történeti anekdota pontosan jellemzi a tizenkilencedik század érdekes, de kevésbé ismert harmincas éveinek erkölcsseit és egész szellemét.

A történetet nem én találtam ki - valóban megtörtént.

2

1839 telén, vízkereszt táján Pétervárott erős olvadás indult meg. Annyira olvadt, mintha csakugyan közelednék a tavasz: a hó úgyszólván teljesen eltűnt, a háztetőkről csepegett a víz, és a folyókon zajlott a jég. Közvetlenül a Téli Palota közelében hatalmas lécek keletkeztek a Néva jegén. Meleg, nagyon erős nyugati szél fújt a tenger felől, és a Néva olyan erősen zajlott, hogy ágyúval kellett szétlőni a jégtorlaszokat...

A Téli Palota őrségét az Izmail-ezred egyik százada látta el. Parancsnoka egy kitűnően képzett, jó társaságban forgó fiatal tiszt: Nyikolaj Ivanovics Miller. (Később mint tábormegvezető a katonai líceum igazgatója lett.) Úgynevezett „humánus” beállítottságú ember volt, ezt régen tudták róla, és feljebbvalói rossz szemmel is nézték emiatt.

Ennek ellenére Miller kitűnő és megbízható tiszt volt, és a Téli Palota őrszolgálati tisztjei azokban a csendes, nyugodt időkben jól el tudta látni. Az őrségtől nem kívántak mást, csak a szabályok pontos betartását... És mégis, éppen Miller kapitány parancsnoksága alatt történt az a rendkívüli és izgalmas eset, amelynek ma már kevés tanúja él, és azok sem nagyon emlékeznek rá...

3

Jól indult a nap: az őrséget beosztották, az emberek helyükre álltak... minden a legnagyobb rendben ment. A cár, Nyikolaj Pavlovics, jól érezte magát, esti sétakocsikázása után baj nélkül hazaért és lefeküdt. Lepihent az udvar is. Leszállt a csendes éj. Csend volt az őrség szobáiban is. Miller kapitány fehér zsebkendőjét gombostűvel az őrszoba tiszt karosszékének ösödőktől fogva piszkos szattyánbőr fejtámlájára erősítette, kényelmesen elhelyezkedett, és olvasott.

Miller kapitány szenvedélyesen szeretett olvasni, ezért sohasem unatkozott. Most vette észre, hogy röppöl az idő, de két óra tájban hirtelen felriasztották a könyve mellől: belépett az altiszt, és halálsápadtan, rémülten dadogta:

- Szerencsétlenség történt, nagyságos uram!... Szerencsétlenség!...

- Mi történt?

- Szörnyű szerencsétlenség!...

Miller kapitány izgatottan felugrott a karosszékből, és nagy nehezen megtudta, hogy mi az a „szörnyű szerencsétlenség”...

4

Posztnyikov, az Izmail-ezred gyalogosa, aki a mai Jordán-kapunál állt őrséget, egy fuldokló kétségbeesett segélykiáltásait hallotta a Néva jegén keletkezett hatalmas tócsa felől.

Posztnyikov, jobbágy származása ellenére, nagyon gyenge idegzetű, érzékeny ember volt. Amikor már percek óta hallotta a fuldokló távoli kiáltását és kétségbeesett jajgatását, valósággal meghűlt benne a vér. Izgatottan tekingetett jobbra-balra, de sem a parton, sem a Néván nem látott egy lelket sem.

Senki sem segíthetett a szerencsétlenen, aki nemsokára menthetetlenül megfullad!

Közben a fuldokló szívósan csatázott az életéért.

Úgy érezte, hogy hiába minden, el kell pusztulnia. De nem! Elkínzott nyögései és segélykiáltásai hol elnémultak, hol ismét felhangzottak s a Téli Palota előtti partrészhez közelebb... Tehát nem tévesztette el az irányt, és rendületlenül a lámpa fénye felé halad... Ez azonban nem jelent menekülést, mert hiszen a lámpafénnyel pontosan egy irányban, a Jordán-kapu előtt a Néva jegébe léket vágtak, amelybe feltétlenül beleesik, és akkor vége! Most megint néma csend... De egy perc múlva újra felhangzott a kiáltás: - Segítség!... Segítség!... - és most már olyan közelről, hogy a víz csobogását is hallani lehetett, amint a bajba került ember rúgkapált.

Posztnyikov gyalogos azon gondolkozott, milyen könnyű lenne megmenteni ezt az embert! Csak le kellene szaladni a jégre, és máris kihúzhatná a fuldoklót!... Egy kötelet, egy botot vagy akár a puskáját kellene csak feléje nyújtani, és megmenthetné! Szinte kartávolságnyira van már... De Posztnyikov szolgálatban volt, és nem feledte el katonai esküjét! Tudta, hogy őrségen áll, és őrhelyét semmiért a világon nem hagyhatja el...

És mégis rettenetesen szenvedett... Szíve hevesen, görcsösen dobogott. Legszívesebben kitépte volna a melléből, annyira felizgatták a nyögések és jajkiáltások. Hiszen szörnyű gondolat, hogy egy embertársa vívódik a halállal, és nem siethet a segítségére, pedig alapjában véve könnyen megtehetné... Utóvégre az őrbódé nem szalad el, és úgysem történik közben semmi baj...

„Kiszaladjak hozzá?... - töprengett. - Hiszen senki sem látna meg... Istenem, csak már vége lenne ennek a szörnyűségnek! Jaj, már megint hallom a hangját!...”

Fél óra alatt, amíg mindez lejátszódott, Posztnyikov gyalogos teljesen megzavarodott... Okos, megbízható katona volt, józanul gondolkozott, és tudta, hogy őrhelyének elhagyása olyan súlyos cselekmény, amit haditörvényszék, vesszőfutas, kényszermunka, sőt talán főbelövés követ... De a víz felől mind közelebről és közelebről hallatszott a kétségbeesett jajgatás, és most már azt is tisztán hallotta, hogy a fuldokló erőtlően paskolja a vizet...

- Megfulladok!... Segítség!... Megfulladok!...

Most mindjárt odaér a szerencsétlen a Jordán-kapu előtti lékhez, és beleesik...

Posztnyikov még egyszer körülnézett... Sehol senki, csak a lámpák himbálóztak és lobogtak a szélben... És újra kétségbeesett kiáltás... Talán az utolsó!... A víz csobbant és magasra fröcskölt... Fuldokló gurgulázás és csend...

Az őrszem nem bírta tovább: otthagya őrhelyét!...

5

Posztnyikov a partra rohant, dobogó szívvel rálépett a jégre, belegázolt a jég fölötti víztócsába, és csakhamar megpillantotta a hadonászó fuldoklót. Feléje nyújtotta a puskágyát.

Az ismeretlen ember értenyúlt, és ekkor Posztnyikov, jól megmarkolva a szuronyt, kihúzta a lékből a jégre.

A mentő is, a megmentett is csuromvizes volt... A kihalászott ember teljesen kimerülve, remegve hevert a jégen, és Posztnyikovnak nem volt szíve otthagyni... Kicipelte a partra, és körülnézett, kinek a gondjaira bízhatná? Mialatt mindez lejátszódott, egy szán közeledett a parton. A szánban az akkor még létező hadirokkant-parancsnokság egyik tisztje ült.

Viselkedése után ítélve, ez a rosszkor felbukkanó tiszt könnyelmű, felületes ember volt, ezenkívül nehéz felfogású, pökhendi fráter. Kiugrott a szánból, és megkezdte a „kihallgatást”.

- Ki ez az ember?... Mi ez az ember?...

- Beleesett a lékbe, majdnem megfulladt... - kezdte Posztnyikov.

- Ki fuldoklott? Te? És miért éppen itt?...

A vízből kifogott ember azonban csak hápogott... Posztnyikov pedig vállára kapta a puskáját, és visszasietett az őrbódéhoz.

Nem tudni, vajon megértette-e a tiszt, mi történt. Mindenesetre nem kérdezősködött tovább. A megmentett embert a szánra ültette, és a Morszkaján levő rendőrőrszobára hajtattott.

Ott bejelentette az őrmesternek, hogy a magával hozott embert a vízből mentette ki, a Téli Palota előtt - természetesen „élete kockáztatásával”.

A kimentett ember csuromvizes volt, kimerült, és félig megfagyott. A kiállott ijedtség és a szörnyű erőfeszítés teljesen elvette az eszét, és igazán mindegy volt neki, ki mentette meg.

Egy álmos rendőrfelcser gondjaiba vette, az irodában pedig a tiszt vallomását jegyzőkönyvbe foglalták, miközben a rendőrök azon csodálkoztak, hogyan lehet az, hogy az „életmentő” teljesen száraz. A tiszt, aki szerette volna megkapni az életmentésért járó érmet, megmagyarázta, milyen szerencsés véletlen folytán maradt száraz... A magyarázat azonban homályosan és valószínűtlenül hangzott, így hát a rendőrségen elhatározták, hogy alaposan megvizsgálják az esetet.

Közben az ügy a Téli Palotában újabb fordulathoz érkezett...

6

A rendőrőrszobában történekről a palotaőrségen természetesen semmit sem tudtak. Az Izmail-ezred tisztje és a katonák csak annyit tudtak, hogy Posztnyikov gyalogos egy ember életének megmentése céljából elhagyta őrhelyét, és így súlyosan megsértette katonai

kötelességét. Feltétlenül katonai törvényszék elé kerül, megbotozzák, s ezzel minden feljebbvalójának - az ezredparancsnoktól lefelé - szörnyű kellemetlenségeket okoz. És ez ellen már nem lehet semmit sem tenni: ezt már sehogyan sem lehet jóvátenni!

Az egész testében remegő, csuromvizes Posztnyikov gyalogost természetesen azonnal leváltották. Amikor Miller kapitány elé állították, őszintén elmondott mindent, így azt is, hogy egy tiszt a szánjába emelte a megmentett embert, és azt parancsolta a kocsisnak, hogy hajtson a rendőrségre.

A veszély nőttön-nőtt! Nyilvánvaló, hogy a tiszt mindent elmond a felügyelőnek, és így csakhamar tudomására jut Kokoskin rendőrfőnöknek is, aki már korán reggel jelenteni fogja a cárnak!

A botrány elkerülhetetlen!

Nem volt sok idő a töprengésre, be kellett vonni a dologba feljebbvalóit.

Nyikolaj Ivanovics Miller szolgálati jegyet küldött a zászlóaljparancsnoknak, Szvinyin alezredesnek. Arra kérte, hogy haladéktalanul jöjjön a Téli Palota őrségparancsnokságára, hogy elébe vágjon egy épp most történt szerencsétlen eset szörnyű következményeinek!

Ekkor már hajnali háromra járt, és Kokoskin rendőrfőnök korán reggel szokott a cárnak jelentést tenni, sok idő tehát nem volt az okoskodásra és a cselekvésre.

7

Szvinyin alezredes korántsem volt olyan finom érzésű és lágyszívű, mint Nyikolaj Ivanovics Miller, de azért kegyetlennek sem lehetett nevezni; elsősorban kötelességtudó katona volt, aki szolgálati ügyekben nem ismert tréfát. (Az effajta embereket manapság már ismét sajnálkozással emlegetik!) Szvinyin szigorú volt, és szeretett dicsekedni, hogy kemény fegyelmet tart. Senkit sem szokott ok nélkül gyötörni, de ha valaki a szolgálatban hibázott, Szvinyin könyörtelen volt iránta! Nem kutatta, *miért* történt a mulasztás, szigorúan tartotta magát a szabályhoz, mely szerint: minden bűnt meg kell büntetni! Tudta tehát az egész palotaőrség, hogy Posztnyikov gyalogos nem várhat kegyelmet Szvinyintől, hiszen elhagyta az őrhelyét!

Szvinyinnek sok ellensége volt, felettesei és alárendeltjei közt egyaránt, hiszen a rosszul értelmezett „humanizmus” akkor még nagyon divatozott; de Szvinyin nem sokat törődött azzal, hogy a „humanisták” dicsérik-e, vagy szidják. Szvinyintől valamit kérni, szívét meglágyítani - kilátástalan dolog! Edzett törtető volt, de azért neki is akadt Achilles-sarka!...

Szvinyin karrierje jó úton haladt. Természetesen úgy vigyázott rá, mint a parádés dolmányára, és semmi szín alatt sem tűrte, hogy a legkisebb folt is essék rajta. Márpedig a katona bűne rossz fényt vet majd az egész zászlóalj fegyelmére. Hibás-e a zászlóaljparancsnok, vagy sem, abban, hogy egyik alárendeltje, a legnemesebb okból bár, de mulasztást követett el - ezt senki sem vizsgálja majd! Baj volt Szvinyin jól indult és féltékeny gonddal ápolt karrierje körül!... Biztosan sokan lesznek, akik szívesen elgáncsolják csak azért, hogy a saját pályájukat egyengessék, vagy egy kegyencüket tolják előtérbe... Mi lesz, ha a cár felbőszül, és azt mondja az ezredparancsnoknak, hogy „gyengék a tisztjei”, vagy azt, hogy „az emberei elhagyják magukat”? Ki lesz akkor a hibás? Szvinyin!... És akkor majd elterjed: „Szvinyin gyenge.” És ezt a hírt a víz sem mossa le róla. Nem lesz tekintélye a kortársak előtt, és a képe sohasem kerül be *Az Orosz Birodalom történelmi személyiségei* című albumba.

Abban az időben nem túlságosan törődtek az emberek a történelmi kutatásokkal, inkább azon igyekeztek, hogy részt vegyenek a történelem alkotásában.

8

Amikor hajnali három óra tájban Szvinyin átvette Miller kapitány szolgálati jegyét, azonnal kiugrott az ágyból, felöltözött, a rémülettől, valamint dühtől sarkallva a Téli Palota őrségére sietett. Azonnal kihallgatta Posztnyikov gyalogost, és megállapította, hogy a hihetetlen eset valóban megtörtént! Posztnyikov a zászlóaljparancsnoknak is őszintén bevallott mindent, ugyanúgy, mint előbb Miller kapitánynak. A katona kijelentette, hogy: „Isten és a cár előtt bűnös”, és amikor az őrhelyén állva hallotta a bajba került ember jajveszékélését, sokáig küzdött benne a kötelességtudás a szánalommal. Végre is nem tudott ellenállni a kísértésnek, feladta a harcot, elhagyta az őrbódét, kirohant a jégre, és a partra húzta a fuldoklót. A parton azonban - ez nyilván az Isten büntetése - egyenesen egy idegen tiszt karjaiba szaladt.

Szvinyin ezredes kétségbeesett. Első dühében - mi más tehetett volna - szörnyen leszidta Posztnyikovot, és azonnal a kaszárnya áristomába kísértette. Azután Miller kapitányhoz intézett néhány gúnyos szót a kapitány „humanista-mániájáról”, megjegyezve, hogy az nem egyeztethető össze a katonás szellemmel. De mindez nem volt elégséges ahhoz, hogy a dologból nagy baj ne legyen! Hiába: erre a bűnre nem lehetett semmiféle igazolást vagy magyarázatot találni! Elhagyni az őrhelyet!... Egyetlenegy mód látszott félig-meddig jónak: az egész dolgot el kell titkolni a cár előtt!

No de lehet-e ilyen eseményt titokban tartani?

Minden valószínűség szerint nem, hiszen a fuldokló megmentéséről nemcsak a palotaőrség tudott, de az a semmirekellő rokkant tiszt is, aki bizonyosan sietett Kokoskin tábornok tudomására hozni az esetet.

Mi most a teendő? Hova forduljon az ember? Kitől kaphat segítséget és védelmet?...

Szvinyin Mihail Pavlovics nagyherceghez akart sietni, hogy mindent őszintén elmondjon neki. Akkoriban szokás volt ez... A heves természetű nagyherceg dühöngött, kiabált, de minél nyersebben, sőt sértően beszélt eleinte, annál hamarabb megenyhült, és közbelépett az ügy érdekében. Ez akkoriban nem ment ritkaságszámba, sőt néha szándékosan keresték az efféle helyzetet. Szvinyin tehát szintén a nagyhercegre gondolt - igenám, de be lehet-e rontani éjszaka a nagyherceghez? Reggel viszont már késő lesz, hiszen Kokoskin már korán megteszi jelentéseit a cárnak. És mialatt Szvinyin így töprengett, hirtelen eszébe jutott még egy megoldás, amire eddig nem gondolt...

9

Van egy olyan stratégiai módszer, amely szerint, ha nagy veszély fenyegeti az ostromlókat a várból, a falaktól nem szabad eltávolodni, hanem ellenkezőleg: éppen oda kell menni. Egészen a közelükbe! Szvinyin elhatározta, hogy nem valósítja meg első ötletét, hanem egyenesen, haladéktalanul Kokoskinhoz hajt!

Kokoskinról, a rendőrfőnökről akkoriban tömérdek hajmeresztő és ostoba históriát meséltek Pétervárott, de azt is mondták róla, hogy ragyogó taktikus, aki nemcsak a „szúnyogból tud elefántot”, hanem az „elefántból is tud szúnyogot csinálni”!

Kokoskin valóban nagyon nyers és szigorú ember volt; mindenki félt tőle. De csodálattosképpen kedvelte a könnyelmű, örökké tréfálkozó, alapjában véve semmirekellő katonatiszteket, akiknek nemritkán hatalmas és jóságos patrónusuk volt. Kokoskin, ha akart, sok mindent el tudott intézni. Tudta azt jól Szvinyin és Miller kapitány is. Ezért mert úgy határozni az alezredes, hogy azonnal elmegy Kokoskinhoz, nagylelkűségére és „sokoldalú taktikájára” bízta magát. Ez a taktikai érzék megsúgja majd a tábornoknak, hogyan intézzék el a dolgot a cár megharagítása nélkül, amit Kokoskin - becsületére legyen mondva - mindig nagy igyekezettel került.

Szvinyin felvette a köpenyét, szemét az ég felé emelte, néhányszor felkiáltott: „Istenem, istenem!”, és elindult Kokoskinhoz.

Már öt órára járt...

10

Az inas felkeltette Kokoskin rendőrfőnököt, és jelentette, hogy Szvinyin alezredes halaszthatatlanul fontos ügyben beszélni óhajt vele.

A tábornok azonnal felkelt, és rövid házikábtában, homlokát dörzsölgetve, ásítózva, nyújtózkodva kiment az alezredes elé. Szvinyin elbeszélését nagyon figyelmesen és nyugodtan végighallgatta. Az egész magyarázkodás alatt csak egyszer szólt közbe:

- Tehát a katona kiment az őrbódéból, és megmentett egy embert?

- Parancsára! - válaszolta Szvinyin.

- És az őrbódé?

- Addig üresen állt...

- Hm... Ezt mindjárt gondoltam!... Még jó, hogy nem lopták el!...

A tábornok szavai nyomán Szvinyinben egyre erősödött a meggyőződés, hogy Kokoskin már mindent hallott, sőt azt is elhatározta, mily módon jelenti majd az esetet a cárnak, és a döntésen nem akar változtatni. Hiszen ha nem tudott volna a dologról, az erélyes rendőrfőnököt sokkal jobban felizgatta volna a hír, hogy a palotaőrség egyik katonája elhagyta őrhelyét!

Pedig Kokoskin semmiről sem tudott! A felügyelő, akinél a tiszt a megmentett emberrel jelentkezett, nem tartotta különösen fontosnak az esetet. Nem akarta emiatt a fáradt rendőrfőnököt éjszaka felzavarni... Meg aztán az egész dolog gyanúsnak tetszett, mivel a tiszt teljesen száraz volt, és így lehetetlennek látszott, hogy valóban ő mentette ki azt az embert a vízből, méghozzá élete kockáztatásával! A felügyelő rögtön észrevette, hogy a tiszt egyszerűen hazudik, csak azért, hogy egy újabb érdemrendet kapjon. Mialatt az ügyeletes a jegyzőkönyvet írta, a felügyelő magánál tartotta a tisztet, és a részletek iránt érdeklődött, hogy megtudja az igazságot.

Az sem tetszett neki, hogy körzetében nem rendőr, hanem egy katonatiszt húzza ki a vízből a fuldoklókat.

Ami Kokoskin nyugalmát illeti, annak magyarázata meglehetősen egyszerű volt: előző napon sokat dolgozott, azonkívül éjszaka két tüzesetnél is jelen volt, szörnyen elfáradt. Meg aztán alapjában véve, neki mint rendőrfőnöknek jóformán semmi köze sem volt ahhoz, hogy Posztnyikov közkatona elhagyta őrhelyét.

Elküldött az Admirális térre, a felügyelőért, és megparancsolta, hogy azonnal jelentkezzen nála a tiszttel és a vízből kimentett emberrel együtt. Szvinyin alezredest megkérte, foglaljon helyet a kis fogadószobában, és várjon egy kicsit. Azután visszament a szobájába - be sem csukta az ajtaját -, és az íróasztalához ült. Néhány aktát akart aláírni, de közben karjára hajtotta a fejét, és azonnal elaludt az íróasztal mellett...

11

Abban az időben nem volt sem távíró, sem telefon, és a sürgős hatósági parancsok kézbesítését az a bizonyos „negyvenezer futár” végezte, akiket Gogol nagyszerű komédiája tett halhatatlanná.

Persze a dolog nem ment olyan gyorsan, mint ma, amikor a távíró és telefon működik, de a futárok sürgése-forgása élénkséget vitt a városba, és a hatóságok fáradhatatlan tevékenységét bizonyította.

Mire a felügyelő lóhalálában megérkezett a tiszttel és a vízből kimentett emberrel, Kokoskin tábornok már kialudta fáradtságát. Meglátszott az arcán, hogy teljesen frissnek és tetterősnek érzi magát.

Kokoskin az irodájába rendelte az ügyfeleket, és hívatta az alezredest is.

- A jegyzőkönyv? - vetette oda a tábornok a felügyelőnek, aki szótlanul átnyújtotta az összehajtogatott írást, majd halkán odasúgta:

- Kérnem kell méltóságodat, hogy néhány szót négyszemközt szólhassak.

- Lehet! - mondta Kokoskin, és az ablakmélyedéshez lépett, ahova a rendőrfelügyelő is követte.

- Nos, mi az?...

Az őrmester suttogott, a tábornok közben néha egy-egy szót dörmögött:

- Hm... Igen... Hát aztán?... Az lehet... Szóval a tiszt száraz volt!... Van még valami?

- Nincs kérem!

A tábornok visszajött az ablaktól, leült az íróasztalához, és olvasni kezdett. A jegyzőkönyvet olvasta, majd hangos, erőteljes hangon odaszólt a megmentetthez:

- Szóval, barátocskám, te a Téli Palota előtt a vízbe tévedtél?

- A magam hibájából...

- Úgy! Részeg voltál?

- Bocsánatot kérek: nem voltam részeg, csak egy kicsit becsíptem...

- Miért mentél a vízbe?

- A jégen akartam átmenni, de eltévedtem, beleestem a lékbe...

- Sötét volt?
- Ajaj! Mindenütt sötét volt, kegyelmes uram!
- Azt sem láttad, ki húzott ki a vízből?
- Bocsánatot kérek: nem láttam... De lehet, hogy ez húzott ki... - és a tisztre mutatott. - Nagyon meg voltam ám ijedve, nem láttam én akkor senkit és semmit...
- Lám, lám, milyenek vagytok! Ahelyett, hogy lefeküdnétek aludni, kószáltok! No jó!... Hát most jól nézd meg az életed megmentőjét! Nemes ember ez, életét áldozta volna érted!
- Sosem felejttem el!...

Kokoskin most a tiszthez fordult:

- Hogy hívják?

A tiszt megmondta a nevét.

- Hallottad? - kérdezte a rendőrfőnök a megmentettől.
- Hallottam!
- Pravoszláv vagy?
- Pravoszláv, kegyelmes uram...
- Hát akkor írd fel a nevét, és imádkozz érte!
- Majd felírom, kegyelmes uram...
- Imádkozz érte, és lódulj! Nincs már szükségem rád!...

A vízből kimentett ember a földig hajolt, és sietve, boldogan távozott. Nagyon örült, hogy már hazamehetett.

Szvinyin csak állt és csodálkozott, hogy isten kegyelméből milyen szépen haladnak a dolgok...

12

Kokoskin ismét a tiszt felé fordult.

- Szóval ön élete kockáztatásával megmentette ennek az embernek az életét?...
- Parancsára, kegyelmes uram!
- Tanúk, ugyebár, már csak azért sem lehettek, mert késő volt?
- Parancsára, kegyelmes uram! A parton nem volt más, csak az őrszem...
- Az őrszem nem számít, hiszen az őrhelyén áll, és semmi szín alatt el nem megy onnan... Én feltétlenül elhiszem azt, ami ebben a jegyzőkönyvben áll... Hiszen utóvégre az ön vallomása alapján írták!

Kokoskin különös, fenyegető hangszínttel beszélt, de a tiszt nem vesztette el lélekjelenlétét, bátran a tábornokra nézett, kidüllesztette a mellét, és így válaszolt:

- Igenis, az én vallomásom alapján, az igazságnak teljesen megfelelően, kegyelmes uram!
- Tette jutalmat érdemel!

A tiszt hálásan meghajolt.

- Nem kell hálálkodnia! - folytatta Kokoskin. - Jelentem az esetet a cárnak, és lehetséges, hogy még ma megkapja a megérdemelt jutalmát. Most mindenesetre menjen haza, igyék valami meleg italt, de ne távozzék el hazulról, mert esetleg szükség lesz önre!...

A tiszt ragyogó arccal tisztelgett, sarkon fordult, és elment.

Kokoskin utánaézett, és így szólt:

- Lehetséges, hogy a cár látni kívánja...

- Parancsára, kegyelmes uram! - mondta a gyors felfogású rendőrfelügyelő.

- Mehet! - szólt a rendőrfőnök.

A felügyelő szalutált, kiment, becsukta maga mögött az ajtót, és jámbor szokása szerint keresztet vetett magára. A tiszt lent várta.

Most sokkal jobb kedvvel mentek egymás mellett, mint amikor idejöttek.

Az irodában Kokoskin egyedül maradt Szvinyinnel. A rendőrfőnök átható tekintettel nézett az alezredesre.

- Nem volt a nagyhercegnél?

Akkoriban a nagyhercegen Mihail Pavlovics nagyherceget értette mindenki.

- Egyenesen önhöz jöttem... - válaszolta Szvinyin.

- Ki az őrség parancsnoka?

- Miller kapitány.

Kokoskin hosszan nézte Szvinyint, majd így szólt:

- Ha jól emlékszem, az előbb valami mást mondott...

Szvinyin nem értette, hogy mire céloz a rendőrfőnök. Kokoskin így folytatta:

- Mindegy, no... Menjen haza, és aludjék nyugodtan!

A kihallgatás véget ért...

13

Déli egy óra tájban Kokoskin csakugyan hívatta a tisztet, akinek kegyesen elmondta: az uralkodó nagyon örült, hogy rokkant tisztjei között ilyen éber, önfeláldozó, derék férfiak vannak, és az életmentési érmet adományozta neki. Kokoskin saját kezűleg adta át az érmet a hősnek, aki nagy büszkén távozott. Tehát a dolog teljesen elintézettnek látszott, de Szvinyin alezredes úgy érezte, hogy valami nincs még rendben, és hogy neki kell majd feltenni *point sur les „i”*.⁵

Annyira megviselte az eset, hogy három napig beteg volt. A negyedik napon felkelt, és a Petrovskij-kápolnába hajtatott, hálaimát rebegett a Megváltó képe előtt, és miután megnyugodott lélekkel hazatért, elküldött Miller kapitányért.

⁵ A pontot az „i”-re.

- Hála istennek, Nyikolaj Ivanovics - mondotta -, elvonult fejünk felől a vihar, és a szerencsétlen eset azzal az őrszemmel tökéletesen rendeződött. Most már, azt hiszem, nyugodtan fellélegezhetünk. Elsősorban Istennek, de rögtön utána Kokoskin tábornoknak köszönhetjük mindezt. Nekem beszélhetnek arról, hogy rosszindulatú, szívtelen ember, én bámulom nagylelkűségét, és kalapot emelek találékonysága és óriási tapintata előtt. Bámulatos leleménnyel használta ki annak a csirkefogó tisztnek a hiúságát... Utóvégre az a csibész a szemtelenségéért nem érdemrendet, hanem verést érdemelt volna. De hát nem lehetett másképp megoldani a dolgot, és Kokoskin olyan okosan intézte az ügyet, hogy senkinek sem lett belőle a legcsekélyebb kellemetlensége sem. Ellenkezőleg: mindenki boldog és megelégedett. Köztünk maradjon a szó: egy számottevő személyiség megsúgta, hogy Kokoskin nagyon *meg volt elégedve* a viselkedésemmel. Elsősorban annak örült, hogy azonnal hozzá fordultam segítségért; és nem álltam oda tárgyalni azzal az érdemrendet kapott csirkefogóval. Szóval: senkinek sincs oka a panaszra, nyugodtan tekinthetünk a jövő elé, de azért még egy apróságot el kell intéznünk. Példát kell vennünk Kokoskinról, és a magunk részéről is olyan intézkedéseket kell foganatosítanunk, hogy a jövő minden esetre biztosítva legyen. Van még valaki, akinek a helyzete eddig nem rendeződött el szabályszerűen. Posztnyikov gyalogosra gondolok... Most még az áristomban van, és gondolhatjuk: bizonytalanságban gyötrődik, hogy mi lesz vele. Nos, véget kell vetni ennek a gyötrelmes állapotnak.

- Úgy van! Itt az ideje! - szólt közbe örvendezve Miller.

- Az ügyet természetesen ön tudja a legjobban elrendezni. Azonnal menjen be a kaszárnyába, sorakoztassa a századát, vezettesse elő Posztnyikovot, és veressen rá kétszázat.

14

Miller csodálkozott, és próbálta megpuhítani Szvinyint. Azt mondta neki, hogy az általános örömben kegyelmezzen meg Posztnyikovnak, hiszen megbűnhődött már az áristomban, mialatt várta, mi történik vele. Szvinyin azonban felfortyant, és azt sem engedte meg, hogy Miller befejezze a mondókáját.

- Nem! - kiáltotta határozottan. - Nem akarok ilyesmit hallani se! Éppen most beszéltem a magasabb rendű tapintatról, és ön máris tapintatlanságot követ el. Hagyja ezt, kérem!

Szvinyin száraz, szolgálati hangon fejezte be beszédét:

- Ön is hibás ebben a dologban, sőt nagyon hibás, hiszen az ön modora, katonához nem méltóan, túlságosan lágy, és ez megmutatkozik alárendeltjei viselkedésében is. Azt parancsolom tehát, hogy személyesen legyen jelen a büntetés végrehajtásánál, és ügyeljen, hogy a verés alapos, szigorú legyen. Éppen ezért adja ki a parancsot, hogy a fiatal, nemrég besorozott katonák kezeljék a pálcákat, mert az öreg katonákat már megfertőzte az úgynevezett gárda-liberalizmus, s bajtársukat nem verik olyan erősen, ahogyan kellene, csupán a bolhákat riasztják el a hátáról. Egyébként magam is bemegyek a kaszárnyába, és megnézem, hogyan folyik le a büntetés.

Magától értetődik, hogy a feljebbvaló parancsa ellen ezek után már egy szót sem lehetett szólni, és a lágyszívű Millernek pontosan végre kellett hajtania a parancsot, úgy, ahogy a zászlóaljparancsnok elrendelte.

A század felsorakozott az Izmail-kaszárnya udvarán, a raktárból kihozták a pálcákat, és Posztnyikov gyalogos büntetését a fiatal bajtársak alaposan végrehajtották. A „gárda-liberalizmustól” mentes, romlatlan fiúk ugyancsak felrakták a *point sur les „i”* úgy, ahogy a zászlóaljparancsnok elképzelte. A megvesszőzés után Posztnyikovot a köpenyébe takarták, és az ezredkórházba vitték.

15

Amikor Szvinyin alezredesnek jelentették a büntetés végrehajtását, atyai jószággal azonnal felkereste a kórházban Posztnyikovot, és elégedetten állapította meg, hogy a büntetés alapos volt. A lágyszívű, gyenge idegzetű Posztnyikovot „jól helybenhagyták”. Szvinyin elégedett volt, és megparancsolta, hogy a megbüntetett Posztnyikovnak az ő költségére adjanak ki egy font cukrot és egy negyed font teát, hadd legyen lábadozása alatt egy kis öröme is. A priccsen fekvő Posztnyikov hallotta ezt a rendelkezést, és így szólt:

- Nagyon köszönöm, méltóságos uram... Nagyon köszönöm!

És Posztnyikov valóban örült ennek a fordulatnak, hiszen mialatt áristomban ült, sokkal rosszabbat várt. Kétszáz botütés azokban az „erős” időkben aránylag gyenge ítéletnek számított a katonai törvényszék ítéleteihez viszonyítva. Márpedig Posztnyikov feltétlenül katonai bíróság elé került volna, ha a fent említett bátor és ügyes közbelépés nem történik meg.

De ezzel még nem soroltuk fel mindazokat, akik szintén meg voltak elégedve a dolgok ilyen módon történt elintézésével!

16

A városban titokban elterjedt a Posztnyikov-eset története. A néma sajtó korszakát éltük akkor, ezért kedvező légkör alakult ki a legostobább rém- és álhírek számára. A szájról szájra járó pletykákban elsikkadt a valódi hős: Posztnyikov gyalogos neve, viszont a hősköltevény nagyon érdekes és romantikus jelleget öltött.

Szélteben-hosszában azt beszélték, hogy valami kitűnő képességű úszóbajnok a Péter-Pál-erődtől a Téli Palotáig úszott, a palota egyik őrszeme előtt, az rálőtt és megsebesítette, de egy éppen arra szánkozó tiszt a vízbe vetette magát, és kimentette, amiért a tiszt megkapta az őt megillető kitüntetést, míg a másik, tudniillik az őrszem, a jól megérdemelt büntetést. Ez az ostoba hír elkerült még a legmagasabb papság köreibe is, és tudomást szerzett róla a „világi események” iránt nagyon is érdeklődő archimandrita, aki szoros baráti kapcsolatban állt a vallásos Szvinyin családdal.

Az éles eszű archimandritának sehogy sem ment a fejébe a história. Miféle ember úszkál éjszaka a zajló Névában? Ha valami szökevény-féle, fegyenc volt, akkor miért büntették meg az őrszemet, hiszen csak a kötelességét teljesítette, amikor a Névában úszó szökevényre tüzelt? Ha viszont nem volt szökevény fegyenc, hanem valami titokzatos ember, akit ki kellett menteni a Néva jeges habjaiból - mit tudhatott erről az őrszem? Az eset tehát semmiképpen sem történhetett úgy, ahogy a pletyka elbeszélte. Tudott dolog, hogy sok mindent beszélnek összevissza az emberek, de aki a tömeg fölé emelkedve él, jól meg tudja különböztetni a valóságot a mendemondától, és helyesen ítél világi dolgokban is.

Amikor egyszer Szvinyin meglátogatta az archimandritát, hogy áldását kérje, a főtisztelendő úr, mintha csak véletlenül történt volna, erről a furcsa esetről kezdett beszélgetni az alezredessel. Szvinyin természetesen elmondta a valódi történetet, amelyben, mint tudjuk, szó sem volt arról a bizonyos „lövésről”.

Az archimandrita némán hallgatta az elbeszélést, és közben fehér olvasójával játszadozott. Nem vette le a tekintetét az alezredesről. Amikor Szvinyin befejezte a történetet, megszólalt az archimandrita behízelt, dallamos hangján.

- Ezek szerint tehát nem mindent a valóságnak megfelelően jelentettek.

Szvinyin zavarba jött, és azt mondta, hogy tulajdonképpen a jelentést nem ő tette meg, hanem Kokoskin tábornok.

Az archimandrita viaszfehér ujjával az olvasót morzsolgatta, majd kisvártatva így szólt:

- Különbséget kell tenni a hazugság és a nem egészen igazság között.

Azután megint hallgatott, az olvasóját morzsolta, és újra megszólalt:

- A nem-egészen-igazság ugyanis még nem hazugság!...

- Ez valóban így van! - helyeselt Szvinyin felbátorodva. - Engem leginkább az bánt az egészben, hogy azt a katonát meg kellett büntetnem. Habár elhanyagolta a kötelességét...

- A kötelességet sohasem szabad elhanyagolni... - mondta az archimandrita.

- No igen, ezt én is tudom - válaszolta az alezredes -, de az a katona nagylelkűségéből, szánalomból és a veszély tudatában követte el a mulasztást. Tisztában volt vele, hogy míg megmenti embertársa életét, a sajátját kockára teszi... Márpedig ez nagy, szent érzés!

- Szent? Szent az Isten! Meg azután az egyszerű embereknek nem is árt a testi fenyíték. Tökéletesen megfelel az egyszerű népek szokásainak, sőt a szentírás szellemének is. A közönséges ember durva teste könnyebben viseli el a botütést, mint szelleme a lelki fájdalmakat. Tehát ebben az esetben a legcsekélyebb igazságtalanság sem történt.

- De mégsem ő kapta meg a vízbefúló megmentéséért járó jutalmat!

- Egy vízbefúló kimentése nem érdem, hanem kötelesség! Aki meg tudta volna menteni, de nem mentette meg, az bűnt követett el, és megérdemli a büntetést, de aki megmentette, az csak a kötelességét teljesítette.

Csend... Szünet... Olvasómorzsolás... Azután újra duruzsolni kezdett az archimandrita:

- Egy katona számára sokkal hasznosabb, hogy megaláztatást és sebeket kap egy jó cselekedetért, mintha kitüntetik, és ezáltal kiemelik a sorából. De ebben az egész dologban ez a legfontosabb: az esetet a legnagyobb óvatossággal kell szemlélni, és nem szabad megemlíteni, hogy kicsoda, mit és hol mesélt erről az esetről.

Látható tehát, hogy az archimandrita is elégedett volt a dolgokkal.

Ha rendelkeznek olyan merészséggel, mint az ég boldog kiválasztottjai, akiknek megadatott, hogy az isteni gondviselés titkaiba behatoljanak, talán úgy vélném, még maga az Úristen is elégedett volt azzal a dologgal, ami Posztnyikov gyalogossal történt. Sajnos gyarló ember vagyok, nincs érzésem a földöntúli dolgok iránt, és így kénytelen vagyok földi szemmel tekinteni a kézzelfogható tényeket. Azokra a halandókra gondolok, akik a jót egész egyszerűen a

jóért szeretik, és azért semmiféle jutalomra nem várnak. Nos, ezek az egyenes és őszinte emberek is bizonyára teljesen elégedettek a szeretet szent ösztönével, és ők is belenyugszanak ezen színgáz és cícomázatlan történetem alázatos hősének szent béketűrésébe!...

1887

Gyöngyi László fordítása

-&-